

LOOMEVALD- KONDADE KESTLIKKUS

Uuringu lõpparuanne

Sisukord

1.	Lühikokkuvõte	4
2.	Sissejuhatus	8
3.	UURINGUS RAKENDATUD METOODIKAD	10
3.1	Uuringus kasutatud põhimõisted	11
4.	LOOMEVALDKONDADE KESTLIKKUSE HETKEOLUKORD	17
4.1	Arhitektuurivaldkond	17
4.2	Disainivaldkond	30
4.3	Etendus kunstide valdkond	47
4.4	Filmikunsti valdkond	55
4.5	Kirjandusvaldkond	65
4.6	Kunstivaldkond	80
4.7	Muusika ja helikunsti valdkond	93
5.	LOOMEVALDKONDADE ÖKOSÜSTEEMI KESTLIKKUSE TEGURID	102
6.	TULEVIKUSTSENAARIUMIDE ANALÜÜS	129
7.	POLIITIKASOOVITUSED	141
	LISA 1: Viidatud kirjandus	149
	LISA 2: Riigi toetused loomevaldkondadele 2016–2020	

Kasutatud lühendid

BFM	Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia, kunstide ja kommunikatsiooni instituut
EAL	Eesti Autorite Liit
EAS	Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus (vt. EIS)
EDK	Eesti Disainikeskus
EDL	Eesti Disainerite Liit
EIS	Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutus (endine EAS ja Kredex)
EFI	Eesti Filmi Instituut
EKA	Eesti Kunstiakadeemia
EKI	Eesti Konjunkturiinstituut
EKKAK	Eesti Kaasaegse Kunsti Arenduskeskus
EKKM	Eesti Kaasaegse Kunsti muuseum
EKL	Eesti Kirjanike Liit; Eesti Kirjastuste Liit; Eesti Kunstnike Liit
EKM	Eesti Kunstimuuseum
EKTK	Eesti Kirjanduse Teabekeskus
ELKK	Eesti Lastekirjanduse Keskus
EMAL	Eesti Maastikuarhitektide Liit
EMN	Eesti Muusikanõukogu
EMTA	Eesti Maksu- ja Tolliamet
EMTAK	Eesti majandustegevuse klassifikaator
ERR	Eesti Rahvusringhääling
ERSO	Eesti Riiklik Sümfooniaorkester
ESL	Eesti Sisearhitektide Liit
HTM	Haridus- ja Teadusministeerium
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites (Rahvusvaheline Kinnismälestiste Nõukogu)
KIK	Keskkonnainvesteeringute keskus
KKEK	Kaasaegse Kunsti Eesti Keskus
KOV	kohalik omavalitsus
Kulka	Eesti Kultuurkapital
KuM	Eesti Vabariigi Kultuuriministeerium
Kumu	Kumu kunstimuuseum
LLS	loovisikute ja loomeliitude seadus
PÖFF	Pimedate Ööde filmifestival
RTK	Riigi Tugiteenuste Keskus
SKP	sisemajanduse koguprodukt
TMW	Tallinn Music Week
VKE	väike- ja keskmise suurusega ettevõtte

1. Lühikokkuvõte

Eesti loomevaldkondade järgmise kümne aasta kestlikkuse seisukohast on oluline nii loomevaldkondade juhtimine ja koordineerimine, rahastamine, järelkasv kui ka kultuuriteadlik publik. Loomevaldkondade kestlikkuse uuring analüüsis seitsme valdkonna: arhitektuuri, disaini, etenduskunstide, filmi, kirjanduse, kunsti ning muusika ja helikunsti kestlikkuse tegureid ja arengustsenaariume.

Koordineerimine ja juhtimine

Loomevaldkondade kestlikkust saab suurendada tõhus ja kaasav juhtimine. Kultuuriministeeriumil kui neid loomevaldkondi kureerival poliitikakujundajal on valdkondi võimalik suunata paljude instrumentide kaudu: alates kultuuristrateegiast, esindusorganisatsioonidega partnerluse, kultuuriasutuste nõukogude, taotlusvoorude eesmärgi seadmise kuni erinevate loometoetuste ja -stipendiumite tingimuste sõnastamiseni. Lisaks toetab kogu avalik sektor loomevaldkondi kaudselt taristu, väljaõppe jm keskkonnatingimuste kujundamisega. Poliitikakujundaja kaks juhtimisvahendit vajavad aga erilist tähelepanu.

Neist esimene on pikaajalisele koostööle suunatud poliitikakujundajate ja loomevaldkondade esindusorganisatsioonide partnerluse kujundamine. Kultuuriministeeriumil tuleks loomevaldkondadega kokku leppida selged valdkonnapõhised koostöömudelid, mis lähtuvad kaasamise heast tavast ning hõlmavad loomevaldkonna esindajaid ja eksperte valdkonda puudutavatesse aruteludesse varakult, regulaarselt ja järjepidevalt. Kuna mitmed kultuuritegevuse kestlikkust puudutavad probleemid on ministeeriumide-ülesed, tuleks senisest selgemalt suunata koostööd ministeeriumide vahel (eriti Haridus- ja Teadusministeeriumiga), et loomevaldkondade vajadusi saaks ühitada teiste ministeeriumide poliitikatega. Tagamaks kultuuristrateegia laiapõhine omaksvõtt ja selle paindlik juhtimine, mis on kohanemisvõimeline toimuvate arengute, muutuste ja kriisidega, tuleks ka Eestis rakendada täiendavaid juhtimisinstrumente ja põhimõtteid, nagu näiteks kaasav juhtimine, koodeksite kasutamine, ministeeriumide partnerlus, mis on mitmetes Euroopa riikides end tõestanud.

Teiseks kiireid tulemusi pakkuvaks juhtimisvahendiks on andmehalduse korrastamine. Kultuurivaldkonna andmete süsteemne kogumine ja haldamine ootab olulist arenguhüpet, mis toetaks loometeoste turundamist, aga ka tõhusamat toetuste jagamist ja koostööd teiste valdkondadega. Loomevaldkondade kohta käivate andmete süsteemne kogumine ja analüüs toetaks valdkondade arengu suunamist ja võimaldaks selgemalt mõõta kultuuristrateegia eesmärkide täitmist.

Toetused

Loomevaldkondade kestlikkuse tagamiseks on oluline rahastus, mis motiveerib kõiki nende väärtusahela erinevates etappides töötavaid inimesi tegutsema ning tagab neile toimetuleku. Loometegevuse üks eripärasid on, et loometöö tulemuslikkus ja edu selguvad alles selle esitamise ja vastuvõtu käigus. Kuni avalikustamiseni on teoste edu ja väärtust väga raske hinnata, paljudel juhtudel hakatakse neid hindama alles aastakümnete järel. Teoseid loova isiku või tiimi toetamise kõrval on kestlikkuse tagamiseks kindlasti vajalik kogu väärtusahela toetamine, eriti majanduslike kriiside perioodidel – kui toimeahela ühe lüli tegevus on piiratud, mõjutab see kiiresti kogu tervikut.

Eestis on riiklikul tasandil analüüsitud seitsme loomesektori peamiseks rahastajateks Kultuuriministeerium, Eesti Kultuurkapital ja ka Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutus loomemajanduse meetmete kaudu. Kui Kultuuriministeerium eraldab tegevustoetuseid loomeliitudele ja teistele esindusorganisatsioonidele ning jagab taotlusvoorude kaudu projektitoetuseid organisatsioonidele, siis Kultuurkapitali toetuseid ja stipendiume saavad organisatsioonide kõrval taotleda ka loovisikud. Kultuuriministeerium eraldab toetuseid loovisikutele loomeliitude kaudu. Vaadeldud valdkondades on kohalike omavalitsuste asutusi (teatrid, muusikakollektiivid, raamatukogud) ning üksikuid toetusi jagavad ka teised ministeeriumid ja riigiasutused, näiteks muuseumide ülalpidamiseks, erialahariduse ja teadustegevuse toetamine. Riigihangete ja tellimuste kaudu on valdkonna rahastajaks kogu avalik sektor, seda just arhitektuuri, disaini ja kunsti valdkonnas.

Kuigi paljude teiste ministeeriumide valitsusalade toetused ei maini otseselt loovtegevusi, on kultuuri väljal tegutsevatel organisatsioonidel ometi õnnestunud sealt toetuseid saada – trend, mis võiks loomevaldkondade endi nägemuses veel oluliselt kasvada. Eestis on esindatud pea kõik teistes riikides levinud toetuse liigid, kuid seni ei ole Eestis veel kasutusse võetud mõningaid mujal rakendatud loomevaldkondade rahastusmeetmeid, nt maksusoodustusi või loomeosakute süsteemi.

Mitmekesise riigipoolsete toetuste raskuskese on praegu loometegevusel ja loovisikute toetamisel, samuti ka valminud teoste esitamise, ettekandmise, näitamise ja levitamise etapil. Loomevaldkondade endi nägemuses tuleks senisest enam toetada ka juhtimisstruktuure ja teoste turundamise tegevusi nii Eestis kui piiri taga ning mitte üksnes rahaliselt vaid ka koolituste ja pädevuste arendamise kaudu.

Üheks rahastuse probleemiks on loometegevuse koondumine tõmbekeskustesse, mis kaasab üldise linnastumise protsessiga, ja vähene toetus kultuurialaseks tegevuseks tõmbekeskustest kaugemale jäävates piirkondades. Kogu kultuurivaldkonna osakaal riigieelarves on pisut alla 1% SKP-st, kuid selle väärtusloome küünib 3%-ni SKP-st. Arvestades kultuurimaastikul hõivatud inimeste arvu, ootavad loomevaldkonnad kultuuri rahastuse üldse mahu kasvu. Samas soovitakse, et toetuste taotlemise kirevat maastikku ühtlustataks nii, et taotlusvoorude eesmärgid, tähtajad ja nõuded taotlejale

oleksid selgemad, mislääbi väheneks loovisikutel toetuste taotlemisele kuluv aeg ja suureneks loometegevusele keskendumise aeg.

Järeikasv

Üks kestlikkuse alustalasid on uute loovisikute kasvatamine ja harimine. Eesti loomevaldkondade järeikasv on praegu pigem hea – tegutsevad kvaliteetsed kõrg- ja erialakoolid ning noorte huvi õpingute vastu kultuuri erialadel ei ole langenud, vaid on pigem kasvutrendis. Lisaks loometegevustele on oluline ka loomeks vajalike tugiteenuste pakkujate olemasolu, eelkõige uudsete tehnikalahenduste valguses, mis nõuavad erioskusega eksperte, keda mõnes vallas on järgi jäänud napilt. Üheks loometegevuse tugiteenuseks võib pidada ka kultuurikriitikat, millel on oluline roll kultuuriteadlikkuse tõstmisel ning valdkonna arengu ja kestlikkuse toetamisel. Kriitikute järeikasv ja õppimisvõimalused on valdkonniti ebaühtlasemad kui loovisikute puhul.

Kui kõrgkoolidest tuleb suurim panus loomevaldkondade professionaalse järeikasvu tagamisse, siis huvi- ja üldhariduse panust hindavad eksperdid tagasihoidlikumaks. Probleemideks on pedagoogide madalamad või ebapiisavad kvalifikatsioonid, vähene ainetevaheline lõiming ja huvihariduse ebaühtlane areng piirkonniti. Samas on huvi- ja tavakoolides pakutaval loomeharidusel oluline roll kultuuri vastu huvi tekitamisel ja kultuurikompetentside väljakujundamisel.

Üks järeikasvu suurimaid kitsaskohti kestlikkuse kontekstis on napid või olematud toetussüsteemid alustava loovisiku toetamiseks. Äsja kooli lõpetanud noortel puuduvad vajalikud teadmised kohe loovale tööle või loomeettevõtjana tegutsema asumiseks, mille tulemusena vahetavad paljud noored pärast kooli lõpetamist kas eriala või suunduvad tööle välismaale. Oluline motivaator eriala vahetamiseks on ka loomevaldkondade madal palgatase Eestis.

Loovisikute töö ja karjääri kestlikkuse tagamiseks on tähtis ka elukestev õpe ja täiendkoolituste kättesaadavus. Loovisikute täienduskoolitusvajadus on mitmekülgne: osade loomevaldkondade kiire tehnoloogiline areng on tõstatanud vajaduse omandada uudseid tehnoloogiaid, teistes valdkondades vajatakse vabakutselise ja projektipõhise töö suure osakaalu tõttu ettevõtlus- ja finantstadmisi. Valdkondade asutuste juhtide toetamiseks on varasemast suuremas mahus tarvis eriala spetsiifikaid arvestavaid juhtimiskoolitusi.

Kultuuriteadlik publik

Kultuuris osalemise eelduseks on teadlikkus toimuvast, selle kogemise ja mõistmise oskus ja huvi. Kasutajate ehk publiku või klientide teavitamine ja kaasamine on kõikide loomevaldkondade proovikivi. Ühiselt leitakse, et üks võti peitub üldhariduses, kust kultuuriteadlikkus (sh kriitika) peaks alguse saama, ning tagada tuleks kõigi koolilõpetajate kultuurilähedus ja -teadlikkus.

Teisalt on takistuseks nõrgad turundusoskused ja vähene suutlikkus takistuseks publiku teadlikkuse tõstmisel ja tähelepanu püüdmisel. See on seotud nii teadmiste puudusega, kui eelarvega, sest heal tasemel turundustegevuseks ei jätku tihtipeale vahendeid. Lisaks kultuuri kasutajate tähelepanu püüdmisele Eestis on vaja tugevalt toetatud ja süsteemset turundustegevust ka selleks, et Eesti looming jõuaks rahvusvahelise publikuni.

Nende loomevaldkondade kestlikkuse tagamise vajaduste põhjal antakse uuringu tulemusena rida poliitikasoovitusi praeguse olukorra parendamiseks ja valdkondade säilenõtkuse saavutamiseks.

2. Sissejuhatus

Kultuuri ja loome valdkond on üha kasvav majandussektor, mille aluseks on intellektuaalomand – seda luuakse, väärtustatakse, kasutatakse ja müüakse ning selle läbi luuakse uut väärtust ka teistele valdkondadele. Digitaalsed platvormid ja internet on radikaalselt muutnud loomevaldkondade traditsioonilisi väärtusahelaid ning viimaste aastate pandeemia tingimused on neid muutusi omakorda võimendanud ja kiirendanud.

Eesti loomemajanduse sektorit on iga nelja aasta tagant kaardistatud alates 2005. aastast. Viimase, 2018. aastal valminud Eesti loomemajanduse olukorra uuringu kohaselt¹ hõlmas Eesti loomemajanduse sektor peaaegu 5% töötavast elanikkonnast ja üle 10% ettevõtete üldarvust, kes kokku tootsid peaaegu sama palju tulu kui põllu- ja metsamajandus.

Samas on tegemist valdkonnaga, mis on oluliselt sõltuv avaliku sektori rahastusest, mida ilmestab hästi majanduskriisiaegsete tegevusnäitajate märkimisväärne langus kõigis EKI poolt kaardistatud loomesektorites. Kuigi loomevaldkonnad on olnud erasektori rahastuse kaasamisel suhteliselt edukad ning suutnud kasvatada pikas vaates omatulu osakaalu, jääb Eesti keele- ja kultuuriruum siiski piiratud mahuga turuks pakutavatele teenustele. EASi 2017. aastal tellitud loomemajanduse ekspordi uuring neljas loomevaldkonnas tõdes, et ekspordisuutlikkus on neis kesine ning valdkonnad on keskendunud üksikutele väärtusahela lõikudele.² Nendes tingimustes on riigi ja kohaliku omavalitsuse investeringute nutikas ning strateegiline suunamine ja planeerimine võtmetähtsusega kogu valdkonna toimetuleku ja jätkusuutlikkuse tagamiseks.

Käesolev loomevaldkondade kestlikkuse uuring on mõeldud avastama toetamist vääri vaid tegevusi, mis aitavad tõsta loomesektori majanduslikku võimekust, innovatsiooni ja konkurentsivõimet nii kodu- kui rahvusvahelistel turgudel, et kasvatada kogu kultuurivaldkonna elujõulist kestlikkust ning samas avardada meie mitmekesisist kultuuriruumi. Uuringus käsitletakse loomevaldkondadena arhitektuuri, filmikunsti, disaini, etenduskunste, kirjandust, kunsti ja muusikat. Koondavalt viidatakse tekstis neile, aga ka teistele loometegevustele kui „kultuurivaldkond“.

Uuringu **eesmärk** on koostada arengustsenaariumide taustal sõnastatud poliitikasoovitused loomevaldkondade kestlikkuse tagamiseks. Soovituste saab toetuda kultuuripoliitika kujundamisel ja rakendamisel, sh loomevaldkondade juhtimise ja rahastamise aluspõhimõtete väljatöötamisel. Hanke lähteülesanne mõistab loomevaldkondade kestlikkuse all juhtimise ja rahastamise aluspõhimõtete tasakaalustatud arengu tagamist, mis on üks loomevaldkondade professionaalsuse aluseid. Kestlik areng on areng, mis rahuldab praeguste põlvkondade vajadused, kahjustamata tulevaste põlvkondade võimalusi oma vajadusi rahuldada. See on terviklik lähene-

¹ EKI (2018)

² EAS (2017)

misviis, mis ühendab majanduslikud, sotsiaalsed ja keskkondlikud aspektid üksteist täiendavalt.

Uurimisküsimused, millele uuringuga vastuseid otsitakse, jagunevad enne kõike nelja rühma: ressursikasutus, rahastuse ja jätkusuutlikkuse omavahe-line seos, loomevaldkondade tulevik ning juhtimismudelite ja väärtusvõrgus-tike mõju kestlikkusele. Uuring keskendub peamiselt loomevaldkondades toimetavatele professionaalidele, loomeliitudele ja esindusorganisatsioonidele. Paralleelne uuring analüüsis vabakutseliste loovisikute toimetuleku probleeme ning andis soovitusi nende jaoks mõeldud toetuste ja tagatiste ökosüsteemi parendamiseks.³ Eesti Konjunktuuriinstituut on samal ajal läbi viimas perioodilist loomemajanduse olukorra uuringut ja kaardistamist (tulemusi on oodata 2022. aasta jooksul).⁴ Uuringu läbiviimise metoodikat on kirjeldatud peatükis 3.

Uuringu tulemusena valminud **poliitikasoovitused** on läbi arutatud loomevaldkondade esindajatega ning need on koostatud arvestades paralleelsetes uuringutes ja „Kultuuri arengukavas 2021–2030“ juba antud soovitus-tega, olles mõeldud neid täiendama.

Uuringu viisid läbi Ernst & Young Baltic AS ja Balti Uuringute Instituut MTÜ.

Lõpparuande koostajateks olid:

- Andra Asser
- Kristjan Kaldur
- Kats Kivistik
- Helina Meier
- Raivo Ruusalepp
- Helli Toomsalu
- Mart Veliste

Täname kõiki uuringus osalenud loomevaldkondade praktikuid, eksperte ja Kultuuriministeeriumi valdkondade nõunikke, samuti projekti nõustanud Karin Laansood. Head lugemist ning jõudu ja pealehakkamist valdkonna edendamisel!

Uuringut rahastati Riigi Teadus- ja Arendustegevuse toetamine (RITA) tege-vuse 2 „Teadmistepõhise poliitikakujundamise toetamine“ elluviimise raames.

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tuleviku heaks

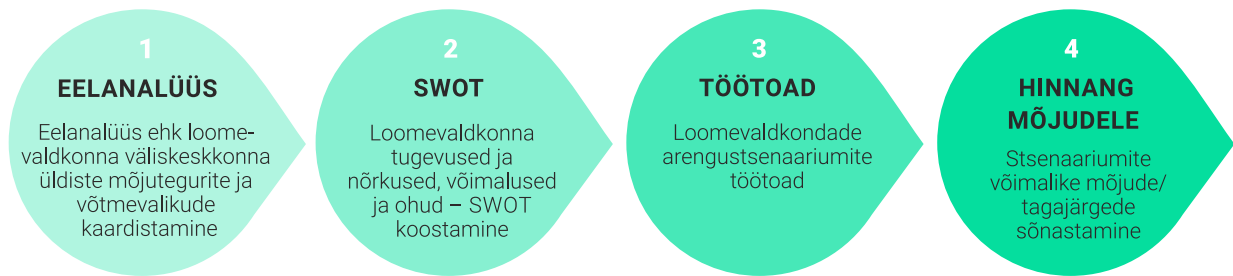
3 Praxis (2021)

4 https://ki.ee/publikatsioonid/valmis/index_valmis.html

3. UURINGUS RAKENDATUD METOODIKAD

Uuring käsitleb vastavalt tellija lähteülesandele seitset loomevaldkonda, mida kureerib Kultuuriministeeriumi kunstide osakond: arhitektuur, disain, etenduskunstid, filmikunst, kirjandus, kunst ja muusika. Igat loomevaldkonda on eraldi käsitletud uuringu peatükis 4. Loomemajandus kitsama valdkonnana ei ole käesoleva uuringu fookuses, kuid loomeettevõtlust on läbivalt kajastatud teiste organisatsioonivormide kõrval.

Uuring oli üles ehitatud neljaetapilisena:

Joonis 1. Uuringu etappide kirjeldus

Esimeses ehk uuringu ettevalmistamise etapis viidi läbi sissejuhatavad intervjuud, teostati varasemate uuringute ja materjalide dokumendianalüüs ning täpsustati ja esitati uuringu lähteülesanne, mis sisaldas endas täpsustatud uuringu eesmärgi, uurimisküsimusi, meetodikat, uuringusse kaasatud sihtrühmi jmt.

Teises etapis jätkus dokumendianalüüs, toimus andmekogumine kultuurivaldkondadele eraldatud toetuste kohta ja nende andmete analüüs, viidi läbi süvaintervjuud ja fookusgrupi intervjuud loomevaldkondade töötajate ja esindusorganisatsioonidega.

Fookusgruppidesse kutsutute, intervjueeritavate ja töötubades osalejate nimikirja kooskõlastati Kultuuriministeeriumi valdkonnanõunikega. Intervjuud viidi läbi poolstruktureeritud meetodil, mis võimaldas intervjueeritaval väljendada oma arvamusi ja seisukohti ka intervjuu küsimustiku väliste teemade osas. Fookusgrupid viidi läbi grupiarutelul meetodil, kasutades sama poolstruktureeritud intervjuu küsimustiku teemasid.

Paralleelselt koguti andmeid loomevaldkondadele antavate toetuste kohta, tuginedes avalikele allikatele ja Kultuuriministeeriumi toetuste infosüsteemist väljastatud andmetele. Kultuuriministeeriumi ja Eesti Kultuurkapitali toetuste andmed on täielikud vaadeldava perioodi 2016–2020 kohta. Teiste ministeriumide, toetusorganisatsioonide ja kohalike omavalitsuste jagatud toetuste kohta on andmed osalised, kuna andmed on 1) puudulikult avaldatud – näiteks kohalike omavalitsuste projektitoetuste kohta enne haldusreformi on andmed puuduvad või puudulikud; 2) ebapiisavalt kirjeldatud – andmete detailsusaste ja/või kirjeldus ei võimalda kindlaks teha, millisele loomevaldkonnale toetust eraldati.

Kogutud andmed esitati tellijale valdkondade kestlikkuse tegurite kirjelduse ja SWOT-analüüsina projekti vahearuaandes.

Kolmandas etapis viidi läbi töötoad, kasutades stsenaariumianalüüsi. Fookusgruppide ja arutelude kaudu kogutud kestlikkuse tegureid analüüsiti võimalike tulevikustsenaariumide abil. Eristuvad tulevikumaailmad visandati telgedel toimivus (avalik sektor vs. erasektor) ja vastutus (tsentraliseeritud vs. hajutatud). Stsenaariumide arutelu (vt ka ptk 6 allpool) keskendus loomevaldkondade kestlikkust mõjutavatele ohtudele ja võimalustele. Kolm töötuba – kaks töötuba kõigi loomevaldkondade esindajatega ja üks Kultuuriministeeriumi kunstide osakonna sisunõunikega – andsid ühelt poolt sisendi valideerimaks varasema analüüsi tulemusi ning teisalt esitati ja sõnastati töötubade raames täpsemalt probleemkohti ja soovitusi, mis aitavad kaasa uuringu lõpparuandes poliitikasoovituste formuleerimisele.

Töötoad viidi läbi eelsõnastatud stsenaariumide põhjal (koos tellijaga sõnastati stsenaariumide teljed ning koostati ja jagati osalejatega iga stsenaariumi sisuelemendid ehk kirjeldused) ning eraldi töörühmades (5–8 osalejat igas rühmas) arutleti iga stsenaariumiga seotud väljakutsete ja võimalike lahenduste üle. Pärast arutelusid rühmades toimusid ühisarutelud kõikide osalejate vahel.

Neljandas etapis valmis käesolev aruanne, mille käigus koostati koostöös tellijaga poliitikasoovitused (vt ptk 6), mis valideeriti ka valdkondade ekspertidega eraldi seminari käigus.

Kokku viidi uuringu käigus läbi 8 fookusgrupi arutelu, üle 20 üksikintervjuu ning kolm töötuba valdkonna praktikute ja esindusorganisatsioonidega, lisaks eraldi tulevikustsenaariumide töötuba Kultuuriministeeriumi valdkondlike sisunõunikega. Fookusgrupi- ja individuaalintervjuudes osales 66 esindajat seitsmest loomevaldkonnast, millele lisaks toimusid intervjuud Kultuuriministeeriumi valdkondlike sisunõunikega. Töötubades osales kokku 57 loomevaldkondade esindajat, Kultuuriministeeriumi valdkondlike sisunõunike töötoas 8 inimest.

3. 1. Uuringus kasutatud põhimõisted

Kestlikkust kontseptualiseeriti projektis kui arengut, mis rahuldab praeguste põlvkondade vajadused, kahjustamata tulevaste põlvkondade võimalusi oma vajadusi rahuldada, ning teisalt kui terviklikku lähenemisviisi, mis ühendab majanduslikud, sotsiaalsed ja keskkondlikud aspektid üksteist täiendavalt. Uuringus kasutatakse kestlikkuse sünonüümina ka mõistet jätkusuutlikkus.

Kestlikkust (*sustainability*) on eelkõige hakatud seostama säästva arengu eesmärkide saavutamise, mille hulka Eestis on lisatud ka kultuuriruumi elujõulisus.⁵ Kultuuriruumi elujõulisuse tagamiseks on oluline toetada

5 <https://riigikantselei.ee/valitsuse-too-planeerimine-ja-korraldamine/valitsuse-too-toetamine/saastev-areng#kultuuriruumi-eluju>

omakultuuri viljelemist, mis paneb aluse inimeste identiteedile ja kodumaa armastusele, ning tagada eri keeltes maailmakultuuri kättesaadavus.⁶ Kultuuriuuringutest leiab kestlikkuse käsitlusi ka teistsuguste nurkade alt, näiteks:⁷

- Valdkonna sisemise taastootmise suutlikkus, sh piisava liikmete juurdekasvu tagamine, sisemised arengumehhanismid ja karjäärimudelid ning toimetulemiseks piisav turg või tegutsemisruum
- Oskuste ja võimete (*capabilities*) ajakohasena hoidmine ja areng, et tagada muutuvates oludes kestma jäämine ja toimetulek
- Heaolu ja õnn (*wellbeing, happiness*), mida valdkond suudab toota nii oma liikmetele kui teistele
- Hoolivus (*care*), mida valdkond suudab üles näidata nii sisemiselt oma liikmete vahel kui teiste valdkondade vastu ning ühiskonnale laiemalt juurde toota
- Keskkonnasäästlikkus ja rohesuutlikkus, kus valdkonna kestlikkust hinnatakse läbi selle panuse loodus- ja keskkonnahoidu

Käesoleva uuringu käsitluses on tasakaalustatud areng võimalik tagada juhtimise ja rahastamise aluspõhimõtete kaudu, mis on loomevaldkondade professionaalsuse kestlikkuse üks peamisi aluseid. Siinkohal analüüsitakse tulevikuvaadet aastani 2030 lähtuvalt „Kultuuri arengukavast 2021–2030“.

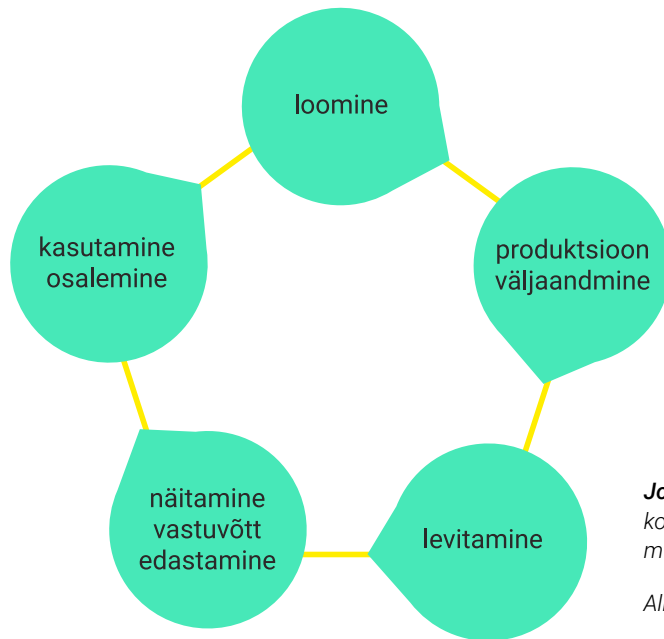
Kestlikkuse põhilisi tunnuseid ja kriteeriume koguti lisaks valdkondade esindajate käest läbi fookusgrupi arutelude ja intervjuude. Neist aruteludest kerkisid olulisimana pinnale:

- Valdkonna koordineerimis- või juhtimismudel – selle suutlikkus valdkonnas tegutsejaid kaasata ning selle paindlikkus kohaneda muutuvate oludega
- Valdkonna toetuste mudel – selle sobivus valdkonna toitemudeli ja valdkonnas tegutsejate ootustega ning eri allikate pakutavate toetusvõimaluste proportsionaalsus
- Valdkonna järelkasvu tagamine – valdkonna suutlikkus end taastoota, tagades samas uute oskuste ja kompetentside kaasamise ja arendamise
- Valdkonna kasutajaskonna või publiku teadlikkus – valdkonna loomingu kasutajaskonna või publiku kasvatamine (*audience development*)

Neid kestlikkuse kriteeriume vaatlusime stsenaariumianalüüsis kahes vaates: toimivus (avalik sektor vs. erasektor) ja vastutus (tsentraliseeritud vs. hajut

6 <https://valitsus.ee/strateegia-eesi-2035-arengukavad-ja-planeering/strateegia/arenguvajadused#kultuuriruum>

7 Vt nt Developing Inclusive and Sustainable Creative Economies (DISCE) projekt <https://disce.eu/>; HERIWELL, Cultural Heritage as a Source of Societal Well-being in European Regions (2020)

Joonis 2. Loomevaldkonna väärtusahela mudel

Allikas: UNESCO (2009)

tatud). Töötubades keskendusime tulevikuvaatele aastani 2030 ning kaardistasime kultuurivaldkondadele avanevaid võimalusi ja ohtusid neljas võimalikus tuleviku olukorras.

Neile neljale läbivale kestlikkuse kriteeriumile lisaks kajastab iga valdkonna peatükk täiendavaid kestlikkuse ohte ja võimalusi, mida valdkonna esindajad oma kogukonna jaoks tähtsaks pidasid. Aruteludes ja töötubades käsitlesime ka loomevaldkondi ja laiemalt kogu ühiskonda mõjutavaid tegureid ja trende, nagu rahvastiku vananemine, ääremaastumine, rohepööre, digiplatvormid, töösuhete muutumine jm.

Uuring kasutab valdkondade hetkeolukorra ja kestlikkuse tegurite analüüsimisel **väärtusahela** (*value chain*) mõistet. Klassikalist loomevaldkonna väärtusahela mudelit kujutatakse tsüklina,⁸ mis hõlmab viit „loome“ elukäigu etappi (vt joonis 2) ja lõpeb kas kultuuris osaleja ülekasvamisega loojaks või uue inspiratsiooni impulsi saamisega autori jaoks, millega käivitub uus loometsükkel.

Uue loovidee sünni etapis on mõnedes käsitlustes eristatud idee tärkamise (*ideation*) faasi, innovatsiooni komponenti, aga ka koostöö või koosloome aspekte.⁹ Loometegevuse jaoks vajalikud oskused on reeglina omandatud vastava haridusprogrammi (kas formaalhariduse või huvihariduse) kaudu juba enne loomise etapi algust või selle käigus. Mitmes loomevaldkonnas võib loomeprotsess olla vormitud traditsiooni, koolkonna või žanri nõuetest lähtuvalt.

Teises etapis, kus loovideest saab kasutatav teos, taies või sündmus,¹⁰ on reeglina kaasatud laiem ring osalisi, kes oma loominguga teose valmimisse

8 UNESCO (2009)

9 Vrd Walia (2019), Chen (2016)

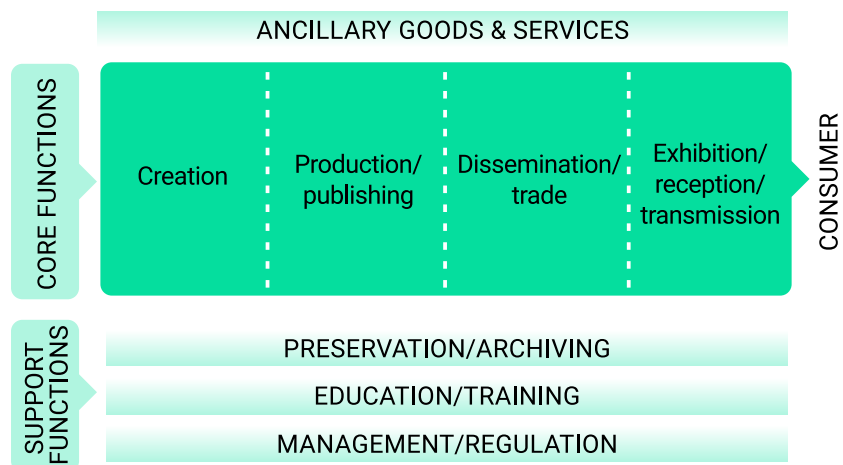
10 "activities which help turn an original work into an available work" (EC DG EAC (2017), lk 55)

panustavad, näiteks kunstnikud, illustraatorid, toimetajad, produtsendid, kujundajad, näitlejad, valgustajad jt tehnilise toe pakkujad. Kunsti ja disaini mõne liigi puhul võib see etapp kattuda ka loomise etapiga ning autor on ise oma idee teostajaks. Mõnedes valdkondades, nt kirjandus, film, muusika, hõlmab väljaandmise etapp ka tiražeerimist trükisena, helikandjana, filmina, e-raamatuna jne.

Mitmed hilisemad käsitlused on levitamise ja edastamise-näitamise etapid kokku liitnud, kuna tegevused on suuresti kattuvad – osalejad (galeriid, kinod, teatrid, raamatupoed, näituse-, kontserdi- ja festivali- korraldajad, on-line platvormid jt) panustavad lisaks esitusele ka reklaamile, turundamisele, pileti- ja toote müügile. See etapp hõlmab samuti tegevusi, millega teos viiakse või transporditakse paikadesse, kus on selle kasutajad (nt suvelavad, kultuurimajad, raamatukogude võrk, rändnäitused).

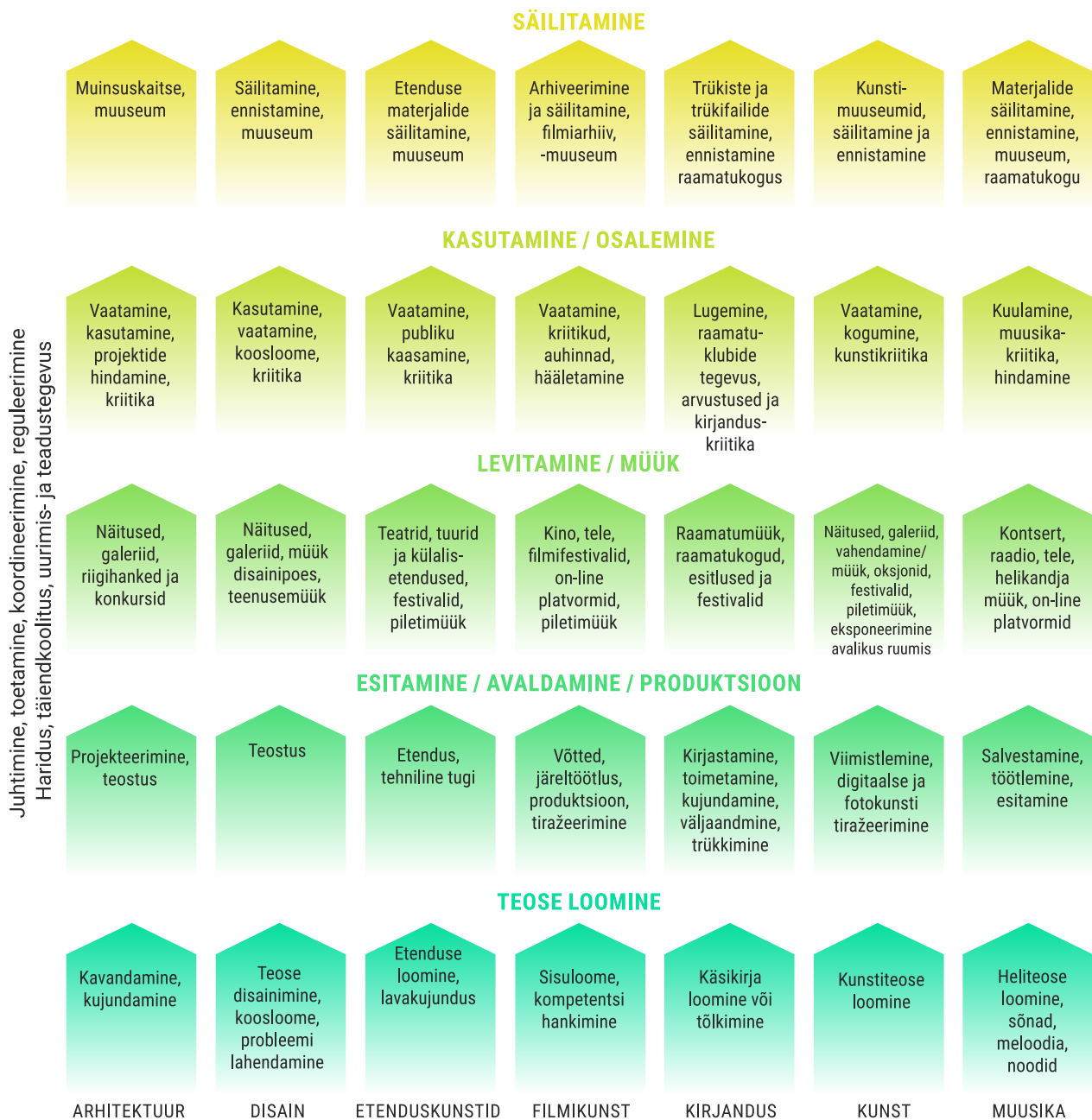
Teose kasutamise ja sellest osasaamise vormideks on vaatamine, kuulamine, lugemine, tajumine või muul viisil vastu võtmine ja kohal olemine ning osalemine. Samuti liigitatakse siia alla vabatahtlike tegevus ja sotsiaalne kommunikatsioon, nt ühismeedias. Seda etappi käsitletakse mõnikord ka interaktsioonina (*exchange*), kus teose autor ja selle valmimises osalejad saavad tagasisidet nii kasutajatelt/publikult kui kriitikutelt erinevates kanalites.

Osades käsitlustes¹¹ lisatakse neile väärtusahela etappidele veel tugi-tegevustena erialane haridus ja teadus-uurimistegevus, juhtimine (sh toetused, esindamine ja agentuurid), reguleerimine või poliitikakujundamine ning arhiveerimine ja säilitamine (vt joonis 3). Teatud kindlaid eesmärke taotlevates käsitlustes, nagu näiteks täpne kultuuritegevuse statistika, on mõnedes loomevaldkondades mudelist välja jäetud osad mehhaanilisema iseloomuga tegevused kui mitte otseselt kultuurilised, nt tootmine arhitektuuris, trükkimine kirjanduses, filmi paljundamine filmitööstuses, jmt.

Joonis 3. Loometegevuse väärtusahela mudel (EC DG EAC (2017), lk 10)

11 ESSNet-Culture (2012), lk 48; EC DG EAC (2017)

Joonis 4. Uuringus kasutatud loomevaldkondade toimetamudel
Allikas: uuringu autorid, ESSNet-Culture (2012), lk. 52.

Käesoleva uuringu jaoks on varasemaid kirjanduses avaldatud väärtusahela mudeleid kohandatud, et toetada kestlikkuse analüüsi. Tulemiks on eri loomevaldkondade tegevusi loetlev **toimetamudel** (vt joonis 4), mis valmis koostöös valdkondlike sisunõunikega Kultuuriministeeriumis, et selgelt välja tuua iga valdkonna kestlikkust mõjutavaid aspekte. Järgnevates peatükkides kasutatud valdkondade toimetamudelid ei pretendeeri loomevaldkonna tervikliku tegevuste või väärtusahela kajastamisele, vaid on abivahendiks kestlikkuse aspektide käsitlemisel.

Uuringu toimetududel jaotab iga valdkonna tegevuse viide etappi, mis on küll esitatud üksteisele järgnevatena, kuid ei pruugi toimuda kronoloogilises järjestuses. Enamus tegevusi toimuvad paralleelselt füüsilises ja digitaalses keskkonnas või kasutades digitaalseid (töö)vahendeid. Kõiki etappe toetavate tegevustena on välja toodud juhtimine-toetamine ja reguleerimine ning erialase hariduse pakkumine. Teoste ekspordi toetavad tegevused on liigitatud juhtimise hulka. Mitmes valdkonnas on toetavateks tegevusteks ka agentide-mänedžeride poolt pakutav vahendusteenus ning autoritasude arvestamine, kogumine ja vahendamine, kuid neid ei ole toimetududel läbivate tegevustena välja toodud.

4. LOOMEVALDKONDADE KESTLIKKUSE HETKEOLUKORD

Peatükk põhineb nii sekundaarallikatel kui ka uuringus kogutud andmetel: fookusgrupi ja individuaalintervjuudel, töötubadel ning valdkonna toetuste kohta kogutud infol. Siin vaadatakse valdkondade viimase viie aasta olukorda ja tänast seisuga ning antakse hinnang nende kehtlikkusele.

4.1 Arhitektuurivaldkond

Eestis tegutseb arhitektuurivaldkonnas (arhitektuurse projekteerimise, ruumilise planeerimise ja maastikuarhitektuuri) ligikaudu 500 ettevõtet, milles on umbes 1200 töötajat.

4.2 Arhitektuurivaldkonna koordineerimine

Strateegia „Eesti 2035“ üheks pikaajaliseks sihiks on kvaliteetne elukeskkond, mille järgi on vajalik riigi suurem kompetents terviklikuks ruumiloomeks, et tagada kooskõla riigi ja kohaliku omavalitsuse üksuste investeeringute vahel, kohaneda rahvastikumuutuste ja teiste arenguvajadustega. Paremate ruumiloometsuste tegemiseks nähakse vajadust suurendada inimeste ruumipädevust ja -teadlikkust, mida peavad toetama kvaliteetsed ruumiandmed ja nutikamad teenused.

Eesti riigi ruumilise arengu ja elukeskkonna kavandamise eest vastutavad mitmed erinevad asutused:¹²

- Arhitektuur ja kultuuripärand – Kultuuriministeerium ja Muinsuskaitseamet
- Ruumiline planeerimine ja riigivara otsused – Rahandusministeerium
- (Loodus)keskkond – Keskkonnaministeerium ja Keskkonnaamet
- Ehitustegevus – Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium
- Regionaalsel tasandil maakondade arengu kavandamine ja ruumiline planeerimine – Rahandusministeerium
- Riigile kuuluva maa planeerimine – Maa-amet

Kohalikul tasandil vastutavad elukeskkonna kvaliteedi eest omavalitsused ning ehitiste ja rajatiste kavandamise eest tellijatena erinevad riigi ja omavalitsuse üksused, sh Maanteeamet ja Riigi Kinnisvara AS. Era- ja kolmandal sektoril on vabadus tegutseda tingimusel, et ta ei sea ohtu inimeste eluga kahjusta kellegi õigusi. Arhitekt on spetsialist, kelle professionaalsuse määrab tema haridus ja kutsetase, arhitekti professionaalsusest ja kutse-eetikast oleneb aga elukeskkonna kvaliteet. Eesti professionaalseid ar-

¹² <https://www.kul.ee/kunstid-ja-loomemajandus/arhitektuur>

hitekte ühendab 1921. aastal loodud Eesti Arhitektide Liit (EAL), mis tähistas 2021. aastal oma 100. juubelit. Arhitektuurivaldkonna kutsesüsteem on teinud alates 2017. aastast läbi jõulise arenguhüppe, mis loob tugeva raamistiku professionaalsele tegutsemisele.

- Arhitektuurivaldkonnas tegutsevad ka järgmised institutsioonid:
- Eesti Arhitektide Liit (võistlused, ekspertiisid probleemsetele projektidele, liikmete eest seismine, autorikaitse, lepingulised suhted, kutsekomisjon)
- Alaliidud: Eesti Sisearhitektide Liit (ESL), Eesti Maastikuarhitektide Liit (EMAL), Eesti Planeerijate Ühing ja Eesti Ehituskonsultatsiooni-ettevõtete Liit
- Kõrgkoolid: Eesti Kunstiakadeemia, Tallinna Tehnikaülikool, Eesti Maaülikool, Tallinna Tehnikakõrgkool, Euroakadeemia (kuni aastani 2020)
- Suuremates KOV-ides valdkonna spetsialistid
- Eesti Arhitektuurikeskus
- Eesti Arhitektuurimuuseum
- Maaarhitektuuri keskus Eesti Vabaõhumuuseumis
- Linnalabor
- Arhitektuurikool (MTÜ Ruumiharidus)

EAL on järjepidevuselt vanim ja liikmeskonnalt suurim valdkonna loomeliit, teised alaliidud (Eesti Sisearhitektide Liit, Eesti Maastikuarhitektide Liit) on tegutsenud lühemat aega ning on liikmeskonna poolest väiksemad. EAL on olnud oluline valdkonna huvide kaitsja õigusaktide läbivaatamises ja nõustamise osas. Stsenaariumi töötoa arutelu leiti, et loomeliidud ongi üliolulised valdkonna toimimise osad, sest nad suhtlevad teiste riikide loomeliitudega ja mängivad olulist rolli ruumiloome küsimustes nõustamises ja valdkonna nähtavuse tõstmises ühiskonnas üldiselt.

Riigikantselei juures tegutses 2017. aasta juulist 2018. aasta septembrini ruumiloome ekspertrühm, kelle ülesanne oli selgitada välja ruumiloome olukord riigi avalikus sektoris ja teha ettepanekuid olukorra parandamiseks. Sinna kuulusid liikmed Rahandusministeeriumist, Kultuuriministeeriumist, Keskkonnaministeeriumist, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumist ning valdkonna esindajad. Töörühmas lepidi kokku mh riigi ülesanded ruumiloomes, mis on eelkõige järgmised.¹³ Riik on:

- hoiakute kujundaja ja teadlikkuse tõstja ning kvaliteetset ruumi soodustava õigusruumi looja
- ruumipoliitika kujundaja ja ruumi läbimõeldud kasutamise ning kvaliteedi eestkostja
- ruumipoliitika elluviija ja hea eeskuju näitaja

13 Ruumiloome ekspertrühma lõpparuanne. Lk 7

- tellija ja rahastaja ning toetuste jagaja
- nõuandja
- eriarvamuste tasakaalustaja
- lubade andja

See nimekiri kinnitab, et enamik ootuseid riigile on seotud vähem otsese rahalise toetusega ja rohkem toetusega eeskju näitamise, reguleerimise, ruumipoliitika tegijana, aga ka nõuandjana arhitektuurilistes otsustes. Uuringus tehtud intervjuudes rõhutati samuti, et riigi roll valdkonna kujundamisel ei väljendu eelkõige toetustes, vaid muul kujul. Peaasjalikult nähti riiki avaliku õigusruumi ja õigusaktide loojana ning ruumipoliitika elluviijana, mis nõuab senisest enama erialase kompetentsi palkamist riigi teenistusse.

Vastav tööühm leppis kokku ka kvaliteetse ruumi aluspõhimõtted ja nende elluviimiskava. Aluspõhimõtted on aja- ja asjakohasus, otstarbekus, kohandatus, säästlikkus ja tõhusus, kliimakoohasus ja keskkonnasõbralikkus, ohutus ja tervislikkus, ligipääsetavus, sotsiaalne sidusus, mitmekesisus, eristatavus ja kohataju, pärandisõbralikkus ning esteetika. Tehti ettepanek luua maa-, regionaal- ja planeeringute valdkondi liitev ühendamet ning arvestada kvaliteetse ruumi aluspõhimõtete ehitatud keskkonna arendamisel. Maa- ja Regionaalmeti juhtministeeriumid oleksid Rahandusministeerium, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, Keskkonnaministeerium ja Kultuuriministeerium. Ka kultuuri arengukava 2021–2030¹⁴ lisas 5 rõhutati eesmärki, et valitsemistasandite ja valdkonna ekspertide ruumipädevus oleks kõrge. Seal on kirjas, et paremate ruumiotsuste nõustamiseks luuakse ruumiloome kompetentsikeskus, mis ühendab erinevate asutuste ruumipoliitika (sh arhitektuuri-, kinnisvara-, ehitus-, planeerimis-, maapoliitika) kujundamise ja rakendamise tegevusi, et arendada riigi ruumilise arengu tervikvaadet, kujundada regionaalselt tasakaalustatud elukeskkonda ning tõsta sellega seotud avalike teenuste kättesaadavust ja kvaliteeti.

Olulisena võib esile tuua ka dokumendi „Ehituse pikk vaade 2035“ allkirjastamist 9.6.2021 kui kokkulepet ehitusvaldkonna seitsme suure sammu astumiseks.¹⁵ Seejuures kinnitati, et avalik sektor on targa tellijana eestvedajaks (targa tellija kontseptsioon, väärtus- ja koostööpõhise riigi ehitushangete praktika juurutamine, näidisprojektid) ja eeskjuks ning KOVID ruumilise arengu kujundajaks. Valdkonna arengu jaoks on lisaks ühiste põhimõtete kokkuleppimisele ja selgematele regulatsioonidele vajalik ka parem ruumipädevus keskvalitsuse ja KOVI tasandil ning eeskjuks olemine väärtushangete tellimisel.

Sellega seonduvalt on EAL teinud 2011. aastal ettepaneku¹⁶ arhitektuuri voliniku (riigiarhitekti) institutsiooni loomiseks, mis peaks tegelema valdavalt nõuandvas rollis riiklikult arhitektuuri ja ruumilise planeerimise küsimustega. Vastav institutsioon täidaks EALI presidendi hinnangul praegu osaliselt

¹⁴ Kultuuri arengukava 2030 (2021)

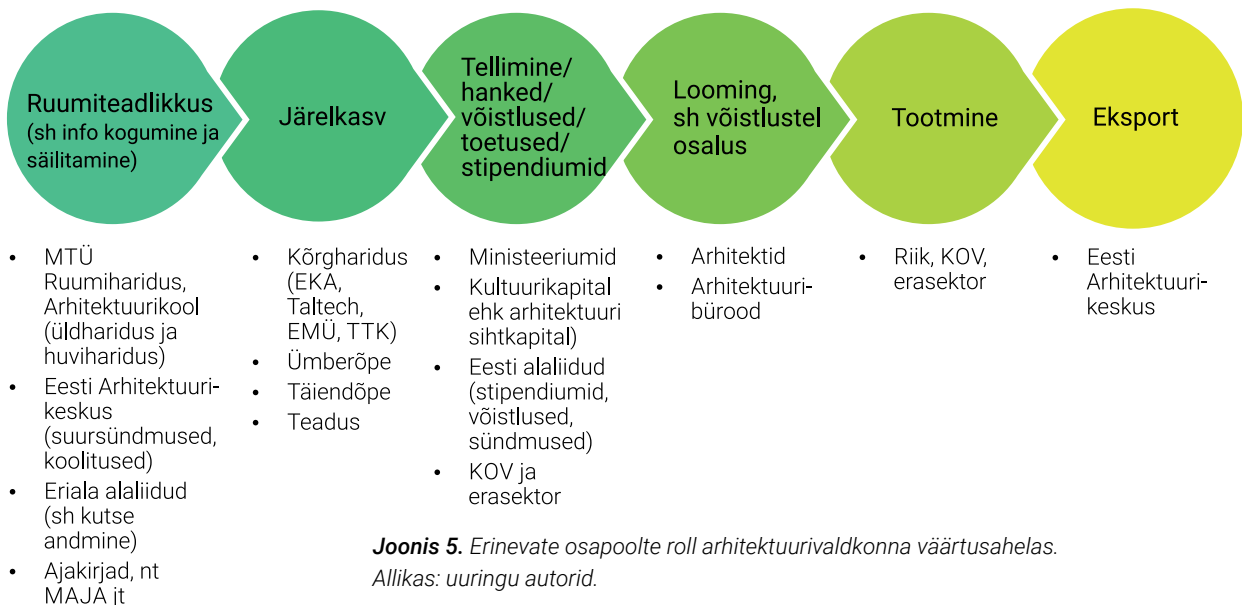
¹⁵ Civitta (2021); Kokkulepe (2021)

¹⁶ <http://www.arhliit.ee/arhitektuuripoliitika/riigiarhitekt/>

EALi kanda olevaid ülesandeid, nt arhitektuurivõistluste konsulteerimist. Seega on erinevate osapoolte kokkuleppel sätestatud vajadus selgema riikliku ruumipädevuse ja -kompetentsi järele. Ka **intervjuude** järgi tuntakse sellise institutsiooni järele vajadust, et 1) riigi tasandil oleks institutsioon, kes pakuks planeerimisalast tuge ja nõustamist KOVidele (kus ei tööta vastavat spetsialisti), 2) näha riigi kui suurima ehitaja investeringute tervikpilti, sh seda, et see parandaks ruumilise elukeskkonna kvaliteeti, ning 3) olla kohe seadusemuudatuste protsessi juures, sest praegu on võimalik EALil valdkonnaga seotud muudatustesse ja otsustustesse sekkuda alles kooskõlastusringil. Seda, et praegu sünnivad KOVides, kes vastutavad suurema osa ruumiloome eest, arhitektuurilised ja ruumiloome otsused tihti poliitiliselt ja ilma spetsialistide kaasamata, nähakse ühe olulise probleemina valdkonnas. Paralleelselt säärase institutsiooni loomisega on soovitatav tegelda ka KOVide spetsialistide arendamisega, millega on ka algust tehtud neile pakutava ruumiloome koolitusprogrammi näol, mis on 2019. aasta ministriumidevahelise ruumiloome töörühma ettepanekute otsene väljund.¹⁷

Teiseks vajab intervjuude järgi riigipoolset tuge ka arhitektide autoriõiguste kaitsmine. Väga tavapärane on nt loodud eskiisprojekti edasine arendamine ehitaja poolt, kuid arhitektidel, arhitektibüroodel ja ka EALil puudub võimekus autoriõiguste rikkumise korral kohtusse minna. Riik võiks tegeleda õigusruumi arendamisega, et autoriõigustest senisest enam hoolitaks, sh võimalikke trahve jms sisse seades.

Kolmandaks rõhutati ka intervjuudes riigi rolli arhitektuuri väärtustamises ning eeskujude ja tee näitamises, mille üheks väga efektiivseks viisiks on lähendada tellimisel ja hangete tegemisel pakutava väärtusest, mitte hinnast. Riiklikud hanked võiksid edendada innovaatilisust, keskkonnasõbralikkust, sotsiaalset sidusust ja ruumiväärtust. Sel moel oleks avalik sektor eeskujuks, millele järgneb ka erasektor. Kui viimasel ajal on riigihangetes väärtuspõhi-

Joonis 5. Erinevate osapoolte roll arhitektuurivaldkonna väärtusahelas.
Allikas: uuringu autorid.

¹⁷ Vt täpsemalt Eesti Planeerijate Ühing. Ruumiloome koolitusprogramm.
<https://www.planeerijad.ee/2021/09/20/ruumiloome-koolitusprogramm/>

sust juba tunda ja asjad paranevad, siis heideti ette, et EASi kaudu jagatakse raha ilma konkursita – ka seal annaksid konkursid kvaliteetsema tulemuse. Stsenaariumi töötoa arutelus nähti riigi võimaliku rollina ka uute tehnoloogiate sissetoomist. Toodi näide, et kui riik kehtestab uue mudelprojekteerimise nõude, siis see põhjustas valdkonnas suure arenguhüppe. Enamikel KOVidel ei ole aga sarnast võimekust ning valdkonna arengut muidu toetaval loomeliidul ei ole võimalik sel moel nõuete kaudu valdkonda survestada.

Neljandaks rõhutati arhitektuurialase teadustöö tagasihoidlikku toetamist. Leiti, et loovuurimisel on raha taotlemisel raske võistelda klassikalise teadusega. Osaliselt tulevad praegu valdkonna rahastamisel appi ettevõtted, kuid senisest suurem riigipoolne panus valdkonda oleks kindlasti vajalik, sest arhitektuur on kvaliteetse elukeskkonna loojana väga oluline valdkond. Ka võiks olla ruumiloomes senisest teaduspõhisem: küsitlusi tehakse küll palju, aga ruumianalüüsi või -uuringuid, mis võiks olla tänapäevase elukeskkonna planeerimiseks väga olulised, ei tellita väga tihti.

4.1.2 Arhitektuurivaldkonna toetused

Ruumiloomes sõltub otseselt sellest, kas ja kui palju hinnatakse ehitustegevuses ja ruumiloomes kultuurimõõdet, mida arhitektid kannavad. Eestis on erasektor sellise kultuurimõõde tellijana vähearenenud, rohkem lähtub sellest oma tellimustes avalik sektor, eriti viimasel ajal. Otsesest loometegevust arhitektuuri valdkonnas ei ole vaja niivõrd rahaliselt, kuivõrd teadlikkuse kasvatamise ja seadusandluse kaudu toetada, sest seda tehakse tellimuste alusel Järeikasvu ja teadlikkuse kasvatamine ning arhitektuuri (ajaloo) salvestamine ja Eesti arhitektuuri tutvustamine väljaspool Eestit vajavad aga toetust. Võrreldes teiste loomevaldkondadega vajasisid arhitektuuriga seotud ettevõtted jm institutsioonid ja organisatsioonid seoses COVID-19-ga seotud olukorraga vähem toetust/kriisiabi. Kuigi ehitusvaldkond ja sellega seotud arhitektuuriloomes vähenes korraks 2020. aasta esimeses pooles, jätkus tegevus suhteliselt kiiresti.

Ka ruumiloomes ekspertrühma 2018. aasta aruandes leiti, et riigi otsuseid ja rahastusmeetmeid tuleks kasutada senisest enam kvaliteetse elukeskkonna ja regionaalarengu edendamiseks. Neid tuleks täiendada ruumialaste kriteeriumidega, et soodustada väärtuslike ehitiste kasutuselevõttu ja restaureerimist, kvaliteetse kaasaegse ning säästliku avaliku ruumi, arhitektuuri, maastikuarhitektuuri, sisearhitektuuri ja keskkonnadisaini loomist; asulakeskuste korrastamist ja tihendamist; keskkonnahoidlike ehitus- ja hooldustehnoloogiate rakendamist ning loodusressursside säästlikku kasutamist.

Valdkonnas on olulisteks toetuse jagajateks Eesti Kultuurkapital, Kultuuriministerium, ja EAS. Arhitektuuri (ja disaini) valdkonna toetused on esitatud lisa 2.1. Riigieelarvest toetatakse Eesti Arhitektide Liidu, Eesti Maastikuarhitektide Liidu ja Eesti Sisearhitektide Liidu kaudu valdkonna loovisikuid loometoetuste ja -stipendiumitega, niisamuti toetab riik Eesti Arhitektuurimuuseumi kui riikliku muuseumi tegevust. EALi rahastusest

moodustab riigi toetus 55–60%. Ülejäänud moodustavad eelkõige liikmemaksud. Valdkonnaga seotud eraettevõtted toetavad sponsorluse korras eelkõige üritustel (suveseminarid, rahvusvahelised konverentsid, aastanäitused, preemiategalad jne). On ka üksikuid toetusi eraisikutelt, nt noore arhitekti preemia, mida antakse välja koostöös Heldur Meeritsa ja reisibürooga Go Travel. EALi üheks murekohaks on asjaolu, et oma liikmete vajaduste ja kogukonnatundega jõutakse soovitud vähem tegeleda, kuna ollakse kaasatud aktiivselt valdkonna arendamisse ühiskonna tasandil.

Loovisikute ja loomeliitude seaduse põhjal eraldab Kultuuriministerium igal aastal EAL-ile, ESL-ile ja EMAL-ile rahalisi vahendeid, et maksta liidu liikmetest sissetulekuta vabakutselistele loovisikutele taotluste alusel loometoetust. Vabakutselisel loovisikul, kes ei saa loometegevusest sissetulekut, on õigus saada loomeliidu kaudu vabakutselise loovisiku loometoetust. Loometoetus igakuiselt makstav toetus, mille suuruseks on Vabariigi Valitsuse kehtestatud töötasu alammäär. Lisaks jagavad loomeliidud loomestipendiume, nt EAL neli korda aastas ja EMAL kord kuus (v.a juuli). Loomestipendium on loovisikutele loometegevuseks või täiendõppeks mõeldud ühekordne stipendium.¹⁸

2008. aastal loodud MTÜ Eesti Arhitektuurikeskus tegutseb peamiselt EASi, Eesti Kultuurkapitali, Kultuuriministeriumi ja erasponsoritetoel. Kultuuriministeriumi toetusprogramm „Arhitektuuri ja disaini arendusprojektid“ rahastab projekte, mille eesmärk on arendada ja populariseerida Eesti arhitektuurivaldkonda, sealhulgas mahulist arhitektuuri, planeerimist, sise- ja maastikuarhitektuuri ning urbanistikat, ja disainivaldkonda, sealhulgas tootedisaini, graafilist disaini ja teenusedisaini. Kultuuriministerium eraldab Eesti Arhitektuurikeskusele tegevustoetusena alates 2019. aastast 146 500, millest 41 500 on mõeldud Veneetsia arhitektuuribiennaali Eesti ekspositsiooni koostamiseks.

Rahvusvaheliste projektide jaoks annab Kultuuriministerium raha toetusprogrammist „Eesti kultuur maailmas“. See programm toetab projekte, mis soodustavad Eesti kultuuri rahvusvahelistumist ja kultuuriekspordi, Eesti tutvustamist maailmas kultuuri kaudu ning võimaluste loomist Eesti loovisikutele. Samuti toetatakse kultuurikollektiivide ja loomeettevõtjate pääsu rahvusvahelisele areenile. Toetust saab taotleda ka EASi jagatavate loomemajanduse meetmete kaudu, nt programmist „Riikidevahelised kultuurikoostöölepped“. Lisaks on aastatel 2014–2020 olnud võimalik valdkonnale toetust taotleda Euroopa Liidu tõukefondide loomemajanduse meetmest.

Arhitektuuri sihtkapitali eesmärk on aidata kaasa Eesti ruumilise keskkonna kvaliteedi tõstmisele ning arhitektuuri loomingulisuse ja sotsiaalse tundlikkuse edendamisele. Arhitektuuri valdkonnas toetatakse arhitektuuri, sisearhitektuuri, urbanistika, disaini, arhitektuuriajaloo ja -teooria, maastikuarhitektuuri, arhitektuuripärandi kaitse ja teisi sidusvaldkondi. Toetatakse kaasaegse arhitektuuri või arhitektuuripärandi dokumenteerimist, jäädvustamist, uurimist ja populariseerimist; arhitektuurialaste väljaannete publit-

¹⁸ Vastav info on leitav loomeliitude kodulehekülgedelt.

seerimist, sh ajakirjad MAJA, ÕU, Ehituskunst, aastaraamat Ruumipilt, urbanistide uudiskiri U, kultuurileht Mürileht. Arhitektuuri sihtkapitalist on võimalik toetusi taotleda ka õppeasutustel. Toetatakse kõrgetasemelisi projekte, mis aitavad kaasa Eesti arhitektuuri edendamisele, arhitektuuriteadlikkuse kasvatamisele, arhitektuuri dokumenteerimisele ning tutvustamisele kohalikul ja rahvusvahelisel tasandil, nt

- arhitektuurialased näitused, arhitektide isikunäitused (sh Eesti Arhitektuurimuuseumis, Disaini- ja Arhitektuurigaleriis), loengud, loengusarjad; arhitektuuriüritused, seminarid, konverentsid, Tallinna arhitektuuri biennaal, sümposiumid SISU jne, nimekate arhitektide loomingu tutvustamine, installatsioonide koostamine näitustel jm (heli- ja valgusinstallatsioonid)
- noortele suunatud ettevõtmised (sh koolinoorte arhitektuurikonkursi korraldamine)
- arhitektuurialaste filmide tegemine (sh filmid Ugala teatrimajast, arhitektuuri dokumenteeriv filmisari RUUM, lühifilmid gümnaasiumi arhitektuuri valikaine tarbeks)
- magistriõpingud välismaal, arhitektuuriüliõpilaste jt õppereisid ja vaatluspraktika välismaal ja Eestis, osalemine rahvusvaheliste organisatsioonide tegevuses
- arhitektuurikonkursid, aastapreemiad ja nendega seotu (kataloogid, žürii töö jm) loometoetused

Ka toetatakse valdkonda oluliselt panustanud isikuid, näiteks juubeliteotused arhitektidele ja senioride tegevus (sh väljasõidud Eestis). Aastatel 2016–2020 on kokku taotletud arhitektuuri valdkonnas üle 12,5 miljoni euro ning eraldatud üle 7 miljoni euro toetusi ja stipendiume. Seejuures on aastatel 2016–2018 olnud eraldised üle 1,4 miljoni, aastatel 2019–2020 aga vähenenud, jäädes alla 1,4 miljoni euro. Kõige suurema osakaalu eraldistes moodustavad tegevustoetused. Lisaks sellele on osakaaluliselt kõige rohkem toetatud näitustegevust, ürituste korraldamist ja muid projekte, vähem kirjastustegevust ning tegevustoetustena, millele järgneb toetuste, stipendiumite ja preemiate osakaal ning kõige vähem on toetatud enesetäiendust ja üritustel osalemist. Kõige rohkem toetatud õppreise jm on toimunud Soome, lähiriikidesse ja Euroopa Liidu liikmesriikidesse.

Arhitektuuribürood on ettevõtted ja Kultuuriministeerium ei finantseeri arhitektuuri kui äriettevõtluse tegevuskulusid, vaid toetab arhitektuuri kui loomingulist tegevust. Elukeskkonna eest vastutajana on riigi eesmärk hoida arhitektuuri kui elukeskkonna kujundaja sisulist taset ning kujundada ja viia ellu arhitektuuripoliitikat.

4.1.3 Arhitektuurivaldkonna järelkasv

2020. aastal lõpetas õpingud üle 60 arhitekti, üle 30 sisearhitekti ja üle 30 maastikuarhitekti (vt täpsemalt tabelit allpool). Intervjuueeritute hinnangul toi-

ÕPPEASUTUS	2015/16	2019/20
Eesti Kunstiakadeemia	28	40
Arhitektuur ja linnaplaneerimine (integreeritud BA+MA)	10	18
Urbanistika magistriõpe	4	5
Maastikuarhitektuur magistriõpe	0	0
Sisearhitektuur (BA)	9	14
Sisearhitektuur (MA)	5	3
Tallinna Tehnikakõrgkool (TTK)	10	22
Rakendusarhitektuur	10	22
Eesti Maaülikool (EMÜ)	23	22
Keskonna planeerimine ja maastikukujundus (BA)	12	6
Maastikuarhitektuur (BA)	0	0
Maastikuarhitektuur (MA)	11	16
Tallinna Tehnikaülikool (TalTech)	22	31
Maastikuarhitektuur (BA)	9	7
Maastikuarhitektuur (MA)	5	3
Arhitektuur (integreeritud õpe)	8	21
Euroakadeemia	7	19
Sisekujunduskunst, sisearhitektuur (diplomi- ja bakalaureuseõpe, rakenduskõrgharidus)	7	19

Tabel 1. Arhitektuuri õppekavade lõpetajad.
Allikas: Haridussilm

KUTSETASE	Seisuga 30.11.2021
Volitatud arhitekt-ekspert, tase 8	53
Volitatud arhitekt, tase 7	450
Diplomeeritud arhitekt, tase 7	123
Sisearhitekt-ekspert, tase 8	11
Volitatud sisearhitekt, tase 7	77
Diplomeeritud sisearhitekt, tase 7	24
Sisearhitekt, tase 6	4
Volitatud maastikuarhitekt-ekspert, tase 8	7
Volitatud maastikuarhitekt, tase 7	26
Ruumilise keskkonna planeerija, tase 7	35

Tabel 2. Kutsega arhitektid Eestis.
Allikas: SA Kutsekoda

mub praegu pigem arhitektide ületootmine. Paarkümmend aastat tagasi võeti arhitektuuriõppesse vähemalt poole vähem inimesi. On oht, et tööjõu ületootmise tõttu hakkab varsti langema juba praegu seisunud palgatase. Kuna tegemist on pikaajalise ja kalli väljaõppega (5 aastat õpinguid, lisaks 3 aastat töötamist 7. taseme ja 5 aastat töötamist 8. taseme kutse omandamiseks), on EAL soovitanud ülikoolidel vastuvõttu piirata. Maastikuarhitektuuri õppekohti on juba piiratud, nt suleti 2020. aastal magistriõppekava TalTechis. Õppekavade selline piiramine ei ole aga soovitud arengusuund, kuna õppekavade mitmekesisuse vähenemine ja urbanistliku suuna sisuline puudumine võivad anda pikemas plaanis tagasilöögi elukeskkonna kvaliteedile.

Sisearhitektuuri valdkonna ekspertide hinnangul ei koolitata piisavalt hea ettevalmistusega sisearhitekte. EKA sisearhitektuuri magistriõppe lõpetajaid on vähe (viimastel aastatel 4-5 aastas) ja paljud ingliskeelse magistriõppe lõpetanud on siirdunud tööle välismaale. Sisearhitektide Liidu hinnangul on viimasel ajal olnud liiga vähe piisavate praktiliste oskustega magistriõppe lõpetajaid, kel oleks väljavaadet kvalifitseeruda Eestis edaspidi 7. taseme volitatud sisearhitektiks. Tagamaks eriala jätkusuutlikkust, on vastavalt EKA ja Eesti Sisearhitektide Liidu kokkuleppele kavas taastada eestikeelne magistriõpe sisearhitektuuri alal.¹⁹ Olulisel määral mõjutab uute põlvkondade ettevalmistust ka õppejõudude olemasolu ja järelkasv, seejuures võiks valdkonna loojate akadeemilisse keskkonda (osaliselt) suundumist ja sel moel järelkasvu kvaliteeti toetada nt valdkondliku loovuurimuse soodustamine.

Volitatud arhitekti kutsetunnistusi annavad välja Eesti Arhitektide Liidu, Eesti Sisearhitektide Liidu ja Eesti Maastikuarhitektide Liidu kutsekomisjonid, ruumilise keskkonna planeerija kutsetunnistusi annab välja Eesti Planeerijate Ühing.

¹⁹ EKI (2018)

4.1.4 Ruumiteadlikkuse tõstmine

Eesmärki, et Eesti ruumikultuur ja inimeste ruumiteadlikkus oleks kõrge, on rõhutatud kultuuri arengukava 2021–2030 lisas 5. Intervjueeritud leidsid, et praegu ei oska avalikkus õigel hetkel sekkuda planeeringutesse, mis nende elukeskkonda mõjutavad, ja mitte tingimata heas suunas. Ka ei oska inimesed tahta ega kasutada ümbritsevat elukeskkonda: mujal nähakse häid lahendusi, kuid kodus neid ei nõuta. Ruumiteadlikkuse paranemiseks tuleb intervjueeritute hinnangul luua üldhariduses võimalusi arhitektuurialaste teadmiste omandamiseks ja hoiakute kujundamiseks, soovitatavalt lisada vastav õpe üldhariduskooli õppekavadesse, seejuures nt käsitleda 20. ja 21. sajandi arhitektuuri ja (linna)planeerimist, mitte piirduda antiikmaailmaga. Vastavate oskuste omandamist tuleb soodustada ka huvihariduses. Kuigi Arhitektuurikool pakub huviharidust üldhariduskoolide õpilastele, on seal osalejate arv suhteliselt väike ega mõjuta laialdaselt vastavat teadlikkust. Töötoas leiti, et isegi kui huvikoole oleks rohkem, ei ole Eestis piisavalt pädevaid inimesi neid juhendama. Edukaks näiteks võib pidada aga MTÜ Ruumi-haridus gümnaasiumiastmele üle Eesti pakutavat valikainet „Arhitektuur ja elukeskkond“, mida piloteeriti 2017. aastal ning kuhu kaasatud koolide ring on iga aastaga suurenenud. Valikaine õpetajatega toimunud vestlusringi järgi²⁰ on aine andmine huvitav ka õpetajatele ning see on muutunud aasta-aastalt populaarsemaks, sh on mõnes koolis ainetundide mahtu kasvatatud. Hinnati, et hästi toimivad disaini ja arhitektuuri kombineerimine ning külaliste (arhitektide, linnaplaneerijate) kooli kutsumine ja õppekäikude tegemine. Kinnitati, et õpilaste arusaam arhitektuurist ja ehitatud keskkonnast avardub. Lisaks õpetavad mõned arhitektid erinevates koolides kombineeritud ainet: arhitektuur, joonestamine ja kujutav geomeetria. Eesti Arhitektide Liit on koostanud ka juhendi „Muutuv kooliruum“ tänapäevast õpikäsitust toetava koolikeskkonna kavandamiseks.²¹

Lisaks üld- ja huviharidusele saab ruumiteadlikkust arendada ka teisel moel ja täiskasvanueas. Nii aitavad sellele kaasa sündmused, nagu nt Tallinna arhitektuuribiennaal, näitused, ning avalikud kursused ja loengud. Ka avalikkuses ja meedias avaliku ruumi kvaliteedist rääkimine aitab avalikkuse (sh ka tellija/tarbija) teadlikkust parandada. 2021. aastal pakuti Eestis esmakordselt üleriigilist laiapõhjalist ja põhjalikku 6-päevast tervikliku ruumiloome koolitusprogrammi²² ametnikele (nii riigi kui ka KOVi tasemel). Samuti on esile tõstmist väärt, et 2021. aastal töötati välja metoodika elukeskkonnaga rahulolu üleriiklikuks hindamiseks/mõõtmiseks.²³ Teadlikkuse parandamisele saab edukalt kaasa aidata ka avalik sektor (sh KOVid), korraldades arhitektuurivõistluseid ja konkursse.

20 Allikas: Kultuuriministeeriumi arhitektuuri- ja disaininõunik

21 Klementi (2019)

22 Eesti Planeerijate Ühing. Ruumiloome koolitusprogramm.

23 Heiväl (2021)

Tulenevalt Eesti arhitektuuribüroode väiksusest ei ole valdkonna eksport ja ekspordivõimekus väga suur. Ka kaitstakse koduturgu keele kaudu – erinevad nõuded on vastava riigi keeles – mistõttu ei ole teiste riikide vastavale turule lihtne jõuda. Samas on Arhitektuurikeskuse ekspordiprogrammiga, mis sisaldab koolitusi, kodulehtede uuendamist ja sisenemist väliturule, liitunud ligikaudu 10 bürood. Eesti arhitektuuri esitletakse nt Veneetsia biennaalil. Intervjueeritud leidsid aga, et Eesti võiks seniselt aktiivsemalt enda arhitektuuri Põhjamaade kombel saatkonnahoonete kaudu tutvustada. Seni on ehitatud nt saatkonnahoone Hiinasse (ning esimese Eesti Vabariigi ajal Helsingisse), lisaks loodud Moskva ja Londoni saatkonnahoone sisearhitektuur.

4.1.5 Arhitektuurivaldkonna kehtlikkuse trendid ja SWOT-analüüs

Üleeuroopalises uuringus²⁴ rõhutati kahte trendi, mis mõjutavad arhitektuuri kõige enam: digipööret ja rohepööret. Esiteks toimub digitaalsete töövahendite areng, mis on üha enam projekteerimisprotsessi lahutamatuks osaks: virtuaalreaalsuse tehnoloogia, 3D-modelleerimine ja tehisintellekt loovad uusi võimalusi arhitektuurseks projekteerimiseks ja prototüüpide loomiseks. Teiseks leiavad säästva arhitektuuri põhimõtted üha laiemat kasutust, et vähendada hoonete negatiivset keskkonnamõju, kasutades tõhusamaid ja jätkusuutlikumaid ning keskkonnasõbralikke lahendusi ja materjale. Olulisel kohal on hoonete taaskasutamine. Ka praeguse uuringu intervjuudes toodi välja just neid kahte trendi. Seejuures esimese puhul rõhutati, et digitaalsed lahendused võivad arhitektuuri inimestele lähemale tuua (igaühel on võimalik oma maja teatud tasemel projekteerida), kuid sealsed üha keerulisemad süsteemid ja tehnoloogiad, mis nõuavad eriteadmisi, ning suurem reguleeritus toovad kaasa spetsialistide rohkuse, fragmenteerituse ja veel selgema tööjaotuse. Üks intervjueritu pidas võimalikuks, et koos üleminekuga 2Dst 3Dsse võib olla eelis noortel ja uutel tulijatel, kes võtavad uue tehnoloogia kiiremini omaks kui juba vanad spetsialistid. Teise trendi puhul leiti, et senisest enam tuleks mõelda, mida, miks ja kuidas ehitada, hinnata head (estetiilist ja keskkonnasõbralikku) arhitektuuri, et jalajälg keskkonnale oleks võimalikult väike ning inimestele pakutav rõõm, nauding ja kasu võimalikult suur. Ehitusmaterjalide puuduse olukorras on üha olulisem restaureerimine, vana säilitamine ja ümbertegemine, uute funktsioonide lisamine. Ruumide multifunktsionaalsus on oluline nii lühikeses kui ka pikemas perspektiivis: nt võimalus muuta kool 20 aasta pärast töökohtadeks, eluruum päevaks kontoriks jne.

Ruumiotsuste langetamisel ja elluviimisel tuleb jälgida nende ajakohasust ja ruumilahenduste kohandatavust pikas perspektiivis, kuna otsuste mõju elukeskkonna arengule on ajaliselt pikk. Siinkohal võib eeskujuks võtta nt algatuse „Uus Euroopa Bauhaus“, mille eesmärgiks on elukeskkonna ilusa-

24 EIF (2021)

maks, kaasavamaks ja kestlikumaks muutmine. 2021. aastal välja tulnud Davosi ehituskultuuri (*Baukulturi*) hindamissüsteemis on kaheksa kriteeriumit (mõõdet), millega elukeskkonna arendamisel arvestada: planeerimisprotsess (*governance*), lahenduse otstarbekus (*functionality*), majanduslik mõõde (*economy*), keskkonnaaspektid (*environment*), ruumilahenduse mitmekesisus (*diversity*), pärandisõbralikkus (*context*), kohatunnetus (*sense of place*) ja ilu (*beauty*). Ühegi ruumilahenduse puhul ei saa ühtegi neist aspektidest kõrvale jätta. 15.06.2021 toimunud seminaril „Uus Euroopa Bauhaus: ilus, kaasav ja kestlik elukeskkond Eestis“ leiti, et Davosi kvaliteedisüsteem on head rahvusvahelist kõlapinda ja kasutust leidnud ning seda tuleks ka Eestis rakendada hakata. Davosi kriteeriumid on täiel määral kooskõlas ka Eestis kirja pandud kvaliteetse ruumi aluspõhimõtetega. Eesti kontekstis on oluline lähitulevikus ka maastiku taastamine hajaasustuses – kuidas taastada ja puhastada loodus tööstuspiirkonnas, eriti Ida-Virumaal.

Euroopa Liidu ruumiloome ekspertrühma aruandes²⁵ määratleti peamised väljakutsed ja ülesanded kõrge kvaliteediga arhitektuurile järgmiselt:

- Kultuur on võtmetähtsusega. Vaja on pöörata rohkem tähelepanu elukeskkonna kultuurilisele mõõtmele.
- Planeerida tuleb kvaliteeti silmas pidades. Vaja on integreerida kõik olulised kvaliteedi-aspektid, sealhulgas esteetika, jätkusuutlikkus ja taskukohasus kõigis meie elukeskkonda kujundavates protsessides.
- Vaadata tuleb tervikpilti. Nähakse vajadust integreeritud kvaliteedipõhiste planeerimisprotsesside ja rahastamismehhanismide järele ehk vajadust siduda rahastamine Davosi kvaliteedikriteeriumidega.
- Ruumiloome kultuuri edendamine avalikus sektoris ruumiprojektide tellimisel on muutumas üha keerulisemaks ülesandeks.
- Ruumipädevusi tuleb parandada. Eksisteerib vajadus suutlikkuse ja otsustajate pädevuse suurendamise järele mitmel juhtimistasandil.
- Ruumiteadlikkust peab arendama varasest east. Oluline on teadvustada elukeskkonna kvalitatiivseid aspekte kogu ühiskonnas juba varakult.

Intervjuudes valdkonna ekspertidega rõhutati neist väljakutsetest enim tervikpildi nägemist ja kvaliteedile suunatud planeerimist, aga ka ruumipädevuste ja ruumiteadlikkuse arendamise vajadust ning elukeskkonna kultuurilisele mõõtmele tähelepanu pööramist. Intervjuudes leiti, et arhitekti kui loojat, aga ka arhitektuuri kui loomingut, tuleks senisest enam väärtustada, seejuures ehitada pigem vähe, aga hästi. Loomisel tuleks lähtuda rohkem sellest, millist ruumi tahab inimene kasutada ja mis tema elu rikastab, mis omakorda nõuab senisest palju teadlikumat ruumikasutajat ehk varajasest east alates ruumihariduse edendamist.

²⁵ EC DG EAC (2021)

Kvaliteedi esikohale seadmisele ei aita kaasa aga praegune töökultuur ja töösuhted, kus valdav osa arhitektuuribüroode töötajatest on projektipõhised, mis tähendab, et ärilised riskid, sh muudatuste tegemine, on töötajate kanda ning nad on kvaliteetsest lõppetulemusest seega vähem motiveeritud. Lisaks on aidanud see viia üheilmeliste standardlahenduste suurema kasutuseni.

Intervjuudes toodi välja, et arhitektuuripoliitikas on oluline arvestada valdkonna kestlikkuse ja järjepidevuse seisukohalt, et see poliitika on läbipõimitud teiste valdkondadega ning pikaajalise ja kaugeleulatuva mõjuga (sh elukeskkonnale). Praegu tehtud otsused mõjutavad keskkonda 25-50 aasta pärast, mistõttu on mõistlik pigem terviklikule ruumikvaliteedile orienteeritud lähenemine, kuid viimasel ajal suure pühendumisega loodud materjale (ruumiloome ekspertrühma aruanne, ministeeriumide vahelised kokkulepped; eluruumile esitatavad nõuded, Kultuuriministeeriumi, Rahandusministeeriumi ning Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi uuringud) peaks poliitika planeerimisel kindlasti arvesse võtma. Fookusgrupi intervjuus mainiti ka seda, et senisest enam tuleks teha koostööd teiste (kõrval)valdkondadega, sest trendi tulemusel on nõutavad üha komplekssemad lahendused. Koostöö peaks toimuma erinevate planeerimise, projekteerimise ja ehitamisega seotud spetsialistide vahel, aga ka valdkondadega nagu muinsuskaitse ja teised loomevaldkonnad. Turumajanduse tingimustes on oluline, et riik juhib ja reguleerib planeerimist, arhitektuuri ja ehitamist senisest selgemini soovitud suunas. Intervjuudes toodi välja, et kui avalik sektor tellib, siis tekib edasiviiv võistlusmoment, kui EASi kaudu rahastatakse projekte ilma konkursita, kannatab ka tulemus.

Jätkusuutlikkuse ja rohepöörde puhul toodi intervjuudes välja ka põlvkondlike muutuseid. Nimelt on tänapäeva noorte jalajälg väiksem, nad on vastutustundlikumad, ükskõik kas pragmaatilisusest (pole võimalik nii palju teenida) või idealismist tulenevalt. Seetõttu on oodata, et tulevikus mõjutab elukeskkonda ka see, et elukoha omamise asemel/kõrval on populaarsed ringmajandus, jagamine ja ühisruum. Lisaks mõjutavad arhitektuuri ja elukeskkonda uued eluviisid ja hoiakud: tõenäoliselt on inimeste side elukoha ja riigiga nõrgem, rohkem aega kulub liikumisele jne. Intervjuudes toodi välja, et ehituses on läinud rohepööre praegu ühte äärmusesse: TalTech on eestkõnelejana tõstnud fookusesse ventilatsiooni ja energiatõhususe, aga unustatud on linnaplaneerimine, tervisesõbralikkus ja energiatõhusus laiemalt kui üks maja.

Arhitektuurivaldkonna kestlikkuse olulisemateks tugevusteks on arhitektuuri hea maine, sh rahvusvaheline, ning ruumiteadlikkuse kasv nii noorte seas kui ka üldsuses. Suurimateks ohtudeks on aga killustatud riigipoolne juhtimissüsteem valdkonna reguleerimisel ning ruumipädevuse puudumine KOVides.

Arhitektuurivaldkonna SWOT-tabel

Tugevused (sisemine)

- Arhitektide kõrge professionaalne tase, loomingulisus
- Järjepidev ja heatasemeline arhitektuuri kõrgharidus
- Toimiv kutse kvalifikatsiooni süsteem
- Hästi toimivad professionaale ja ettevõtteid ühendavad erialaühendused (nt EAL)
- Kuulumine rahvusvahelistesse erialaliitudesse, arhitektuurialastesse võrgustikesse, tegevuse rahvusvahelistumine
- Arenduskeskusena tegutsev Eesti Arhitektuurikeskus
- Osalemine rahvusvahelistel arhitektuurisündmustel ja arhitektuuribiennaalil Venetsias jt
- Teadlikkust suurendavad üritused, nt Tallinna arhitektuuribiennaal
- Mitmed head algatused teadlikkuse suurendamiseks (Arhitektuurikool, õpe koolides, üritused)

- Riigihangetes on hakatud väärtustama head arhitektuuri ja avalikku ruumi: liikumine loovust ja kvaliteeti väärtustavas suunas, töö tellimine paremuse, mitte odavuse järgi
- Toimunud mitmeid head avalikku ruumi väärtustavaid tegevusi (keskväljakud, uus kooliruum), mis suurendavad inimeste ruumiteadlikkust
- Eesti arhitektuuri ja disaini kuvand on rahvusvaheliselt kõrge, mida võiks kasutada senisest rohkem nende turundamiseks/ekspordiks
- Eesti arhitektuuri senisest suurem esitlemine ja reklaamimine
- Kahaneva rahvastiku ja majanduse tingimustes lähtutakse Euroopa Uue Bauhausi põhimõtetest, mille tulemusel on keskmes jätkusuutlik ja multifunktsionaalne kvaliteetne elukeskkond
- Noorte teadlikkus arhitektuurist ja heast ruumist suureneb tänu nende keskkonnateadlikkusele
- Riigi ja KOV-ide rolli suurendamine ehitatud keskkonna ja ruumiloome arengus teadlikus kaasaraakimises
- Riik targa tellijana mõjutab ka erasektorit; riiklikud hanked on innovaatilised, keskkonnahoidlikud, sotsiaalselt sidusust ja ruumiväärtust edendavad
- Ettevõtete koostöö suurenemine välisturgudele jõudmiseks
- Ehitusklastripõhine eksporditegevuse arendamine (projekteerimise, ehitustegevuse, kinnisvaraarenduse, ehitusmaterjalitööstuse koostööna)
- Arhitekti ja inseneri töö suurem väärtustamine, mille tulemusel vastab ruum meie ümber rohkem hea ruumi nõuetele
- Arhitektuurialase huvikoolituse areng, algõpe valikainena üldhariduskoolides
- Täiendkoolituse süsteemi täiustamine

Võimalused (väline)

- Tehnoloogia areng, sh uued digivahendid, toetab innovatsiooni ja lihtsustab ruumi kujundamist (ka tavainimesel)
- Erinevate loomevaldkondade koostöö uue loomises: ühendada saab kunsti, skulptuuri, muusika jne

Nõrkused (sisemine)

- Ettevõtted on valdavalt väikesed
- Valdkonna ekspordivõimekus on väike
- Ettevalmistatavate spetsialistide arv ja kvalifikatsioon ei ole alati kooskõlas tegelike vajadustega, kõrgharidusega arhitektide ületootmine, mis hakkab väljenduma palga vähenemises ja tööpuuduses
- Uutel arhitektidel keeruline alustada (oma ettevõttega), sest kutse süsteemiga kaasneb olukord, kus hangetel osalemiseks on vaja teatud kutsega arhitekte
- Elukestev õpe ja täiendkoolitused napid
- Ruumiloome vähene teaduspõhisus: vähe ruumiuringuid
- Erialade ja spetsialistide kapseldumine, vähene koostöö
- Arhitektil raske autoriõiguste eest seista: puudub vastav juriidiline abi

- Riikliku ruumikompetentsi puudumine (nn riigiarhitekt), mis välistab riigi avaliku ruumi tervikliku arendamise ning toe ja nõu KOV-idele
- Vähe pikaajalist ettemõtlemist riigi ja KOV i tasandil
- Madal arhitektuuri- ja planeerimisalane suutlikkus kohalikes omavalitsustes, kus puudub ruumialane kompetents (sest KOV ei ole atraktiivne tööandja), mis toob kaasa halva kvaliteediga avaliku ruumi
- Arhitektuur ja ehitus peavad alati järgima ohutus-, tervise- jt nõudeid, mistõttu on valdkonna areng mõjutatud ametkondlikust kompetentsist ja suvast
- Palju ehitust rahastatakse ilma arhitektuuri-konkurssideta, mistõttu elukeskkonna arhitektuuri tase/kvaliteet ei tõuse
- Ilma professionaale ehitustegevusse kaasamata on oht, et kasutatakse palju ühetaolisi lahendusi
- Teadustöö vähene rahastamine (loovteadusel raske võistelda)
- Killustatud riigipoolne juhtimissüsteem valdkonna reguleerimisel võib kaasa tuua vigu planeerimises ja halba ruumiloomet
- Hanked, mis lähtuvad eeskätt madalast maksumusest, vähendavad kvaliteeti
- Arhitektid mujalt sisenevad eesti turule, kuid Eesti arhitektid ei lähe rahvusvahelisele turule
- Töösuhete muutus: arhitektuurbüroodes palgatöötajate asemel projektipõhised töötajad, mistõttu majanduslik vastutus töötajal, kes vähem huvitatud läbimõeldud muudatustest esitatud töös
- Puudus erinevatest valdkonnaga seotud spetsialistidest, nt ehitusinseneridest jt projekteerijatest
- Kasvav bürokratiseerumine, ametkondlik ebapädevus
- Muutused maksupoliitikas, kõrged palgamaksud, mis piiravad tööjõu paindlikku kasutamist
- Vähene järjepidevus ja süsteemsus Eesti arhitektuuri nähtavuse suurendamisel EL tugifondide toe vähenemisel Eestis väheneks avaliku sektori tellimuste maht, mistõttu väheneb võistluste ja konkursside arv ning hea avaliku ruumi loomine

Ohud (väline)

4.2 Disainivaldkond

Disaini eristab teistest loomevaldkondadest suurem suunatus ettevõtlusele ja kliendist lähtumine. See on horisontaalne ja laienev valdkond, mis on muutunud uurimuslikumaks ja tegeleb muu seas üha enam suurte ühiskondlike probleemide lahendamisega. „Kultuuripoliitika 2020“ lõpphindamise aruande kohaselt on disaini tegevusväli viimase 10 aasta jooksul laienenud ja selle olemus muutunud: esile on kerkinud vajadus mõisteraamistiku ja uue disainikultuuri arendamise järele laiemalt.²⁶

Käesoleva uuringu läbiviimise hetkel puudub Eestis valdkondlik definitsioon või määratlus, mis on disain ja kes on disainer. Disain on mitmekesine, pidevalt laienev ja dünaamiline valdkond ning on raske üheselt määratleda, mis kuulub disaini pärusmaale. Eriala identiteedi hägustumist ja erialase enesemääratlemise keerukust on tõstetud esile ka varasemas uuringus „Tärgivate disainipraktikate kaardistamine“.²⁷

Valdkonna esindajad ise ütlevad, et disain ei ole „traditsiooniline loomevaldkond“ või „puhtakujuline kultuuri valitsemisala“ ja rõhutavad selle horisontaalsust. Disainivaldkonnas tõstetakse järjest enam esile disaini rolli ühiskondlike, sotsiaalsete ja keskkonnaalaste probleemide lahendamisel. Disaini kasutamise eesmärgina nähakse Eesti ühiskonna ja majanduse arendamist. Järjest enam kasutatakse disaini ka organisatsiooni tasandil strateegilise juhtimise juures. Disaineri töö on muutunud hübriidsemaks läbi koostöö teiste osapooltega ning üha enam on disaineri roll olla pigem disainiprotsessi algataja ja arutelu või koosloome juht.

4.2.1 Disainivaldkonna koordineerimine

Disainikogukonda kuuluvad justkui erinevates süsteemides tegutsejad: disainibürood, mis keskenduvad teenusdisainile ja strateegilisele disainile, isetootvad disainerid ehk nn *designer-maker*'id, kes tiražeerivad enda loomingu, nn *inhouse* disainerid ehk palgalised disainerid (ennekõike tootmises toote- või tööstusdisainerid, kuid järjest enam ka (idu)ettevõtetesse palgatud digi- ja kasutajakogemuse ehk UX disainerid, disainer-õppejõud ehk uurimuslike meetodikate ja kultuuri arendajad ning kriitilised disainerid. Käesoleva uuringu valdkonna esindajate intervjuude ja fookusgruppide najal võib öelda, et kohati elavad eespool loetletud disainerid erinevates maailmades ning neid puudutavad ohud ja võimalused on väga erinevad. See muudab ka valdkonna koordineerimise ja toetuste süsteemi ülesehitamise keerulisemaks.

Disainivaldkonda koordineerivad peamiselt Eesti Disainerite Liit (EDL) ja Eesti Disainikeskus (EDK), millel on mõnevõrra erinevad vastutused. EDL on loome-

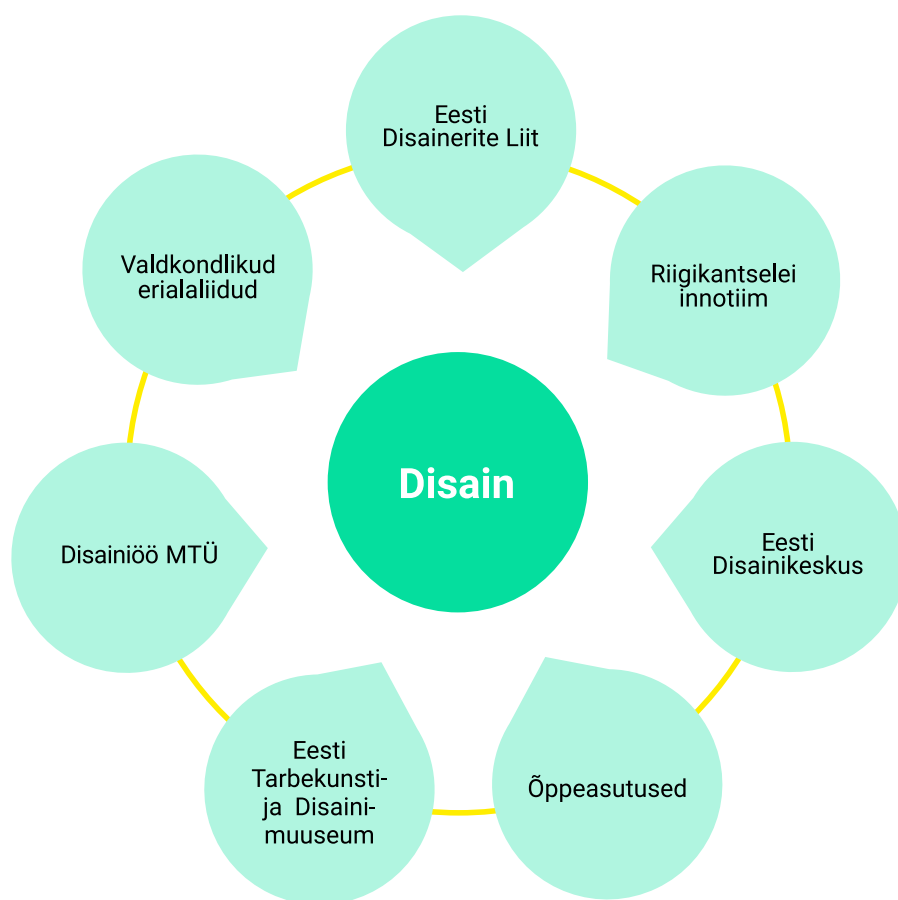
²⁶ Kultuuriministeerium (2021)

²⁷ Melioranski, Pärn (2020)

liit, mis ühendab 140 toote-, tekstiili-, moe- ja graafilist disainerit.²⁸ Paljud neist tegutsevad nn isetootvate disaineritena. EDL koordineerib ka Eesti Disaini Maja, mis on loodud Eesti disainerite loomingu tutvustamiseks ja kommertsialiseerimiseks Eestis ja välismaal. EDK tegevus aga on suunatud pigem disainibüroodele, kelle võrgustikku EDK koordineerib. Tegemist ei ole siiski range piiritlemisega – mõlemad organisatsioonid viivad ellu projekte, mis on ühtlasi suunatud teise organisatsiooni sihtgrupile. Lisaks tegutsevad Eestis valdkondlikud erialaliidud, nagu Eesti Moedisaini Liit ja Eesti Kujundusgraafikute Liit.

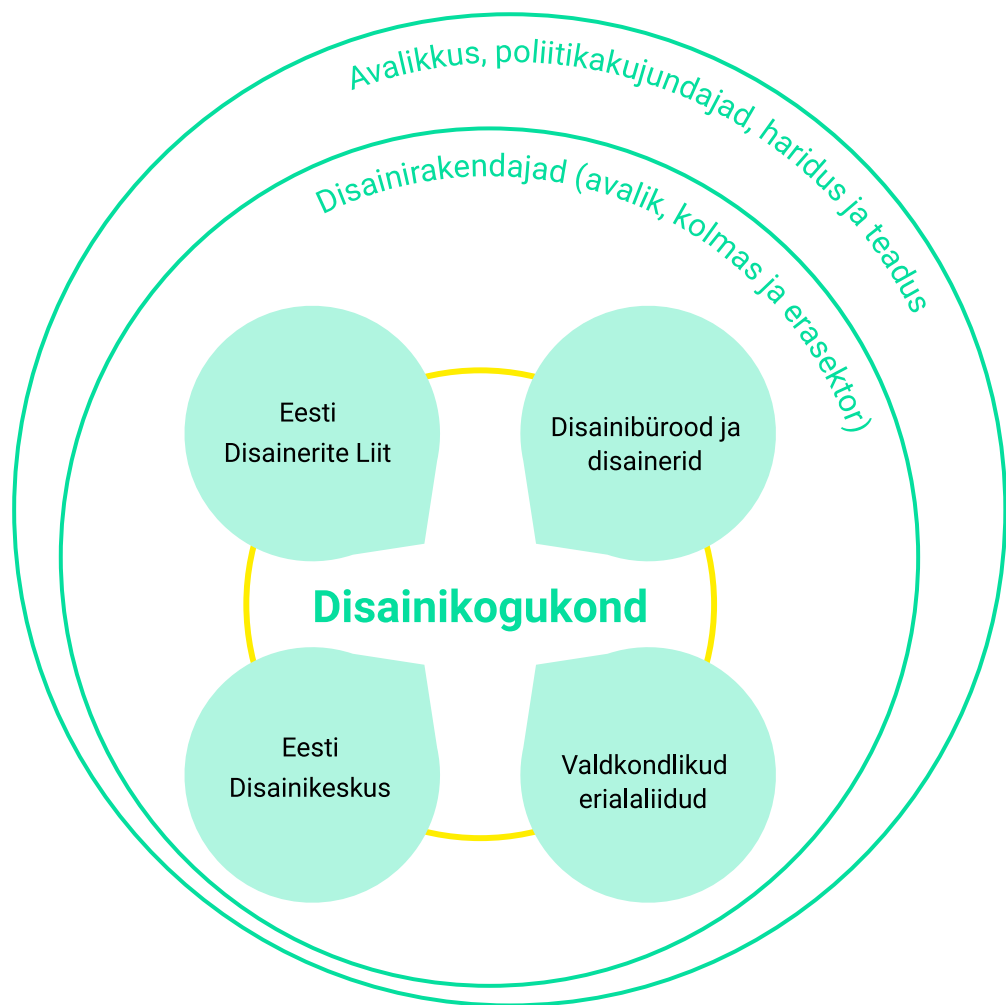
Oluline roll on ka alates 2018. aastast Riigikantselei juures tegutseval innovatsioonitiimil, mis on kujunenud avaliku sektori disainikasutuse ja innovatsiooni suunanäitajaks ning eestkõnelejaks. Relevantssed ökosüsteemis tegutsejad on Eesti Kaubandus-Tööstuskoda, Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuseum, loomemajanduse arenduskeskus Loov Eesti, Tallinna Loomeinkubaator, jt.

Valdkonnaalase hariduse teemat koordineeritakse läbi disainihariduse ümarlaua, kuhu kuuluvad EKA, TalTech, TLÜ, Tartu Kunstikool, Kõrgem Kunstikool Pallas, TÜ Viljandi kultuuriakadeemia, Kuressaare Ametikool, Eesti Ettevõtluskõrgkool Mainor, TÜ Pärnu kolledž ja TLÜ Haapsalu kolledž. Disainihariduse ümarlaud kohtub kaks korda aastas.

Joonis 6. Eesti disainivaldkonna ökosüsteem. Allikas: uuringu autorid.

28 <https://edl.ee/edl>

Joonis 7. Disaini huvigrupid. Allikas: põhineb dokumendil „Eesti Disaini Arengukava 2023”.
Joonis: uuringu autorid

Valdkond ise eristab viit olulist huvigruppi: haridus ja teadus, disainikogukond, disainirakendajad (avalik, kolmas ja erasektor), poliitikakujundajad ja avalikkus²⁹ (joonis 7).

Disain paistab loomevaldkonnana silma selle poolest, et on loonud endale Eesti Disainikeskuse eestvedamisel 2019. aastal ise valdkondliku arengukava. „Eesti disaini arengukava 2023”³⁰ näol on tegemist valdkonnasisese kokkuleppega Eesti disainivaldkonna arengusuundades ja nendeks vajalikes tegevustes. Arengukava loomist on ajendanud vajadus leida valdkonnas toimetavate osapoolte vahel ühisosa. Valdkondliku arengukava põhifookus on disaini rollil keeruliste ühiskondlike probleemide lahendamisel ja Eesti majanduse arengu toetamisel, aidates ettevõtteid ja avalikku sektorit. Arengukava jaotab ka valdkondlike tegutsejate vahel vastutusalad.

²⁹ Eesti disaini arengukava 2023

³⁰ Eesti disaini arengukava 2023

Arengukava seab valdkonnale kolm strateegilist suunda:

1. Disainivõimekuste edendamine, et saavutada Eesti disaini konkurentsivõime kasv maailmas
2. Disainivõimekuste rakendamine, et lahendada keerukaid (komplekseid) probleeme ning käia kaasas tehnoloogia arenguga, töötada välja uuenduslikke tooteid ja teenuseid, suurendades ühiskondlikku heaolu ja toetades majanduskasvu
3. Disain on kultuuri osa.

„Kultuuri arengukava 2021–2030“ disainivaldkonna teemaleht on samuti seadnud kaheksa eesmärgi valdkonna arengule. Neiski eesmärkides on fookuses disaini roll probleemide lahendamisel (nt eesmärk nr 2 „Disain toetab digi- ja rohepöörde, sh ringmajanduse ja kliimaeesmärkide saavutamist“), võimekuste tõstmine ja teadlikkuse suurendamine ning rahvusvahelise konkurentsivõime tõstmine (eesmärk nr 6 „Eestil on hea disainimaa maine“). Erinevalt valdkondlikust arengukavast on kultuuri arengukavas täiendavalt eraldisesiva ja võrdväärse kaheksanda eesmärgina sätestatud „Disainivaldkonnal on ligipääs avatud eksperimenteerimise ja koostöö platvormidele“, mille sisuks on tihedam koostöö ettevõtete ja teadus-arenduskeskustega. Kahe koostöös loodud arengudokumendi najal võib öelda, et valdkonnal on juba üsna hea arusaamine, kuhu suunas on vaja edasi liikuda.

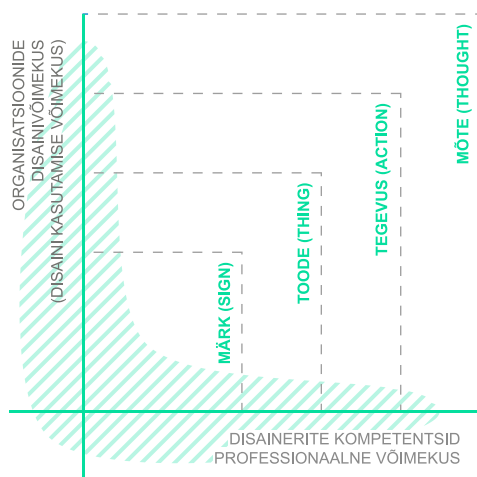
Väärtusahel

Eesti disaini arengukava aastani 2023 määratleb disainil peamiselt kaks eesmärki: probleemi lahendamine ja tähenduse loomine. Arengukavas on disainiprotsessi tulemused avatud läbi „Disaini 4 ala“, mis on jaotatud järgnevalt: 1) märgid (sümbolid), 2) asjad (esemed, tooted), 3) tegevused (vastastikune suhtlus) ja 4) mõte (süsteem). Disaini 4 ala kirjeldavad, kuidas disain kui distsipliin on arenenud visuaalse või füüsilise artefakti traditsioonilisest kontseptsioonist vastastikuse suhtluse (interaktsioonide) ja kogemusteni ning sealt edasi süsteemide ümberkujundamiseni. Arengukava analüüsi kohaselt iseloomustab Eesti disainimaastikku tugev praktika ja tulemused „Märkide“ alal, kuid edasistel astmetel on edukaid näiteid vähem. Sellest tulenevalt on arengukava kohaselt Eestis vaja eelisjärjekorras arendada teaduspõhisemaid, professionaalsemaid ja interdistsiplinaarsemaid disaini suundi. Joonisel 8 on kujutatud hetkeolukorda ja valdkonna arenguvajadust.³¹

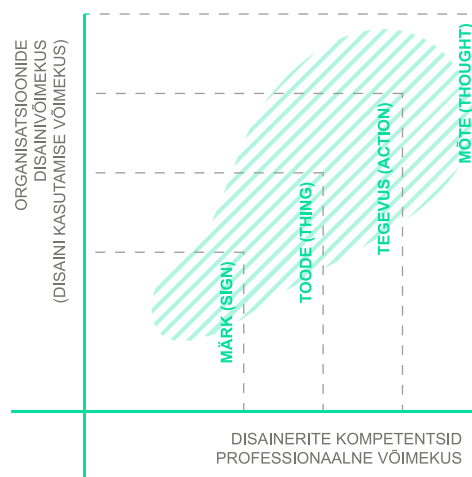
Disaini neli ala saab tuua ka väärtusahela mõtestamisesse. Mida kaugemale astmete hierarhias liikuda, seda enam on disainerid traditsiooniliste loojate asemel koordineerija rollis ning väärtuse loomine toimub koos kliendiga. Kaasaegse disaini püüdlusi aladel „Tegevus“ ja „Mõte“, kus tähelepanu kese on kandunud üksikobjektilt laiematele seostele, kontekstile ja problemaatikale, visualiseerib allpool kujutatud ahel (joonis 9). See iseloomustab disainiteenust pakkuvaid disainereid (nt disainibürood). Melioranski ja Pärna sõnul iseloo-

31 Eesti disaini arengukava 2023

Hetkeolukord (hüpotees ekspertarvamuste alusel)

Arenuvajadus (arengukava fookus)

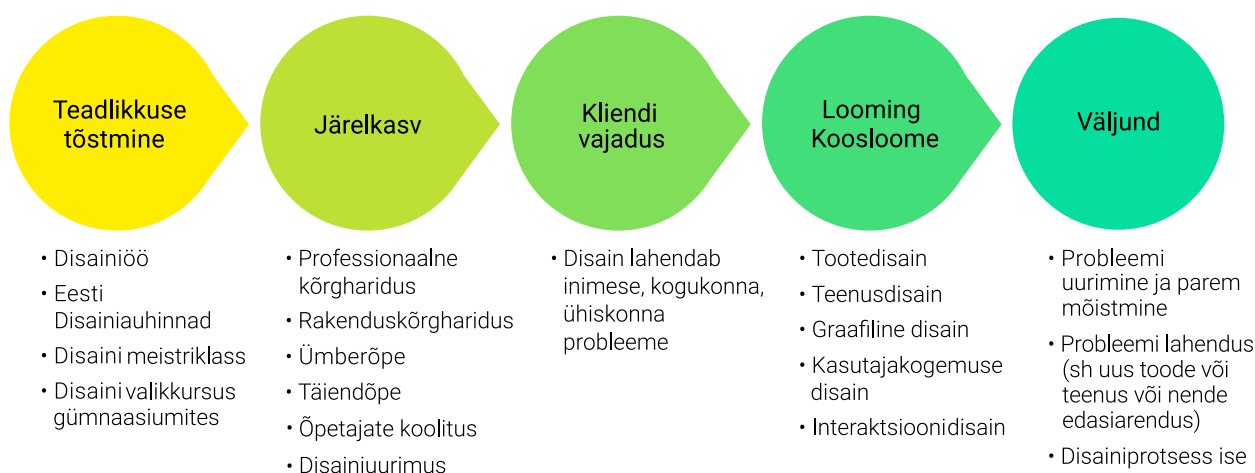

Joonis 8. Disaini rakendamise võimekus Eestis. Hetkeolukord ja arenevajadus.

Allikas: Eesti disaini arengukava 2023, lk 2

mustab sellist uudset disainikäsitlust olukord, kus „defineeritakse loova sekumiseuga ühtaegu nii ülesannet ennast (seatud eesmärki) kui hüve, mida lõpplahendusena kasutajatele ja teistele osapooltele soovitakse pakkuda“.³²

Eelneva koosloomelise disainiprotsessi tulemusel tekkinud väljundile on järjest keerukam määrata autorit. Melioranski ja Pärn tõdevad, et on muutunud arusaam „disainerist kui autorist, mis siiani on olnud disaineriks olemise keskseks määratlejaks, kuid on tänaseks fenomenina mitmetes praktikates haihtumas“.³³ Lisaks koosloomele kliendiga rõhutab disainivaldkond täna järjest enam erialadevahelist koostööd probleemide lahendamisel, mistõttu on keeruline visualiseerida lineaarset koostöömudelit. Eelneva joonise puhul ei tohiks võtta ka väljundit kui protsessi lõppu. Tänapäevases praktikas esineb juba näiteid, kus probleemi lahenduse kontseptuaalset poolt arendavad ühed

Joonis 9. Disainivaldkonna väärtusahela visualiseering. Allikas: uuringu autorid.

32 Melioranski, Pärn (2020)

33 Melioranski, Pärn (2020)

tegijad ja objekti lõpplahendustega töötavad teised (nt Tartu viidasüsteemi loomise ostis Tartu linn sisse kahe eraldi hankega).³⁴

Tänapäevast disaini iseloomustab tihtipeale disainiprotsess kui selline ja lõpp jääb pigem avatuks, oludega kohandatavaks. Väljundiks võib olla ka probleemi parem mõistmine, misjärel on vaja taas naasta probleemi koosolemise lahendamise juurde. Disainer jääb sellise protsessi puhul teinekord peale teenusepakkumise lõppu jätkuvalt klienti konsulteerima. Nagu tõdevad Melioranski ja Pärn: „Start on liikunud varasemaks (traditsioonilise loomisprotsessi ette), alguse olemus on hägustunud, ning disaini-protsessi lõppemine, mis ei pruugi enam päädida objekti loomisega, võib jäädagi määratlemata ja oludega kohandatavaks”.³⁵ Samuti on disain muutunud uurimuslikumaks, jäljendades protsessina enam akadeemilist lähenemist (nn genereerivaid või konstrueerivaid uurimusi), kus otsitakse ja tekitatakse olukorra muutmise võimalusi.

Joonis 10. Traditsioonilisema disaini väärtusahela visualiseering. Allikas: uuringu autorid.

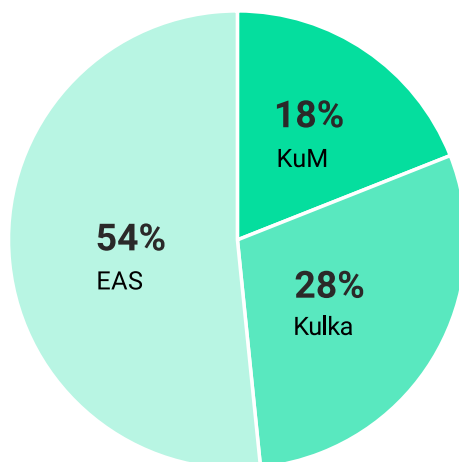
Samas traditsioonilisema disaini, st astmete „Märgid” ja „Asjad” puhul kehtib tavapärasem loomevaldkonna protsess (joonis 10). Selline protsessimudel kehtib pigem isetootvate disainerite puhul, kes loovad esemeid tiražeerimiseks. Protsessi kaks esimest astet jäävad samaks. Sealt edasi tuleb disaineri loomine: disaineril on nägemus ja ta loob toote, mille vajalikkust valideerib turg. Siiski lähtub ka selline loomine „vajadusest” – ühiskonnas või turul on tühimik, mida disainer püüab täita. Sellise disaini väärtusahela võib teinekord lõpetada kauba eksport välisurgudele.

4.2.2 Disainivaldkonna toetused

Disaini valdkonnas tegutsejate mitmekesisus teeb keeruliseks disaini valdkonna kui terviku käsitlemise ja ka toetussüsteemide loomise, kuna erine-

³⁴ Melioranski, Pärn (2020)

³⁵ Melioranski, Pärn (2020)

Joonis 11. Disainivaldkonna toetuste jagunemine KuM-i, Kulka ja EAS-i vahel. Koondnumbrid aastatest 2016–2020

Allikas: Kultuuriministeerium, Kulka, EAS.

vas nišis tegutsejad vajavad erinevas vormis ja ulatuses toetusi. Valdkonna kestlikkuse tagamiseks on oluline neid erisusi mõista ja arvesse võtta. Kuna mingi osa valdkonnast tegutseb turutingimustes, siis toetusmehhanismide puhul on alati ka oht, et need võivad rikkuda ausat konkurentsi (või vähemalt tekitada tunde ebaausast kohtlemisest teiste ettevõtjate seas).

Disainivaldkonnas on olulisteks toetuse jagajateks EAS, Kulka ja KuM. Joonisel 11 on võetud kokku valdkonna toetuste jaotamine perioodil 2016–2020. See illustreerib hästi disainivaldkonna paiknemist ministeeriumite haldusalade vahel. Uuringusse kaasatud sihtgrupi kohaselt on tegemist valdkonna ühe suurima murekoha ja väljakutsega. Kuna disainil on oma olemuselt äriiline pool alati üsna lähedal, siis on valdkonnas tegutsejad kogunud olukordi, kus mõne toetusrahastusega tehtud tegevuse puhul on osutunud problemaatiliseks tegevusega kaasnev kaubanduslik külg (nt näitusmüük). Teisalt toodi näiteid, kuidas valdkonnas tegutsejatel on olnud raskusi saada ettevõtetele mõeldud toetusi, kuna MKM ja EAS vaatavad valdkonda kohati pehme kultuurivaldkonnana. Siiski tuleb tõdeda, et disainivaldkonna ettevõtteid on saanud EAS-ist üsna märkimisväärselt eksporditoetust. Valdkond ise leiab, et ta eksleb kahe haldusala vahel – ühelt poolt liiga kommertslik, teisalt mitte piisavalt ettevõtlik – saamata kummaltki rahuldavat toetust. Valdkonna esindajate sõnul ei olegi niivõrd tähtis, kumma ministeeriumi haldusalasse kuulutakse, vaid pigem tahetakse olla toetatud mõlema poolt. Mõlemad ministeeriumid peaksid paremini mõistma disaini rolli tänapäeva ühiskonnas ja tähtsust enda ministeeriumi haldusalas. Käidi välja ka mõte, et igas ministeeriumis võiks olla disaininõunik. Kuigi see on vastuolus riigireformi põhimõtetega vähendada ametikohti, ilmestab see valdkonna esindajate soovi, et disainikompetentsid ja teadlikkus oleks ministeeriumite ametnikkondades laiemalt levinud.

Kultuuriministeeriumi toetused

KuM toetab EDK kui ministeeriumi strateegilise partneri ja valdkondliku arenduskeskuse tegevusi, mis keskenduvad mh valdkonna ettevõtete konkurentsivõime

ja ekspordivõimekuse suurendamisele.³⁶ Aastatel 2016–2018 oli tegevustoetuse mahuks 30 000 eurot, kuid alates 2019. aastast on see 105 000 eurot. Seega perioodi 2016–2020 peale kokku on tegevustoetust jagatud 300 000 eurot.

KuM toetab disainereid EDL-i ja Eesti Kujundusgraafikute Liidu kaudu. Nendes liitudesse kuuluvatel disaineritel on võimalik saada loometoetust. Vabakutselisel loovisikul, kes vastab loovisikute ja loomeliitude seaduses (LLS) nimetatud tingimustele, on õigus saada loometoetust kuus kuud, võimalusega pikendada toetuse perioodi veel kuue kuu võrra. Toetuse suuruseks on riiklik miinimumpalk ning toetuse saajale on tagatud ka ravikindlustus.³⁷ Alates 2010. aastast jaotab EDL ka loovisiku stipendiumeid.³⁸ Loovisikute ja loomeliitude seaduse kohaselt võib loomeliit kasutada loometoetust loovisikute loometegevuseks ning sellega seotud täiendõppeks antavateks stipendiumideks loometoetuse eraldamise aastale järgneval aastal, kui toetust ei ole kasutatud täies ulatuses loometoetuste maksmiseks vabakutselistele loovisikutele. Stipendiume jagatakse kaks korda aastas. Aastatel 2016–2020 on EDL saanud LSSi alusel kokku ligi 170 000 eurot ja Eesti Kujundusgraafikute Liit ligi 143 000 eurot.

Erandkorras, COVID-19-st ajendatult, jagas KuM valdkondlikele äriühingutele 2020. aastal 442 000 euro eest kriisiabi. See on märkimisväärne summa, moodustades 43,5% kogu KuM-i toetusest viieaastase perioodi vältel.

Rahalise panuse kõrval on valdkonnale oluline seegi, et nad tunneksid end adekvaatselt esindatuna. Osade uuringusse kaasatud valdkonna esindajate hinnangul ei käsitle Kultuuriministeerium disaini teiste valdkondadega võrdväärse valdkonnana elujõulise kultuuri toetamisel. Illustreeriva näitena toodi välja näiteks seda, et erinevalt teistest loomevaldkondadest on arhitektuuril ja disainil ühine sisunõunik, kes peab oma aega kahe valdkonna eest seismisel jaotama. Kuigi kultuurikapitali sihtkapitalid ei ole KuM-i haldusalas, siis alaväärse kohtlemise tunnet süvendab veelgi valdkonliku sihtkapitali puudumine.

Eesti Kultuurikapitali sihtkapital

Disainivaldkond erineb teistest loomevaldkondadest selle poolest, et tal puudub enda eraldiseisev Eesti Kultuurikapitali sihtkapital. Disainerid taotleavad peamiselt toetusi kunsti- ja arhitektuurivaldkonna sihtkapitalidest. Seda puudust tõid uuringus osalejad läbivalt esile. Disainerid peavad konkureerima ja oma ideid „painutama“ ehk kirjutama projekti teise distsipliini paradigma järgi. Varasemalt on sellele probleemile tähelepanu juhitud ka „Kultuuripoliitika põhialustes aastani 2020“³⁹ ja „Kultuuri arengukavas 2021–2030“⁴⁰, kus mõlemas leitakse, et Eesti Kultuurikapitalis eraldi

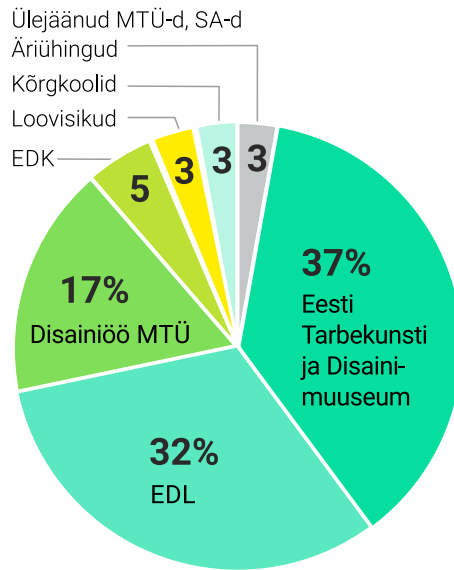
36 Kultuuriministeerium (2021)

37 Eesti Disainerite Liit, <https://www.edl.ee/edl/loometoetused>

38 <https://www.edl.ee/edl/loomestipendium>

39 Kultuuriministeerium (2021)

40 Kultuuri arengukava 2021–2030, lisa 1

Joonis 12. Kulka sihtkapitalide toetuste jagunemine disainivaldkonnas tegutsejate vahel.

Allikas: Kulka

disaini sihtkapitali rahastuse puudumine raskendab disainivaldkonna olulistele ettevõtjatele rahastuse saamist.

Vaatamata eraldiseisva sihtkapitali puudumisele saavad valdkonna nimekamad organisatsioonid sealt olulist toetust. Toetuste jagunemine on ära toodud joonisel 12.

Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuseum ehk valdkonna peamine mäluasutus ja säilitamise väärtusahelas tegutsev organisatsioon on saanud aastatel 2016–2020 Kulkast 44 taotlusega kokku 640 000 eurot erinevate näituste, kataloogide, trükiste, raamatute ja muude projektide tarbeks. See summa moodustab üle kolmandiku toetustest, mida disainivaldkonna organisatsioonid on sihtkapitalist saanud.

Kulka on oluline toetusmeede ka EDL-ile. EDL on iga aasta saanud Kulkast tegevustoetust, aastatel 2016–2020 kokku üle 325 000 euro. Samuti on EDL saanud taotlusvoorudega 219 000 euro väärtuses toetust erinevatele projektidele: Eesti disaini väljapanekud välismaal, tootedisainiauhind BRUNO, muud näitused ja konverentsid. Samal perioodil on EDK saanud Kulkast ligi 84 000 eurot, millest enamus on läinud Eesti Disainiauhindade tarbeks. Märkimisväärsed 17% Kulka toetustest on läinud iga-aastasele Disainiöö festivalile.

Ülejäänud valdkondlikud MTÜ-d, SA-d ja äriühingud on saanud sihtkapitalist nende viie aasta jooksul ligi 48 000 eurot, kusjuures äriühingute osakaal on kaduvväike.⁴¹ Samasse suurusjärku jäävad kõrgkoolid, nagu Kõrgem Kunstikool Pallas ja EKA, mis on saanud disainiga seotud tegevusteks kokku 48 000 eurot. Loovisikutest disainerid on saanud vahemikus 2016–2020 arhitektuuri sihtkapitalist kokku umbes 56 000 eurot (võrdluseks arhitektid on samal perioodil saanud ligi 92 000 eurot).⁴²

⁴¹ Seda numbrit tuleks võtta teatud ettevaatlikkusega. Sihtkapitali andmetes on keeruline tuvastada nn vähem tuntud valdkondlike tegutsejaid. See number arvatati analüütikute parima arusaamise järgi, tuginedes projektide eesmärgikirjeldusele.

⁴² Isikute liigitamine arhitektideks ja disaineriteks on tehtud autorite endi poolt. 14 isiku puhul ei suudetud tuvastada, kumma valdkonna esindajaga on tegu. Need inimesed olid saanud toetusi 15 600 euro väärtuses.

EAS-i toetused

EAS on oluline rahastusallikas disainivaldkonna organisatsioonidele. Perioodil 2016–2020 tuli 54% toetustest EAS-ist. Ennekõike on selle taga ekspordimeede „Loomemajanduse valdkondades tegutsevate ettevõtete ekspordivõime arendamise toetamine“, mille kaudu on disainiettevõtted saanud kogusummas pea 2,5 miljonit eurot. Meetme eesmärk on suurendada ekspordivate ettevõtete arvu, nende lisandväärtust ning tulu ettevõtte ja töötaja kohta.⁴³ Loomemajanduse valdkondade seas on just disainiettevõtted antud meetmes enim esindatud. Samas leidsid siia uuringusse kaasatud valdkonna eksperdid, et EAS-i rahastustingimused, aruandluse keerukus ja riski talumatus pole alati loomevaldkonna väikeettevõtetele sobilikud. Suurele toetusele vaatamata hinnatakse disainiettevõtete ekspordivõimekust madalaks – eksport moodustab nende kogutulust vaid umbes 10%.⁴⁴

EAS-i meetmetest on saanud tuge ka valdkondlikud esindusorganisatsioonid. EDK on saanud aastatel 2017 ja 2019 EAS-i loomemajanduse tugistruktuuride meetmetest vastavalt pea 300 000 ja 200 000 eurot.⁴⁵ 2016. aastal said kolm disainivaldkonnaga seotud projekti⁴⁶ kokku üle 363 000 euro toetust loomemajanduse taristu ja tehnoloogilise võimekuse meetmest. Lisaks sai 2018. aastal EAS-i rahastuse EDK projekt „Ringdisain“, mille eesmärk oli parandada väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete ringdisainialast teadlikkust ning pakkuda neile praktilisi võimalusi osaleda ökoinnovatsioonis ja ringmajanduse poole liikumises.⁴⁷ Aastal 2019 algatas EDL aga koostöös EAS-iga projekti „Eesti disainipäevad Jaapanis“, mille eesmärk oli aktiveerida Eesti ja Jaapani majanduslikku ja kultuurilist koostööd.⁴⁸

Muud toetused

2020. aastal toetas Rahandusministeerium regionaalpoliitika programmist Tapa Vallavalitsust 6000 euroga, et Tapa Muusika- ja Kunstikooli graafilise disaini eriala tarbeks õppevahendeid soetada.⁴⁹

Lisaks ministeeriumite toetusmeetmetele saab avalik sektor disaini valdkonda toetada ka läbi avalike hangete. Uuringus osalejad kiitsid avalikku sektorit, et on asunud rohkem, julgemalt ja paremini töid tellima. Positiivse näitena toodi esile Tartu linna uue viidasüsteemi arendust, mis viidi läbi kaheetapilise hankena. Ka Eesti disainipraktikate kaardistuses on kiidetud

43 Kultuuriministeerium (2021)

44 Kultuuriministeerium (2021)

45 <https://www.eas.ee/teenus/loomemajanduse-arenduskeskused/>

46 Projektid: "Eesti Disaini Esindusruum", "Moedisainerite ühise tootmisüksuse loomine" ja "Moetööstuse IT struktuuri loomine"

47 Kultuuriministeerium (2021)

48 <https://www.estoniandesignhouse.ee/estoniandesigndaysinjapan/>

49 Rahandusministeerium (2020)

avalikku sektorit disainiga eksperimenteerimise eest.⁵⁰ Samas on siin veel tööd teha teadlikkuse tõstmisega (vt ka järgmine alapeatükk). Aruanne „Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020“ täitmise kohta toob esile, et riigihangete tingimused ei toeta tihti tänapäevase disainikäsitluse ja -protsessi rakendamist ega soodusta Eesti disaini kasutamist.

Erasektori roll

Nagu eelnevalt mainitud, tegutsevad paljud disainerid eraettevõtjana ning nende käekäik sõltub turul toimuvast ja ka disainivaldkonna nišist, milles tegutsetakse. Osad disainer-ettevõtjad on edukad ning kriiside ja muude globaalsete trendide lainel kasvavad (nt suuremad disainibürood), samas kui teised nn eneseteostajad pigem võitlevad ellujäämise nimel. Siin esinevad tavapärased väikeettevõtjate probleemid (nt stardikapitali saamise keerukus, juhtimis- ja finantskompetentside puudumine), üldised raskused loomemajanduse ettevõtluses (üleminek loojast ettevõtjaks) ja COVID-19 laadsete pandeemiate mõju (nt füüsiliste müügikohtade sulgumine). Näiteks tootev disain on ressursimahukas protsess pika katsetamise ja piloteerimise/prototüüpimise perioodiga, mis on erainvestorile kohati riskantne. Nagu teiste sektorite väikeettevõtete puhul, tulevad siingi kasuks riigipoolsed garantiid.

Hiljutise vabakutseliste loovisikute uuringu kohaselt on loomevaldkondades enim ettevõtteid (17%) just disainis.⁵¹ 2019. aastal tegutses disaini valdkonnas 1008 ettevõtet, kus oli hõivatud 1373 inimest, ja sektori müügitulu oli ligikaudu 70 miljonit eurot.⁵² Pea kõik (1005) disainivaldkonna ettevõtteid on mikroettevõtteid, kus töötab alla kümne inimese.⁵³ EKI 2018 kohaselt oli Eestis 2015. aastal 677 disainibürood ja koos füüsilisest isikust ettevõtjatega töötas valdkonnas 1060 inimest (kuid see number ei sisalda teistes majandussektorites hõivatud disainereid). Lisaks töötasid disainerid reklaamiagentuurides, infotehnoloogia ettevõtetes, tööstuses ja kaubanduses, tegid koostööd arhitektidega ja tarbekunstnikega.⁵⁴ Arvestades, et 2011. aastal oli valdkonnas vaid 478 ettevõtet 600 töötajaga,⁵⁵ on valdkond kümnendiga kaks korda kasvanud. EDLi andmeil ekspordib ligi 70 firmat disaintooteid ja -teenuseid.⁵⁶

Lisaks ettevõtluse vormis tegutsemisele kerkis uuringu raames üles ka teema laiemast koostööst valdkonnaväliste ettevõtetega. Erasektori rahastuse suuremaks kaasamiseks nähti intervjuudes ja fookusgruppides olulisena nii disainerite koolitamist ärimeeste ja investoritega suhtlusel kui

50 Melioranski, Pärn (2020)

51 Praxis (2021)

52 Statistikaamet, EM026: ettevõtete aastastatistika kvaliteedinäitajad, disainerite tegevus

53 Statistikaamet, EM001: ettevõtete majandusnäitajad, disainerite tegevus

54 EKI (2018)

55 EKI (2015)

56 <https://www.edl.ee/eesti-disainist>

ka nende üksteisele lähemale toomist (nn vahemehe või „tõlkija“ vajadus). Ühe ettepanekuna toodi välja, et oleks vaja platvormi, kus ettevõtjad ja disainerid saaksid koos eksperimenteerida, mis peegeldab ühte „Kultuuri arengukava 2021–2030“ varasemalt mainitud eesmärki.

Valdkonna kestlikkuse tagamine

Uuringus osalejad rõhutasid, et toetus valdkonnale peaks olema eesmärgipõhine, selgete kriteeriumitega ja kõigile kättesaadav (st mitte piiratud kuuluvusega mõne esindusorganisatsiooni alla). Küll kiitsid fookusgruppides osalejad KuM-i kiiret kriisile reageerimist ja abimeetmete loomist.

Kuigi on positiivne ja oluline, et valdkonna katusorganisatsioonid saavad eelnevalt mainitud toetusi, on uuringus osalenute hinnangul valdkondlike institutsioonide rahastamine enamjaolt projektipõhine ja tegevustoetused lühiajalised, mistõttu pole kunagi täit kindlust järgmise eelarveaasta ees. Muu seas tehti ettepanek, et tegevustoetused võiksid olla kolmeaastase koostöökokkuleppe vormis. Seega on pikaajaliste rahastusvõimaluste parandamine disainivaldkonnas üks kestlikkuse tagamise võtmeid.

Tulevaste toetusmeetmete loomisel ja erasektori kaasamisel on oluline leida viise valdkonnas eksperimenteerimise soodustamiseks. Uuringus osalejate sõnul tahab disain olla eksperimentaalne, kuid täna on see potentsiaal piiratud tulenevalt erasektori riskikartlikkusest ja tellijate teadmatusest. Ekspertide sõnul saab disain olla kestlik siis, kui tal on olemas ruum ennast ümber defineerida, ümber mõtestada ja kaasaegsena hoida. Ühe valdkondliku eksperdi tõlgenduse kohaselt ei ole kestlikkus mitte lõpp-punkt, vaid nullpunkt ning vaja on arendada valmisolekut sealt edasi liikuda. Ka kultuuripoliitika hindamisaruanne on esile toonud, et „innovatsiooni huvides vajab tähelepanu koosloomeplatvormide arendamine – terviklikum ülevaade eksperimenteerimist ja koosloomet võimaldavast taristust Eestis lubaks paremini arendada disaini ökosüsteemi ning edendada valdkonnaülest koostööd, sh ettevõtetega“.⁵⁷

4.2.3 Disainivaldkonna järelkasv

Nagu teiste loomevaldkondade puhul, on ka disaini kestlikkuse jaoks oluline järelkasv. Eestis õpetatakse disaini mitmetes kõrgharidusasutustes (8). Kui võrrelda neis koolides viie aasta tagust disainiga seotud erialade lõpetajate arvu 2019/2020. õppeaastal lõpetanutega, on näha, et noorte huvi disaini õppida on jätkuvalt suur. Võrreldes viie aasta taguse ajaga on juurde tekkinud uued õppekavad, nagu „Interaktsioonidisain“, „Tööstus- ja digitootedisain“, „Arvutimängu disain ja arendus“ ning „Veebidisain ja digitaalgraafika“.

⁵⁷ Kultuuriministeerium (2021)

ÕPPEASUTUS	LÕPETAJAD	
	2015/16	2019/20
EKA	106	108
TÜ	16	25
TalTech	11	5
TLU	8	11
TKK/Pallas	32	29
Tallinna Tehnikakõrgkool	19	13
EEK Mainor	9	37
Euroakadeemia	8	4
Kokku	209	232

Tabel 3. 2015/2016. ja 2019/2020. õppeaastal disainerialade lõpetanute võrdlus.

Allikas: Haridussilm⁵⁸

Võttes arvesse üsnagi suurt õppurite arvu ei seisne valdkonna järelkasvu väljakutse selles, et noortel puuduks huvi ega tuldaks õppima. Probleemiks, mida rõhutasid uuringus osalejad läbivalt, on see, mis saab peale lõpetamist. EDL andmeil on Eestis üle 2500 kõrgharidusega disaineri; nendest töötavad aktiivselt erialasel tööl rohkem kui pooled.⁵⁹ Puudust on kohtadest, kus kooli lõpetanud noordisainer saaks oma oskusi rakendada ja valdkonda jääda. Rõhutati nn õpipoisi aastate olulisust, kus noor tegija saaks koolist kaasa antud tööriistakomplekti ja loovust kasutama õppida. Paljud kraadiga noored vahetavad mõni aasta hiljem eriala ja karjääri, kuna ei leia endale rakendust. Vähestel on võimalus töötada nn majasiseste disaineritena. 2018. aasta Eesti ettevõtete disainikasutuse uuringus osalenud 404 ettevõttes oli majasisene disainerite meeskond vaid 31-l ja neiski oli palgal vaid üks inimene.⁶⁰ Parimad võimalused majasiseseks töötamiseks on uuringus osalenud ekspertide sõnul graafilistel disaineritel; nende osakaal oli ka suurim eelnevalt mainitud uuringus. Sellest tulenevalt suureneb disaineritest eraettevõtjate arv. Teisalt on kohe peale õpinguid väikeettevõtjaks hakkamine paljude isetootvate disainerite jaoks vajalike oskuste vähesuse tõttu keeruline ja kulukas, sest on kadunud ära koolipoolsed vahendid, laborid, programmid. Samas töid uuringus osalejad positiivse trendina esile, et Eestis kasutatav talendireserv on muutnud palju rahvusvahelisemaks, mis mõjub valdkonnale hästi.

Fookusgruppides ja intervjuudes osalejatel näisid olevat erinevad ootused sellele, milline peaks olema kaasaegne disainiharidus (teoreetiline või praktiline), mis eeldatavasti tuleneb valdkonna sisemisest mitmekesisusest. Kuid kuna disainiõppe õppekavade kaasajastamise ja asjakohastamise vajadus on läbi käinud ka 2018. aastal disainiagentuuridega läbi viidud intervjuudes,⁶¹ tasub valdkonna haridusasutustel astuda tihedamasse dialoogi sektori ettevõtetega, et tagada parem vastavus õpitud oskuste ja tööturu nõudluse vahel.

Üldhariduses on disaini valdkonnas 2016–2017 aastal välja töötatud disainiprotsessi valikkursus, mida saavad koolid ainekava ja õppeplaani kok-

58 Valimi hulgas on ka erialad, mis kattuvad kunstivaldkonnaga (EKA: disain ja rakendus kunst; ehte- ja sepakunst; keraamika; keraamika ja klaaskunst; klaasikunst ja -disain; kunst ja disain; nahakunst, aksessuaari- ja köitedisain; tekstiili-, moe ja nahakunst; TKK: tekstiil)

59 EDLi koduleht

60 RAKE (2018)

61 RAKE (2018)

kupanemisel rakendada. EKA ja Tallinna Ülikooli kunstiõpetajate ettevalmistamiseks mõeldud ühisõppekava sisaldab disainikursust, mis valmistab tulevasi õpetajaid ette valikkursust läbi viima.⁶²

Valdkonna järelkasvu osas on eluliselt tähtsad HTM-i tasandil tehtavad otsused valdkonna kõrghariduse toetamisel, eriti selles osas, mis puudutab väiksemate tehnoloogiapõhiste traditsiooniliste disainerialade elushoidmist. Kõikides intervjuudes, fookusgruppides ja töögruppides käis läbi HTM-i olulisus valdkonna jätkusuutlikkuse tagamisel, seega valdkondliku poliitika kujundamisel on vaja teha jätkuvalt tihedalt koostööd HTM-iga.

4.2.4 Disainiteadlikkuse tõstmine

Disain on kliendikeskne ehk disain reageerib kliendi vajadustele. Ühe uuringus osalenud eksperdi sõnul erineb disain mitmest teisest loomevaldkonnast selle poolest, et „ei saa disain üksinda tekkida, see tekib kliendile.“ Kliendikesksusest tulenevalt on disainivaldkonna jaoks üks läbivaid väljakutseid kliendi teadlikkuse tõstmine. Disainivaldkonna kestlikkuse jaoks on oluline, et teadlikkust valdkonnast tõstetakse nii era- ja avalikus sektoris kui ka erinevatel haridusastmetel.

Kultuuri arengukava 2030-s on seatud ühe sihina kõrge avaliku ja erasektori disainiteadlikkus.⁶³ Kliendi ja publiku, nii era- kui ka avaliku sektori teadlikkus on ära märgitud ka disaini arengukavas, mille kohaselt iseloomustab 2023. aastal Eesti ettevõtteid võimekus kasutada disaini tulemuslikult terve väärtusahela ulatuses. Arengukava kohaselt kasutavad Eesti ettevõtted ja avalik sektor aastaks 2030 disaini strateegiliselt, et lahendada ühiskondlikke probleeme, arendada oma tooteid ja teenuseid ning tuua maailma turgudele uuenduslikke tooteid ja teenuseid.⁶⁴ Teadlikkuse tõstmise vajadust kinnitavad ka varasemad uuringud. „Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020“ on tuvastanud ühe valdkondliku kitsaskohana disainipädevuse suurendamise vajaduse. Kuigi Eesti ettevõtted on hakanud üha rohkem teadlikult ja süstemaatiliselt disaini kasutama ja seda ettevõtte erinevatesse protsessidesse integreerima, on siin jätkuvalt arenguruumi. 2018. aastal läbi viidud uuring „Disainikasutus Eesti ettevõtetes ja sihtasutustes“, leidis, et nn disainiredeli ülemistele pulkadele, kus paiknevad ettevõtted kasutavad disaini uute toodete ja teenuste väljatöötamisel ning ettevõtte strateegilisel juhtimisel, on jõudnud vaid vähesed.⁶⁵ Ka EKI 2018 uuringu kohaselt ei näe Eesti reaalmajanduse ettevõtted täiel määral disaini potentsiaali strateegiliste eesmärkide saavutamisel ja lisandväärtuse loomisel.

Teadlikkuse tõstmise nimel teevad tööd nii valdkondlikud esindusorganisatsioonid kui ka ministereeriumid. Alates 2006. aastast korraldab EDL Disainiöö festivali ning alates 2012. aastast jagatakse Eesti Disainiauhindu, et tun-

62 Kultuuriministeerium (2021)

63 Kultuuri arengukava 2030 (2021)

64 Eesti disaini arengukava 2023

65 RAKE (2018)

nustada valdkonnas tegutsejaid. Aastatel 2012–2018 viisid EDL ja EAS läbi kolm „Disainibuldooseri“ programmi, mille näol oli tegemist tööstusettevõtetele suunatud programmiga, kus koolitajate ja mentorite toel aidati Eesti ettevõtetel kasvatada oma toodete ja teenuste lisandväärust läbi tootearenduse ja kliendikesksema toodete pakkumise.⁶⁶ Jätkuvast teadlikkuse tõstmise vajadusest ajendatuna alustas EAS 2019. aastal „Disaini meistriklasi“ programmi elluviimisega. Meistriklass võimaldab tekitada ettevõttesse kompetentsi turu ja tarbija mõistmiseks, ressursside juhtimiseks ning toodete iseseisvaks arendamiseks tulevikus.⁶⁷ Teisisõnu, programm tõstab ettevõtjate disainiteadlikkust ja juurutab disainimõtlemise põhimõtteid nii organisatsiooni arendamisel kui ka tooteprotsessides.

Uuringusse kaasatud ekspertide sõnul on teadlikkuse tõstmine kestev protsess, sest disaini meetodikate areng tähendab, et ka kliente tuleb pidevalt uutest võimalustest harida. Kuna klient toob sektorisse raha, on valdkonna käekäigu jaoks oluline, et tarbijad oleksid teadlikud võimalustest ja kasudest, mida disaini kaasamine nende toote, teenuse või organisatsiooni arengusse kaasa toob. Disainile ja osale seal tegutsejaist on omane paindlikkus ja kiire reageerimisvõime üleilmsetele trendidele. Näiteks disainer kui teenusepakkuja aitab oma kliendil erinevatele arengusuundumustele reageerida. Sõltumata sellest, kas tegemist on demograafiliste või ökoloogiliste väljakutsetega, strateegilist disainimõtlemise kompetentsi rakendamist on nende kõigi lahendamisel vaja. Teisalt tähendab valdkonna kliendikesksus ka seda, et disainerid peavad reageerima pidevalt tarbijaharjumuste muutumisele.

4.2.5 Disainivaldkonna kestlikkuse trendid ja SWOT-analüüs

Valdkond ise näeb peamise sisemise trendina **mitmekesisuse ja horisontaalsuse suurenemist** (st disaini rakendamist järjest rohkemate eluvaldkondade probleemide juures), mis on ajendatud teistest valdkondi mõjutunud välistest trendidest (nt digitaliseerimise vajadus teistes sektorites, probleemide komplekssemaks muutumine, COVID-19-le reageerimine). Valdkonna esindajate sõnul toimub teisigi sisemisi arenguid: paranenud kohandumisvõime, brändimise kvaliteedi tõus, rahvusvahelise konkurentsi võime kasv.

Tulenevalt eelnevalt mainitud disainivaldkonna mitmekesisusest ja järjest enam ühiskonna probleemidega tegelemisest võib öelda, et disain puutub kõikide suurte globaalsete trendidega ühel või teisel moel kokku. Ühe uuringu osaleja sõnul: „Kõik need [trendid] kõnetavad või kõikide nende teemadega on disainerid juba tegelenud, sest midagi pole parata, need kõik mõjutavad otseselt seda, kuidas me disaineritena saame käituda, nendel on oma mõju meie ülesannete püstitusele.“

⁶⁶ <https://disainikeskus.ee/ettevotjale/disainibuldooser>

⁶⁷ <https://www.eas.ee/teenus/disainimeistriklass/>

Välistest trendidest on disainerid kõige otsesemalt mõjutatud **digi- ja rohepöördest**. Digipöörde osas leidsid valdkonnas tegutsejad, et seda ei saa enam otseselt tulevikutrendiks nimetada, kuna valdkond on sellega tegelenud juba üle kümne aasta. Küll aga toodi näiteid, kuidas COVID-19 pandeemia ja selle ajal antud toetused (nt Tallinna ettevõtlusameti toetused) aitasid kaasa kodulehtede loomisele või osade isetootvate disainerite toodete e-poodidesse jõudmisele. Samuti märgiti ära järjest suurenev vajadus digi- ja kasutajakogemuse disainerite järele iduettevõtetes ja avalikus sektoris. Disainerite rolli ühiskonna digitaliseerimises laiemalt nähti tehniliste arengute tasakaalustava jõuna, st disainerite roll on tagada kasutajasõbralikkus ning tegeleda sellega, kuidas kasutaja digitaalset maailma tajub. Sarnaselt digipöördega on ka rohepöörde teemad Eestis juba valdkonda jõudnud. Osad disainerid tegelevad juba praegu nt ringmajanduse alase nõustamisega, EKA ja EDK pakuvad ringdigidisaini auditit, järjest enam pakuvad tugiorganisatsioonid teemakohaseid koolitusi ning isetoovad disainerid kasutavad oma toodete loomisel aina rohkem taaskasutatud materjale. Samas nähti rohepöörde toetamisel kasutamata potentsiaali, sest paljud firmad ei mõtle veel nendele protsessidele piisavalt või ei ole teadlikud disainerite kaasamise kasulikkusest. Kõlama jäi ka üleskutse, et riiklikud toetusmeetmed (nt KeM ja MKM-i meetmed) rohe- ja digipöördeks peaksid teadlikult looma võimalusi disainerite kaasamiseks.

COVID-19 ehk ühe üleilmse kriisi kontekstis toodi esile, et valdkond on sellele kiirelt reageerinud, aidates disainida erinevaid protsesse. Valdkonnas endas on toimunud pandeemia valguses samuti toodete ja teenuste kohandamist. Osad on kriisist ehk rohkem võitnud, teised on aga ellujäämise piiril. Toodi ka esile, et 2008.-2009. aasta majanduskriisi ajal pöördusid just paljud inimesed teistest eluvaldkondadest disaini ja loome poole, et elatist teenida. Digitaliseerimise ja COVID-19-ga on seotud ka muutuvad traditsioonilised töösuhted. **Muutused töösuhetes** loovad omakorda uusi võimalusi disaini rakendamiseks. Näiteks järjest suurenev kaugtöö hulk ei mõjuta vaid protsesse organisatsioonides, vaid ka mööblidisaini ja teiste töövahendite ümber kujundamist kodukontorite tarbeks.

Vähem kõnetavad valdkonda rahvastikum muutuste, rände, ääremaastumise ja populismi trendid või on nende mõju valdkonnale ebaselge. Eestis kipub disain olema Tallinna ja Tartu keskne, mis justkui viitab sellele, et ääremaastumine ei ole probleem, mida valdkond tunnetaks olulisena endal lahendada. Rände teemaga haakub tendents, et Eesti disainitalentide hulgas on järjest rohkem välismaalasi. Populismiga puutub otsapidi kokku kriitiline disain, mis tegeleb mh ühiskonna eetika probleemidega, inimkesksusega ja ühiskonna hierarhiate ümbermõtestamisega.

Disainivaldkonna kestlikkuse olulisemateks tugevusteks on tugev järelkasvu potentsiaal ehk valdkonna erialade populaarsus õppurite seas ning valdkonna sisemine koordineeritus rohujuure tasandil tekkinud arengukava näol; suurimaks ohuks aga disaini valdkonna paiknemine hallil alal erinevate rahastajate vahel.

Disainivaldkonna SWOT-tabel

Tugevused (sisemine)

- Vald Kondlikud esindusorganisatsioonid, nagu Eesti Disainikeskus ja Eesti Disainerite Liit
- EKA kui traditsioonilise disaini elushoidja, uute voolude edendaja ja disaini kui kultuurivaldkonna arendaja
- Loomeinkubaator pakub valdkonnas inkubatsiooni teenust
- Hea järelkasvu potentsiaal, kuna disainiga seotud erialad on populaarsed
- Vald kondliku hariduse teemasid arutatakse disainihariduse ümarlauas
- On loodud disainiprotsesside valikkursus üldhariduskoolidele
- Valdkonna institutsioonide vahel on tihedat koostööd
- Valdkond on ise loonud omale arengukava aastani 2023
- Fundamentaalseid erimeelsusi valdkonna sees ei ole
- Riigikantselei Innotiim on edendanud ja jätkuvalt edendab disaini rakendamist avalikus sektoris
- Erinevalt osadest välismaa kolleegidest teevad Eesti disainerid ise paljud disaini etapid läbi ja seega neil on oskused kogu protsessi lõikes
- Eesti disainitooted on kvaliteetsed ja rahvusvahelisel konkurentsivõimelised
- Tellijate mitmekesisus
- Valdkonnas on palju juurde õppimise ja enesetäiendamise võimalusi
- Disainivaldkond on tugevalt ettevõtlusele toetuv loomevaldkond
- Pidevalt arenev valdkond, mis on tihedalt seotud ühiskondlike-sotsiaalsete ja keskkondlike arengutega

- Nõudlus disaini järele kasvab
- Rohepöörde, ringmajanduse ja jätkusuutlikkuse teemade järjest suurenev aktuaalsus loob uusi võimalusi nii strateegiliseks kui tootedisainiks
- Maailmas on „moest läinud“ masstootmine ja väärtustatakse kliendivajadustest lähtuvaid tooteid, mis on olnud üks Eesti disaini nišše
- Krattide ehk tehisisintellekti kasutuselevõtt eeldab disainerite panust
- Tehnoloogia areng muudab pidevalt seda, mida üldse saab disainida, luues disaineritele pidevalt uusi võimalusi
- Riik on asunud rohkem, julgemalt ja paremini disaini tellima
- Avalik sektor palkab järjest enam digidisainereid

Võimalused (väline)

- Tarbijakäitumine on muutunud: ühelt poolt trendmugavuse ja lihtsuse poole, teisalt otsitakse just luksust

Nõrkused (sisemine)

- Puudub valdkonna definitsioon ja enesemääratlus
- Puudulikud karjäärivõimalused kooli lõpetanud disaineritel
- Disainerite puudus turul – head disainerid on ülekoormatud
- Toote- või tööstusdisainerite vähesus
- Vähene disainerite tööhõive tööstuses
- Disaini rakendamisel väljaspool valdkonda on veel arenguruumi
- Jättkuvalt vähe koostööd disaini ja teiste valdkondade vahel
- Eesti disainibüroode rahvusvaheline tuntus on veel madal
- Puudub disaini valdkonna professionaalne väljaanne, ajakiri või saade
- Disaineritel puudub koostöökogemus investoritega
- Tugev valdkonnasisene konkurents, palju omaette tegemist
- Kuna valdkond areneb kiirelt, on vaja disaineritel end pidevalt täiendada
- Väikesed (1-2 inimese) bürood, mis takistab arengut ja suuremate tellimuste vastuvõtmist

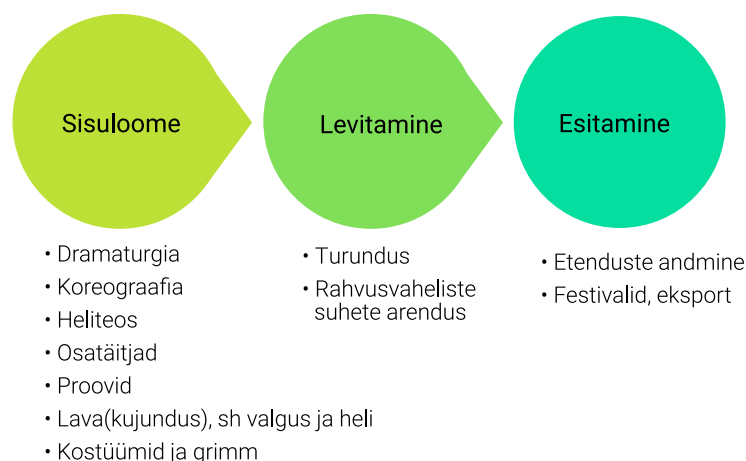
- Disain on rahastuse mõttes hallis tsoonis, olles MKM-i (EAS) ja KuM-i vahel ning ilma Kulka disaini sihtkapitalita, pärssides sedasi valdkonna kestlikkust ja arengut
- Disainivaldkonna loomingu- ja eksperimenteerivat poolt toetavate rahastusmeetmete vähesus või puudumine pärsib disainivaldkonna innovatsiooni
- Valdkonna strateegiline arendamine (nt tegevuskava loomine) on jäänud koroonapandeemia ajal tagaplaanile
- Traditsiooniliste disainioskuste võimalik ära kadumine, kui HTM ei toeta EKA „ajaloolisi“ tarbekunsti erialasid
- Disaini terminoloogiat kasutavad valdkondliku hariduse/taustata inimesed – valdkonnale ainumaseid termineid võetakse üle sisu omandamata, hägustades disaini väärtuspakkumist
- Disaini kui teadust või uuringuid ei rahastata
- Loovuurimuse metoodikat ei hinnata piisavalt ülikoolides / HTM-i poolt
- Tugiorganisatsioonide rahastamine on suuresti projektipõhine
- Kuna Eesti on väike, siis konkureeritakse samale rahale ja töökohtadele, mis võib tekitada valdkonnasiseseid pingeid
- Standardiseerituse poole liikumine takistab unikaalsete lahenduste loomist
- Disaini tootmise liikumine soodsamatesse allhanke maadesse

Ohud (väline)

4.3 Etenduskunstide valdkond

Etenduskunstide all vaadeldakse käesolevas peatükis teatri-, tantsu- ja tsirkusekunsti. Etenduskunstid on üheks riigi poolt üldsummades enim toetatavaks valdkonnaks. Valdkonna toetustest suurema osa saavad institutsionaalsed teatrid, kellel on oma teatrimaja, püsiv kaader ning aastaringne stabiilne etendustegevus. Erinevalt teistest loomevaldkondadest reguleerivad valdkonda ka seadused (etendusametuse seadus ja rahvuskooperi seadus).

Valdkonna toimeahela peamised lülid on sisuloome, levitamine ja esitamine. Sisuloome hulka kuulub kogu lavastusega seonduv loome, sh nii dramaturgiliste algupärandite, lavastuste ja rollide loomine, koreograafia kui ka kostüümid, grimm ja lavakujundus. Levitamise hulka võib lugeda turundustegevusi ja rahvusvaheliste suhete arendamist ning esitamine hõlmab etendusi nii Eestis kui välismaal, sh festivalide raames. Laiemas toimeahelasse kuuluvad veel ka tulevaste valdkonna tegijate ja publiku järelkasvu teemad, aga ka näiteks kriitike tegevus ning etenduste salvestamine ja sellega seonduv.

Joonis 13. Etenduskunstide valdkonna toimeahel. Allikas: uuringu autorid.

4.3.1 Etenduskunstide valdkonna koordineerimine

Etenduskunstide valdkonnas tegutseb mitmeid esindusorganisatsioone ja loomeliite. Nii koondab valdkonna loomeinimesi Eesti Näitlejate Liit, Eesti Lavastajate ja Dramaturgide Liit, Eesti Balletiliit, Eesti Tantsukunsti ja Tantsuhariduse Liit, Eesti Lavastuskunstnike Liit. Lisaks tegutsevad esindusorganisatsioonidena Eesti Etendusametuse Liit, Eesti Väike- ja Projektiteatrite Liit, Eesti Tantsunõukogu, ASSITEJ Eesti Keskus, Eesti Kaasaegse Tsirkuse Arenduskeskus jt. Erialaühendusena koondab valdkonna inimesi ka Eesti Teatri Tehniliste Töötajate Ühendus ning Eesti Teatriuurijate ja -kriitikute Ühendus. Kutselisi teatritegelaste liite, ühendusi, seltse jne koondab katusorganisatsioonina Eesti Teatrilii, mis tegutseb nii kutseliidu kui ametiühinguna ning mille tegevuse eesmärgiks on muu hulgas Eesti teatrikuultuuri hoidmine, arendamine ja väärtustamine. Valdkonna arenduskeskusena te-

gutseb Eesti Teatri Agentuur, mille eesmärgiks on vahendada teatrivaldkonda puudutavaid autoriõigusi, edendada eesti näitekirjandust, koondada ja edastada teatriinfot, tutvustada Eesti teatrit välismaal ning koguda ja publitseerida Eesti teatristatistikat. Arenduskeskuse funktsioone saaks valdkonna arendamisvajaduse seisukohast täpsustada ja vajadusel laiendada.

Eelnevast lähtuvalt on etenduskunstid üks kõige mitmekesisema ja suurema esindusorganisatsioonide arvuga valdkondi, kes kõik läbi organisatsioonide ja omavahelise koostöö valdkonna arengusse panustavad. Koos Kultuuriministeeriumi ja Eesti Kultuurkapitali näitekunsti sihtkapitali ning Eesti Rahvakultuuri Keskusega, läbi mille nt „Teater maal” programmi toetatakse, on valdkond väga mitmekesiselt rahastatud. Valdkonna arengus on omal kohal ka valdkonna kõrgharidust pakkuvad ülikoolid: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia, Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia, Tallinna Ülikool (koreograafia), Eesti Kunstiakadeemia (stsenograafia).

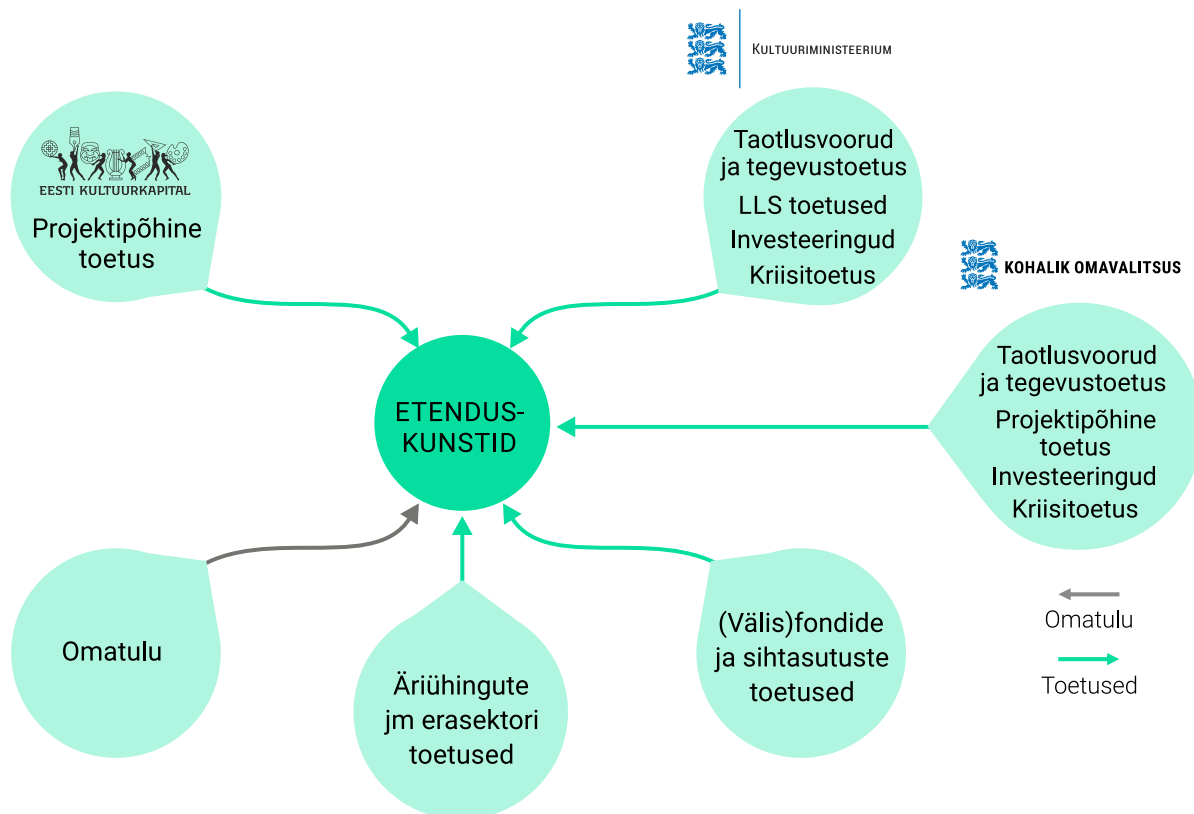
Valdkonna esindajate hinnangul toimivad esindusorganisatsioonid hästi ning nende rohkus on positiivne, igal ühel on oma funktsioon ja eesmärk ning liidud koos seisavad ühiste huvide eest. Valdkonna inimesed näevad täna aga vajadust ja võimalust valdkonna koordineerimist ja selle juhtimiskvaliteeti arendada ning seda nii ministeeriumi kui valdkonnas töötavate juhtide kontekstis läbi erinevate arenguprogrammide, koostöövestluste, ministeeriumi ja esindusorganisatsioonide koostöös juhtidele seatud eesmärkide ja ootuste. Täna on keeruline leida teatritele ja esindusorganisatsioonidele tegevjuhte, kes pole ainult loomevaldkonna inimesed, vaid ka kõrge potentsiaaliga juhid, kes tahaks võtta vastutust valdkonna arengu eest. Selleks, et muutusteks valmis olla ja suuta neid ka kultuurivaldkonnas edukalt läbi viia, peaksid juhid olema selleks ette valmistatud. Juhtimiskvaliteedi tõstmises nähakse valdkondlikku arengupotentsiaal, mis toetaks tugevalt ka kestlikkust.

4.3.2 Etenduskunstide valdkonna toetused

Riik toetab etendustegevust peamiselt Kultuuriministeeriumi tegevustoituse voo vahendusel, Eesti Kultuurkapitali näitekunsti ja rahvakultuuri sihtkapitali ning Eesti Rahvakultuuri Keskuse korraldatava programmi „Teater maal” abil. Programm „Teater maal” on mitmekülgne toetusmehhanism, et tagada etenduskunstide regionaalne kättesaadavus. Programmis on arvestatud nii sihtgrupi kui ka žanrilise erinevusega (kaasaegsele tantsule eriprogramm), samuti on võimalik saada toetust selleks, et teatrietendusi vaatama sõita (lastele ja noortele) või neid haridusasutustesse või muudesse piirkonna etenduspaikadesse külla kutsuda.⁶⁸ Etenduskunstide finantseerimisskeem on toodud järgmisel joonisel.

Eesti teatrisüsteem koosneb vormiliselt riigi-, munitsipaal-, era- ja harrastusteatritest. Eesti Teatri Agentuuri poolt kogutava statistika kohaselt sai

68 Kultuuriministeerium (2021)

Joonis 14. Etenduskunstide valdkonna finantseerimisskeem. Allikas: uuringu autorid.

2019. ja 2020.aastal Kultuuriministeeriumi kaudu riigieelarvelisi eraldisi 26 etendusasutust, keda toetati 2019. aastal 38,5 mln euroga. Järgnevas tabelis on toodud toetuste jaotus eraldi töötasukulude ja halduskulude katteks ning muuks otstarbeks. Toetuste kogusummast kolmveerand ehk enamus läheb tööjõukulude katteks.

Toetustest suurema osa saavad institutsionaalsed teatrid, kellel on oma teatrimaja, püsiv kaader ning aastaringne stabiilne etendusetegevus. EKI loomevaldkondade kaardistuse kohaselt katab riik teatrite kuludest keskmiselt 65%, tehes sellega etenduskunstidest ühe üldsummades enim riiklikult toetatava loomemajanduse valdkonna⁶⁹. Laiemalt kõiki etendusasutusi vaadates moodustab kogu etenduskunstide valdkonna tuludest omatulu ligikaudu 56%, riiklik finantseerimine 40%, kohalike omavalitsuste toetused 2% ning 2% sponsorlus (eraisikud, firmad, mitteriiklikud organisatsioonid).

Kulka eraldas näitekunstile 2019.aastal projektipõhise toetusena 2,2 mln eurot. Etenduskunstide toimeahelat taotletud toetuste eesmärkidega võrreldes võib öelda, et hinnanguliselt 72% eraldatud summast on suunatud valdkonna sisuloomele (ülejäanud levitamisele, esitamisele). Antud hinnangu puhul tuleb siiski arvestada, et taotluse eesmärk ei pruugi täpselt peegeldada saadud toetuse kasutamiseesmärki ja selle jagunemist toimeahela lülide vahel.

69 EKI (2018)

SAADUD TOETUS	Avalik-õiguslik / Riigi osalusega SA / Munitsipaal, N=10	Era, N=16	Kokku €, N=26
RE toetused töötasukuludeks	25 953 238	1 991 977	27 945 215
RE toetused halduskuludeks	4 153 885	210 840	4 364 725
RE toetused muuks	1 870 896	834 869	2 705 765
RE toetused kokku	31 978 019	3 037 686	35 015 705
KOV toetused töötasukuludeks	1 132 649	46 093	1 178 742
KOV toetused halduskuludeks	145 106	78 403	223 509
KOV toetused muuks	143 505	34 130	177 635
KOV toetused kokku	1 421 260	158 626	1 579 886
Toetused mujalt	22 626	1 080 565	1 103 191
Toetused kokku	34 381 414	4 152 252	38 533 666

Tabel 4. Etendusasutuste toetused 2019.aastal
(N=26, sh 1 avalik-õiguslik, 1 munitsipaal-etendusasutus, 8 riigi osalusega
sihtasutusena tegutsevat etendusasutust ja 16 eraetendusasutust).

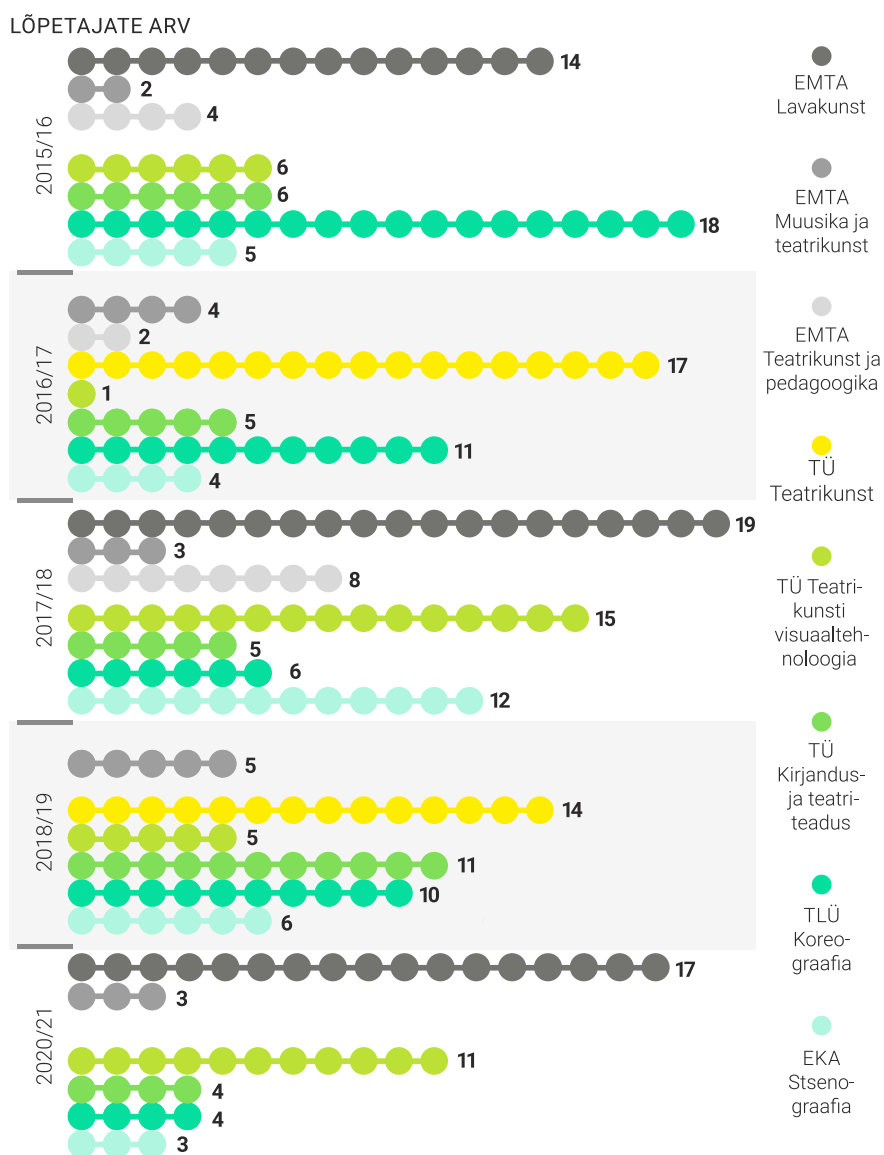
Allikas: Eesti Teatri Agentuur

Rahastussüsteem põhjustab täna suurimat ebakindlust neile etendusasutustele, kes riigi tegevustoetust ei saa, ning seda peetakse jätkusuutlikkust arvestades ohuteguriks. Valdkonna esindajate hinnangul pole täna piisavalt läbipaistev, milliste kriteeriumide alusel tegevustoetus määratakse/lõpetatakse ning kas antud kriteeriumid on kohased. Ebakindlus raskendab loometööga tegelemist ja kunsti loomist ning pikaajalisi plaane on keeruline teha. Püsivalt tegutsevatele eraetendusasutustele sobiks eraldi toetuste jagamise süsteemid, mis ühest küljest suurendaks kindlustunnet ja vähendaks projektipõhiselt raha taotlemist, teisest küljest ei konkureeriks nad aga nii ka enam riigi asutatud sihtasutustega samadel tingimustel samale rahasummale. Ka riigi tegevustoetust saavad munitsipaaletendusasutused ja riigi asutatud sihtasutused on silmitsi aina rohkem piletitulust sõltumise-ga ning sellest tulenevalt survega kommertsialiseeruda ja vähem kunstilisi riske võtta. Samal ajal on aga just kunstilised riskid need, mis valdkonda arendavad ja uuele tasemele viivad. Valdkonna esindajate hinnangul on etenduskunstides vajalik personaalsem lähenemine erineva tegevusega etendusasutuste rahastamisel. Teatriliit on välja pakkunud palgamaatriksil (n-ö astmepalkadel) põhineva rahastamismudeli komponendi, kuid sellega edasiminek eelduseks oleks ühine arusaam, et kõiki etendusasutusi (era-, munitsipaaletendusasutusi, riigi asutatud sihtasutusi) ei pea samadel tingimustel rahastama. Etenduskunstide jätkusuutlikkuse tagamiseks on vajalik kindlustunne ja pikemaajalised rahastamise kokkulepped. See puudutab ka täna riigilt tegevustoetust saavaid etendusasutusi, kuna riigieelarve üheaastast perioodi peetakse pikaajaliste plaanide tegemiseks liiga lühikeseks. Juba 2014. aastast alates on arutatud etendusasutuse seaduse muutmist. Suurim muudatus võrreldes seni kehtiva seadusega oleks rahastamissüsteemi detailide viimine määruse ehk rakendusakti tasandile ning selle täpsem ja põhjalikum lahtikirjutus.

4.3.3 Etenduskunstide valdkonna järelkasv

Etenduskunstidega seotud kõrgharidust pakub Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia, Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia. Koreograafiaõpe toimub Tallinna Ülikoolis ja stsenograafiat õpetatakse Eesti Kunstiakadeemias, teatriteadust õpetab Tartu Ülikool. Valdkonna esindajate hinnangul on erialade lõpetajate arv üsna stabiilne ja piisav, pigem võib olla probleemiks kõrghariduse omandamise järel erialase rakenduse leidmine. Näitlejate, lavastajate, dramaturgide ja tantsukunstnike koolitamise kõrval on oluline arendada ka etenduskunstide valdkonna tehnilisi ja tugitegevuste töötajaid.

Vastavalt kultuuripoliitika hindamisaruandele on tunduvalt paranenud kõrgkoolide taristu, luues senisest paremad õppe- ja proovitingimused. Erinevate õppehoonete ehitamist toetati nii EL-i struktuurifondide institutsionaalsest arendusprogrammist ASTRA (EKA maja ja EMTA saal) kui Kultuurkapitali vahenditest (EMTA saal).

Joonis 15. Etenduskunstide erialade lõpetajate arv 2015–2020. Allikas: Haridussilm.

Valdkonna kestlikkust silmas pidades on piisav ja kvaliteetne järelkasv võtmetähtsusega, küll aga on täna pigem probleemiks, et valdkonna palgatasemed on alla Eesti keskmise ning kindlasti mõjutab see ka noorte erialavalikut. Näitlejahariduse pakkumisel on küsitav, kas Eestis on vajalik üleval pidada kahte näitlejaid koolitavat ülikooli, eriti arvestades näitlejaõppe kallist hinda. Ka tantsijate väljaõpet iseloomustab mitte probleem selle kvaliteedis, vaid raskus hiljem sellel alal tööd leida. Professionaalsel tasemel tsirkuseartisti haridust pole täna võimalik Eestis omandada, mistõttu on valdkonna soov, et välismaale õppima minekut võiks teatud tingimustel ja määral riigi poolt toetada.

Tulevaste tegijate ja tulevase publiku järelkasvu võib pidurdada vähene etenduskunste huvi tekitamine noortes seas. Täna on kehv olukord lastele ja noortele suunatud etenduste pakkumisega. Lasteaedades käivad teatrit tegemas mitteprofessionaalsed pakkujad, kelle kvaliteet on madal. Noortele on vähe etendusi ning samal ajal pole etenduskunste valdkond piisavalt kajastatud ka üldhariduskoolide õppekavas. Ilma püsitoetuseta on väiketeatrites keeruline lasteetendusi pakkuda, kuna nende piletihind on täiskasvanutele mõeldud etendustega võrreldes madalam, samal ajal sõlmutakse suuresti aga just piletihinnast. Siinkohal võiks abiks olla riigipoolne kompensatsioon lasteetenduste piletihinnale.

Balletimaastikul konkureerivad kõik tantsijad kogu maailmaga. Eesti rahvusballeti tantsijatest on eestlasi kolmandik, Vanemuises võib eestlastest tantsijad kokku lugeda ühe käe sõrmedel. Rahvusvahelised noored tantsijad tulevad Eestisse balletti tantsima valdavalt selleks, et saada siin kätte klassikalise repertuaari kogemus, kuid seejärel lahkuvad kõrgema palgatasemega riikidesse. Et nii täiskasvanutel kui lastel tekiks ja püsiks huvi balleti vastu (nii publiku kui tulevaste tantsijate järelkasvu kontekstis), on vaja kõrgel tasemel tantsuõpetajaid ja balletitantsijaid. On väga oluline, et Eestis oleks eestikeelne ja -meelne tantsijaskond, omakeelne kõrgkultuur ja püsiv balletitrupp. Kaasaegse tantsu professionaalide koolitamine on väga keeruline peamiselt selle õpetajate madalast rahastusest tingituna. Tantsuvaldkond tegutseb suures osas projektipõhiselt ning rahastuses puudub stabiilsus ja pikaajalisus, mistõttu võib valdkonna ekspertide hinnangul ka järelkasvu tagamine olla ohustatud.

4.3.2 Etenduskunste publiku ja kasutajate teavitamine

Kuni koroonakriisini oli teatrikülastuste arv pidevalt kasvanud ning rahvusvahelises kontekstis on teatrikülastuste ja rahvaarvu suhe olnud kogu aeg väga kõrge (2019. aastal tehti ligi 1,3 mln teatrikülastust, 2020. aastal vähenes see koroonapiirangute tõttu 43%). Statistikaameti kultuurielus osalemise uuringu põhjal käis 2020. aastal teatris 398 500 inimest, mis tähendab, et iga teatris käinud inimene käis seal 1,8 korda aastas (2017. a ehk eelmise uuringu tulemusel oli sama näitaja 2,6). Kuni koroonakriisini kasvas ka etendus-

asutuste, etenduste ja uuslavastuste arv. Suurimat ebakindlust põhjustavad täna koroonapandeemiast tulenevad piirangud ning teatrijuhtide sõnul on näha olukorda, kus ka piirangutevabal ajal ei toimu piletimüük samal tasemel, nagu oli enne pandeemiat. See ei tähenda siiski tühje saale, vaid pigem etendustele piletite ostmist väiksema ajavaruga, mis teisest küljest raskendab aga etendusasutuste finantside jm etteplaneerimist.

Turundust võib valdkonna esindajate hinnangul pidada äärmiselt oluliseks levitamise osaks etenduskunstide toimeahelas. Eraetendusasutustel on see aga üheks nõrgimaks lüliks, kuna heal tasemel turundustegevuseks ei jätku finantse.

Enamus valdkonna esindajaid hindab etenduskunstide puhul vahetut kontakti publikuga ning nende hinnangul peab etenduskunste kogema siin ja praegu. Digipöörde kontekstis tulevad tulevikusuundadena kõne alla digitaalsed lavad, etenduste veebikülased jm, mis võib kaasa tuua publiku arvu suurenemise, kuid selle oht on kontakti kadumine artisti ja publiku vahel.

4.3.5 Valdonna kestlikkuse trendid ja SWOT-analüüs

Täna kestlikkusest ja selle trendidest rääkides ei saa mööda vaadata koroonapandeemiast põhjustatud kriisist. Etendusasutused suleti ajutiselt, ohtralt jäi ära (esi)etendusi, kuid samal ajal tegeleti loometööga ning levi- ma hakkasid ka veebietendused. Enim toovad kriisid kaasa ebakindlust ning vähendavad julgust riske võtta, mis mõjutab kindlasti jätkusuutlikkust.

Digipöörde kontekstis tulevad tulevikusuundadena kõne alla digitaalsed lavad, etenduste veebikülased jm. Siiski on valdkonnal ka tugev tunnetus, et etenduskunstid on siin ja praegu ning olulisel kohal on vahetu kontakt saali ja lava vahel, seega etenduskunstides fundamentaalset muutust seoses digipöördega ei nähta. Siiski avaldab digipööre mõju laval ja selle taga, tuues kaasa uued võimalused valgus- ja tehnikalahendustes.

Valdkonna trendina nähakse rahvusvahelistumist ning seda eriti tantsu- ja tsirkusevaldkonnas. Etenduskunstide ekspordis on oluline koht tantsulavastustel ja kaasaegsel etenduskunstil. Suurt huvi ja hulgaliselt vaatajaid on jagunud nii klassikalise tantsu kui ka nüüdistantsu lavastuste etendustele. Sõnalavastuste ekspordi piirab keelebarjäär ja suured kulud.⁷⁰ Samal ajal on siiski ka Eesti näitlejad hakanud jõudma välisurule.

Etenduskunstide valdkonna kestlikkuse olulisemateks tugevusteks on lavastuste rohkus ja suurearvuline publik ning heal tasemel valdkonna õpe, ohuks eelkõige erateatritel, tantsu- ja tsirkuseasutustes projektipõhiselt tegutsemine / rahastuse leidmine. Lisaks on aina suurem surve omatulu osakaalu kasvatamiseks etendusasutuste eelarves, mis põhjustab kommertsialiseerumise tõttu kunstiliste riskide mittevõtmist.

70 EKI (2018)

Etenduskunste valdkonna SWOT-tabel

Tugevused (sisemine)

- Suurearvuline publik; publikut jätkub erinevat laadi etendustele (nii erinevatele žanritele teatrikunstis kui tantsu ja tsirkusesse)
- Rohkelt lavastusi, sh uuslavastusi, teatrimaastik on mitmekesine ning igale täiskasvanud sihtgrupile jätkub kvaliteetset teatrit
- Heal tasemel ja piisav tulevaste teatrivaldkonna tegijate järelkasv ja tugev teatrikunsti valdkonna õpe
- Etenduskunst on üldsummas enim toetust saav loomevaldkond, toetused on kasvanud
- Kehtestatud on minimaalsed töötasude määrad töötamiseks teatris, televisioonis, raadios ning filmis
- Kehtestatud on minimaalne kõrgharidusega kultuuritöötaja palk
- Tugevad ja omavahel koostööd tegevad erialaliidud
- Tugev koostöö filmivaldkonnaga
- „Teater maal” programm viib teatri tõmbekeskustest väljapoole – teater muutub kättesaadavamaks
- Osad etendusasutused käivad etendusi andmas üle Eesti (teatrite puhul kodusaalist väljaspool) – etendused muutuvas kättesaadavamaks
- Tantsus/tsirkuses puudub keelebarjäär, osaletakse ka rahvusvahelisel turul, ka Eesti näitlejad on hakanud jõudma välisurule

- Kultuuritemaatika suurendamine üldhariduskoolide õppekavades, kultuurirannitsa programm
- Läbimõeldud täiendkoolituste programm (sh valdkonna juhtidele)
- Digipööre – digiplatvormid etenduste kodus vaatamiseks, digitaalsed lavad
- Uue keske digitaalse süsteemi loomine etenduskunste inventari (rekvisiidid, kostüümid) haldamiseks
- Uudsete valgus- ja tehnikalahenduste kaasamine
- Erivajadustega inimeste suurem kaasamine ühiskonda/valdkonda – publiku kasv
- Noorte suurem kaasamine valdkonda – publiku kasv
- Suurem koostöö nii teatrite vahel kui ka KOV-idega etendus- ja proovipaikade leidmisel ja rahastamisel
- Rahvusvahelistumine – Eesti artistid pürgivad rahvusvahelistele lavadele, Eesti lavad on atraktiivsed ka välismaistele artistidele (nt balletis)
- Vabakutseliste tegutsemise soodustamine läbi seadusemuudatuste sotsiaalsete garantiide edendamisel
- Erasektori rahastuse suurem kaasamine

Võimalused (väline)

Nõrkused (sisemine)

- Kunstiliste riskide mittevõtmine kommertsialiseerumise eesmärgil – omatulu osakaalul etendusasutuse eelarves on surve suurened
- Projektipõhine tegutsemine valdkonnas jätkusuutlikkusele ohuks (puudutab eriteatrit, tantsuasutusi, tsirkust)
- Väike- ja projektiteatritel hoolimata Vaba Lava olemasolust lavade puudus (vähe lavasid ja sellele sihtgrupile liiga kallis), ka teatrimajade lavade rentimine ei toimi (saadaval pigem ebasobivatel aegadel)
- Väiksematel etendusasutustel nõrk suutlikkus teha turundust
- Uutel näitlejatel jt valdkonna tegijatel on keeruline erialast rakendust leida, teatrijuhte on keeruline leida
- Valdkonna juhtidel puuduvad arenguprogrammid, koostööformaadid jm; pole seatud sihti juhtimiskvaliteeti suurendada
- Tsirkuseartistide koolitamine väga keeruline, professionaalsel tasemel pole Eestis võimalik õppida, välismaal õppimine pole toetatud
- Puudub riigi poolt rahastatud esindusorganisatsioon, mis tantsuvaldkonda veaks
- Puudub pikaajaliselt ja aastaringselt tegutsevatele väikeetendusasutustele (sh tantsuasutused) mõeldud pikaajalise vaatega toetuste süsteem, mis oleks asutuse jaoks stabiilsem kui üheaastane rahastamisotsus
- Kvaliteetset balletitantsijate järelkasvu Eestis vähe, tantsijate palgad alla Eesti keskmise
- Noortele ja lastele suunatud etenduskunste programm väga piiratud

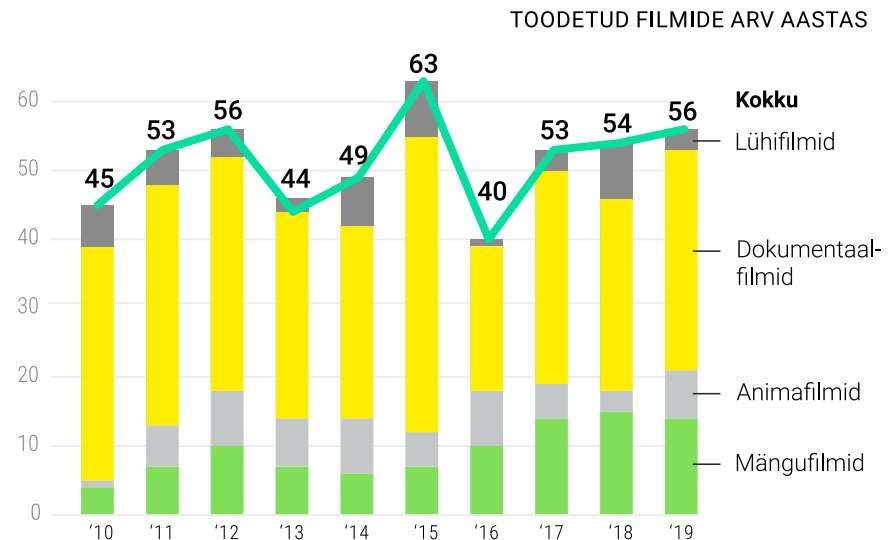
- Kõrgharidusega kultuuritöötaja miinimumpalk jääb ajale jalgu ja on praegu madalam kui Eesti keskmine palk – see ei tee valdkonda atraktiivseks tööandjaks
- Üks aasta ehk üks riigieelarve periood on pikaajalisteks projektideks liiga lühike aeg ja põhjustab ebakindlust
- Vabakutselistel valdkonna töötajatel puuduvad sotsiaalsed garantiid
- Erakorralisteks investeeringuteks puudub selge rahastussüsteem ja -allikas
- Riigi maksuseadused raskendavad erasektori kaasamist valdkonna rahastusse
- Kultuurile mineva rahastuse osakaalu vähenemine riigieelarves
- Kultuuripoliitika planeerimisel kutsutakse osalised laua taha liiga hilja
- Üldhariduskoolides kultuuritemaatika (sh etenduskunste) vähene käsitlemine, huvihariduses kvaliteet kõikum
- Uudsed valgus- ja tehnikalahendused nõuavad erioskustega eksperte, keda pole turul leida
- Riigi poolt puudub süsteemne lähenemine ja tervikkäsitlus tantsuvaldkonnale

Ohud (väline)

4.4 Filmikunsti valdkond

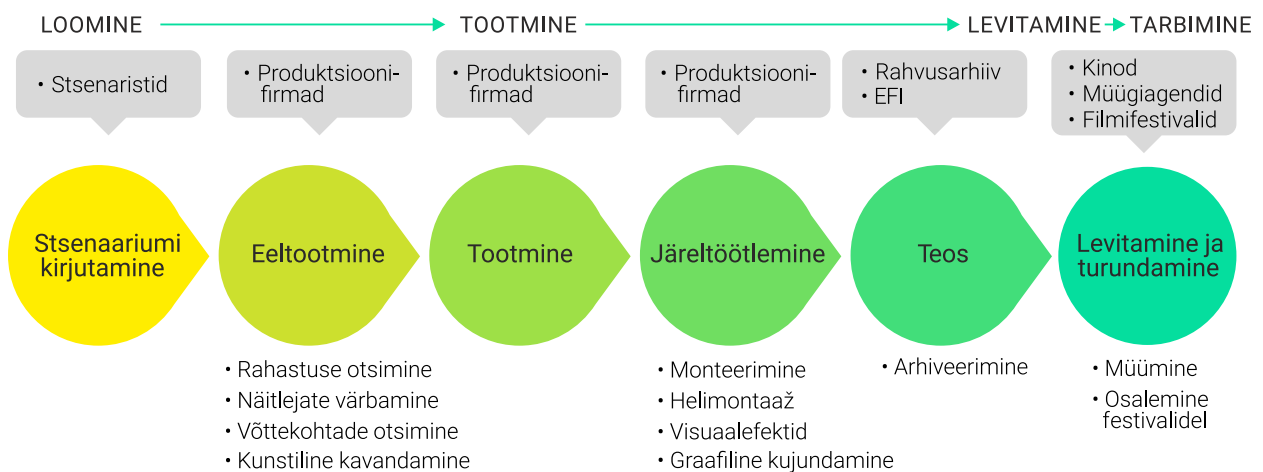
Filmi- ja audiovisuaalvaldkond nõuab kõikidest kultuurivaldkondadest oma tehnilise teostuse poolest enim kapitali ning on seetõttu koos etendus- kunstidega üks mahult suurimate toetustega kultuurivaldkond Eestis.

Eesti Filmi Instituudi Balti riikide raportitest selgub, et Eestis toodeti perioodil 2010–2019 keskmiselt 51 filmi aastas, millest üle poole moodustavad igal aastal dokumentaalfilmid.

Joonis 16. Eestistoodetud filmide arvaastas. Allikas: Baltic Films Facts and Figures 2010-2019⁷¹

Filmikunsti valdkonda võiks kirjeldada alloleva toimeahelaga (vt joonis 17). Laias laastus koosneb protsess loomisest, tootmisest, levitamisest, säilitamisest ja tarbimisest.

Joonis 17. Filmikunsti valdkonna toimeahel. Allikas: autorid

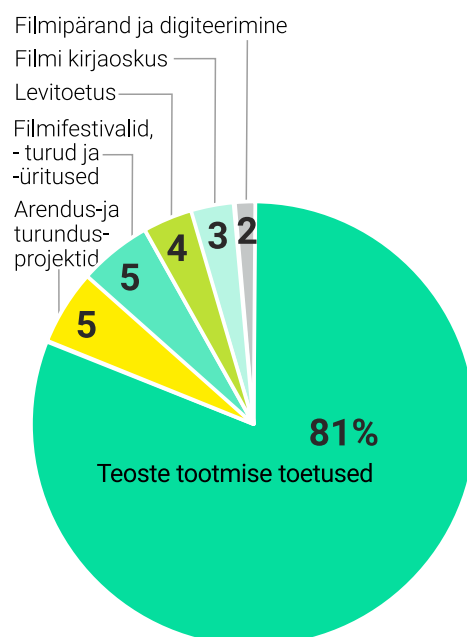
71 <https://www.filmi.ee/en/estonian-film-institute-2/facts-and-figures/baltic-films-facts-and-figures>

Filmivaldkonna teeb unikaalseks see, et protsessi on kaasatud palju teisi kultuurivaldkondi, mis teeb sellest äärmiselt interdistsiplinaarse valdkonna. Nii võib näiteks stsenaariumi loomine baseeruda mõnel kirjandusvaldkonna teosel. Eeltootmise faasis tegeletakse rahastuse otsimisega ja näitlejate värbamisega, kes tihti võivad tulla ka etenduskunstide valdkonnast. Lisaks otsitakse võttekohti ning tegeletakse nende disainimisega, kuhu on võimalik kaasata professionaale nii arhitektuuri-, kunsti- kui ka disainivaldkonnast. Tootmise käigus saavad kõik valdkonnad omavahel kokku ning võtete lõppedes liigutakse järeltöötlemise faasi. Selles löövad kaasa erinevad digitaalsed disainerid, kes loovad graafilist kujundust või eriefekte, ning video- ja helimontaaži teostajad. Heli puhul on võimalus kaasata ka erinevaid eksperte muusikavaldkonnast. Teose valmimisel see arhiveeritakse ning seejärel alustatakse levitamise ja turundamisega, mis toimub nii kinodes, festivalidel kui ka digitaalsetel platvormidel.

4.4.1 Filmivaldkonna koordineerimine

Valdkond on koondunud tegevusalade põhjal erinevatesse liitudesse ja organisatsioonidesse. Nendeks on Eesti Animatsiooni Liit, Eesti Audiovisuaalautorite Liit, Eesti Dokumentalistide Gild, Eesti Filmi- ja Videoamatöörade Ühing, Eesti Filmiajakirjanike Ühing, Eesti Filmiamatöörade Liit, Eesti Filmklubide Selts, Eesti Filminaiste Liit, Eesti Filmioperaatorite Liit, Eesti Filmitootjate Liit, Eesti Kaamerameeste Liit, Eesti Kinoliit, Eesti Näitlejate Liit, Eesti Rahvuslik Producerside Ühing ning Eesti Stsenaristide Gild. Eesti filmitootjad on koondunud lisaks veel Eesti Filmitööstuse Klastrisse, mis on loonud ettevõtte Tallinn Film Wonderland, mille eesmärgiks on rajada Tallinnasse filmilinnak. Selline siht ja võrgustik sümboliseerib tugevat valdkonnasisest koostööd ja arengutahet.

Valdkonnas on küll palju erialaliite, kuid samas arvavad valdkonna esindajad, et omavaheline koostöö võiks olla veelgi parem. Hetkel pärsib seda raha

Joonis 18. Eesti Filmi Instituudi ja Kulka toetuste jagunemine filmikunsti valdkonna tegevuste vahel 2019. aastal

Allikas: Eesti Filmi Instituudi majandusaasta aruanne, e-kulka

vähesus, kuna kõik konkureerivad ühele rahastusele. Seega tuleks arendada valdkonnas terviklikku lähenemist, kuhu kuuluksid koolid, filmipaviljon, festivalid, kinod, kriitikud, tootjad, arhiivid jpt. Liitude struktuur ja loomine on ka seepärast kasulik, et nad kuuluvad rahvusvahelistesse organisatsioonidesse, tänu millele on võimalik näiteks oskuste ja talentide vahetus ja jagamine.

Hetkel säilitab lisaks Rahvusarhiivile ka Eesti Filmi Instituut (EFI) üle 850 Tallinnfilmi filmistuudio teose.⁷² Pärandit talletavatest arhiividest on Eestis filmiga seotud Eesti Filmimuuseum (Eesti Ajaloomuuseum), Eesti Filmi Andmebaas ja Eesti filmiarhiiv (Eesti Rahvusarhiiv).⁷³

Valdkonna esindajad leiavad, et nõrgimaks lüliks nii tootjate kui ka levitajate poolel on turundamine, kuna selle jaoks puudub hetkel piisav rahastus. Pole ka piisavalt raha, et koolitada müügiagente, kes tegeleksid aktiivselt turundusega nii kohalikul kui ka rahvusvahelisel turul.

4.4.2 Filmivaldkonna toetused

Filmikunsti valdkonna toetuseid jagavad põhiliselt Eesti Kultuurkapital ning Eesti Filmi Instituut, kelle toetused moodustavad kuni pool iga filmi eelarvest. Suurimat tuge antakse riigi poolt filmitootmise ettevõtetele, kuna ilma kõrgetasemelise tootmiseta ei ole võimalik luua kvaliteetseid teoseid, mida kinodes näidata. Suurema eelarvega filmidel võib avaliku sektori toetuse osakaal olla veelgi väiksem ning lisarahastust kaasatakse näiteks koostööprojektides ka välismaalt. Tegevustoetust antakse välja vaid EFI-le, PÕFFile ning ka mõningatele muudele festivalidele, liitudele, mittetulundusühingutele ja sihtasutustele. Lisaks on olemas ka regionaalsed filmifondid: Saarte filmifond, Tartu filmifond ja Viru filmifond, mille aastased mahud on vastavalt 22 160, 150 000 ja 200 000 eurot aastas. Regionaalseid filmifonde peetakse valdkonnas oluliseks ning oodatakse pikisilmi ka Tallinna filmifondi teket.

Aastatel 2014–2018 sai Eesti filmivaldkond kokku 9,16 miljonit eurot lisaks tavapärasele toetusele tänu „Eesti Vabariik 100“ programmile. See võimaldas valdkonnal areneda ja tehnilist taset tõsta läbi viie mängufilmi, ühe täispika animafilmi, kahe dokumentaalfilmi ja kümneosalise telesarja, mis esilinastusid märtsist 2018 veebruarini 2019.⁷⁴ Lisaks said rikkaliku kogemuse osaliseks erinevad spetsialistid, näiteks grimmikunstnikud, kes edaspidi saavad oma oskuseid pakkuda nii kohalikule kui ka välismaisele turule. EV 100 mõju ekspordile on samuti hinnatud heaks, kuna enamikul selle programmi raames sündinud filmidel oli hea festivalilevi ning auhinnasaak. Valdkonna sõnul andis see neile kinnitust, et uus põlvkond on andekas ning suudab kõnetada ka välismaist publikut.⁷⁵

72 <https://www.filmi.ee/filmiparand>

73 <https://www.filmi.ee/filmitoostus/arhiivid>

74 <https://www.efis.ee/et/filmikollektsioonid/eesti-vabariik-100-filmide-kollektsioon>

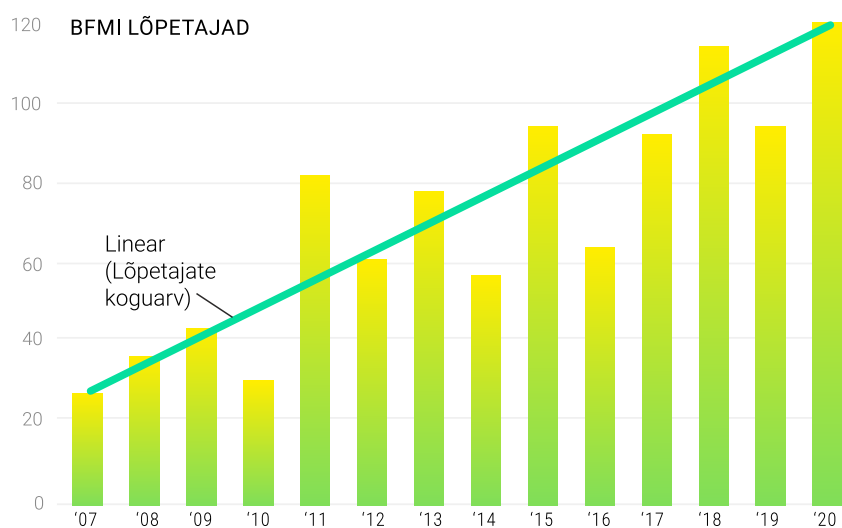
75 <https://filmi.ee/filmid/ev-100/ev100-filmiprogrammi-kokkuvote>

2020. aastal jagati kriisiabi kõikidele osapooltele, välja arvatud muuseumitele ja valitsusasutustele. Suurim tugi oli filmiette võtetete ning ka kinodele, kes said 2021. aastal kokku üle 5 miljoni euro, mille eesmärgiks oli filmivaldkonna väärtusahela toimimas hoidmine koroonakriisi tingimustes.⁷⁶

Rahvusvahelise koostöö edendamiseks ja välismaise kapitali kaasamiseks on EFI loonud *cash-rebate* programmi. Programmi raames maksub Film Estonia filmitegijatele tagasi 20–30% filmi eelarvest sõltuvalt teose tüübist ja eelarvest. Oluline on, et osa võtetest toimuks Eestis ning kaasatud oleksid kohalikud professionaalid. Iga tagasimakstud euro toob riiki tagasi 3–6 eurot. Programmi maht on hetkel 2 miljonit eurot, kuid näiteks 2019. aastal otsustati seda ühekordselt tõsta 5 miljoni euro võrra. Põhjuseks olid Christopher Nolani filmi „Tenet“ võtmed, mille raames kulutati Eestis 16 miljonit eurot.⁷⁷ Valdkond on teinud projekti edukust märgates ettepaneku laiendada programmi ka kohalikule erakapitalile või suurendada programmi mahtu püsivalt 5 miljoni euroni, kuna riik näitas, et selleks on võimekus olemas.

Hiljuti kuulutas OÜ Tallifornia välja ka Eesti esimese puhtalt erakapitalil põhineva filmifondi – Tallifornia Film Fund. Fondi eesmärgiks on panustada järgmise nelja aasta jooksul vähemalt 15-sse täispika mängufilmi projekti nii Eestis kui ka mujal maailmas. Esimesel aastal on fondil plaanis investeerida kuni viide projekti mahus 50 000 kuni 200 000 eurot projekti kohta.⁷⁸

Eerarahastust jõuab valdkonda ka tootepaigutuste ja sponsoriuse näol, kuid statistikat selle üle ei peeta ning valdkond ise nimetab neid summasid marginaalseks.

Joonis 19. BFM-i audiovisuaalerialade lõpetajate arv. Allikas: Haridussilm, BFM

76 <https://www.kul.ee/uudised/anneli-ott-kriisiabi-estis-filminduse-elluajamiseks-kullalt-maarava-tahendusega>

77 <https://www.kul.ee/uudised/tagasimaksefondi-film-estonia-maht-suurenes-uehekordselt-5-miljoni-euro-vorra>

78 <https://kultuur.err.ee/1608412472/tallifornia-kaivitas-estis-esimese-erakapitalil-pohineva-filmifondi>

Praegu ei peeta valdkonnas võimalikuks stsenaariumit, kus kinod võiksid olla audiovisuaaltoodangu tellijaks. Samas ollakse lootusrikkad, et voogedastusplatvormid, telekanalid ja ka Eesti Rahvusringhääling hakkaksid valdkonnalt otse sisu tellima ning rahastama.

Eesti Filmi Instituut kui riikliku filmikultuuri säilitaja ja arendaja, tehes koostööd Kultuuriministeeriumiga, on valdkonnas suurimaks riigiabi osutajaks. EFI on saanud Kultuuriministeeriumilt aastatel 2016–2020 tegevustoetust keskmiselt 7 miljonit eurot aastas. Samadel aastatel on Eesti Kultuurkapital audiovisuaalvaldkonda toetanud keskmiselt 2 miljoni euroga aastas.

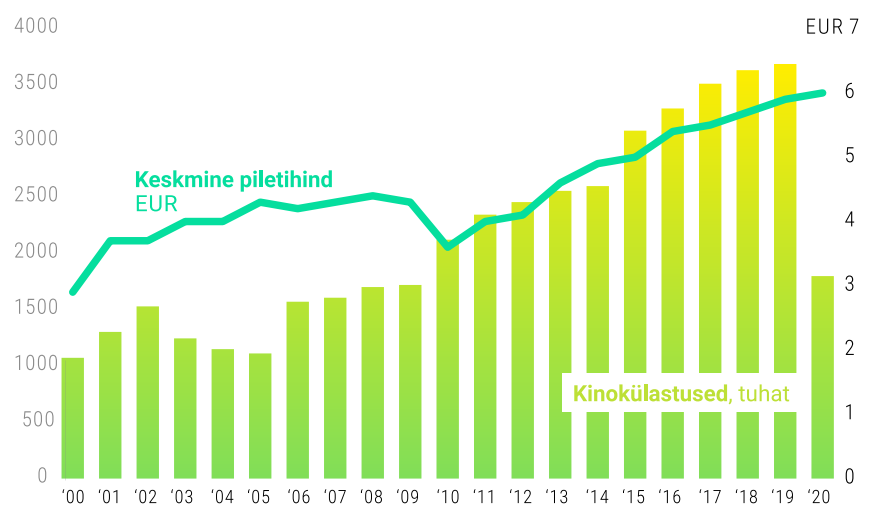
Audiovisuaalvaldkonnas toetatakse enim äriühinguid, kelleks on enamasti filmiproduktiooni ettevõtted. Äripäeva infopanga andmetel on antud uuringu kirjutamise ajal kinofilmide, videote ja telesaadetega seotud tegevusaladel 1729 ettevõtet. Nende seast pea kolmveerandil puuduvad palgalised töötajad.

Joonis 18 põhjal võib öelda, et suurim kogus toetuseid läheb filmikunsti valdkonnas tootmisfaasi ehk loominguusse – 81%. Tootmisfaasis toetatakse produktiooni erinevaid etappe: stsenaariumi kirjutamine, edasine arendamine ehk visiooni lõpuleviimine ning tootmine, mille hulgas on ka järeltootmine. Viimane etapp, tootmine, on olulisim ning toetuste poolest ka mahukaim filmikunsti toetuse liik. Suurt rolli tootmise kõrge maksumuse juures omab kõrgetasemeline tehnika.

Erinevatele teostele on ette nähtud erinevad toetusmahud, mille seas on läbi aastate näiteks mängufilmid suurima summaga ning dokumentaalfilmid suurima rahuldatud taotluste arvuga.

Tootmisele järgnevad erinevad teoste turundamise ning arendamisega seotud projektitoetused.

Sellega samas mahus on erinevate Eestis toimuvate ürituste ja festivalide korraldamisega või rahvusvahelistel filmifestivalidel osalemisega seotud

Joonis 20. Kinokülastuste arv ja kinopileti hind 2000–2020. Allikas: Statistikaamet

toetused. Kokku moodustavad erinevad turundusega seotud toetused 10% EFI ja Kulka filmikunsti valdkonna toetustest.

Filmilevi toetused on mahult järgmine toetuste kategooria (4%) ning neid toetuseid jagatakse projektidele, mis on varasemalt saanud ka tootmistoe-
tust. Levitoetuseid jagatakse eesmärgiga levitada filmi väljaspool tootjariiki
või näiteks pandeemia piirangute tõttu saamata jäänud tulude katteks. Li-
saks on võimalik selle toetuse raames taotleda ka subtiitrite ja kirjeldustõl-
gete tegemist.

Väikseim toetuste osakaal langeb filmihariduse (3%) ja -säilitamise (2%)
etappi. Filmi kirjaoskuse toetuste seas on erinevad koolitused ning teoreeti-
lised ja praktilised tööd rahvusvahelisel ja kohalikul tasandil. Filmipärandi
toetuste raames toetatakse nii erinevate teoste digiteerimist ja restaureeri-
mist kui ka filmialaseid uurimistöid.

Selline jaotumus on tugevalt keskendunud loomingu ja selle toetamisele,
kuid selline lähenemine ei pruugi olla kõige jätkusuutlikum, eriti arvestades,
et pärandi säilitamisse ning täiendõppesse, mis omavad kindlasti suurt
mõju valdkonna säilimisele ja arengule, läheb vaid 5% kogu toetustest.

Lisaks on valdkonna esindajate arvates olnud turundusse panustamine
siiani marginaalne, mida kinnitab ka Joonis 18, kuid ilma milleta on teostel
äärmiselt keeruline jõuda vaatajani.

4.4.3 Filmivaldkonna järelkasv

Filmikunsti valdkonna jaoks harib järelkasvu alates aastast 2005 peamiselt
Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia ja kunstide instituut (BFM). BFM pakub
laidlast ja kvaliteetset haridust alates loomingulistest stsenaariumikirjuta-
mise töötubadest kuni tehniliste oskusteni, nagu valgustus, heli ning kõik,
mis on seotud järelootmisega. Seega toodab BFM järelkasvu pea igasse
filmikunsti toimeahela lülisse.

Kooli tugevust näitavad tudengite hiljutised saavutused: tudengifilmi Os-
cari võitmine, vastuvõtt maailma prestiižseimasse filmikooli (National Film
and Television School), PÖFF-i publiku preemia võitmine, Eesti Kultuurka-
pitali preemiade saamine, Tampere ja muudel festivalidel võistlemine ning
võitmine. Lisaks eelnimetatule toetas Eesti Filmiinstituut hiljuti lühifilmide
voorus avaliku konkursi tulemusena filmi, mille režissöör ja stsenarist on
veel tudengid. Viimase 16 aasta jooksul on ülikool pakkunud erinevaid õppe-
kavasid, millest lõpetajate arvu poolest suurimad on olnud „Audiovisuaalne
meedia“ ja „Filmikunst“, kuna neid saab õppida läbi kõigi kolme õppetaseme
(bakalaureus, magister ja doktor). Lisaks neile on praegu võimalik õppida
näiteks bakalaureuse tasemel „Ristmeediat“ või omandada magistriskraad
„Dokumentaalfilmi“, „Ekraanimeedia ja innovatsioon“, „Nüüdismeedia“ või
„Operaatorikunsti“ erialal. Õppekavad on saadaval nii eesti kui ka inglise kee-

les ning on vastavalt sellele ka tasuta või tasulised.⁷⁹ Aastast aastas on lõpetajate arv stabiilselt kasvanud ning keskmine lõpetajate arvu tõus aastas on olnud 21%. Tänapäevaks on aastane lõpetajate arv võrreldes esimese lennuga rohkem kui neljakordistunud ning viimasel neljal aastal on lisandunud Eesti audiovisuaalalale keskmiselt üle 100 uue tulija aastas.⁸⁰

Tudengite arv on suurenemas, kuid trendina on märgatud, et paljud tudengid soovivad saada hoopis *youtuber*'iteks, mitte filmitegijateks. Üleüldiselt tuuakse murekohana välja seda, et valdkonnas on peale kooli lõpetamist aina keerulisem läbi lüüa, kuna kohalikul turul on projekte vähe, nende realiseerimist tuleb kaua oodata ning selle tõttu kaotatakse ka oskuseid ja professionaalsust.

Lisaks on Eesti Kunstiakadeemias võimalik õppida animatsiooni nii bakalaureuse kui ka magistri tasemel,⁸¹ kus viimase 12 aasta jooksul on keskmiseks lõpetajate arvuks aastas olnud 8.

Kvaliteetset filmiharidust kõrgkoolides võib lugeda kindlasti üheks valdkonna tugevuseks, mis omakorda toodab andekat ja konkurentsivõimelist järelkasvu. Selle mõjul toodetakse rohkem filme kui kunagi varem ning Eesti filmide kvaliteet on tänu sellele ka tõusnud. Seda väidet toetavad osalemised kõrgetasemelistel välismaistel filmifestivalidel Cannes'is ja Veneetsias.

Eesti Filmi Andmebaasi põhjal on ilmunud alates aastast 2010 kuni tänaseini ehk viimase 12 aasta jooksul kokku 924 tudengifilmi, mis on keskmiselt 77 tudengifilmi aastas.⁸² BFMi sõnul jaguneb see umbes 20–30 lühifilmi ning 30–40 lühidoki vahel aastas.

4.4.4 Filmipubliku teavitamine

Eesti Filmi Instituudi andmetel on Eestis kokku 54 kino, mille moodustavad nii erasektori kinod, nagu Forum Cinemas ja Apollo, kui ka väiksemad väärtfilmikinod, näiteks EFI-le kuuluv Kino Artis.⁸³ Keskmine kinopileti hind on viimase 20 aasta jooksul tõusnud 2,9 eurolt 6 euroni. Veelgi hoogsamalt kasvas aastane kinokülastuste arv 100 elaniku kohta, kuni aastani 2019. Pandeemia tõttu langes külastatavus 2020. aastal taas umbes kümne aasta tagusesse aega ning võrreldes 2019. aastaga vähenes kinokülastuste arv poole võrra.⁸⁴

Üle Eesti toimub 13 filmifestivali, millest tuntuim on Pimedate Ööde Filmifestival. Filmifestivale korraldatakse erinevate žanrite jaoks, nagu näiteks Tartu armastusfilmide festival, Haapsalu õudus- ja fantaasiafilmide festival,

79 <https://www.tlu.ee/bfm/sisseastumine>

80 <https://www.haridussilm.ee/ee/tasemeharidus/haridusliigid/korgharidus/korghariduse-lopetajad>

81 <https://www.artun.ee/erialad/animatsioon/>

82 <https://www.efis.ee/et/filmiliigid/id/8/view/List/page/31/period/2010-2021#search-results>

83 <https://www.filmi.ee/filmitoostus/kinod>

84 https://andmed.stat.ee/et/stat/sotsiaalelu_kultuur_film/KU07/table/tableViewLayout2

KOOLIASTE	ÕPILASTE ARV	KOOLIDE ARV
I kooliaste / algkool	0 / 0%	0 / 0%
II kooliaste / põhikool	30 / ~0,0068%	3 / ~0,1%
III kooliaste / põhikool	75 / ~0,02%	3 / ~0,1%
Gümnaasium/keskkool	1380 / ~0,61%	41 / ~2,55%
Kokku	1455 õpilast / ~0,096% kogu õpilaste arvust	45 kooli / ~0,83% kogu koolide arvust

Tabel 5. Üldhariduskoolide filmi- ja videokursuste valik ning osalus.

Allikas: Filmihariduse lähtekoht Eestis, EFI

Jaapani animatsiooni filmifestival, Matsalu rahvusvaheline loodusfilmide festival või Pärnu rahvusvaheline dokumentaal- ja teadusfilmide festival. Lisaks on loodud eraldi ka laste- ja noortefilmide festival Just Film, et ka nooremas generatsioonis valdkonna vastu huvi tekitada.

Filmi- või videoalast õpet üldhariduskoolides on 2020. aasta andmete põhjal saadaval vaid 43 koolis üle Eesti. Erineva nimetusega filmi- ja videokursusi oli kokku 48 ning need osutusid valituks ainult 1455 õpilase poolt. Enim valitud kursuseks sai riiklikult välja töötatud valikkursus „Kirjandus ja film“. Suurim valik ning osalus on gümnaasiumi tasemel õppivatel õpilastel (Tabel 5). Enim võimalusi filmiõppeks on loodud Harjumaal, kus filmiharidust pakub 23 kooli, kuid näiteks Saaremaa koolides puudub see võimalus kahjuks täielikult. Kuigi Tartumaal on pea poole vähem koole kui Harjumaal, kes filmiõpet pakuvad (11 kooli), siis suurima audiovisuaalprogrammiga paistab silma Tartu Kristjan Jaak Petersoni Gümnaasium, kus pakutakse üheksat erinevat valikkursust.⁸⁵ Valdtkonna arvates aitaks filmiharidust toetada kinomaja (filmikeskuse) loomine ehk sarnase sümbioosi tekitamine, nagu on koolides hetkel kunstiharidusel ning Kumu külastamisel.

4.4.5 Filmivaldkonna kestlikkuse trendid ja SWOT-analüüs

Filmikunsti valdkonna kestlikkusele avaldab enim mõju maailmas toimuv **digipööre**. Pandeemia kiirendas digiplatvormide tõusu ja **vaatajate harjumuste muutumist**. Sellega seoses seisavad kinod probleemi ees, kuidas publikut uuesti kinno saada või mida nad peaksid tegema, et ellu jääda. Hetkel on Eesti kohalikud digiplatvormid veel välismaistega (Netflix, Amazon, Hulu, Disney, HBO) võrreldes nõrgad, kuid tahavad ennast siiski kehtestada ning konkureerida. Näiteks ERR ja Elisa Stage näitavad ka tudengite tehtud filme. Valdtkond sooviks, et nõudevideoplatvormid ning ERR/ETV panustaksid rohkem Eesti filmi ning oleksid samuti sisu tellijaks. Tekkinud on ka filmifestivalide võrguplatvormid, mis valdkonnale küll võrreldes tavafestivalidega ei meeldi, kuid tõenäoliselt on need tulnud, et jääda.

85 <http://filmi.ee/wordpress/wp-content/uploads/2020/09/Filmihariduse-1%C3%A4htekoht-Eestis.pdf>

Suuresti on kasvanud lühisisu tarbimine (Tiktok, Instagram Reels, Youtube Shorts) ning neid võimalusi tasuks turundamisel kindlasti ära kasutada.

Toodi välja ka muid tehnoloogiaid ning lahendusi, millel võib filmindusele mõju olla: virtuaalreaalsus, süvavõltsingu (*deepfake*) tehnoloogiad ning nn mängustamine (*gamification*), ehk audiovisuaalsisu muutub mängulisemaks ning vaataja saab ise mõjutada filmi käiku. Keeletehnoloogia arenguga on oodata ka automaattõlget ehk välismaiseid filme saab tarbida eesti keeles ning Eesti filmi on võimalik lihtsamini levitada üle maailma. Näitena nimetati ka pandeemia tõttu tekkinud tootmise digitaliseerimise trendi, kus võtteplatsil on ainult näitlejad ning tehnilised osapooled on võimalised distantst oma tööd tegema. Seda tootjad ise ei eelista, kuid võimalused selleks on tänu digipöördele juba olemas.

Rohepööret soodustab filmivaldkonnas loodussõbralike tehnoloogiate ja tehnika areng. Tänu rohekraanidele ei ole nüüdseks teoreetiliselt vaja enam näitlejaid erinevatesse asukohtadesse lennutada, kuna kogu töö saab arvutiga järeltootmises ära teha. Nimetati ka rohesertifikaatide teket filminduses, mis peaksid tõendama, et tootmine on olnud jätkusuutlik ja/või keskkonnasõbralik, kuid Eestisse ei ole see trend veel jõudnud ning sellesse suhtutakse hetkel pigem skeptiliselt. Kohalikud produtsendid mainisid, et tänapäeval ei prindita Eesti filmi tootmisel juba ammu pabereid ning kasutatakse taaskasutatavaid nõusid jms. Toodi välja ka võimalus tootmisel vaid taastuenergia kasutada ning filmistuudio tekimisel luua näiteks rohelabor, et tuua turule rohepöördelisi lahendusi ning olla selles esirinnas.

Rahvusvahelistumine mõjutab talentide liikuvust, kuna selle mõjul on võimalik osaleda projektides välismaal või koostöös erinevate riikide vahel. Osade valdkonna esindajate arvates viib see palju talente riigist minema, kuid vastuargumendiks on, et kuna film on siiski projektipõhine, siis see sunnib naasma kodukeskkonda, ning pigem arvatakse olevat vähe neid inimesi, kes täiesti välismaale ära kaovad. Pigem on küsimus, kuidas aidata rahvusvahelise talendiga inimestel kusagile jõuda, kuna agentide ja vahendajate teema pole Eestis veel aktuaalne.

Rahvusvahelistumine teise võtme ehk **rahvastikum muutuste kohaliku tasandi** puhul on oluline eesti keele hoidmine ja kaitsmine ning eestikeelse kultuuri olemasolu tagamine tulevastele põlvkondadele. Sellesse saab eesti filmikunst väga edukalt panustada.

Globaliseerumist võib näha ka ohuna eesti filmikunstile, kuna konkurents on mitmekordistunud ning digitaalsetes kanalites on väga palju uuenevat sisu.

Filmikunsti valdkonna kõige tähtsamateks tugevusteks on kvaliteetne filmiharidus, millest sirgub ka andekas järelkasv. Suurimateks nõrkusteks loetakse valdkonna kõrget konkurentsi, nii valdkonnasiseselt töö leidmise kui ka rahvusvahelise sisu rohkuse aspektist, ning filmistuudio puudumist.

Filmikunsti valdkonna SWOT-tabel

Tugevused (sisemine)

- Filme tehakse rohkem kui kunagi varem, kvaliteet on parem
- Kvaliteetne filmiharidus
- Palju osalemisi rahvusvahelistel festivalidel (Cannes, Veneetsia)
- Eesti Vabariik 100 raames saavutatud suur arengupotentsiaal
- Eestis toimuvad rahvusvaheliselt tunnustatud filmifestivalid ja üritused (PÖFF)
- Andekad ja rahvusvaheliselt tunnustatud filmitegijad
- Tugev järelkasv (tudengi-Oscarite võitjad)
- Leitud on ühine hääl, tehakse koostööd, julgetakse enda eest seista
- Rahvusvahelise koostöö toimivus, eriti Baltikumis
- Tugev ning pidevalt arenev koostöö valdkonnasiseselt
- Filmitööstusesse pandud raha toob kaasa ka teiste valdkondade arengu, sh turism

- Kvaliteetsete teleseriaalide tootmine
- Võimalik laiendada haridusvaldkonda (audiovisuaalne õpe) ning katta lai või terve osa õppekavast audiovisuaalsisuga
- Filmimaja kui Eesti filmi kultuurikeskus
- Digiplatvormid kui võimalus jõuda uue publikuni
- Kultuurivaldkondade omavaheline koostöö
- *Gamification* ehk mängustamine
- Lühisisu tarbimise trendi ära kasutamine nt turundamisel (*Tiktok, Instagram*)
- Filmivaldkonna lähenemine uutele tehnoloogiatele annab Eesti filmitegijatele uusi arenguvõimalusi ja tuluaalikaid (video- ja mobiilmängud, virtuaalreaalsus, tehisintellekt)
- Erasektori laiem kaasamine filmitootmisse, luues kodumaisele kapitalile väliskapitaliga toodetud filmiprojektidega võrdsed võimalused (tagasimaksefondi laiendamise) või maksusoodustuse pakkumine

Võimalused (väline)

- Filmilabori loomine, mis aitaks luua rohepöördelisi lahendusi ning sellega maailmas silma paista

Nõrkused (sisemine)

- Projektipõhisus – kurnav, tekitab ebakindlust
- Palju aega kulub enda töestamiseks, ei saa loomele keskenduda
- Filmiseaduse puudumine
- Erinevatel platvormidel, kes linastavad filme, puudub kohustus toetada filmide tootmist
- Kõrgtehnoloogiliste võttepaviljonide puudumine takistab tehniliselt keerukamate filmide tootmist, raskendab Eestisse välisvõttegruppide toomist
- Filmitootmise tsükliilisus, mis on tingitud filmistuudio puudumisest
- Valdkonnasiseselt on kõrge konkurents, mis pärsib rahastuse saamist ning paljude projektide realiseerumist
- Raske läbi lüüa / jalga ukse vahelt sisse saada
- Hollywoodi filmidega keeruline võistelda

- Riigipoolse rahastuse ebastabiilsus võib kaasa tuua erasektori huvi languse filmivaldkonna toetamise vastu
- Rahastuse langusel langeb nii filmide kvaliteet kui ka kvantiteet
- Vaatajanumbrid kinodes ei taastu endisele (pandemiaeelsele) tasemele
- Digiplatvormid kui oht eesti filmitööstusele, kuna turule tekib palju rahvusvahelist sisu, mida tarbida
- Kui valdkonnainimesed ei leia rakendust, siis minnakse rooste ning kvaliteet langeb
- Filmivaldkonna atraktiivsus väheneb noorte seas ning minnakse üle teistele erialadele (nt IT)
- Tase, mis saavutati EV 100 rahastuse raames, võib ära kaduda, kui rahastust vähendatakse eelnevale tasemele
- Valdkonda mõjutavad otsused peavad olema pikemaajalised kui üks valimistsükkel, sest kõik filmiga seonduv (tootmine, festivalid) on pikk protsess
- Ainult erarahastuse abil tehtud filmid võivad olla liiga komertslikud ning neil ei ole kultuurilist väärtust

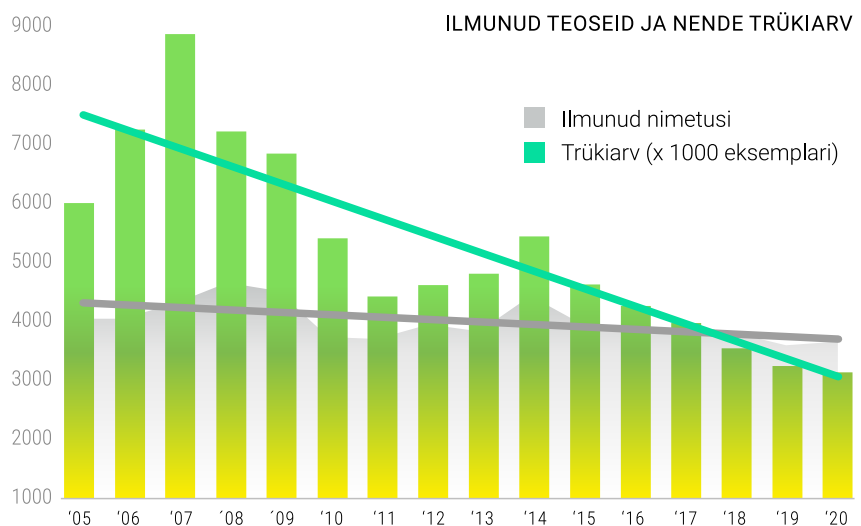
Ohud (väline)

4.5 Kirjandusvaldkond

Eesti on end traditsiooniliselt pidanud raamaturahvaks. 2020. aastal ilmus meil iga elaniku kohta veidi üle 2,5 uue teose. See number on olnud pidevas väikeses langustrendis; veelgi järsemalt on kahanenud raamatute trükitiraažid (vt joonis 21). E-raamatute nimetuste arv on stabiliseerunud ca 1600 juures aastas; heliraamatute väljaandmine on viimasel paaril aastal hoogustunud, kuid nende arvu ei ole veel kogutavasse statistikasse lisatud. Ilmuvast ilukirjandusest on igal aastal 40–45% Eesti algupärane ilukirjandus, lastekirjanduse osas on see osakaal veelgi suurem.

Raamatute müügi kogunumbreid Eestis ei avaldata, teada on vaid Eesti Kirjastuse Liidu liikmete 100 enim müüdud väljaande müüginumbrid.⁸⁶ Neist kõige menukamad jõuavad harva 20 000 müüdud eksemplarini, tavaliselt üle 10 000, ning sajandal positsioonil olevat raamatut on reeglina müüdud umbes 1100 eksemplari. Märkimisväärse osa raamatute tiraažidest soetavad Eesti pea 560 avalikku raamatukogu, mille teavikute soetamise eelarve tuleb nii kohalikelt omavalitsustelt kui läbi Kultuuriministeeriumi ning Haridus- ja Teadusministeeriumi.

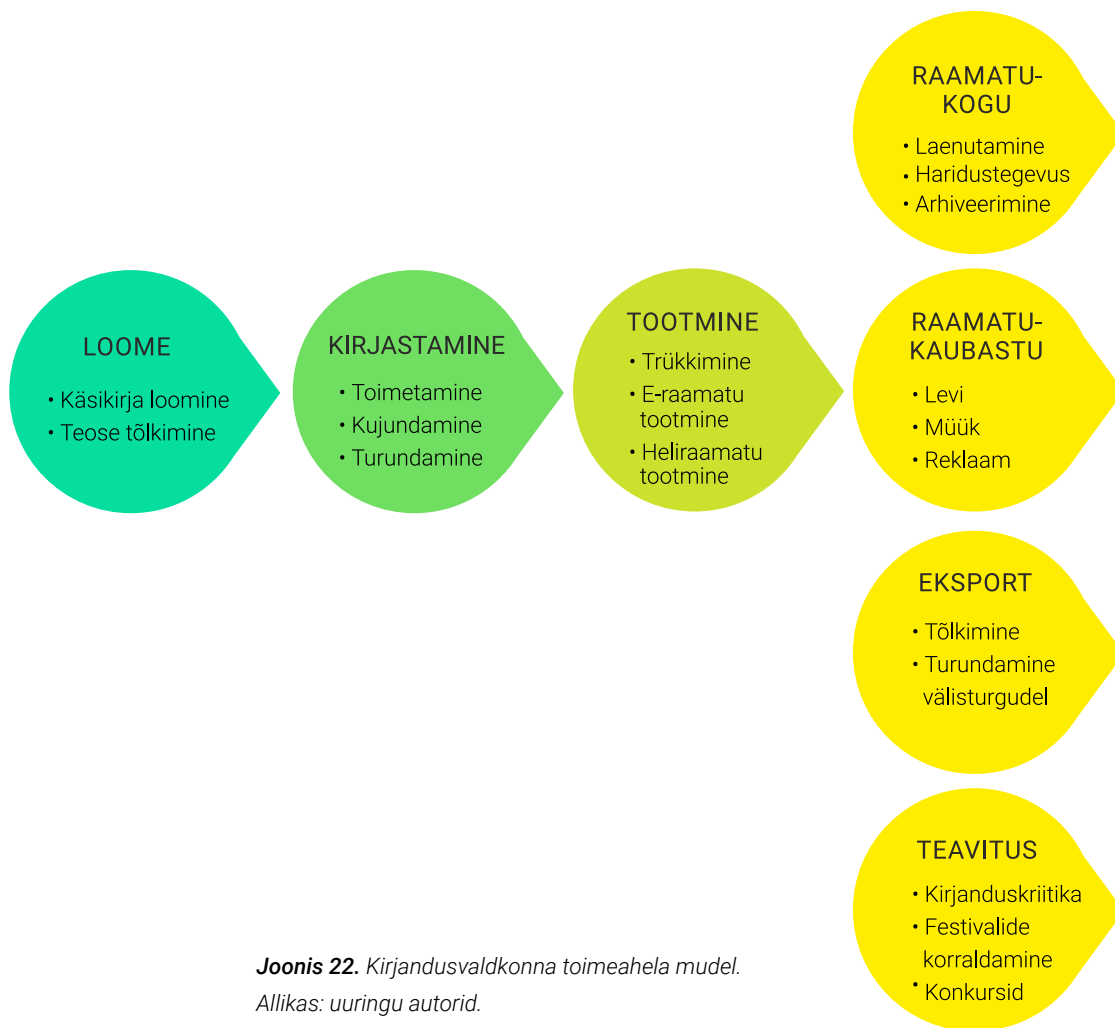
Raamatute laenutamine raamatukogudest⁸⁷ on olnud rahvaraamatukogudes viimasel kümnel aastal väikeses langustrendis: 30,8 laenutust lugeja kohta 2010. aastal ja 27,7 laenutust aastal 2020. Võrreldav langus on nähtav ka kooliraamatukogudes: 13,2 vs. 10,4. Märkatavam on langus teadusraamatukogudes, kus laenutuste arv lugeja kohta on langenud 12,8-lt 4,3-le. Eesti Rahvusraamatukogus on sama näitaja kukkunud 5 raamatult 2-le.

Joonis 21. Eestis ilmunud raamatute ja brošüüride nimetused ja tiraažid
Allikas: Statistikaameti andmed

⁸⁶ <http://estbook.com/menuk/>

⁸⁷ <https://www.stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/kultuur/raamatukogud-ja-raamatud>

Joonis 22. Kirjandusvaldkonna toimeahela mudel.
Allikas: uuringu autorid.

Raamatute väljaandmise kõrval liigitatakse mõnikord kirjandusvaldkonna osaks ka ajakirjandus,⁸⁸ kuid käesolevast uuringust jäi see kirjastamistegevus välja. Kajastatud trükistatistika ei hõlma ka välja antud õpikute trükiarve.

Kirjandusvaldkonna väärtusahel on pikk (vt joonis 22), kus autori loodud teose viimiseks lugejani teevad koostööd loovisikud, ettevõtted, kolmanda ja avaliku sektori organisatsioonid. Tootekeskses väärtusahela vaates annab autor oma loodud või tõlgitud käsikirja kirjastusele, kus seda toimetatakse, küljendatakse ning korraldatakse selle tiražeerimine, levitamine ja reklaam. Teose trükikojas trükkimise või e-raamatu või heliraamatuna tootmise järel jõuab see raamatukauplustesse ja raamatukogudesse, kes omakorda informeerivad lugejaid uudisväljaannetest. Teavitamise ja harimise rolli täidavad autorite ja kirjastuste kõrval ka kirjandusfestivalid ja üritused-kajastused ning meedias ilmuv kirjanduskriitika, erinevad konkursid ja auhinnad. Tõlkimine teistesse keeltesse ja välisurgudel turundamine saab osaks enamasti Eestis auhinnatud teostele. Raamatukogud korraldavad väljaannete säilituseksemplaride kogumise ja pikaajalise säilitamise nii paberil kui digitaalselt.

88 EKI (2018) Kirjastamine

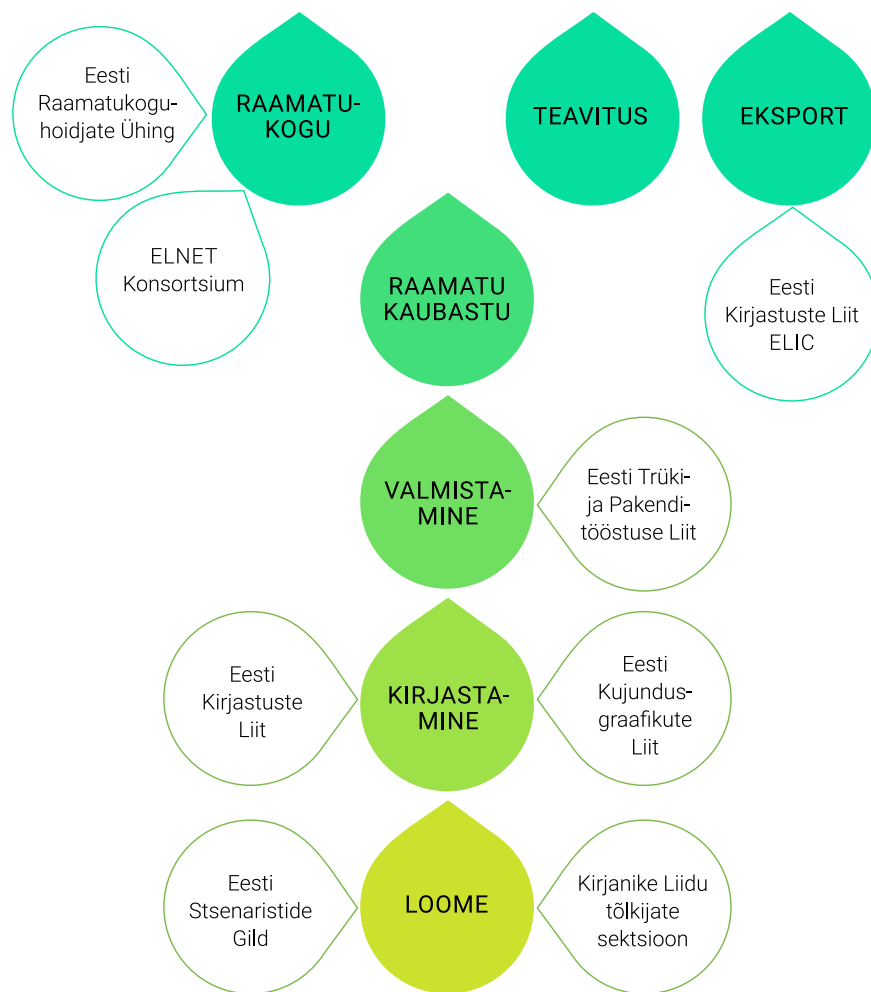
Valdkonna kestlikkuse tagamiseks on vajalik kõigi nende osapoolte toimimine ja sujuv koostöö. Alternatiivse mudelina maailmas leviv autoripoolne isekirjastamine on Eestis väga väikese osakaaluga, valdava osa teoseid anavad välja eraettevõtetena tegutsevad kirjastused. Ka raamatute tiražeerimine, levitamine ja müük on Eestis vaid eraettevõtluse vedada. Eestis on raamatute levi ja arvestust toetava standardnumbri väljastamine Eesti Rahvusraamatukogu üksusena tegutseva Eesti ISBN Agentuuri roll. Trükitud raamatute levitamine on koondunud peamiselt Rahvaraamat AS-i kätte, kes haldab raamatute keskladu ja logistikateenust. Raamatukaupluste arv on võrreldes 20 aasta taguse ajaga vähenenud, kuid praeguseks stabiliseerunud ning e-kaubandus ei ole füüsilisi raamatupoode päriselt turult välja tõrjunud, mis on muidu levinud trend nii Euroopas kui Põhja-Ameerikas. Kui paljudes riikides on kohalikud omavalitsused raamatukogude omanikena hakanud neid vähese nõudluse tõttu sulgema või opereerima vaid vabatahtlike abiga, siis Eestis seda ohtu ei tunnetata – senised raamatukogude sulgemised ja liitmised on olnud seotud haldusreformiga. Eesti ilukirjanduse tõlkimist teistesse keeltesse ja eksportimist veab MTÜ Eesti Kirjanduse Teabekeskus, mis saab riigi käest tegevustoetust. Lastekirjanduse tõlkimist ja eksportimist veab riigiasutus Eesti Lastekirjanduse Keskus. Võõrkeelde tõlgitud eesti raamatute arv on püsinud ühtlaselt ca 150 juures aastas. Väljaannete säilituseksemplari digitaalsena kogumise ja säilitamise rakendamisel oli Eesti esimeste seas maailmas.

Kirjandusvaldkond on traditsiooniliselt panustanud teistesse loomevaldkondadesse läbi näite- ja stsenaariumikirjanike tegevuse ning tuginedes ise kunstnike tegevusele raamatuillustraatoritena. Materjalide kirjastamise ja trükkimise osas toetatakse kõiki teisi loomevaldkondi. SA Kultuurileht poolt välja antavates ajakirjades ja ajalehtedes Sirp, Müürileht ja Õpetajate Leht ilmub oluline osa arvustustest ning kriitikat tagasisidena teistele loomevaldkondadele.

4.5.1 Valdkonna koordineerimine

Kirjandusvaldkonnas tegutsejad on koondunud loomeliitu, konsortsiumisse ning eriala- ja ettevõtete liitudesse (MTÜ-d). Valdkonna toimeahela igal lülil on oma esindusorganisatsioon(id), mis korraldavad oma tegevussfääri koostööd, kuid kogu valdkonda tervikuna kattev esinduskogu seni puudub.

Tegevkirjanikud on aastast 1922 koondunud Eesti Kirjanike Liitu (EKL), millel on ca 330 liiget. Vabakutselisi kirjanikke on Eestis oluliselt rohkem, kuid nende täpne arv ei ole teada. EKL-is on tõlkijad moodustanud eraldi sektiooni ning EKLi liikmete hulgas on ka kirjanduskriitikuid ja -teadlasi. EKL-i kui loomeliidu tegevuse eesmärk on kirjandusliku kultuuri arendamine, oma liikmete loometegevuse soodustamine ja toetamine ning nende huvide ja õiguste kaitsmine. Eesti Kirjanike Liit valib koos valdkondlike organisatsioonidega kirjanikupalga saajaid ja korraldab romaanivõistlust.

Joonis 23. Kirjandusvaldkonna organisatsioonid

Eesti Stsenaristide Gildil on 24 liiget ning see koordineerib stsenaaristide koostööd omavahel ja filmivaldkonnaga.

Eesti Kirjastuste Liit koondab 27 suuremat kirjastust, mille koguarv ulatub üle 880, kuid millest vaid 87 ilmutavad aastas viis või rohkem teost.

Eesti Kujundusgraafikute Liidul on 116 liiget ja see koordineerib kujundusgraafika kui loomingu edendamist ning oma liikmete loometegevuse toetamist ja nende huvide kaitsmist.

Eesti Trüki- ja Pakenditööstuse Liidu peamiseks eesmärgiks on ühendada sektori ettevõtteid ja seista nende ühiste huvide eest ning trükialade kutse omistamine. Liidu 41 liikmest on vaid osa hõivatud raamatutrükkimises.

Raamatukauplustel seni formaalne koostöökogu või -ühendust puudub.

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing (ERÜ) koondab 760 raamatukoguhoidjat ning koordineerib erialalist tegevust läbi arvukate sektsioonide, toimkondade ja tööühenduste. ERÜ annab välja kutsetunnistusi ning koordineerib erialalist koostööd rahvusvahelisel tasandil.

Teadusraamatukogud ja üksikud suuremad rahvaraamatukogud on asutanud ELNET-i konsortsiumi eesmärgiga hallata ühiselt raamatukogusüsteemi Ester ja teisi infosüsteeme ning arendada raamatukoguteenuseid.

Eesti Kirjanduse Keskus (ELIC) korraldab eesti kirjanduse tutvustamist välisriikides ning toetab eesti ilukirjanduse tõlkimist läbi kontaktide ja tõlkide koolitamise. Eesti Lastekirjanduse Keskus toetab lastekirjanduse tõlkimist teistesse keeltesse.

Kogu **väärtusahelat tervikuna** hõlmav roll selles valdkonnas puudub, enamus väärtusahela lülisid suhtlevad omavahel otse ning kogu terviktsükli vaadet ei oma ükski osapool. Kestlikkuse vaatepunktist on see võimalik ohukoht, juhul kui valdkonda tabab mõni murdeline sündmus, näiteks rahvusvahelise platvormteenuse sisenemine kohalikule raamatuturule.

Kuigi sisulisel tasandil on kõik väärtusahela osalised ühist asja ajamas, siis majanduslikul pinnal seisab igauks eelkõige oma ärimudeli kestvuse eest ja ollakse pidevas konkurentsisis ning vastastikku läbirääkimistes hinna ja tingimuste üle (autor-kirjastus; kirjastus-trükikoda; kirjastus-raamatukauplus; raamatukauplus-lugeja; raamatukauplus-raamatukogu).

Esindusorganisatsioonid koondavad enda alla suhteliselt väikest osa valdkonnas hõivatute koguarvust, kuid toimivad piisavalt efektiivsete tõmbekeskustena, kelle kaudu koostöö sektoriga on hästi toimiv.

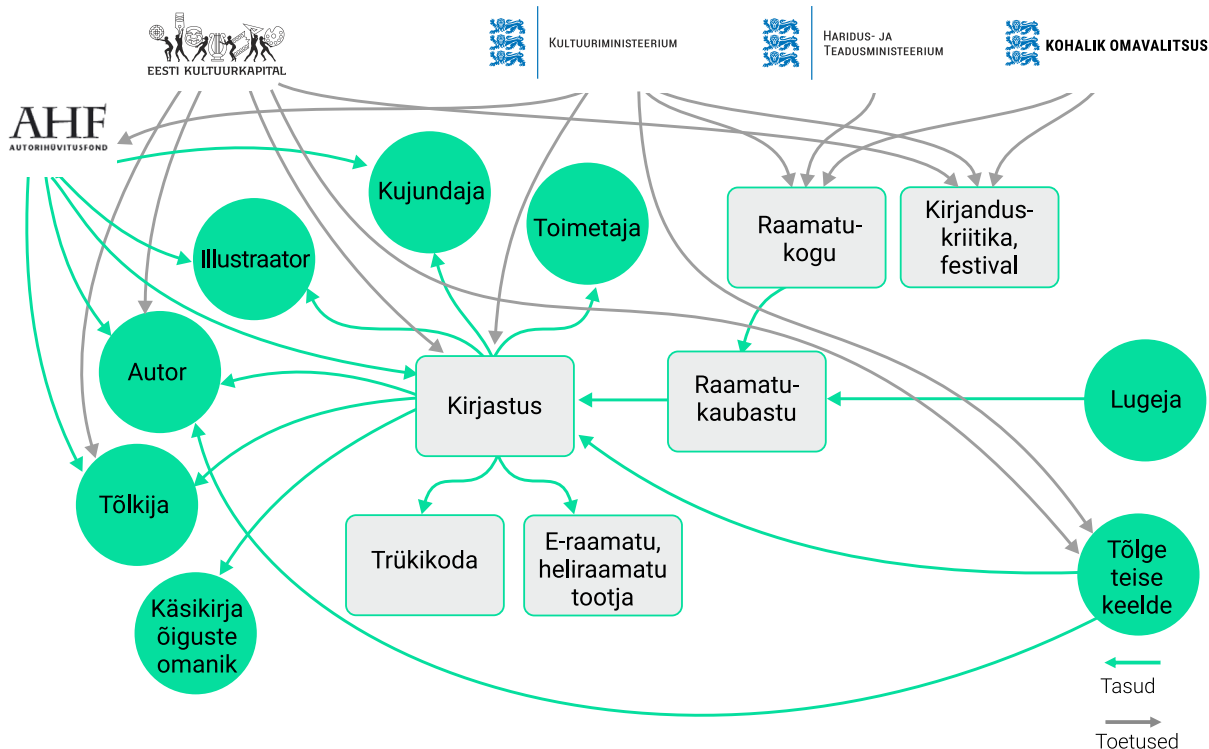
Eesti raamatuturu väiksus on tinginud mujal levinud agentide mudeli pea täieliku puudumise. Valdonna esindajad töid kestlikkuse aruteludes välja ohukohana ka raamatukogude vähese omavahelise koostöö ja koordineeritult teenuste arendamise. Raamatukogude sektor on killustunud eri liiki asutuste vahel ja ka geograafiliselt – iga asutus toimetab omas piirkonnas ja kliendisektoris ning väga vaikselt liigutakse ühtse eesmärgistamise ja teenuste arendamise poole.

Samuti peeti nõrgaks kirjandusalast koordineerimist haridusasutuste ja nende raamatukogudega, et tagada kooliõpilastele piisava soovitusliku kirjanduse ilmumine ja saadavus raamatukogudes.

4.5.2 Valdonna toetused

Kirjandusvaldkonna paljude osapooltega toimeahel tingib ka keeruka majanduslike suhete mudeli (vt joonis 24). Joonisel on kujutatud vaid olulisemaid tasude ja toetuste liikumisi osapoolte vahel.

Kirjandusteose loomise või tõlkimise jaoks on võimalik taotleda stipendiumi või toetust Eesti Kultuurkapitalilt, lepingutasu kirjastuselt. Väga paljudel juhtudel aga on kirjandusteose sünd endiselt tasustamata tegevus. Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali loometoetuste ja stipendiumide eelarve on kasvanud viimase viie aastaga poolelt miljonilt pea 725 000 euronni aastas.

Joonis 24. Tasude ja toetuste liikumise mudel kirjandusvaldkonnas

Programmide Avatud Eesti Raamat ja Hieronymus jagavad tõlketootuseid keskmiselt üle 200 000 euro eest aastas. Kultuuriministeeriumi loovisikute toetus on COVID-kriisi aastatel kahekordistunud ja küündib praeguseks 150 000 euroni aastas.

Alates 2016. aastast on kirjanike jaoks olemas kirjanikupalk, mille eesmärk on võimaldada tippvormis vabakutselistel kirjanikel pühenduda pikema perioodi vältel loometööle ja rikastada seeläbi Eesti kultuuri. Kirjanikupalk tagab kirjanikule töötasu ja sotsiaalsed garantiid. Ühe palga suurus on 1,1 kõrgharidusega kultuuritöötaja miinimumpalka ja seda makstakse kolme aasta vältel. Kirjanikupalga eelarve eraldab Kultuuriministeerium toetusena loomeliidule, palga saajate valimise korraldab ja palka maksab Eesti Kirjanike Liit, kes on omalt poolt lisanud täiendava toetuse ühe palga ulatuses. Kirjanikupalga saajate arv on 13. Tartu linn on alates 2017. aastast valinud linnakirjanikku ja maksnud talle koostöös Tartu Kultuurkapitaliga üheaastast stipendiumi. Kultuurkapitali nõukogu valib kord aastas kaks kirjanikku „Ela ja sära“ stipendiumi saajateks (2022 a on stipendiumi summa 18 000 eurot aastas).

Autorihüvitusfond,⁸⁹ mida rahastab Kultuuriministeerium, tasub autoritele ja autoriõiguste omajatele hüvitist avalikest raamatukogudest teoste laenutamise ja reprograafilise reprodutseerimise eest. Kirjanik ja tõlkija saavad kord aastas autorihüvitist oma teoste rahvaraamatukogudest

89 <https://ahf.ee/>

laenutamise eest, mida arvestatakse laenutuskordade järgi. 2020. aasta eest arvestati laenutushüvitist 2 965 045 registreeritud raamatulaenutuse põhjal, millega jagati 1541 autori ja autoriõiguste omaja vahel 284 457 eurot.

Valdav osa riigi toetusest teoste väljaandmisele tuleb Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitalidest. Kulka kirjanduse ja tõlke sihtkapitalid (millest Traducta, Hieronymus ja Avatud Eesti Raamat on osaliselt erakapitali poolt toetatud) rahastavad projekte, mis hõlmavad nii käsikirja kirjutamist, tõlkimist, illustreerimist, toimetamist kui ka väljaandmist või trükkimist. Teoste väljaandmist on toetanud ka teised ministeeriumid, näiteks Haridus- ja Teadusministeerium raamatusarja „Eesti mõttelugu“ ja Kaitseministeerium sarja „Riigikaitse raamatukogu“. Keskkonnainvesteeringute Keskus on toetanud läbi keskkonnahariduse ja -teadlikkuse meetme keskkonnaalaste väljaannete ja ajakirjade avaldamist.

Kirjandusteoste tõlkimist, autori- ja tõlkeõiguste soetamist, toimetamist, illustreerimist, kirjastamist ja väljaandmist on Eesti Kultuurkapital toetanud pea 700 000 euroga aastas. Kuigi toetuse taotlejaks ei ole alati kirjastused, on peamised kasusaajad kirjastamise ja trükkimisega seotud osapooled.

Eesti Rahvusraamatukogu üksusena tegutsevast Eesti ISBN Agentuurist⁹⁰ saavad uued väljaanded omale standardnumbri tasuta.

Kirjanduse müüki riik otseselt ei toeta, kuid valitsus on kehtestanud nii paber- kui e-raamatutele madaldatud käibemaksu määra 9%. Olulise osa uute raamatute tiraažidest soetavad aga raamatukogud.

Rahvaraamatukogud on kohalike omavalitsuste asutused ning katavad oma tegevuskulud ja osa teavikute soetamise kuludest KOVi eelarvest. Rahvaraamatukogude komplekteerimiskulud on kasvanud 4,35 miljonilt eurolt 2016. aastal 5 miljoni euroni aastal 2020.⁹¹ Kultuuriministeerium toetab rahvaraamatukogude teavikute soetamist kokku üle 3 miljoni euro ulatuses aastas. Kirjanike kohtumisi lugejatega üle terve Eesti ja muid raamatukogude arendamise tegevusi toetatakse eraldi taotlusvoorst mahuga ca 35 000 eurot aastas. Kultuuriministeeriumi haldusalas tegutsevad eelarveliste asutustena Eesti Lastekirjanduse Keskus, mis ei ole ainult raamatukogu, vaid lastele ja noortele mõeldud kirjanduse ja illustreerimise kompetentsikeskus, ning raamatukogusid teenindav Eesti Hoiuraamatukogu. Eesti Rahvusraamatukogu on avalik-õiguslik organisatsioon, mis täidab ka raamatukoguteenuste arenduskeskuse rolli.

Teadusraamatukogud on asutatud teadus- ja arendustegevuse korralduse seaduse alusel ning nende omanikeks on kõrgkoolid ja rahastajaks kaudselt HTM. Riigieelarvest toetatakse teadusraamatukogusid kokku ca 9 miljoni euroga aastas (2016–2019 ca 8,3 miljonit),⁹² millest kogude komplekteerimiseks kulub 2,615 miljonit eurot. Kogude komplekteerimise

90 <https://www.nlib.ee/et/isbn>

91 https://andmed.stat.ee/et/stat/sotsiaalelu_kultuur_raamatukogud/KU0157

92 https://andmed.stat.ee/et/stat/sotsiaalelu_kultuur_raamatukogud/KU021

eelarve on teadusraamatukogudes kahanenud: aastal 2016 oli see pea 3,2 miljonit. Eesti Rahvusraamatukogu komplekteerimiseelarve on püsinud keskmiselt poole miljoni euro juures aastas. Eestis välja antud kirjandus moodustab siiski väikese osa teadusraamatukogude teavikute soetusest.

Kultuuriministeerium toetab SA Kultuurileht tegevust (2020: 26 000 eurot tegevustoetusena), mis annab välja kultuuriajakirjandust, kus ilmub ka oluline osa kirjanduskriitikast.

Auhinnalisi käsikirjade, tõlgete, teoste, illustratsioonide ja kujunduse konkursse toimub iga-aastaselt ning neid korraldatakse nii riigi, KOVide kui alaliitude toel ja osalusel. Eesti Kultuurkapitali toetus kirjandusauhindade ja preemiate väljaandmiseks on veidi üle 50 000 euro aastas. Kirjandusfestivalide ja ürituste korraldamist toetab Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapital ca 300 000 euroga aastas, kuid pandeemiapiirangute tingimustes on see viimasel kahel aastal langenud.

Eesti autorite tööde (eeskätt ilukirjanduse, aga ka ajaloo, folkloori, esseistika jt) tõlkimist võõrkeeltesse ja nende avaldamist väljaspool Eestit on toetanud Eesti Kultuurkapitali toetusprogramm Traducta, mille aastaeelarve kõigub 160 000 ja 180 000 euro vahel.

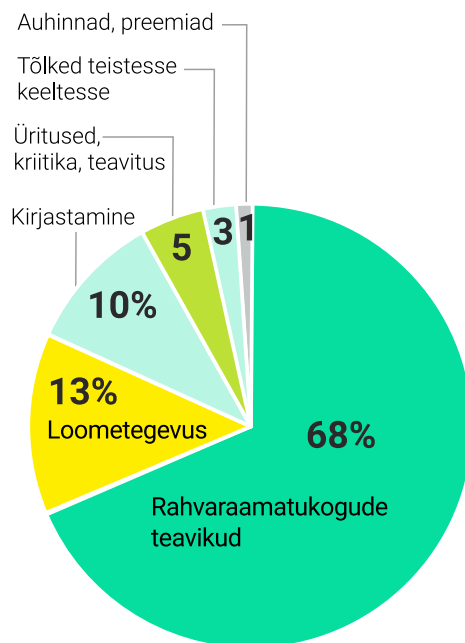
Kultuuriministeerium rahastab MTÜ Eesti Kirjanduse Teabekeskus tegevust ja on toetanud eesti kirjanduse tutvustamist rahvusvahelistel raamatumessidel (London, Helsinki, Frankfurt jt) koostöös Eesti Kirjastuste Liiduga. Eesti kirjanduse tutvustamist piiritagustel messidel ja kultuuripäevadel on Kultuuriministeerium rahastanud ka läbi toetusmeetme „Eesti kultuur maailma“.

Trükipärandi pikaajalist säilitamist digitaalsel kujul ja paberikandjal koordineerib Eesti Rahvusraamatukogu koos teiste säilituseksemplari säilitavate raamatukogudega, mis kõik on riigieelarvelised asutused. Eesti Rahvusraamatukogu vedada on ka valdkonna statistika kogumine ja edastamine Statistikaametile.

Valdkonna kestlikkuse analüüsimiseks tuleb vaadata toetuste jagunemist kirjandusvaldkonna väärtusahela lülide vahel (vt joonis 25).

Riigipoolse toetuse lõviosa läheb rahvaraamatukogudele teavikute soetamiseks (Kultuuriministeeriumi toetus, mida täiendavad pea samaväärse summaga kohalikud omavalitsused). Kirjanike loometegevus ja raamatute väljaandmine saavad pea võrdselt toetust Eesti Kultuurkapitalilt. Mitmesuguste festivalide ning teavitusürituste ja -organisatsioonide toetus on sellest poole väiksem. Silmatorkav nõrkus on riigipoolse toetusmudeli juures kesine tugi eksporditegevusele, kus on oluliselt arenguruumi. Eesti kirjanduse tõlkimist teistesse keeltesse toetab Kulka Traducta programm, mis tegutseb osaliselt erakapitali toel.

Tegevustoetust saavad riigieelarvest Eesti Lastekirjanduse Keskus, Eesti Kirjanduse Teabekeskus, SA Kultuurileht ja SA Autorihüvitusfond.

Joonis 25. Kultuuriministeeriumi ja Kulka toetuste jagunemine kirjandusvaldkonna tegevuste vahel 2019. aastal.

Allikas: Kultuuriministeeriumi eelarve, Kulka

Erasektori toetuse osakaalu on täpselt hinnata võimatu, kuna kolm väärtusahela lüli – kirjastused, trükikojad ja raamatukauplused – tegutsevad kasumit taotlevate ettevõtetenä. Oma panuse kirjandusvaldkonna toimimisse annavad nad juba oma teenustega, lisaks osaletakse konkursside, preemiate, festivalide ja teavitusürituste korraldamises ja toetamises. Erakapitali toel on Eesti Kultuurkapitali juures sisse seatud kolm programmi, mis toetavad kirjanduse tõlkimist.

Kindlasti on ebaproportsionaalselt väike autoritele makstav hüvitis, mis on praegu, eriti võrdluses Põhjamaadega, marginaalne. Kirjanikupalk on valdkonna jaoks väga väärtuslik panus, kuid selle saajate hulk on loovisikuna tegutsevate kirjanike koguhulka arvestades pisike. Soovitav oleks tõsta nii kirjanikupalga saajate arvu kui palga enda suurust. Selle kõrval on vabakutseliste üksikautorite toimetulemise võimalused jäänud väga napiks, et ennast autorina teostada.

Valdkonna sooviks on taastada kirjandusklassika programm, et eesti kultuurile oluliste raamatute väljaandmine oleks tagatud. Samuti oleks vaja suurendada eesti kirjanduse tõlketoetusi, et tagada suurem šans meie autorite teoste jõudmiseks teiste keeleroomide raamatulettidele.

Valdkonna esindajate arvates napib toetusi uuema lastekirjanduse soetamiseks kooli- ja rahvaraamatukogudele, et tagada lugemishuvilise noorte põlvkonna pealekasv, kes ka edasises elus jätkaksid ilukirjanduse lugemist.

Mahult tuleks suurendada toetust kirjanike ja loomeinimeste toomiseks maapiirkondadesse, mis tõstab huvi kirjanduse ja lugemise vastu. Samuti märgiti ära toetuse puudumist raamatublogidele, millest on kujunemas mõjus kanal uute lugejarühmadeni ja kirjanduskriitika populaarsust koguv vorm.

Kirjandusvaldkonna järelkasv

Valdkonna **järelkasvu** puhul tekitab muret, et kirjanike ettevalmistamine ja kirjanikuks hakkamise võimalused ei järgi kindlat mustrit ega ole otseselt riigi poolt toetatud. Loovkirjutamise kursuste ja täiendõppe pakkumine võiks olla senisest oluliselt rikkalikum ja mitmekesisem. Küll on olemas ülikooli tasemel õppekavad tõlkijatele.

Eesti Kirjanike Liidul on praegu 330 liiget ja nende kõrval tegutseb loovisikuna veel arvukalt kirjanikke, kellel on juba õnnestunud mõni teos avaldada. Vabakutseliste kirjanike arv Eestis, kes ei ole EKL-i liikmed, ei ole täpselt teada. SA Kutsekoja läbi viidud uuringu kohaselt töötab loovkirjutajana Eestis ca 450 inimest,⁹³ kuid nende hulka on arvatud ka turundustekstide ja infomaterjalide koostajad.

Esimese teose trükist ilmumiseni on algajal kirjutajal siiski üpris raske jõuda, kuna väljaandmiseks toetusi jagavad kirjanduse sihtkapitali juures valdkonnas etableerunud eksperdid. Igal aastal ilmuvate esikteoste arvu, mis näitab turule sisenenud uute kirjanike hulka, ükski valdkonna organisatsioon kokku ei arvuta ja see ei ole täpselt teada.

Järelkasvu toetamiseks korraldatakse valdkonnas mitmeid auhinnalisi konkursse, nagu näiteks noore tõlkija konkursid või Põlvepikuraamatu konkursid.

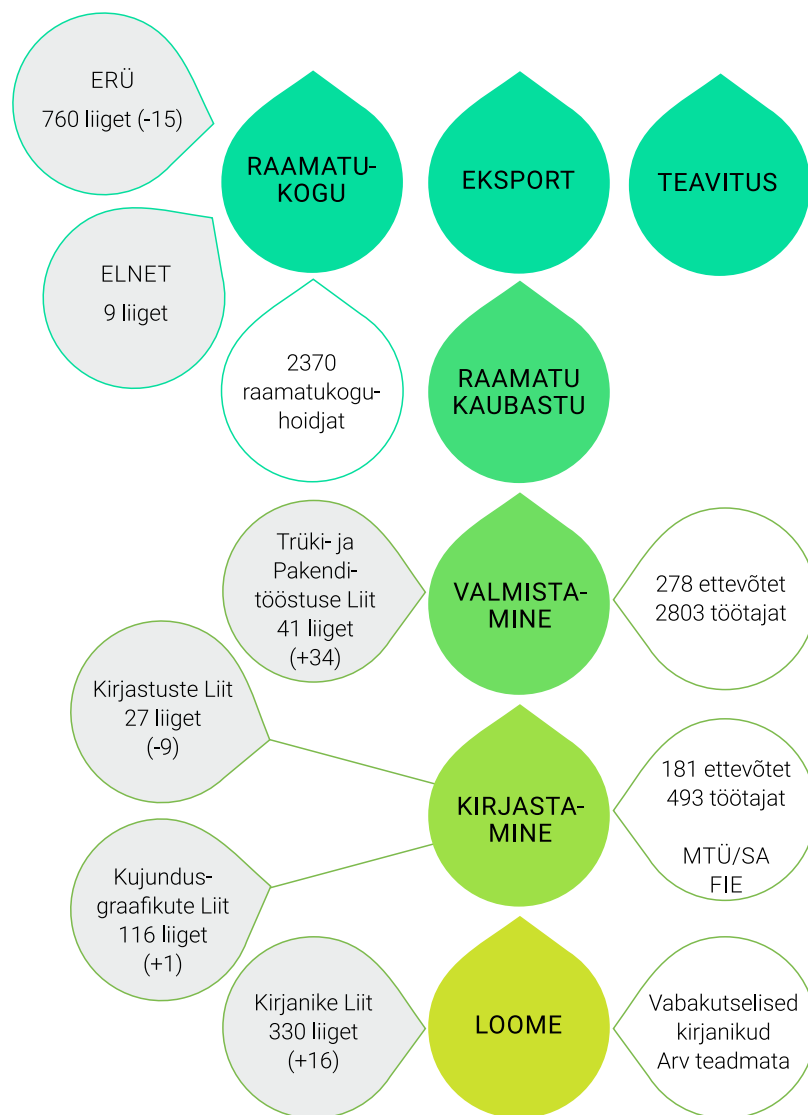
Elukutselisi raamatuillustraatoreid ei ole arvukalt, kuid raamatute kujundamise kunstilise tasemega on valdkonna spetsialistide arvates seis pigem hea: „Vahepeal võimust võtnud amatöörliku arvutigraafika kasutamise mood on üle läinud.“

Kirjastuste arv Eestis on jätkuvalt suur, kuid enamus neist annab teoseid välja harva. Suuremate kirjastuste arv on püsitud stabiilne. Trükitööstuse valdkonnas on OSKA uuringu hinnangul kokku hõivatud 2200 inimest,⁹⁴ kelle hulgas on trükkalid, trükiettevalmistajad, järeltöötlusseadmete operaatorid ning meistrid ja tootmisjuhid. Trükitööstuse põhikutsealade koolituspakkumist ja tööjõuvajadust hinnati OSKA uuringus tasakaalus olevaks. Eesti Trüki- ja Pakenditööstuse Liit osaleb rahvusvahelises projektis Print Your Future, kus töötatakse välja uusi viise noorte kaasamiseks trükitööstusesse.

Kirjandust kajastava ajakirjandusega on valdkonna spetsialistide arvamus kohaselt Eestis hea seis, kirjanduskriitikat on palju, kuid kriitikuna on raske üksnes sellest ära elada. Üha enam on raamatukriitikat ilmumas blogi vormis ja see vajaks süsteemsemat riigi toetust. Näitavas meedias ei ole õnnestunud raamatukriitika saateid hästi käima saada. Kirjandusauhindu on väga palju, nendes orienteerumine läheb kriitiku jaoks juba keeruliseks.

⁹³ OSKA (2019), lk. 15

⁹⁴ OSKA (2019), lk. 17

Joonis 26. Valdkonnas tegutsevate ja töötavate inimeste arv 2020. aastal (sulgudes olev arv näitab võrdlust 2016. aasta seisuga).

Allikas: Statistikaamet, esindusorganisatsioonid

Eesti kirjanduse tõlkimine teistesse keeltesse saab eksisteerida vaid riigi toel. Riik on märkimisväärselt panustanud eesti kirjanduse tutvustamisse rahvusvahelistel raamatumessidel ja see on hakanud avaldama mõju, mis peaks lähiaastatel veelgi kasvama. Eestis ei ole ükski kirjanduse ekspordiks tekkinud agentuur vastu pidanud, sest Eesti väiksus ja väärtkirjanduse vähesus takistab agentidel tekkimast ja ellu jäämast. Agentide mudeli puudumine on üheks tõhusa kirjanduse ekspordi takistuseks, kuigi selleks võiks kasutada ka välisagentuuri teenuseid.

4.5.4 Lugejate teavitamine ja lugemisharjumuse kasvatamine

Uutes lugejates lugemispisiku sütitamise meetodiliseks keskuseks ja mootoriks on Eesti Lastekirjanduse Keskus, mis korraldab seminare ja õpitubasid lasteaia- ja klassiõpetajatele nii uuemast lastekirjandusest kui ka viisidest, kuidas lapsi lugema meelitada. Populaarsed on koolitused lastevanematele ja õpetajatele laste lugemisharjumuste kujundamiseks ning laste ja noorte loovkirjutamise kursused. ELK korraldab ka väikelasteraamatu konkurssi Põlvepikuraamat.

Kultuuriministeerium on toetanud lastekirjanduse soetamist ja eksponeerimist rahvaraamatukogudes sihtmeetmetega.

Kultuuriministeeriumi toel ja Eesti Kirjanike Liidu abiga toimuvad kirjanike tuurid raamatukogudesse ja koolidesse üle Eesti. Teavitusüritusi ja raamatuesitlusi korraldavad ka kirjastused ja raamatupoed.

Kultuuriministeeriumi toel ja Eesti Kirjastuste Liidu korraldamisel osalevad kirjastused oma toodanguga regulaarselt rahvusvahelistel raamatumessidel (London, Turu, Frankfurt, Bologna, Helsingi). Kirjastuste Liit on (varasemalt koostöös Eesti Rahvusraamatukoguga) korraldanud ka jõuluelset raamatumessi Tallinnas. Haridus- ja Teadusministeerium toetab üks- ja mitmekeelsete sõnaraamatute, leksikonide ja e-keelenõu arendamist, keeletehnoloogiliste rakenduste loomist nutiseadmetes, arvutites ja automaatvastajates.

Eestis toimuvad traditsiooniga kirjandusfestivalid nagu HeadRead ja Prima Vista, lisandunud on kirjandustänav festival, mille korraldajateks on mitmetulundusühingud.

Loomingu kasutajate järelkasvu puhul on suurimaks murekohaks üldine lugemisharjumuste muutus ühiskonnas, kus paberil teksti loetakse vähem kui digitaalset ning ka ilukirjandust loetakse vähem, mistõttu nõuab lugemisharjumuse väljakujundamine laste ja noorte seas rohkem vaeva. Seda probleemkohta süvendab omakorda värskelt ilmunud laste- ja noortekirjanduse vähene saadavus piisavas mahus kooli- ja rahvaraamatukogudes, mida põhjustab nii nõrk tellimuse-pakkumuse koordineeritus haridussüsteemi ja raamatukogude vahel kui ka raamatukogude napp komplekteerimiseelarve.

Ilmunud teoste turundamise professionaalsuse osas näevad valdkonna esindajad veel arenguruumi. Iga päev ilmub Eestis 10 raamatut või brošüüri, nende vahel valiku tegemine on üle jõu käiv ka vilunud kirjandushuvilisele – turundustegevus peaks muutuma personaalsemaks ja sihitumaks konkreetsetele huvikondadele. Ka riigil on selles osas alakasutatud kanaleid, nt ERR, mille kaudu esile tõsta kodumaist väärtkirjandust ja suurendada üldist lugemishuvi.

4.5.5 Kirjandusvaldkonna kehtlikkuse trendid ja SWOT-analüüs

Kuigi pandeemia piirangute tingimustes on ära jäänud palju üritusi, ei ole kirjutamine ega kirjastustegevus märkimisväärselt kokku tõmbunud ning ka inimeste lugemishuvi olulist langust ei ole täheldatud. Uute väljaannete turundamine on kolinud veebi ja vastavate oskuste väljaarendamine on muutunud möödapääsmatuks nii raamatute kirjastajate, müüjate kui laenutajate jaoks. Raamatute kontaktivaba veebimüük ja laenutamine on õnnestunud hästi korraldada pakiautomaatide abil.

Elanikkonna vananemine ei ole lähikümneil kirjandusvaldkonna jaoks veel probleem, kuna tööturul väljuv põlvkond on suhteliselt tugeva lugemisharjumusega. Küll aga on tekkimas märkimisväärne huvi langus ilukirjanduse vastu praeguste 10–20-aastaste seas, kes eelistavad lugemisele pigem teisi meedialiike, eelkõige videokanaleid, ning paber kandjal tekstile digitaalset teksti. Selle põlvkonna lugemishuvi rahuldamiseks ei ole praegune kirjandusvaldkonna toimemudel valmis ega ole ka astumas olulisi samme selle valmisoleku loomiseks. Eesti Lastekirjanduse Keskuse ja lasteraamatukogude tegevusest laste ning kirjandus- ja eesti keele õpetajate toetamisel üksi jääb siin väheks.

Linnastumine ei ole seni kirjandusvaldkonnale olulist mõju avaldunud. Loometöö ei sõltu kirjanduse puhul otseselt asukohast. Elanikest tühjenevates piirkondades on kohalikul omavalitsusel võimalik hakata kokku koonutama või sulgema raamatukogusid, mis toimivad lisaks raamatute vahendamisele ka tegevuskeskustena. Seetõttu kannataks kogukonna kultuurielu, mis omakorda võimendaks ääremaastumise protsesse.

Ülemaailmselt on kirjutamine keskendumas paber kandjal raamatute kõrval üha enam digitaalsetele toodetele ja uutele vormingutele, mis on rikastatud audiovisuaalse sisuga (heliraamatud, taskuhääling, video) ning on populaarsed eriti nooremate põlvkondade seas. Erinevalt levinud e-raamatu vormingutest ei eelda heli kuulamine eraldi seadme olemasolu ja on kasutajate jaoks mugav. Eestis on trükisõna helindatud tekstiga asendumise trendi ilminguid seni vähe märgata, kuigi heliraamatute tootmine on saanud pandeemia perioodil riigi toel uue hoo sisse. Eesti turu väiksus ei lase tõenäoliselt digitoode mahul siin domineerivaks kasvada. E-raamatud, audioraamatud, isekirjutamise platvormid, masintõlke lahendused (tehnilisemate) tekstide tõlkimiseks on meil kõik olemas, kuid vähe levinud. Seevastu on hästi sisse töötatud raamatute e-poed, kuigi konkurents siin piirdub kahe suure raamatukauplusega. Valdkonna praktikud näevad digipööret pigem hiiliva muutusena kui murranguna, mistõttu erilist rõhku uute tehnoloogiatega seotud digipädevuste arendamisele praegu ei pöörata.

Traditsiooniliste töösuhete muutumise mõju kirjandusvaldkonnale on ebaselge. Raamatute väljaandmisel on pikemat aega kasutusel projektipõhine

ja osalise koormusega töövorm ning see ei ole muutumas. Osakoormusega tööd on edaspidi rohkem ette näha ka raamatukogudes, kellel on juba praegu õnnestunud kaasata vähesel määral ka vabatahtlikke abilisi kogukonnast.

Kirjastused üle maailma otsivad uusi sissetulekuallikaid ja eksperimenteerivad erinevate ärimudelitega, näiteks kuutasupõhine e-raamatute teenus, nutikas digireklaam jmt. Taolised katsed jätkuvad ja laienevad järgnevate aastate jooksul kindlasti ka Eestis.

Teose väljaandmiseks toetuse küsimine ühisrahastusplatvormidelt on populaarsust kogumas ka Eestis, kuigi moodustab kirjastamisturust veel väga väikese osa. Teistes riikides on näiteid mittetulunduslikest kirjastustest, mis saavad olulise osa oma sissetulekust regulaarsetelt annetajatelt ühisrahastus-platvormide kaudu. Taolised platvormid on muutmas kultuurimetsenluse mudeleid, luues võimalusi lemmikvaldkonna toetamiseks väikeste kuumaksete kaupa. Selliste mudelite rakendamine Eestis on tõenäoline, kuigi praegu domineerivad annetamistalgud ja projektipõhised ühisrahastuse kampaaniad.

Rohepööre on valdkonnas tõusnud diskussiooniteemaks, kuid esialgu vaid tasemel, kus oma seniseid tegevusi osatakse liigitada rohemõtleva käitumise alla. Põhjalikum valdkonna keskkonnamõjude analüüs ja roheline mõtteviisi juurutamine teenuste ja käitumise osana seisab veel ees. Oma olemuselt ei ole kirjandusvaldkonna väärtusahelas olulist negatiivset keskkonnamõju omavaid tooteid või tegevusi. Kasutatakse valdavalt hästi taaskasutatavat materjali ning peale paberitootmise enda ja trükivärvi tekitab otsest looduskahju vaid väljaannete transport, kaudselt ka energia tootmine, mida kõik väärtusahelas osalejad tarbivad.

Kirjandusvaldkonna kestlikkuse olulisemateks tugevusteks on algupärase ilukirjanduse jätkuvalt suur maht raamataturul ja tihe raamatukogude võrk; suurimateks ohtudeks aga väikesed autorihüvitised ning professionaalse turunduskompetentsi nappus.

Kirjandusvaldkonna valdkonna SWOT-tabel

Tugevused (sisemine)

- Eesti kirjanduse hea tase ja noorte kirjanike jätkuv pealekasv
- Kirjanikupalga saajate arv kasvab
- Kirjandusvaldkonna toetused (Kulka) on kasvanud tõusvas joones
- Kirjanduse väljaandmist toetavad ka teised ministeeriumid peale Kultuuriministeeriumi
- Toetatakse audioraamatute ja punktkirjas raamatute väljaandmist (puudega inimeste juurdepääs kirjandusele pareneb)
- Toetatakse väärtkirjanduse ja kirjandusklassika tõlkimist eesti keelde
- Raamatule ja e-raamatule rakendub 9% käibemaks
- Toimub ulatuslik trükipärandi digiteerimine ja digitaalsena arhiveerimine
- Eestis on tihe ja hästi välja arenenud raamatukogude võrk
- Raamatukogude e-teenused arenevad, parandades juurdepääsu kirjandusele ja vähendades tegevuste dubleerimist raamatukogude vahel
- Toetatakse kirjanike esinemisi raamatukogudes ja koolides üle Eesti
- Eesti Lastekirjanduse Keskus kasvatab nii uusi lugejaid kui ka kirjanikke
- Laste lugemisharjumuse tekitamiseks ja tugevdamiseks on käivitatud mitmeid initsiatiive
- Toimuvad erinevad kirjandusfestivalid ja sündmused üle Eesti
- Raamatukogud tegelevad aktiivselt info- ja digipädevuste õpetamisega
- Tugevad erialaliidud, valdkonna esindusorganisatsioonid on pigem koordineerivas kui juhtivas rollis
- Valdkonnas on välja kujunenud ulatuslik tunnustamise mudel: kirjandusauhindade kõrval jagatakse ka illustatsioonipreemiaid ja valitakse Eesti kaunimaid raamatuid
- Kirjanduskriitika ja kirjanduse kajastamine meedias on sage
- Eesti kirjandus on viimastel aastatel jõudnud suurtele rahvusvahelistele messidele rohkem kui kunagi varem, trend jätkub
- Eesti kirjanduse väljaandmine teistes keeltes kasvab riigi toel tõusvas joones
- Eesti väljaannete digitaalsed tekstid on kasutusel tekstikaevaks ja nii digihumanitaaria teadusprojektide kui ka uute keeletehnoloogiate ja -teenuste arendamiseks

- Uued ühtsed digitaalsed teenused raamatukogude kogude paremaks ja mugavamaks kasutamiseks, mis vähendavad ühtlasi ka dubleerimist
- Arendamisel on keskne e-laenutuse platvorm/teenus e-raamatute ja audioraamatute jaoks
- ID-kaart võiks olla kasutusel ühtse raamatukogukaardina
- Laenutushüvitiste süsteem on laiendamisel ka e-väljaannetele
- Raamatukogude füüsilist ruumi arendatakse kasutajasõbralikumaks
- Noorte infotarbimine on internetikeskne, mis loob uusi võimalusi kirjanduse levitamiseks ja tutvustamiseks

Võimalused (väline)

- Digitaliseerumine võimalda globaalsemat müüki
- Eesti kirjandust on tutvustatud mitmetel suurtel messidel, sellele peab järgnema agar müügitöö ja tõlkimine
- Ettevõtete koostöö suurenemine välisurgudele jõudmiseks, võimalik agenditeenuste sisseostmine

Nõrkused (sisemine)

- Puudub formaalne haridus ja kirjaniku karjääriteekond
- Alustaval kirjanikul keeruline toime tulla loovisikust autorina, raamatute kirjutamisega saavad end ära elatada vähesed kirjanikud + kirjanikupalga saajad
- Vabakutselistel kirjanikel puuduvad sotsiaalsed garantiid ja seega ka vabadus tegeleda ainult loometööga
- Laenutushüvitiste ja autorihüvitiste summad on väikesed ega kata e-väljaandeid
- Kirjastused on väikesed ja vähekasumlikud
- E-raamatute osakaal on madal ja stabiliseerunud (ei kasva oluliselt)
- Audioraamatute osakaal ja turg on marginaalne
- E-raamatute laenutusvõimalused on piiratud
- Lugemisharjumused on muutunud: loetakse vähem raamatuid ja loetakse ka teistes keeltes ilmunud teoseid
- Eestis ei viida läbi regulaarseid lugeja- ja lugemisuuringuid
- Raamatukogude teavikute soetamise eelarve ei ole tihti piisav, et tagada nõudlusele vastav eksemplaride arv, eriti uute teoste puhul
- Raamatukogude võrgu koordineerimine on killustunud
- Turundamise spetsialiste on kirjastuste palgal ja valdkonnas tervikuna vähe
- Agentide ärimudeli ja võrgustiku puudu(likku)s
- Killustatus, vähene omavaheline koostöö
- Vähe pikaajalist ettemõtlemist
- Valdkonna ekspordivõimekus on väike
- Elukestev õpe ja täiendkoolitused vaeslapse rollis
- Rahastuse vähene koordineerimine Kultuuriministeeriumi ja Eesti Kultuurkapitali vahel, et tagada teadlikumaid investeringuid

- Vähenevad raamatute tiraažid
- Aastas antakse välja vähem nimetusi
- Nõudlust kaugelt ületav pakkumine turul, mis teeb kliendi jaoks raskeks valiku ning tootja jaoks toimetuleku
- Raamatute jaemüük on koondunud kahe suure ettevõtte kätte, mis vähendab mitmekesisust ja koondab raamatupoed pigem suurematesse linnadesse
- Raamatukogude komplekteerimiseelarve ei kasva proportsioonis raamatute hinna dünaamikaga ja raamatukogude kogud jäävad hõredamaks (valik, eksemplaride arv)
- Lugemisharjumused on muutunud: loetakse vähem raamatuid ja loetakse ka teistes keeltes ilmunud teoseid
- Lugemisharjumuse tekkimine koolis on vähenemas ja muutumata – valdkonnal puudub piisavalt tihe side kirjandusõpetajatega
- Ääremaastumine: maapiirkondadesse jääb järjest vähem elanikke, mis viib lõpuks raamatukogude sulgemiseni
- Raamatukogutöötajate keskmine vanus on kõrge, nende asemele ei pruugi õnnestuda leida kvalifitseeritud noori, eriti maapiirkondades
- Killustatud riigipoolne raamatukogude juhtimissüsteem
- Töösuhete muutus osakoorumuse suunas

Ohud (väline)

4.6 Kunstivaldkond

UNESCO kultuuristatistika raamistikus⁹⁵ defineeritakse visuaalset kunsti kui „kunstivormi, mis keskendub visuaalsete teoste loomisele“, samas on kunstivaldkond kui selline olemuslikult seotud ka teiste loomevaldkondadega nagu tarbekunst, disain ja ka digitaalne kunst, mis paljudes käibel olevates definitsioonides on kõrvale jäetud. Kunstiteoste eksponeerimine muuseumides ja linnaruumis (skulptuurid ja monumendid, seinamaalid) hägustab ka piire kunsti ja kultuuripärandi vahel⁹⁶. Selles uuringus defineeriti „kunst“ vastavalt Eesti Konjunktuuriinstituudi sõnastusele: „Kujutava kunsti all mõistetakse visuaalkunsti praktikaid nagu näiteks maal, skulptuur, graafika, foto-, video- ja installatsioonikunst. Kujutav kunst sisaldab ka materjaliga töötamist ehk tarbekunsti, mis hõlmab peamiselt klaasi-, ehte-, naha-, tekstiili-, metallikunsti ja keraamikaalast tegevust.“⁹⁷

Kunsti toimeahel on keerukas ja ajas muutuv. Lihtsustatud versioonis on see „loomine – näitamine – tarbimine“, millele on tänapäeval lisandunud mitmed muud digitaliseerumisest ja globaalsest pandeemiast mõjutatud nüansid, millest tulenevad nähtused, nagu digitaalsed kunstinäitused ja oksjonid, kunstnike kasvav sõltumatus kunstivahendajatest tänu interneti pakutavatele võimalustele (kunsti otsemüük ostjale, isiklik reklaam) jpm on aina levinumad. Kokkuvõtlikult on toimeahelat kujutatud joonisel 27.

Oluline on märkida, et loome ja tootmise faasid võivad autori töömeetodi tõttu kattuda/ühtida, näiteks teostel, mida ei tiražeerita ning mis ei vaja hilisemat viimistlemist või töötlemist. Kui teos läbib aga tootmisfaasi, kuuluvad sinna alla peamiselt kas tehnilised tugiteenused loomingulise tegevuse ühe etapina või mõne kunstiliigi puhul ka tiražeerimine (nt graafika, foto). Viimase kümnendiga on selliste teenusepakkujate arv Eestis suurenenud.

Sarnaselt võivad samaaegselt toimida ka joonisel üksteise all toodud neli etappi: näiteks erinevad digivõimalused teevad teose samaaegse eksponeerimise internetis ja sotsiaalmeedias ning füüsilise ekspordi võimalikuks.

Kunstiteadlikkuse kasvatamine ja kommunikatsioon eraldi lülina on oluline osa valdkonna toimeahelast. Suurem teadlikkus nii Eestis kui Eesti kunstnikest välismaal on kunsti mõistmise ja väärtustamise aluseks. Eesti kunstnike tutvustamine välismaal aitab omakorda kaasa Eesti kunsti jõudmisele rahvusvahelisele areenile,⁹⁸ mis on samuti viimaste aastate jooksul paranenud: Eesti galeriid/kunstiorganisatsioonid osalevad varasemast märksa enam rahvusvahelistel messidel; eriti märkimisväärne on selles valdas Temnikova & Kasela galerii tegevus.

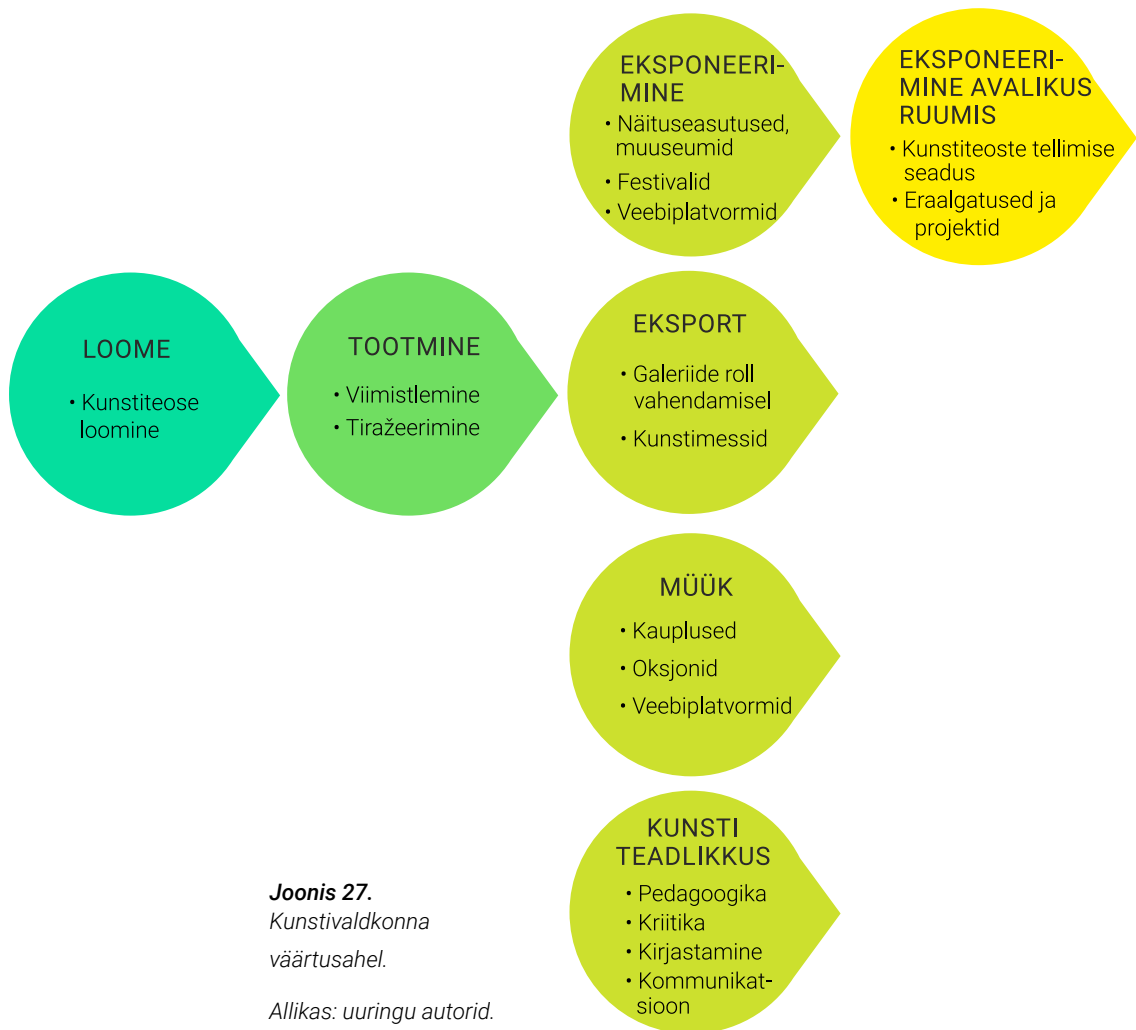
Eraldi eksponeerimise liik on kunstiteoste eksponeerimine avalikus ruumis.

95 UNESCO (2009)

96 EC DG EAC (2017)

97 EKI (2018)

98 EAS (2017), lk 157

Joonis 27.
Kunstivaldkonna
väärtusahel.

Allikas: uuringu autorid.

Alates 2011. aastast on kunstiteoste tellimise seadusest tulenevalt ellu kutsutud kümneid avaliku ruumi taieseid, mille säilitamine ja eksponeerimine on avalikku ruumi elavdanud ja ilmestanud. Avaliku ruumi kunsti luuakse ka teiste eraalgatuste ja projektide abil, nt SmartEnCity projekt Tartus, mille käigus loodi kesklinna piirkonna renoveeritud hruštšovkadele või nende vahetusse ümbrusesse professionaalsete kuraatorite toel kunstiteoseid (seina- maalid ja skulptuurid).⁹⁹

4.6.1 Kunstivaldkonna koordineerimine

Kunstivaldkonnas tegutsevad peamiselt vabakutselised loovisikud, nende kõrval ka galeriid, näituseasutused ja muuseumid. Suurim valdkonna loomeliit töötajate arvu poolest on Eesti Kunstnike Liit. Ettevõtete osakaal on pigem väike, kuigi ajas kasvav, valdkonnast suurema osa hõlmab mittetulunduslik sektor. 2015. aastal tegutses kujutava kunsti vallas Eestis 210 ettevõtet ja mittetulunduslikku ühingut.¹⁰⁰ Kunsti valdkonnas tegutse-

⁹⁹ <https://tarkartu.ee/uhistutele/kunstilahendus/>

¹⁰⁰ EKI (2018)

vate äriühingute ja mittetulunduslike ühingute ning vabakutseliste tegutsejate täpset arvu on keeruline kaardistada äriregistri puudulike andmete ja EMTAK koodide ebatäpsuse tõttu, samuti pole kõik loovisikud koonduvad liitudesse või tegutsevad mitmes loomevaldkonnas korraga.

Nagu eelmises peatükis kirjeldatud, on kunsti toimeahela tootmisfaasis tegutsevate teenusepakkujate arv ajas kasvanud ja nõudlust nende pakutava järele turul on. Märkimisväärsemad neist on näiteks rahvusvahelise haardega kunstirükikoda Artproof ning näituste installatsiooniettevõtte ja mitmeid teisi tugiteenuseid pakkuv Valge Kuup OÜ. Nii loome- kui tootmisfaasidesse panustavad ka mitmed teised organisatsioonid, nagu Eesti Kunstnike Liit, mis pakub tuge nii eksponeerimise kui tugitegevustega.¹⁰¹

Eksponeerimise faasis on aktiivsed Eestis tegutsevad näituseasutused (galeriid, kunstimuseumid, keskused). Ajas on kasvanud ka veebiplatvormide osatähtsus, seda nii galeriide veebilehtede kui diginäituste näol (nt videotuudid näitustest, veebi- ja virtuaalnäitused) – trend, mida on võimendanud ka koroonapandeemia. Eestis toimub ka mitmeid regulaarseid kunstifestivale: kunstifestival „Ma ei saa aru”,¹⁰² tänavakunstifestival „Stencibility”,¹⁰³ Haapsalu graafilise disaini festival,¹⁰⁴ kunstimes „Foto Tallinn”¹⁰⁵ jt. Eksponeerimine hõlmab ka osalemist nii kohalikel kui välismaistel kunstibiennaalidel ja -triennaalidel, näiteks Tallinna fotokuu kaasaegse kunsti biennaalil või välismaisel Veneetsia biennaalil, millel on Eesti rahvuspaviljoniga osalenud alates 1997. aastast. Rahvusvahelised soolo- ja grupinäitused on samuti hea võimalus kunstniku loomingule eksponeerimiseks.

Kunstiteoste müük võib toimuda nii otse kui läbi vahendajate. Traditsioonilise müügi kõrval on juurdumas ka uued digitaalsed müügikanalid nagu veebipoed ja -platvormid.

Kunstiteoste rahvusvaheline müük ehk ekspordi faas saab harilikult teoks messidel ja kunstiturgudel osaledes. Rahvusvahelistel messidel osalemine on küll kulukas ja aeganõudev, kuid tihti end ära tasuv ettevõtmine, pakkudes uusi kontakte ja võrgustumisvõimalusi. Eestis toetab messidel osalemist peamiselt Eesti Kaasaegse Kunsti Arenduskeskus (EKKAK; EAS-i rahastatud meetme vahenditest), Kultuuriministeerium (taotlusvoor „Eesti kultuur maailmas”¹⁰⁶), Kaasaegse Kunsti Eesti Keskus (KKEK) ja Eesti Kultuurkapital. Kui harilikult esindavad kunstnikke teose ekspordis galeriid, siis erinevad veebiplatvormid ja ka kunstnike endi aktiivne müügitöö lubavad aina enam teoseid müüa ka otse ilma vahendajata. Samas pakub vahendaja kasutamine mitmeid lisateenuseid. Ühe aktiivseima vahendaja rolli kunsti-

101 EAS (2017), lk 155

102 Korraldaja Telliskivi Loomelinnak alates 2021. aastast, 2022. aasta festivali üldteema on skulptuur. <https://maeisaaaru.ee/>

103 Festival toimub lisaks Tartule erinevates Eesti linnades alates 2010. aastast. <http://www.stencibility.eu/>

104 Festival toimub alates 2005. aastast Haapsalus, 2021. aasta näituse „Isikupära 2021” teemaks oli absurd. <https://www.kultuurimaja.ee/syndmused/haapsalu-graafilise-disaini-festival-2021/>

105 Mess toimub alates 2011. aastast ja on osa Tallinna fotokuu kaasaegse kunsti biennaalist. <https://www.fototallinn.ee/>

106 <https://www.kul.ee/eesti-kultuur-maailmas>

valdkonnas on omandanud Temnikova & Kasela galerii, kelle tegevust kiitsid mitmed uuringus osalenud eksperdid. Olgugi et Eestis on kunstivaldkonna ekspordimahud veel võrdlemisi väikesed, on ajas suurenenud tehingute arv väliskogujatega ja välisnäituste arv.¹⁰⁷

Kunstiteadlikkuse kasvatamisega tegeleb lai hulk sidusrühmasid. Näiteks kirjastus Lugemik avaldab kunsti tutvustavaid teoseid ja publikatsioone; erinevad mittetulundusühingud ja loomeliidud, nagu MTÜ Eesti Kunstiteadlaste ja Kuraatorite Ühing, MTÜ Tartu Kunstnike Liit, MTÜ Fotokunstnike Ühendus jne, töötavad kunstiteadlikkuse kasvatamise ja kunstiloomingu ühiskondliku maine tõstmiseks. Lisaks avaldavad mitmed neist organisatsioonid ka kunstikriitikat, mida kajastavad regulaarselt erinevad meediaväljaanded, nagu Postimehe Kultuurileht, Sirp jpt. Oluline roll kunstiteadlikkuse kasvatamisel on ka huvikoolidel ja kunstikoolidel, mille abil tuuakse praktilisi kunstioskusi ja teadmisi kunstimaailmast üldisemalt ka laste ja noorteni. Suure panuse kunstiteadlikkuse kasvatamisse annavad ka suured kunstiasutused ja -galeriid, nt Kai kunstikeskuse kultuurikvartal ja Eesti Kunstimuuseumi sihipärane töö erinevate sihtgruppidega.

4.6.2 Kunstivaldkonna toetused

Kunsti loomist ja näitamist toetavad Eesti Kultuurkapital, Kultuuriministeerium, kohalikud omavalitsused ja Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus.

Kui vaadelda eraldi Kultuuriministeeriumi toetusi, on need küll aasta-aastalt kasvanud, ent osa sellest kasvust on näiline, kuivõrd 2008. aasta majanduskriisi eelse eelarvepositsioonini jõuti alles 2017. aastal.¹⁰⁸ Samas on ministeeriumipoolne rahastus jätkanud kasvamist ka pärast 2017. aastat: 2019. aastal oli see peaaegu 60% suurem kui 2018. aastal.¹⁰⁹ 2019. aastal toodi täielikult ministeeriumi toetusele üle ka SA Kunstihoone ning 2016. aastal seati sisse kunstnikupalga meede, millest on saanud aastatel 2016–2020 toetust 21 kunstnikku ning mis on osutunud väga oluliseks turva- ja kindlustunde allikaks seda saavatele loovisikutele. Ühe kunstnikupalka saava intervjueeritud kunstniku sõnul aitab toetus keskenduda varasemast paremini oma loomingule ja öelda ära kommertstellimustest. Lisaks jagab ministeerium mitmesuguseid preemiaid ja eraldab raha ka loomeliitudele (Eesti Kunstnike Liit ning Eesti Kunstiteadlaste ja Kuraatorite Ühing), kes vahendavad neid toetusi loovisikutele, sh kunstnikupalga näol.

Eesti Kultuurkapital on valdkonna üks suurimaid rahastajaid, jagades erinevaid toetusi, stipendiume ja preemiaid. Aastatel 2014–2020 toetati kujutavat kunsti 19,5 miljoni euroga,¹¹⁰ sealjuures 2019. aastal oli kujutava ja rakenduskun-

107 EKI (2018), lk 11-12

108 Kultuuriministeerium (2021), lk 77

109 Kultuuriprogramm 2020–2023, lk 6

110 Kultuuriministeerium (2021), lk 77

ti sihtkapitali eraldused 2,3 miljonit eurot¹¹¹ ja 2020. aastal 1,5 miljonit eurot.¹¹² Nagu teistes loomevaldkondades ületab ka kunstivaldkonnas nõudlus igal aastal toetuste pakkumise suutlikkust: aastal 2020 ligi kolmekordselt. Eelarvehendite vabastamiseks jätkas Kulka ka 2020. aastal läbirääkimisi KuM-iga, et leida vahendeid riiklike muuseumide näituseprogrammide toetamiseks ministeeriumi eelarvest, kuivõrd sihtkapitali peamine eesmärk on toetada loovisikuid ja ühekordseid initsiatiive. Sellist praegust rahastuse jaotust on murekohana välja toonud ka mitmed uuringusse kaasatud eksperdid.

Kohalike omavalitsuste panus kunsti toetamisse on piirkonniti ebaühtlane. Kuigi teatud linnad nagu Tartu ja Pärnu on sisse seadnud kindlad meetmed loovisikutele stipendiumide jagamiseks või kunstitegevuse toetamiseks, siis täpne ülevaade KOV-ide toetustest ja nende ulatustest puudub. Uuringusse kaasatud ekspertide sõnul on KOV-i tugi nende senise kogemuse kohaselt väike ja kunsti toetamisse saaks panustada rohkem, näiteks rentides vabu pindu üürivabalt näitusteks või jagades loovisikutele stipendiume.

EAS-i erinevatest meetmetest on aastatel 2016–2020 toetust saanud mitmed valdkonnaga seotud asutused, kokku ligi pooleteise miljoni euro väärtuses.¹¹³ 2019. ja 2020. aastal sai oma ekspordivõimekuse suurendamiseks toetust Valge Kuup OÜ ja ArtSTAC OÜ. Loomemajanduse taristu ja tehnoloogilise võimekuse arendamise ja loomemajanduse tugistruktuuride arendamise toetusmeetmetest on saanud toetust mitmed mittetulundusühingud ja sihtasutused, sh kahe projektiga ka Eesti Kunstnike Liit. Selle perioodi ainsa turismiettevõtete ärimudelite rakendamise toetuse sai MTÜ Peipsiveere Kunstikeskus Voronja galerii tegevuse arendamiseks. Ainsa kõrgkoolina on EAS-ist toetust saanud EKA 2017. aastal (toetusmeede „rahvusvaheliste sündmuste ja konverentside toetamine“).

Alates 2011. aastast kehtiv kunstiteoste tellimise seadus on samuti aidanud valdkonda rahastust juurde tuua. Näiteks 2019. aastal valmis 14 kunstiteost 495 000 euro väärtuses. Terve perioodi peale kokku ehk aastatel 2011–2021 on tellitud 127 teost 4,2 miljoni euro väärtuses.¹¹⁴

Väike roll rahastuse pakkumisel on ka hulgal välisrahastajatel nagu välisriikide saatkonnad, Briti Nõukogu, Põhjamaade Ministrite Nõukogu jt. Neist viimasesse saab taotlusi esitada läbi Põhjamaade Kultuuripunkti veebikeskonna, kus pakutakse toetust nii väiksematele kui suurematele kunstiprojektidele, sh läbi kultuuri mobiilsusprogrammi meetme ka koostöövõrgustikele ja loomeresidentuuridele. 2021. aastal on mobiilsustoetust saanud 17 Eesti loovisikut.¹¹⁵

111 Kulka majandusaasta (2019)

112 Kulka majandusaasta (2020)

113 <https://www.eas.ee/toetatud-projektid/>

114 Kultuuriministeerium (2021), lk 81

115 Toetatud projekti sisu on avaldatud väga lühidalt, mistõttu on keeruline hinnata loovprojekti valdkondlikku kuuluvust. Autorite hinnangul kuulub vähemalt kolmandik toetuse saanutest kunstivaldkonda, aga seoseid kunstiga võib olla ka rohkemal projektidel. <https://www.nordiskkulturkontakt.org/en/grants/granted-projects/?y=2021&country=27>

2020. aastal jagati pandeemiast kannatada saanud valdkonnale ka 600 000 euro väärtuses kriisiabi.

Kokkuvõtlikult võib järeldada, et kunstivaldkonna toimeahela lõikes saab enim toetust levitamise/müügi faas, kuhu alla kuuluvad nii tegevustoetused galeriidele ja teistele näitusepindadele kui ka toetused näituste, festivalide ja kunstiürituste korraldamiseks. Siia ahela lõikesse võib arvestada ka kunstiteoste tellimise seaduse panuse. Kulka toetas näitustegevust aastatel 2016–2020 ligi 3,7 miljoni euroga, samas kui ahela teised lülid, näiteks teose loomise faas loovisikute stipendiumide näol sai kolm korda vähem toetust, ca 1,1 miljonit.

Vähene rahastus on üks kunstivaldkonna suurimaid muresid ja ohtusid valdkonna kestlikkusele. On oluline märkida, et võrreldes teiste valdkondadega on kunstivaldkonnas konkurents rahastusele ja olemasolevatele ressurssidele üks tihedamaid¹¹⁶ ning praktikute seas näib valitsevat suur ebakindlus rahastuse süsteemsuse ja järjepidevuse osas. Ühe näitena tõi üks uuringus osalenud ekspert kunstimuuseumide aktiivsed sisuloome projektid, mida rahastab Kulka, samas on muuseumi näol tegu mäluasutusega ja nende põhitegevusega, mida võiks riiklikult toetada nagu teisi sarnaseid asutusi. Läbirääkimised Kulka ja KuM-i vahel seoses nende muuseumide üleviimisega riigieelarvelistele vahenditele algasid 2020. aastal,¹¹⁷ mis on positiivne samm kunstimuuseumide järjepideva tegutsemise ja valdkonna kestlikkuse vaatest.

Teise murekohana töid osalejad välja infrastruktuuri puudujäägid kunstivaldkonnas. Kui mitmes teises loomevaldkonnas on kontsert- ja teatriasutused füüsiliselt juba olemas, siis kunstivaldkonna asutused kuuluvad pigem muuseumivaldkonna alla. Samas vajab kaasaegne kunst kaasaegseid eksponeerimisvahendeid (AV tehnika, valgustus jne), mida paljudel olemasolevatel galeriidel pole.

Kolmas siiani lahenduseta mure on vabakutseliste loovisikute tasustamine ja kunstivälja ebaproportsionaalselt suur toetumine tasuta või õiglaselt tasustamata tööle. Enamik uuringusse kaasatud kunstivälja eksperte tunnistasid, kuidas tegevusi tehakse isikliku läbipõlemise arvelt ja sisemisest motivatsioonist. Seetõttu kaotab väli ka väärtuslikke tegijaid, kuna koormus on suur, aga töötasud pole konkurentsivõimelised. Erinevad riiklikud meetmed, mis on abistanud teisi loomevaldkondi, näiteks kultuuritöötaja miinimumpalga kokkulepe, ei laiene kunstivaldkonna professionaalidele. Sarnased trendid tuvastati ka käesoleva aasta vabakutseliste loovisikute toimetuleku uuringus, mille kohaselt on kujutataval kunstnikel keskmiselt väiksemad tulud ja ravikindlustuskate, samuti on nad keskmisest rohkem mures tuleviku pärast.¹¹⁸

116 Kultuuriprogramm 2020–2023

117 Kulka majandusaasta (2020)

118 Praxis (2021)

Erasektori roll

Erasektori all mõeldakse siin ühest küljest ettevõtlussektori panust (sponsorlus, otsetoetused, muud tugitegevused) ja teisest küljest eratarbija, st publiku tarbimist (piletimüük, metseenlus, muud tugitegevused).

Ettevõtlussektori toe osakaal kunstivaldkonnas on Eestis olnud väike. Üksikud positiivsed näited, nagu erakapitalil väljaantavad preemiad ja auhinnad (AkzoNobeli kunstipreemia, Galerii-G kunstipreemia jne), on valdkonnas olemas, kuid nende osakaal on väike.¹¹⁹

Praktikute sõnul on sponsorluskultuur Eestis veel lapsekingades. Lisaks leitakse, et kunsti väärtuspakkumine on potentsiaalsele sponsorile väga väike, mis teeb sponsorite leidmise keeruliseks. Samuti segab sponsori leidmist tihe konkurents, mis osaliselt välistab koostöö ka otsijate endi vahel. Lisaks on sponsorite otsimine tihtipeale ajamahukas ettevõtmine, mille jaoks pole juba ülekoormatud töötajatel aega ning valdkonna madala palgataseme tõttu on selleks eraldi töötaja palkamine haruldane. Sponsorluse otsimist raskendab ka võimalike sponsorite endi madal kunstiteadlikkus ja vähene ettevalmistus.

Positiivse trendina töid uuringusse kaasatud välja, et kunstiostja/toetaja ehk metseeni mõiste on ajas laienenud ning kunsti soetab aina rohkem kõiksuguse tausta ja sissetulekuga inimesi, mis on oluline tegur valdkonna kestlikkuse tagamisel. Seetõttu on ka väga õnnestunud algatused, mis lihtsustavad tarbijale kunsti ostmist, nt Tartu noorte kunstnike oksjon või erinevad kunstiteoseid vahendavad veebiplatvormid. Oluline roll on ka kunstitoetaja ühiskondlikul imidžil, mis on samuti ajas muutunud – kunsti soetamine ei eelda ilmtingimata ei jõukust ega põhjalikke kunstiteadmisi. Ühe osaleja sõnul: „Vaikselt hakkab normaalseks muutuma, et ma panen kunsti seinale.“

Kõige lihtsam viis kunstis osaleda ja kunstiga tutvuda on näituste, galeriide ja muuseumide külastamine. Olgugi et näituste arv on olnud kasvavas trendis, ei ole see toimunud ühtlases tempos igas maakonnas. Näiteks kõigist 2019. aastal toimunud kunstinäitustest toimusid pooled Tallinnas, teisel kohal oli Tartu.¹²⁰ Uuringus osalenud eksperdid nägid küll vajalikkust parandada kohalikku kunstielu ka väiksemates asulates (osaliselt ka KOV-i toel), samas peeti Eesti väiksust siinkohal pigem plussiks, mis aitab kunstnikel olla mobiilsed ning pidada näituseid ka kodukohast eemal. Seejuures on näiteks Narva kunstiresidentuur olnud piiriäärse piirkonna kunstielu elavdamiseks väga vajalik.

Statistikaameti 2021. aasta uuringust¹²¹ selgub, et kunstigaleriides käis 2020. aastal 19,4% rahvastikust, mis on oluliselt madalam kinode, kontsertide ja teatrite külastusest, ületades vaid kirjandus- ja arhitektuurisündmuste külastatavust. Seejuures on aga näituste arv iga aastaga mõnevõrra kasvanud: 2019. aastal toimus 966 näitust, 2018. aastal 864 (EKKAK statistika). Oluline on siinkohal märkida, et näituste külastatavus ei ole näituste rohkusest hoolimata

119 EKI (2018), lk 11-21

120 <https://cca.ee/eesti-kunstinaituste-statistika/2019-3>

121 https://andmed.stat.ee/et/stat/sotsiaalelu_kultuur_kultuurielus-osalemine

märkimisväärselt suurenenud. Näiteks kui 2020. aastal külastas kunstigaleriisid 19,4% rahvastikust, siis 2015. aastal oli see number 24,9%.

Uuringus osalenud ekspertide sõnul on kunstihuviliste inimeste kasvatamiseks oluline tagada kvaliteetne kunstiharidus juba üldhariduskoolides. Täna on see ebaühtlane ning sõltub pigem õpetaja võimekusest ja kooli toest. Vähene ainetevaheline lõiming marginaliseerib loomeharidust veelgi, jättes selle sobitamata suuremasse konteksti. Lõimingu edukus sõltub õpetajate omavalgusest ja huvist teema vastu. Ebaühtlase arenguga on ka huvikoolid, mille suutlikkus toota läbi kunstialase huvihariduse kunstiteadlikke tulevasi tarbijaid on küsitav. Ekspertid on üksmeelel, et kunstivaldkonna kestlikkuse seisukohast on hädavajalik kunsti kogemise oskus: kunst peaks olema elu normaalne ja lahutamatu osa. Selle saavutamiseks on tähtis näituseasutuste publikuprogrammide parem integreeritus hariduse ja huviharidusega. Oluline on nii toetajate kui tarbijate kõrge teadlikkus kunstist kui eksperimendaalsest meediumist, kus aktsepteeritakse katsetamist ja läbikukkumist.

Positiivse trendina on ekspertide sõnul inimeste kunstiteadlikkus aastast aastasse paranenud – isu uute elamuste ja kogemuste järele toob tarbijaid kunstile lähemale. Näiteks 2015. aastal läbiviidud uuringu kohaselt meelitas kunstigaleriisse inimese enim just elamused, teisel kohal oli enesearenduse soov. Sealjuures külastati galeriisid enim linnalistes asulates.¹²²

4.6.3 Kunstivaldkonna järelkasv

Professionaalsete kunstnike järelkasv on üks kunstivaldkonna kestlikkuse alustalasid. Eestis saab kunstiga seotud erialasid õppida neljas kõrgkoolis: Eesti Kunstiakadeemias (EKA), Tartu Ülikoolis (TÜ), Tallinna Ülikoolis (TLÜ) ja Tartu Kõrgemas Kunstikoolis Pallas (TKK). Sealjuures täiendavad paljud noored kunstnikud end ka välismaa ülikoolides või omandavad seal hoopis oma kraadi. Uuringus osalenud ekspertide sõnul on selline enesetäiendamine noortele kasulik nii rahvusvahelistumise kui isikliku arengu seisukohast.

Kui võrrelda neis koolides 2019/2020. õppeaastal lõpetanute arvu viis aastat varem kunstiga seotud erialade lõpetajate arvuga, on näha, et noorte huvi kunsti õppida on jätkuvalt suur ja lõpetajate koguarv püsib sarnane:¹²³

ÕPPEASUTUS	LÕPETAJAD	
	2015/16	2019/20
EKA	121	124
TÜ	18	27
TLU	43	25
TKK/Pallas	19	20
Kokku	201	196

Tabel 6. 2015/2016. ja 2019/2020. õppeaastal disainerialade lõpetanute võrdlus.
Allikas: Haridussilm

122 EKI (2018)

123 Valimi hulgas on ka erialad, mis kattuvad disainivaldkonnaga (EKA: disain ja rakenduskunst; ehte- ja sepakunst; keraamika; keraamika ja klaasikunst; klaasikunst ja -disain; kunst ja disain; nahakunst, aksessuaari- ja köitedisain; tekstiili-, moe ja nahakunst; TKK: tekstiil)

ÕPPEASUTUS	LÕPETAJAD	
	2015/16	2019/20
Kuessaare Ametikool	10	36
Olustvere Teenindus- ja Maamajanduskool	9	0
Tartu Kunstikool	8	57
Vana-Vigala Tehnika- ja Teeninduskool	3	7
Tallinna Kopli Ametikool	5	8
Tallinna Polütehnikum	18	21
Kokku	53	123

Tabel 7. Kutsehariduskoolides 2015/2016. ja 2019/2020. õppeaastal disainerialade lõpetanute võrdlus

Allikas: Haridussilm.

Kunstiga seotud erialasid saab õppida ka mitmes kutsehariduskoolis: Kuessaare Ametikool, Olustvere Teenindus- ja Maamajanduskool, Tartu Kunstikool, Vana-Vigala Tehnika- ja Teeninduskool, Tallinna Kopli Ametikool ning Tallinna Polütehnikum.¹²⁴ Kui võrrelda neis koolides viis aastat tagasi kunstiga seotud erialade lõpetajate arvu 2019/2020. õppeaastal lõpetanutega, on näha, et noorte huvi kutsehariduskoolides kunstiga seotud erialasid õppida on märkimisväärselt kasvanud:¹²⁵

Kasvule on tooni andnud eelkõige Tartu Kunstikooli lõpetajate arvu hüppeline kasv (8 lõpetajat 2015/2016. õppeaastal, 57 lõpetajat 2019/2020. õppeaastal), samuti on rohkem kui kolmekordistunud Kuessaare Ametikooli lõpetajate number (10 lõpetajat 2015/2016. õppeaastal, 36 lõpetajat 2019/2020). Ülejäänud kutsehariduskoolides on lõpetajate arv püsinud sarnasena. Siinjuures on oluline märkida, et enamikus mainitud kutsekoolides õpitakse küll kunstiga seotud erialasid (nt keraamika, sepatöö, kujundusgraafika), kuid on tõenäoline, et need leiavad noorte hilisemas professionaalses tööelus eelkõige rakendust teistes valdkondades. Samas võivad nende koolide lõpetajad pakkuda teenuseid kunstivaldkonna väärtusahela tootmisfaasis eelkõige tehnilise toe ja teostuse näol, mis on valdkonna kestlikkuse vaatest oluline panus väärtusahela toimimisse.

Ülalmainitud koolidest on kõige laiem valik õppekavasid EKA-s, kus on läbivalt suur sisseastujate arv, mis näitab viimastel aastatel ka kasvutrendi.¹²⁶ Uuringus osalenud ekspertide sõnul on noorte huvi kunsti õppida jätkuvalt suur ja positiivse trendina on kunstikoolidesse sisseastujate hulgaks ka aina enam venekeelseid noori. Noorte huvi on tegutseda rahvusvaheliselt ning nende nägemus ja hääled on globaalse haardega – teadlikkus mujal toimuvast on noorte seas kõrge –, mistõttu on kestlikkuse vaatest nii ekspertide hinnangul kui lõpetajate arvusid võrreldes professionaalse järeelkasvuga praegune seis kunstivaldkonnas hea.

Head valdkondlikud praktikad, nagu EKA-s vanemaerialiste praktikute kaasamine hindamisse ja õppetöösse, aitavad põlvkondadel kogemusi vahetada ja ükstei-

124 EKI (2018)

125 Uus lisandus võrreldes 2015/2016. õppeaastaga on tekstiilkäsitöö Tallinna Kopli Ametikoolis, mille 2019/2020. õppeaastal lõpetas 8 inimest

126 <https://www.artun.ee/sisseastumine/tere-tulemast/statistika/>

selt õppida. Samas märkisid mitu eksperti, et hoolimata kvaliteetsest kunstiharidusest ei valmista tänapäeva kõrgkoolid noori kunstnikke ette praktiliseks eluks pärast kooli lõpetamist, vajaka jääb nii ettevõtlusharidusest kui praktilistest teadmistest kunstimaailma tegelikust toimimisest, rahastamisest ja korraldusest. Jätkuva trendina ei jää ka kunstikõrgkooli lõpetanud noored valdkonda tööle, peamiselt madala palgataseme, kuid ka teiste tegurite, nagu väheste ettevõtlusalaste teadmiste, puudulike toetusmeetmete alles alustavatele kunstnikutele jpm tõttu. Samas on oluline rõhutada, et valdkondlik hõivatus ei pruugi anda objektiivset ülevaadet kunstiõppe tegelikust panusest ühiskonda, kuna paljud noored leiavad kunsti või loominguga seotud tööd teistes valdkondades ja ettevõtetes, panustades seeläbi positiivselt nendesse aladesse ja luues seal väärtust, mida valdkondlik hõivatus numbrites ei suuda mõõta.

Järelkasvu panustavad kaudsemalt ka huviharidus ja huvihariduskoolid – varane kunstihuvi võib tõlgenduda hilisemaks kunstialaseks kutse- või kõrghariduseks. Kunstikoole tegutseb üle kogu Eesti kümneid, lisaks erinevad huvi-, loomingu- jm koolid.¹²⁷ Uuringus osalenud ekspertide sõnul on huvikoolide tase küll väga erinev ja nende panus professionaalse järelkasvu kasvatamisse küsitav, samas tunnistas aga, et neil on siiski oluline roll kunstiteadlikkuse kasvatamisel.

4.6.4 Publiku ja kasutajate teadlikkus

Üks olulisimaid, kui mitte kõige olulisem, kunstivaldkonna kestlikkuse tegur on publiku kasvatamine. Kunstivaldkonna elujõulisuse ja kestlikkuse tagab publiku ehk tarbija huvi kunsti vastu, mis väljendub nii galeriide küllastamises ja kunsti ostmises kui ka kunsti rakendamise oskustes teistes tegevusvaldkondades. Kunstihuviliste inimeste kasvatamiseks on oluline tagada kvaliteetne kunstiharidus juba üldhariduskoolides. Täna on see aga ebaühtlane ning sõltub pigem õpetaja võimekusest ja kooli toest. Vähenenud ainetevaheline lõimimine marginaliseerib loomeliharidust veelgi, jättes selle sobitamata suuremasse konteksti. Ka lõimingu edukus sõltub õpetajate omavahelise koostöö kvaliteedist ja huvist teema vastu. Ebaühtlase arenguga on ka huvikoolid, kelle suutlikkus toota läbi kunstialase huvihariduse professionaalseid loovisikuid on küsitav, samas võiks olla nende panus tulevaste kunstiteadlike tarbijate kasvatamisse mõnevõrra suurem.

Uuringus osalenud eksperdid ja praktikud on üksmeelel, et kunstivaldkonna kestlikkuse seisukohast on hädavajalik kunsti kogemise oskus: kunst peaks olema elu normaalne ja lahutamatu osa. Oluline on ka nii toetajate kui tarbijate kõrge teadlikkus kunstist kui eksperimentaalsest meediumist, mille puhul peaks samuti aktsepteerima katsetamist ja läbikukkumist, mitte seadma kunstnikele õigustamatult kõrgeid standardeid või ootusi. Madala kunstiteadlikkuse üks ohtusid on ka surve kunstnikele toota lihtsat ja/või populistlikku loomingut, kuna sellele on kergem toetust leida nii rahastajate kui publiku seas. Praktikute hinnangul pärsib selline trend kunstivaldkonna arengut tervikuna ja takistab kunstnike püüdlemist kõrgema, väärtustega seotud, visiooni loova kõrgkunsti poole.

127 <https://www.eesti.ee/et/asutuste-kontaktid/haridusasutused/muusikakoolid>

Uuringus osalenud eksperdid spekulatsioonid ka selle üle, kelle roll on publikut kunsti meelitada ja neid kunstivaldkonna üritustest teavitada. Nõustuti, et näiteks näituse õnnestumine sõltub suuresti mitte ainult väljapandud tööde kvaliteedist, vaid ka seda ümbritsevast: näituse ligipääsetavus, kommunikatsiooni kvaliteet, kommunikatsioonikanalite valik jpm. Leiti, et igal näitusel peaks olema mitu tasandit – populariseeriv tasand algajale, spetsialisti tasand edasijõudnule –, aga samas tunnistati, et valdkonnas on ühest küljest vajaka kommunikatsiooni- ja turundusekspertiisi, teisest küljest on kunstiga seotud tihtipeale keeruline kommunikeerida ja turunduslikult „pakendada“. Kommunikatsiooni- ja turundusekspertide sisenemist valdkonda takistab ka madal töötasu, samuti nõuab kunstist rääkimine teatud hulgal eri- ja taustateadmisi. Ekspertide hinnangul on see seni ületamata barjäär kestlikkuse tagamisel, millele pole ühte head lahendust.

Mitme eksperdi sõnul võiks teavitamisega varasemast enam tegeleda ka KOV-i ja riiklikud asutused. Näiteks galerii külastamisel kui ühel meelelahutusviisil on keeruline konkureerida kino ja teatri pakutavaga, eriti kui pakumisi on palju ja huvipakkuva üles leidmine võib tarbijale juba niigi keeruline olla. Kuna kunsti nautimisel võib juba olemuslikult esineda barjääre (tarbijate madal kunstiteadlikkus, mistõttu tuntakse end ebakindlalt), arutleti, kas „mõtteliidrid“ kohalikes kogukondades, näiteks KOV-ide esindajad, võiksid olla head teenäitajad kvaliteetsete kultuurielamuste suunal, jagades näiteks kohalikule kogukonnale soovitusi, mida ja millal külastada.

4.6.5 Kunstivaldkonna kestlikkuse trendid ja SWOT-analüüs

Üleilmsetel kriisidel on suur mõju valdkonna kestlikkusele. Kui kunstnikud saavad luua ka isoleeritud tingimustes või osad ka digitaalsete meediumide abil, on kunstinäituste korraldamine digitaalselt ebaotstarbekas ja tihtipeale ka võimatu – materjalikesksed kunstiteosed nõuavad paikset vaatlust. Lisaks on näituse korraldamine ka tunnustus kunstnikule, mille ära jäämine võib olla vaimselt rusuv. Seetõttu on rahvusvahelise kunsti elu seiskumine üleilmse kriisi korral kunstivaldkonna kestlikkust pärssiv.

Kuigi koroonapandeemia sundis paljude praktikute sõnul neid oma tööd uue pilguga hindama, end uuesti defineerima ja oma tegevuse läbi mõtlema, on selle mõju tunda veel aastaid: kunstnikud ja valdkonna organisatsioonid on oma tegemistes ettevaatlikumad.

Kohanemine märkimisväärsete rahvastikum muutustega omab mõju ka kunstivaldkonnas. Nagu eelnevates peatükkides kirjeldatud, on just kunstnikud üks haavatavamaid loovisikute rühmasid, olles nii keskmisest madalamate sissetulekute kui väikse ravikindlustuskatvusega. Vananeva ühiskonna vaates kaasnevad sellega suured riskid, kuna ravi- ja pensionikindlustus on olulised väärrika ja turvalise vanaduspõlve pidamiseks. Ekspertide sõnul võib prognoosida kunstiprofessionaalide seas tulevast pensionivaesust.

Nii kunstihariduse kui organisatsioonide elujõulisuse kontekstis on oluline ka väljakutse leida viise ja meetodeid, kuidas praegused tugevad praktikud saaksid oma teadmised ja kogemused edukalt edasi anda nooremale põlvkonnale. Erinevate uuringute kohaselt on kunstil ja kunstiteraapial palju potentsiaali pakkuda väärtuslikku tuge ja abi ka eakatele, näiteks aitab kunstiga tegelemine vähendada depressiooni ja ärevust.¹²⁸

Rände mõju kunstivaldkonnale on tuntav. Mitmed kohalikud kunstnikud eelistavad elada ja töötada välismaal. Eestisse saabub kasvav hulk sisse-rändajad, keda peab samuti Eesti kunstielu integreerima. Lisaväljakutsena võib näha sisse-rändajate soovi jätkata oma loominguulist tegevust või viljelda oma rahvuskunsti ka uues koduriigis, mistõttu kasvab konkurents kohalikele toetustele. Järelkasvu vaates õpivad ja tegutsevad paljud kunsti õppivad noored küll (nii osaliselt kui täielikult) välismaal, kuid tänu noorte rahvusvahelisele haardele ei näe valdkonna ekspertid seda valdkonda pärssivana.

Ääremaastumise ja linnastumise trendid on Eesti elu mõjutanud juba pikalt, samas Eesti väiksuse tõttu on siinsetel kunstnikel võimalus elada ja tegutseda ka suurtest keskustest väljaspool – seda soosivad ka head tehnoloogilised võimalused. Piiri- ja perifeeriaalade nagu Narva elustamine on positiivne trend, kuid peaks hoogustuma, kuna regionaalsed erinevused kunsti rahastamises on suured. Hõredama asustusega piirkondades on ka kunstiasutusi vähem, mis peegeldub ka näituste korraldamise ja külastamise statistikas.

Traditsiooniliste töösuhete muutumise mõju kunstivaldkonnale on ebaselge, kuna valdkonna töösuhted on teiste loomevaldkondadega võrreldes eriliselisemad ja suurem on vabakutseliste hulk.

Avaliku arutelu polariseerumine mõjutab ka kunsti. Populistlikku avalikku dialoogi kunsti ümber esineb – ekspertid seostavad seda eelkõige inimeste madala kunstiteadlikkusega. Samas kahjustab sellist sorti avalik dialoog kunsti mainet ja kujundab ühiskonna väärtushinnanguid, mistõttu on valdkonna enda tugev lobitöö ja eestkoste oluline.

Kunstivaldkonna esindajad on rohepöörde olulisusest ja vajalikkusest teravalt teadlikud. Rohelise mõtteviisi esile kerkimist tunneb mitmel tasandil: ühest küljest pakuvad need teemad kunstnikele inspiratsiooni, teisalt tekitavad muret. Oma jalajälje vähendamiseks katsetatakse vanade materjalide taaskasutust, välditakse jääkmaterjalide teket või võetakse sihiks korraldada näituseid keskkonnasõbralikult. Kasvanud on ka teadlikkus sagedase reisimise keskkonnamõjust nii inimeste kui taimede transpordi puhul, olgugi et rahastajate vastuvõtlikkus nn aeglase reisimise ehk slow travel alternatiividele on veel lahtine. Sisulist muutust ja tõuget rohepöördeks oodatakse eelkõige suurtelt asutustelt ja riigilt, nii läbi rahastusreeglite kohandamise kui rohehangete. Oluline osa rohepöörde juurutamisel on ka kommunikatsioonil ning publiku harjumuste muutmisel ja kohandamisel, kuna paljudel on veel säilinud ootused teatud pakenditele, materjalidele või muule, hoolimata nende negatiivsest keskkonna mõjust.

Kunstivaldkonna SWOT-tabel

Tugevused (sisemine)

- Noorte järelkasv on hea, noorte huvi kunsti õppida suur, noorte hääled mitmekesised
- Toetused nagu kunstnikupalk aitavad hoida valdkonda elujõulisena ja on väga olulised neid saavatele kunstnikele
- Publiku soov saada uusi emotsioone kasvatab ka kunsti tarbimist
- Kunstniku mõiste on ajas laienenud ja lõimunud ka teiste valdkondadega
- Kunstiostja mõiste on ajas laienenud ja kunsti on hakanud soetama suur hulk erinevaid tarbijaid
- Riigipoolne kasvav kunstiteoste tellimine aitab teha kunsti nähtavaks ja kujundada avalikkuse hoiakuid
- Valdkond jätkab rahvusvahelistumist
- KOV-ide suurem panus (stipendiumid, nullrendiga ajutised kunstipinnad, teavitustöö ja teadlikkuse tõstmine kohalikul tasandil)
- Kunsti praktilise rakendatavuse suurendamine, nt meditatiivis, noorsootöös ja eakate hoolekandes
- Keskkonnasõbralikumate alternatiivide, nt aeglase reisi- ja kallimate, aga rohelisemate materjalide ostmise toetamine
- Kunsti maine tõstmine ühiskonnas ja tarbijate suurem kunstiteadlikkus ehk muutus ühiskondlikes väärtustes tooks kunsti juurde rohkem publikut, elavdaks kunstivaldkonda ja tagaks paremad võimalused valdkonna loovisikutele
- Üleilmsed kriisid nagu COVID-19 annavad eelised kunstnikele, kes töötavad ekraanipõhiste meediumitega
- NFT-de kasutuselevõtt

Võimalused (väline)

Nõrkused (sisemine)

- Nii tava- kui huvikoolide kunsti- hariduse kvaliteet on väga ebaühtlane
- Kunstnikupalga saajate väike arv
- Publiku kunstiteadlikkus ning oskus hinnata ja tarbida kunsti on madal
- Enamus kõrgkooli lõpetajaid ei jää erialasele tööle
- Kõrgkoolide suutlikkus noori reaalseks eluks ette valmistada on pigem madal
- Valdkonna madal rahastus
- Valdkonna madal palgatase
- Valdkonna organisatsioonidel on vähe kommunikatsiooni- ja turundusoskusi
- Valdkonna organisatsioonide juhtimiskultuur on ebaühtlase kvaliteediga, juhid on pigem praktikud
- Kohaliku tasandi koostöö on ebaühtlane
- Regionaalsed erinevused on suured
- Valdkond on väga individipõhine – võimeka indiviidi lahkumisega lõpevad ka tema algatatud tegevused
- Vähe kõrgetasemelisi näitusepindasid, mis oleks varustatud vajaliku tehnoloogiaga, et korraldada ka tehnoloogiliselt kõrgemate nõuetega näituseid
- Surve toota lihtsat, populistlikku kunsti, sest sellele leiab lihtsamini rahastuse ja publiku, mõjub negatiivselt kunsti kui valdkonna arengule
- Rohepöörde ei saa kunstis teoks ei rahastajate ega publiku ootuste tõttu – esimene ootab midagi uut ega soosi taaskasutust, teisele on oluline väline ilme
- Kuna teoseid peab kogema ja vaatlema, ei ole virtuaalsed kunstinäitused ja -üritused hea alternatiiv, mis vähendab valdkonna elujõulisust üleilmsete kriiside ajal
- Üleilmsete kriiside tõttu kannatab kunstieksport
- Poliitikakujundajate jätkuvalt madal teadlikkus kunstist kui väärtust loovast alast, mis mõjutab nii valdkonna rahastust kui mainet ühiskonnas; nõrk poliitiline lobitöö valdkonna poolt

Ohud (väline)

Kunstivaldkonna suurim tugevus on hea järelkasv: noorte huvi kunsti õppida on jätkuvalt suur ning nende hääled on mitmekesised ja haare rahvusvaheline. Valdkonna kestlikkust ohustab enim vähene rahastus ja madala konkurentsivõimega palgatase ning publiku madal kunstiteadlikkus.

4.7 Muusika ja helikunsti valdkond

Nagu sedastab Kultuuripoliitika 2020 lõpphindamise aruanne,¹²⁹ on Eesti muusikaelu aktiivsus ja mitmekesisus üks helikunsti valdkonna tugevustest (seda ennekõike kontserdikülastuste ja kontsertide korraldamise võtmes). Seda kinnitavad osaliselt ka siinse uuringu raames läbiviidud intervjuud ja fookusgrupi arutelud. Tõdetakse, et ennekõike just laulupeoga seoses on Eesti nõ maailmas pildil ehk see on tekitanud tugeva kuvandi Eestist kui muusikarahvast. Samal ajal tunnistatakse aga, et teatud määral surub laulupeo fookus (ja tugevus) muusikavaldkonna liigselt kitsastesse raamidesse, rõhutades ainult ühte väljundit (nt noodikirjutamise oskust või lauluhäält), kuid teised võivad jääda Eesti haridussüsteemis seeläbi kõrvale ning loovus ei pruugi saada avalduda.

Helikunsti ja muusika valdkonna kestlikkuse võtmes võiks kultuur seega laiemas vaates olla iseorganiseeruv protsess. Seega on ennekõike just riigi vaates oluline, et Eestis oleks loodud taoline keskkond, kus vaba looming saaks ennast parimal moel väljendada – helikunsti ja muusika valdkonna loome ja tegevus kestab ise, kui selleks on loodud võimalused, kontekst, tugi ja paindlikkus. Teisisõnu joonistub siinse uuringu raames läbiviidud andmekogumisest välja, et piisavalt hea keskkonna tagamise puhul on valdkond ise valmis ja suutlik oma jätkusuutlikkuse eest hoolitsema.

Seega, kuigi juba nimetatud laulupidudega on Eesti maailmas küll pildil ning Eestil on tugev kuvand laulurahvana, on vajalik vaadata ja käsitleda muusika ja helikunsti valdkonda laiemalt, kuna üks spetsiifiline kuvand võib suruda muusika/helikunsti liiga kitsastesse raamidesse.

4.7.1 Valdkonna koordineerimine

Lisaks Kultuuriministeeriumile jaotuvad valdkonnas tegutsejad rohkem kui 12 esindusorganisatsiooni vahele, milleks on loomeliidud, autorite ühing (umbkaudu 6000 liiget), sihtasutused, nõukogud, arenduskeskus jt. Klassikalise muusika pool on Eestis väga hästi esindatud, samuti olulisel määral ka džässmuusika ning muusikaettevõtlusega seotud osapooled. Siiski on suur osa helikunsti ja muusika valdkonnas osalejaid, keda ei esinda keegi, kuid kes on suures kultuuripildis siiski väga olulised osapooled.

Valdkonna koordineerimisega seotud peamised väljakutsed tulenevad peamiselt sellest, kas ja kuidas erinevad valdkonnas tegutsejad valdkonda mõtestavad. Oluline veelahke jookseb klassikalise muusika ja teiste muusikastiilide vahel (mõnedel juhtudel kasutatakse antud kontekstis klassikalise muusika defineerimiseks ka termineid nagu „süvamuusika“ või „professionaalne helikunst“, kuid ennekõike just viimane pole korrektne, kuna ka teised muusikastiilid võivad olla, ja paljudel juhtudel ongi, professionaalsed). Erinevad osapooled tõlgendavad neid termineid erinevalt

¹²⁹ Kultuuriministeerium (2021)

ning kuigi otseselt ei saa olukorda nimetada vastasseisuks, siis pole jõutud ka ühisele arusaamale, kuidas peaks toimuma ja toimima riigipoolne rahastus neis valdkondades – kumba neist kahest laiaast valdkonnast või suunast helikunsti ja muusika valdkonna sees tuleks ennekõike rahastada ja toetada. Intervjuudele tuginedes on sellest tulenevalt ka suhteliselt vähe ühtsust Eesti helikunsti ja muusika maastikul ning polariseerumine eri huvigruppide vahel on suur. Paaril korral tõdeti isegi, et oma initsiatiivil erinevad huvigrupid kokku asja arutama ei tuleks ning see saab toimuda vaid ministeeriumi eestvedamisel ja vahendamisel.

Valdkonna laiemal koordineerimise osas esitati intervjuudes mitmeid erinevaid seisukohti. On neid, kes näevad küll ministeeriumit olulise ja vajaliku partnerina, kuid kaheldakse selles, kas ministeerium oskab ja suudab erinevate huvigruppide huve piisaval määral tasakaalustada – selliselt, et tagatud oleks paljude erinevate helikunsti ja muusika valdkondade mitmekesisus. Samal ajal on osad seisukohal, et arenguruumi on ka tänaste valdkondlike esindusorganisatsioonide juhtimise ja juhtimiskultuuri osas. Tõdetakse, et paljusid asutusi juhivad muusikud ise, aga muusik kui valdkonna ekspert ei pruugi samal ajal ilmtingimata olla ka hea juht. Kriitikat tehti ka selle kohta, et mitmetes valdkonna organisatsioonides on juhtivatel kohtadel inimesed, kes on samal ajal seotud ka teiste valdkondlike organisatsioonidega. Mõnedel juhtudel mainitakse ka tänaste Eesti organisatsioonide juhtumiskultuuri, mis on kohati vananenud, st juhtimine antakse üle juba varasemate kokkulepete alusel, mitte aga avalike ja avatud konkursside kaudu nagu paljudes teistes riikides.

Kohalike omavalitsuste otsene huvi või kaasatus helikunsti ja muusika valdkonna tegutsemise ja arendamise juures on Eestis pigem juhuslik (kui välja arvata asjaolu, et riigikoolide omanikud on kohalikud omavalitsused).

Muusika ja helikunsti valdkonda toetavad rahaliselt peamiselt Kultuuriministeerium, Eesti Kultuurkapital (Kulka), Eesti Rahvakultuuri Keskus, EAS, kohalikud omavalitsused ning erinevad fondid ja sihtasutused, vähemal määral ka sponsorid, ja varasemalt Hasartmängumaksu Nõukogu (kuni 2019 aastani). Eesti Autorite Ühing toetab muusikavaldkonda autoritasudest saadavate tulude kaudu.

Toetuste ja rahastuse osas on ka muusika ja helikunsti valdkonnas olukord sarnane teiste Eesti loomevaldkondadega: erinevate osapoolte hinnangul on rahastus ja/või riigipoolne tugi ebapiisav. Kuigi sedastatakse, et ministeeriumi vaates on vajalik selgelt defineerida ja piiritleda erinevad toetust saavad (ala)valdkonnad (nt festivalid jm), võib see samal ajal osutada takistuseks just uutele algatustele ja innovatsioonile, mis ei mahu rangelt võetuna ühe või teise (ala)valdkonna alla (nt eksperimentaalne muusika või interdistsiplinaarne helikunsti/muusika looming, mis võib olla osa teatrikunstist, kirjandusest, disainist vm). Seega esitati uuringu käigus ka ettepanekuid loomaks mõni selline toetusmeede, mis aitaks suunata ja toetada just tavapäraste definitsioonide piiridest väljuvat, uuenduslikku loomingut ja algatusi. Vähe on ka nn metseenlust või erasektoripoolseid algatusi (nt konkursside või

stipendiumite raames), mis toetaks just eraisikuid (vt täpsemalt erasektori osas allpool).

Valdkonna suurim rahastaja ja toetaja on riik, seda ennekõike läbi Kultuuriministeeriumi taotlusvoorude ja Kulka rahastuse. Vahemikus 2016–2020 toetati erinevaid muusikvaldkonna organisatsioone – nii riigiasutused (nt kontsertorganisatsioonid, PPA), avalik-õiguslikud asutused (Rahvusooper Estonia, ERR, kõrgkoolid), loomingulised organisatsioonid ja esindusorganisatsioonid (nt festivalid, keskused, MTÜ-d, SA-d) kui ka äriühingud (ettevõtted, kontserdikorraldajad) – summas ligikaudu 14 miljonit eurot.

Ligikaudu kaks kolmandikku sellest toetussummast (~11 miljonit eurot) on olnud suunatud taotlusvoorude ja tegevustoetuste kaudu muusikavaldkonna loomingulistele ja esindusorganisatsioonide, ligi 2,6 miljonit eurot muusikavaldkonnaga seotud äriühingutele ning ligi poole miljoni euro ulatuses on toetatud muusikavaldkonnaga seotud riigiasutusi ja avalik-õiguslikke asutusi.

Valdkonda on toetanud ka EAS läbi loomemajanduse ekspordi programmi (2016–2019) summas ~390 000 eurot, millest peamised toetuse saajad on olnud näiteks AS Estonia Klaverivabrik ekspordivõime arendamiseks, Est-TradMusic OÜ artisti Maarja Nuut eksporditegevuse arendamiseks ning Folk Massidesse OÜ ansambli Trad.Attack! eksporditegevuse arendamiseks.

2020. aastal jagati pandeemiast kannatada saanud valdkonnale ligikaudu 2 miljoni euro väärtuses kriisiabi.

Viie aasta lõikes (2016–2020) on Kulka poolt taotlusvoorudes jagatavad toetused jäänud laias laastus samasse suurusjärku (muutus jääb iga-aastaselt +/- 5% juurde). Suhteliselt stabiilselt on aga viie aasta jooksul tõusnud Kultuuriministeeriumi toetus loomingulistele organisatsioonidele läbi taotlusvoorude (765 000 eurolt 992 000 euroni), mis moodustab ka ligi kolmandiku kogu valdkonna riigipoolsest toetusest.

Lisaks saavad loovisikute ja loomeliitude seaduse (LLS) alusel loometoetust taotleda vabakutselised loovisikud, kes tegelevad loometegevusega autori või esitajana, ning tunnustatud loomeliidud ehk mittetulundusühingud, mille eesmärk on edendada ühte loomeala ja toetada oma liikmeks olevate loovisikute loometegevust. Helikunsti valdkonnas on kolm riiklikult tunnustatud loomeliitu (Eesti Heliloojate Liit, Eesti Esitajate Liit ja Eesti Interpreetide Liit), kes on vahemikus 2016–2020 saanud Kultuuriministeeriumilt toetust 2,1 miljoni euro ulatuses (sellest valdava enamuse Eesti Esitajate Liit) ning Kulka ~1 miljoni euro ulatuses.

ÕPPEASUTUS	LÕPETAJAD	
	2015/16	2019/20
EMTA	184	157
TLÜ	21	5
TÜ	22	44
Kokku	227	206

Tabel 8. 2015/2016. ja 2019/2020. õppeaastal helikunsti valdkonna lõpetanute võrdlus.

Allikas: Haridussilm.

ÕPPEASUTUS	LÕPETAJAD	
	2015/16	2019/20
Heino Elleri Muusikakool	184	157
G. Otsa nim Tallinna Muusikakool	21	5
Kokku	22	44

Tabel 10. Kutsehariduskoolides 2015/2016. ja 2019/2020. õppeaastal helikunsti erialade lõpetanute võrdlus

Allikas: Haridussilm.

Helikunsti valdkonnaga seotud loovisikud on saanud viie aasta jooksul Kultuuriministeeriumi toetust 583 000 euro ulatuses ning Kulka toetust ligi 3 miljoni euro ulatuses, millest suurim kasv toetussummates (ligi kahekordne võrreldes kolme esimese vaadeldud aastaga) on toimunud 2019. (~700 000 eurot) ja 2020. (~900 000 eurot) aastal.

Erasektori roll

Erasektori roll muusika ja helikunsti valdkonnas on varieeruv ning sõltub konkreetsest sisutegevusest. Ennekõike on erasektori roll helikunsti ja muusika valdkonnas seotud muusikateoste loomise, esitamise, kirjastamise, salvestamise ja vahendamisega. Nagu on välja toodud ka Praxise kultuuripoliitika põhialuste hindamises, on keeruline hinnata erasektori rolli, ennekõike muusikaettevõtlaste ja muusikaekspordi osakaalu, kuna puudub täpne ülevaatlik statistika valdkonnas tegutsejate, kontsertide, välisesinemiste ja sponsoriuse kohta.¹³⁰

Tuntakse vajadust selge, süstematiseeritud ja läbipaistva statistika järele – seda nii riigi ja poliitikakujundajate vaates kui ka valdkonnas osalejate endi poolt. Soov on süstematiseeritud ja regulaarse statistika järele selle kohta, kui palju on täpselt valdkonnas tegutsejaid (näiteks, kui palju Eesti loomingut esitatakse nii Eestis kui ka välismaal; kui palju on aktiivseid tegutsejaid, nt kollektiive). Samuti soovitaks saada statistikat ja ülevaadet muusika ja helikunsti valdkonna toetustest (näiteks keda ja kui palju riigi, kohalike omavalitsuste, erasektori jt poolt toetatakse ja rahastatakse; riigi vaates peetakse veel lisaks oluliseks teada, kuidas toetused nõ konverteeruvad vahetuks majanduslikuks mõjuks, st kas ja kuidas toetavad toetused Eesti riigi üldist majanduslikku, aga ka muude valdkondade arengut).

Kuigi informatsioon ühe või teise nimetatud valdkondliku ülevaate osas on kohati olemas, on siiski puudu terviklik vaade andmetele, mis võimaldaks valdkonnas toimuvat laiemalt hoomata. See võimaldaks ka näidata (ja ennustada) trende, pakkuda kõikidele osapooltele kvaliteetset infovoogu ning tasakaalustada ja toetada valdkondlikke diskussioone (näiteks, milline peaks olema professionaalse helikunsti ja laiemalt muusikavaldkonna suunaline toetus riigi poolt ehk milline muusikavaldkond saab hakkama ilma ja kes ainult riigi toega, s.o kuidas saaks riik toetada võimalikult suure osa liikumist iseseisvalt hakkamasaamise suunas, aga ka, kui suur osa turutõrkest on kunstlik).

130 Praxis (2021b). Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020 lõpphindamine. Poliitikauuringute Keskus Praxis.

Metseenlus on valdkonnas keeruline tekkima, kuna osaliselt puudub ka kogemus, hoiakud ja tavad taoliseks tegevuseks. Mõned sellealased tegevused küll toimivad, näiteks nagu Kultuuripartnerluse SA või Eesti Pillifondi SA tegevus. Viimane neist keskendub ennekõike kõrge väärtusega ja rariteetsete keelpillide soetamisele ning kasutada andmisele Eesti noortele interpretidele, fondil on ka selge investeerimisfookus pillide väärtuse suurendamise kaudu. Samuti on viimasel ajal hakanud tekkima nõ sõprade klubid erinevate kollektiivide juurde (nt ERSO või Arvo Pärki keskuse juures). Laiemas vaates on metseenlus muusikavaldkonnas Eestis siiski alles veel lapsekingades.

Erasektori rolli muusikaettevõtluses, aga ka laiemalt kogu helikunsti valdkonnas, mõjutab olulisel määral digitaalse muusika turu kasv, digitehnoloogiate levik, sh oskused nende tehnoloogiate käsitlemiseks ja rakendamiseks oma loomingus, samuti ka autoriõiguste arenguga seonduv. Intervjuudes toodi välja, et tänane autoriõiguste infrastruktuur Eestis on kohati nõrk ning samavõrra nõrk on ka valdkonnas tegutsejate teadlikkus autoriõigustest, ennekõike just uute tehnoloogiliste arengute kontekstis (nt voogedastus, erinevad digiplatvormid jm).

Tugev ekspertiis neil teemadel Eestis küll eksisteerib, kuid tugineb esialgu veel üksikute inimeste teadmisele ning ka tugevus ise on kohati ainult nn lõigupõhine (nt produtsendid teavad vaid enda tööloogiga seotut). Seetõttu peavad erinevad osapooled väga vajalikuks Eesti autorite toetamist selles valdkonnas ning nende teadmiste/oskuste arendamist autorõiguste/digikompetentside osas. Positiivne on aga asjaolu ja trend, et erinevad osapooled Eestis on hakanud vastavat kompetentsi üha rohkem sisse ostma (ka väljastpoolt Eestit), mis omakorda kinnitab, et vajadus taolise oskusteabe ja toe järele on selgelt olemas. Lahendus sellele ei saa aga olla vaid kompetentsi loomine/tekitamine avalikku sektorisse (nt üks ministeerium), vaid erinevate osapoolte seisukoht on, et taoline kompetents ja teadmine peab olema palju laiapõhjalisem ja horisontaalsem (nt erinevad ministeeriumid, esindused, sihtasutused jm).

4.7.2 Valdonna järelkasv

Professionaalsete kunstnike järelkasv on üks helikunsti/muusika valdkonna kestlikkuse alustalasid. Helikunsti valdkonnas täiendatakse ennast nii Eestis kui ka välismaal. Eestis saab helikunstiga seotud erialasid õppida kolmes kõrgkoolis: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemias (EMTA), Tallinna Ülikoolis (TLÜ) ja Tartu Ülikoolis (TÜ), sh TÜ Viljandi Kultuuriakadeemias. 2019/2020 helikunsti valdkonnas oli erinevatel erialadel lõpetajaid kokku 206, mis on mõnevõrra väiksem kui 2015/2016 õppeaastal lõpetanute hulk (227), kuid viimase viie aasta lõikes on lõpetajate arv jäänud +/-10% piiresse.

Helikunsti valdkonnaga seotud erialasid saab õppida ka mitmes kutsehariduskoolis: Heino Elleri nimelises Tartu Muusikakool ja Georg Otsa nimelises

Tallinna Muusikakoolis. Aastate lõikes on kutsehariduses mõne helikunsti eriala lõpetajate arv kasvanud (66-lt 89-ni) ning kasv on ennekõike tulnud G. Otsa nim Tallinna Muusikakooli poolt, kus lõpetajate arv on aasta-aastalt kasvanud. 2022. aasta sügisel avatakse Tallinnas uus, Haridus- ja Teadusministeeriumi haldusalas olev riigikool ehk ühe õppeasutusena tegutsev kutseõppeasutus ja riigigümnaasium Tallinna Muusika- ja Balletikool (MUBA), kuhu on liidetud Tallinna Muusikakeskkool, Georg Otsa nimeline Tallinna Muusikakool ja Tallinna Balletikool. Lisaks sellele pakutakse Eestis lastele ja noortele muusikaõpetust rohkem kui sajas helikunsti ja muusikavaldkonnas huviharidust pakkavas huvikoolis, sh eramuusikakoolides- ja stuudiotēs (kus sageli õpivad ka täiskasvanud).

Järelkasv, muusika ja helikunsti valdkonnas, ennekõike professionaalse helikunsti valdkonnas on olnud pikalt murekohaks. Teiste seas on selle välja toonud nii EKI loomemajanduse olukorra uuring (2018) kui ka kultuuripoliitika põhialuste hindamine (2021). Ka siinse uuringu intervjuud ja fookusgrupi arutelud viitavad samale kitsaskohale muusikaalases hariduses ja järelkasvus. Ühelt poolt taandub järelkasv Eesti haridussüsteemis toimuvale, teisalt saab järelkasvu vaadelda ka juba tegutsevate osapoolte hulgas helikunstis ja muusikas.

Erinevad osapooled tõdevad, et kuigi võrreldes teiste riikidega on Eestis olukord parem, on muusikaõpetus Eesti koolides sageli siiski vähene (selleks ettenähtud tundide arv) ja/või ühekülgne (näiteks keskendumine ennekõike laulmisele, kuid sellele lisaks võiks rohkem juures olla ka kompositsiooniõpetust vm) ja/või on tänased kooliõpikud koostatud vormis, mis on koolinoore jaoks liiga keeruline hoomamaks eri seoseid, mistõttu ei pruugi see ka tänapäeva noori kõnetada. Õpetajad koolides on täna küll kõrge tehnilise tasemega, kuid kohati võivad olla liialt ühekülgse arusaamaga valdkonnast, sh pigem vanemaealised ning madalalt tasustatud.

Teisalt valitseb valdkonna inimeste hulgas ka arusaam, et kuigi muusikalane huviharidus täidab väga olulist lünka muusikahariduse pakkumisel ning lisaks ka sotsiaalset/ühiskondlikku lõimumisalast rolli (nt tagades selle, et ka maakohtades saavad noored tegeleda eri instrumentide mängimisega, luua ansambleid jm), ei pruugita tänase huvihariduse süsteemi kaudu piisavalt hästi või kiiresti tuvastada just neid noori (nn talente), kellel on potentsiaal suunduda edasi professionaalse helikunstiga tegelema. Lisaks sellele ei vasta praegune huvihariduse süsteem kõigi tänapäeva noorte vajadustele, mistõttu otsitakse üha enam ka alternatiivseid, nn süsteemiväliseid muusikaõppe võimalusi.

Teisisõnu on valdkonna järelkasvu juures peamiseks murekohaks, et tänane (haridus)süsteem ei tooda piisavalt palju valdkonna professionaalset järelkasvu, sh edasiõppijaid kõrghariduses. Õpetajad on sageli kas alarahastatud või puuduvad neil oskused järelkasvu tuvastamiseks või selle toetamiseks (nii koolides kui huvihariduses), mis tähendab ka suurema fookuse seadmist õpetajate ettevalmistamisele ning õpetajakoolitusele. Samuti on mure-

kohaks küsimus, kuidas saada ja leida õpetajaid ka väiksematesse piirkondadesse väljaspool suuri keskusi. Järelkasvu osas on murekohaks ka üldine ja globaalne trend, kus klassikalise muusika kultuuri ja akadeemilise kontserdisaalide muusika publik (ja tegijad) on reeglina langustrendis (ning näiteks ka Eestis probleemiks õppekohtade täitmine, sh kohalike Eestist pärit õpilastega). Tõdetakse, et professionaalidel pole enam keelelisi ega muid takistusi enda täiendamiseks väljaspool Eestit (mis võib taanduda ka kohalike koolide maine küsimusele; tihti on ka nende esimene töökoht väljaspool Eestit), kuid on oht, et nad võivadki välisriiki jääda, ning seega on vajalik nende Eestisse tagasimeelitamine – ja see saab toimida ennekõike sellises keskkonnas, kus on nii piisav rahaline motivatsioon (palgad, hüved), sobilik ja heas korras infrastruktuur (sh hooned) kui ka muus osas soosiv ja toetav tegutsemiskeskond.

Väljaspool haridussüsteemi on järelkasvu ja ka kestlikkuse tagamisel oluline valdkonnas tegutsejate rahvusvaheline võrgustumine. Eri intervjuude põhjal võib hinnata, et ligikaudu kolmandik valdkonnas tegutsejatest saab rahvusvahelises plaanis ise hakkama: võrgustiku loomine, messidel käimine, enda toodangu turustamine ja müümine. Ennekõike on need osapooled, kes on ka Eestis tegutsedes tugevad. Teisalt on aga ülejäänud tegutsejad, keda eri hinnangutel on ligikaud 50–70%, kes vajavad tõuget ning tuge selleks, et nad saaksid professionaalselt edasi liikuda nii Eestis kui ka rahvusvaheliselt.

Järelkasvu mõjutab suuremal või vähemal määral ka muusika jäädvustamisega seonduv: seda peetakse nii intervjuudes kui ka Praxise 2021. aasta uuringu põhjal Eestis lünklikuks. Stuudiotēs on helikunsti ja muusika salvestamine aga keeruline ja kallis. Piiratud ressursside tingimustes peetakse seega vajalikuks ühiselt läbi mõelda, kas, kuidas ja millist muusikat Eestis jäädvustada – kas väärtuspõhiselt või muudest kriteeriumitest lähtuvalt. Eri hinnangutel on võimalik selles küsimuses Eestis ka eri valdkondlike osapoolte vahel kokkulepe saavutada (sh avaliku sektori poolt ja vahendusel, mis eeldab ka tugevat ja selgelt väljendatud poliitilist tahet), kuid tegurid, mida taoliste kokkulepete ja arutelude juures arvestada on mh autoriõigused ning jäädvustamiseks vajalike rahaliste ressursside olemasolu. Head näited muusika jäädvustamise osas olid COVID19 ajal näiteks eraettevõtted Elisa ja Telia (nt Elisa Stage virtuaalsete esinemiste pakkumine voogedastusplatvormil).

4.7.3 Publiku ja kuulajate teavitamine

Sarnaselt teiste loomevaldkondadega on ka muusika ja helikunsti valdkonna kestlikkuse tagamisel üheks oluliseks teguriks erinevate osapoolte – nii loojate kui ka kuulajate – teadlikkuse kasvatamine, valdkonna terviklik väärustamine ning mitmekülgse muusikahariduse pakkumine inimese erinevatel eluetappidel (nii haridussüsteemis kui ka väljaspool).

Siinse uuringu andmekogumise käigus selgus, et kestlikkuse tagamisel ja teadlikkuse kasvatamisel sõltub palju erinevate osapoolte hoiakutest. Intervjuudes tõdeti korduvalt, et nii avaliku sektori, ühiskonna, kuulajate kui ka teiste seotud osapoolte hoiakud muusika ja helikunsti valdkonna osas varieeruvad. Valdkonnas tegutsejatel on soov ja ootus just avalikule sektorile suurema toe saamiseks, seda nõ eeskujude andmise kaudu – näiteks, kes/mida/millist muusikat avalikus sektoris esitab ja eelistab ning seeläbi kaudselt ka ressursse suunab. Teisalt mõjutab avaliku sektori hoiak ka ühiskonda ja tarbijat laiemalt, kes võib taolise kaudse suunamise põhjal otsustada, milliseid valikuid helikunsti tarbimisel teha (näiteks, millise valdkonna loomet tarbida). Samal ajal aga tuleb selgelt teadvustada ja arvestada, et tänapäevaste (globaalsete) arengute puhul ja fragmenteerunud maailmas on avaliku sektori mõju inimeste tarbimiskäitumisele või hoiakute muutmisele üha vähenev. Mõjutused tarbimiseks ja tarbijakäitumiseks tulevad mujalt kui riigi või avaliku sektori poolt.

Publiku ja kasutajate ehk tarbijate hulka võib aga vähendada asjaolu, et hoolimata üha kasvavast kontsertide arvust Eestis on tõusmas ka kontsertide piletihinnad, mis võib kahandada mõnede elanikkonna rühmade osasaamist muusikaelust.¹³¹ Oma mõju ürituste korraldamisele on ka COVID-19-I ning paari intervjuueeritu sõnutsi on ka üha kasvav inflatsioonisurve avaldamas mõju nii piletite hindadele kui ka kontsertide korraldamiskuludele laiemalt.

Globaalse digitaliseerumise foonil on Eesti helikunsti ja muusika tootjatel üha keerulisem just voogedastuse platvormidel, kuna majanduslikult suurt tulu sealt ei saa (tasud madalad, kohalik kuulajaskond väike). Seetõttu tõdetakse, et järjest rohkem on neid esitajaid, kes loovad loomingut vaid hobi korras ja ei oota majanduslikku kasu, kuid see võib kahandada jällegi loomingu kvaliteeti.

Teisalt mõjutab valdkonda ka muusika ja helikunsti kättesaadavus: ennekõike just professionaalse helikunsti kättesaadavus on Eestis regiooniti erinev ja ebaühtlane. Nii on see eriti just kohtades, mida saadavad turutõrked, st kohtades, kus muusika/helikunsti pakkumine tarbijale toimub nn turuloo-gika või turumajanduslike tingimuste alusel ehk pakkumise-nõudluse põhiselt, mis omakorda tekitab selle ebaühtlase jaotumise üle Eesti.

Valdkonna kahe peamise tugevusena saame välja tuua unikaalse laulupeo-kultuuri, mis hoiab Eestit ka globaalselt helikunsti valdkonnas nõ pildil ning taastoodab kaudselt ka valdkonna järelkasvu. Teisalt on valdkonna peamiseks murekohaks (nagu ka enamikus teistes loomevaldkondades) ebapiisav rahastus ja/või riigipoolne tugi, aga ka õpetajaskonna vähesus ning teatud määral ka sisemised valdkondlikud vastuolud klassikalise muusika ja ülejäänud muusikastiilide vahel, ennekõike selle osas, mil määral peaks riik ühte või teisi toetama.

Muusikavaldkonna SWOT-tabel

Tugevused (sisemine)

- **Unikaalne laulupeokultuur** – tugev kuvand maailmas, Eesti kui muusikarahvas
- Kasvav teadlikkus valdkonnast
- Muusikaga kokkupuude lasteaias ja üldhariduses teiste

riikidega võrreldes tugev (sh nt noodikirjas) – tehniliselt tugev (kuid võib tekitada ühekülgse arusaama valdkonnast)

- Kasvav rahvusvahelistumine – Eesti on koht, kuhu soovitakse tulla, sh tulevad välistudengid ning paljud neist jäävad edasi Eestisse (EMTA)
- Sissetulekute ja üldise elatustaseme kasv Eestis meelkitab tagasi ka helikunsti/muusika valdkonnaga tegelejaid

- **Digitaalsete tehnoloogiate areng** (nt voogedastus, sh teatud areng toimunud ka COVID19 tõttu)
- Rohepöörde – toomas uusi lahendusi ja ideid, mis muidu poleks tekkinud
- **Ühiskondlik hoiak ja teadlikkuse tõstmine** – läbi eeskujude jmt võimalus mõjutada (suurendada) tarbimist ning ka tarbijatel valdkonna sisulist mõttestamist
- Tarbimise ja tarbijaga seotud arengud – vajab arutelu, millist (helikunsti, muusika) kultuuritarbijat me soovime näha 20-30 aasta pärast ning kas ja kes peaks seda suunama/toetama
- Vajadus uute ja innovatiivsete (Kultuuriministeeriumi poolsete) rahastusmeetmete järele
- Erivate kunsti-/kultuurivaldkondade piiride hägustumine (ka positiivses võtmes) – suur väljakutse, kuid ka võimalus uuteks võimalusteks
- Rahvusvahelistumine – suurendab võrgustumist, kompetentside laiendamist jm
- Ettevõtlikkus/ettevõtlus – professionaalses muusikas ei soovi kõik tegeleda ettevõtlusega, kuid võimalik nügida ning vajalik pakkuda täielik tugi/infrastruktuur neile, kes seda soovivad
- Sobiliku ja toetava keskkonna pakkumine – sellisel juhul hoolitseb valdkond ise oma kestlikkuse eest

Võimalused (väline)

Nõrkused (sisemine)

- Valdkondlik (riiklik) **alarahastus**
- Autoriõiguste (digitaalses maailmas uute arengutega kaasvate) alane teadlikkus madal, sh digikompetentsides
- Õpikud ja koolimaterjalid on õpilaste jaoks liiga keerulised, et hoomata valdkonnasiseseid või -vahelisi seoseid; ei kõneta tänapäeva noort põlvkonda
- Üldhariduses **õpetajate vähesus**, sh tänane pedagoogiline kaader ei ole võimeline pakkuma laiapõhjalist muusikaharidust
- Muusikakoolid on muutunud osaks huviharidusest (mis iseenesest on ka positiivne, nt väga oluline sotsiaalne aspekt maa-kohtades), aga see ei pruugi luua parimaid tingimusi professionaalse järelkasvu tagamiseks, sh nn talentide tuvastamine sellises süsteemis üldjuhul keeruline
- **Erinevad koolkonnad/ideoloogiad** – erinevad arusaamad nn professionaalse helikunsti (klassikalise muusika) ja muusika olulisusest (just riikliku rahastuse võtmes)
- Muusika/helikunsti regionaalne kättesaadavus ebaühtlane
- Korraliku statistika puudumine (nii kes mida teeb kui ka nt ülevaade toetuste andmisest)
- Erasektor toetab liiga vähesel määral (metseenlus), ennekõike just eraisikuid

- Konkurents toetuste/raha pärast, mis tekitab polariseerumist ja vähendab valdkonnaülest ning organisatsioonidevahelist ühtsust
- Valdkonna mõtestamine ehk nn semantika – erinevad seisukohad, kes ja kuidas peaks toetama professionaalset helikunsti vs. muusikat
- Auditooriumide fragmenteerumine
- Demograafiline areng (rahvastiku vähenemine) – keeruline leida uusi õpilasi; kuid ka inimeste huvid muutuvad koos muutustega ühiskonnas
- Teiste riikide konkurents – teadmatus, mis toimub Euroopas (nt, kas või kes võib osutada konkurendiks)
- Läbipaistvus – kuhu ja kellele täpselt läheb riigipoolne rahastus (st taotlusvoorude tulemused)
- **Hoiakud** – nii avalik sektor kui ka ühiskond – pole selge, kes/mida/millist muusikat eelistab ja kuidas/kuhu ressursse suunab. Tajutakse ohtu, et täna ei väärtustata helikunsti nõavalike hoiakute tasandil piisavalt (kuid hoiduda tuleb ka mingite hoiakute põlistamisest)
- Prof. helikunst (ennekõike klassikaline muusika) muutumas elitaarseks meelelahutuseks
- Karjäärivõimalused valdkonnas on kesised
- Helikunsti **salvestamine/säilitamine/jäädvustamine** on kesine, toimub *ad hoc*-põhiselt, ei ole süsteemne
- Teatud muusikavaldkondades ei soovita muutusi ja ollakse kartlikud (mentaliteet on ajale jalgu jäänud)
- Turuloogika ei toimi sageli teatud valdkondades (nt süvamuusika või klassikaline muusika)
- Voogedastuse madalad tasud

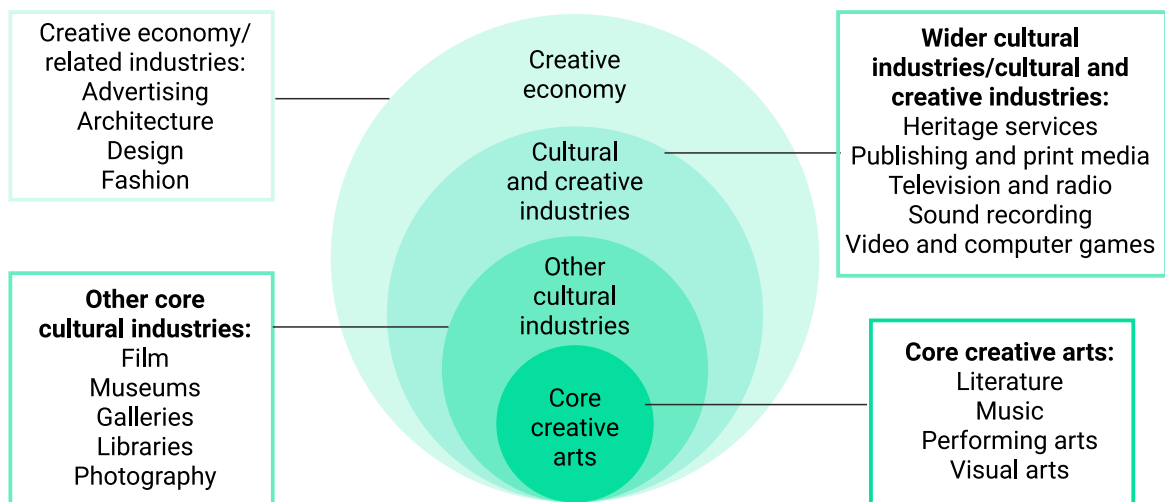
Ohud (väline)

5. Loomevaldkondade ökosüsteemi kestlikkuse tegurid

Euroopa Komisjon on kultuuri- ja loomesektorid määratlenud kui „sektorid, mille tegevus tugineb kultuurilistele väärtustele või kunstilisele ja muule individuaalsele või kollektiivsele loomingulisele väljendusele”.¹³² Nende tegevus hõlmab selliste kaupade ja teenuste arendamist, loomist, tootmist, levitamist ja säilitamist, mis kätkevad kultuurilist, kunstilist või muud loomingulist väljendust, ning selliseid seonduvaid funktsioone nagu haridus või juhtimine.

Kui paaril viimasel kümnendil on tavaks olnud loomevaldkondi käsitleda ja mõõta kitsalt, (kasumit taotleva) loomemajandusena (*cultural and creative industries*, hiljem *cultural economy*), siis hiljuti on taas asutud eristama loomeprotsessi ning alles selle tulemit tootmist ja levitamist loomemajandusena.¹³³ Loomeinimesed on seega paigutatud oma loovideede ja nende teostusega justkui kontsentriiliste ringide keskmesse, kus iga järgmine kiht lisab tööle väärtust ja viib seda uute sihtrühmadeni (vt nt joonis 28).

Loomeprotsessi käsitlemist väärtuse loomisena toetas pikka aega levinud loovuse (*creativity*) määratlus kui tegevus, mis loob midagi originaalset (*novel*) ja vajalikku (*utility, appropriateness*).¹³⁴ Kultuurivaldkonnas võib teo- sele väärtuse omistamine võtta aga väga pikka aega – mõne kunsti- või muusikateose puhul sajandeid – ja on pea alati subjektiivne. Seetõttu tuleb loometegevusena käsitleda ka valmimise järel avaldamata või esitamata jäänud teoste loomist ja tegutsemist kasumit mittetaotleval eesmärgil.

Joonis 28. Loomemajanduse kontsentriiliste ringide mudel

Allikas: World Bank (2021), lk. 32

¹³² Loov Euroopa 2021–2027 (2021/818)
https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2021.189.01.0034.01.ES&toc=0-J%3AL%3A2021%3A189%3ATOC

¹³³ Vt nt <https://ec.europa.eu/culture/sectors/cultural-and-creative-sectors>

¹³⁴ Runco (2012), UNCTAD (2008), vt. ka OSKA (2019), lk. 13 (DCMS (2001) alusel)

Kultuuri valdkonnas on loomeprotsessi puhul valminud teose kasutusväärtusest olulisem interaktsioon, suhestumine ja tähenduse andmine.¹³⁵ Need omadused ei sõltu sellest, kas loome toimub ettevõtluse osana, riigieelarvelise asutuse töötajana või riigipoolse toetusega projekti raames või hoopis isiklikul eesmärgil. Sarnaselt hiljutise loovisikute toimetuleku mudelite uurin-guga¹³⁶ käsitletakse siin loomevaldkondade toimimist seega kui tegevust, mis hõlmab nii loovteoste ärakasutamist majanduslikel eesmärkidel kui ka majanduspoliitilisest mõõtmest vaba loomingut.

Loovisik, kelle individuaalne loovus, oskused ja anne on loomeprotsessi käivitavad (vt. teose loomine joonisel 4), panustab väga sageli ka kaasautori või -osalisena väärtusahela teistes etappides, näiteks eten-duse kunstnikuna, filmimuusika loojana, näituse kuraatorina, raama-tuillustraatorina, kontserdi valguslahenduse loojana, kultuuriüritust reklaamiva veebisaidi disainerina, jmt (vt ka joonis 31 allpool). Seetõttu on uuemates käsitlustes hierarhiliste väärtusahelate asemel eeskujuks võetud väärtusvõrgustikud, mis iseloomustavad paremini kultuurisek-toris toimivat kollektiivset koostöömudelit.¹³⁷ Väärtusvõrgustike kirjel-damisel ja analüüsimisel aluseks võetud süsteemiteooria¹³⁸ viis „loome ökosüsteemi“ (*creative ecosystem*) kontseptsioonini. Loomeökosüs-teeme on seni peamiselt kirjeldatud paigakesksena¹³⁹ – loomelinnak, kultuuripealinn, „loovlinn“ (*creative city*), kultuurilooline regioon, jmt¹⁴⁰ – kus sobiva taristu, teenuste ja nii osalejate kompetentside kui huviliste kasutajate kriitilise massi koostoimel saavad tekkida ökosüsteemile omased tunnused. Loovust käsitletakse siin dünaamilise isikutevahelise toimimisena avatud ja hajusalt võrgustunud kontekstis.¹⁴¹

Kohalike klasterite omavahelisi seoseid uurides on jõutud üleilmsete võr-gustike uurimiseni kultuuri- ja loomevaldkonnas (*global production net-works, global networks and connectivity*).¹⁴² Uurimisobjektis on siin olnud piiriülesed investeringud, maksusüsteemide mõju, tootmismudelite areng, tõmbekeskuste (nt. Hollywood, New York) mõju, jm. Kui filmitööstuses on globaalne haare nii filmi tootmisel kui levitamisel olnud normiks juba pikemat aega ning teistes valdkondades on rahvusvahelise haardega agentide või vahendajate võrgustikud samuti levinud, siis digitaalsed platvormid on viimastel aastatel jõuliselt murdnud seniseid toimemudeleid. Rahvusvaheliste platvorm-teenuste mõju kohalikele kultuurivaldkondadele on praegu mitmekülgsete uuringute objekt ja nende tulemuste selgumisel täiendatakse kindlasti ka kultuuri ökosüsteemi kontseptsiooni.

135 Brandt (2021)

136 Praxis (2021)

137 EC DG CES (2017), ptk „Intertwining and convergence in creative value chains“, lk 218–238

138 Hieronymi (2013)

139 Komorowski (2021), lk 1: „spatial agglomerations of creative activities in which links/collaborations between creative actors take place“

140 World Bank (2021), Anders-Morawska (2017), Comunian (2011)

141 Komorowski (2021)

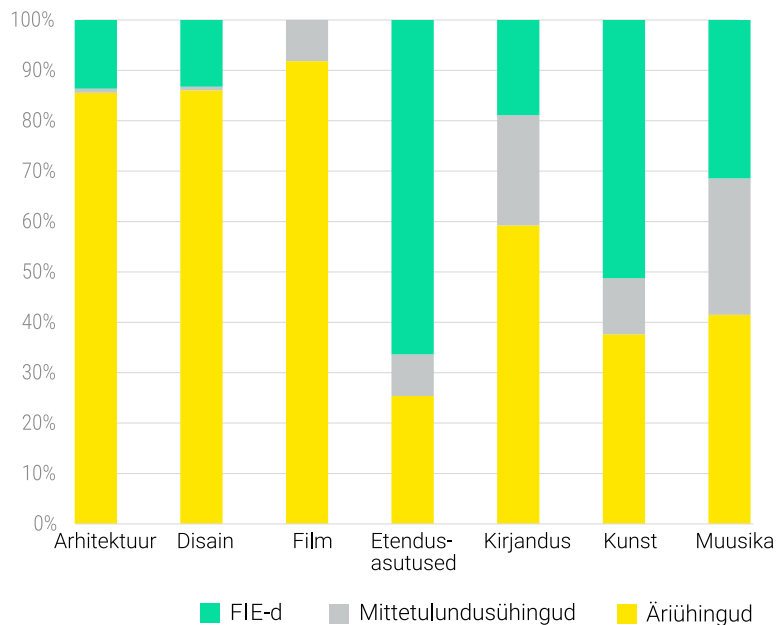
142 Hassink (2021)

Järgnevad alapeatükid kõrvutavad loomevaldkondade kestlikkuse tegureid ja toovad välja olulisemad asjaolud, mis praeguses valdkondade ökosüsteemis jätkusuutlikkust mõjutavad.

5.1. Valdkondade toimetumudeliid

Maailmas on loomevaldkonnad traditsiooniliselt olnud üles ehitatud mudelile, kus väiksem hulk ettevõtteid või asutusi tuginevad suurema hulga loovisikute tegevusele ja panusele. Käesolev uuring näitas, et Eestis on loomesektori toimetumudeliid märksa keerukamad – neis on lõimunud vabakutseliste loovisikute, riigiasutuste ja riigi osalusega sihtasutuste, ettevõtete ja mittetulundusühingute koostöö.

On valdkondi, kus ülekaalus on VKE-d (nt arhitektuur, disain, film), kuna üksiküritajana on raske toime tulla või läbi lüüa. Etenduskunstide valdkonnas on riigi- ja munitsipaalasutuste osakaal arvestatav, kirjanduse valdkonnas on avalik sektor ülekaalus raamatukogude näol (rahvaraamatukogud kui KOV-i asutused, teadus- ja kooliraamatukogud õppeasutuste üksustena). Avalik-õiguslikke organisatsioone on loomevaldkondade maastikul lisaks ülikoolidele kolm: Rahvusoper Estonia, Eesti Rahvusraamatukogu ja riivamisi ka Eesti Rahvusringhääling. Sihtasutustena tegutsevad enamus valdkondade pärandit säilitavaid muuseume, aga neid on rohkem asutatud muusika ja kunsti valdkonnas. Valdkondadeüleste sihtasutustena tegutsevad näiteks SA Kultuurileht ja SA Autorihüvitusfond. Mittetulundusühing on kohustuslik organisatsioonivorm loomeliitude puhul, aga ka kõik teised esindus- ja katusorganisatsioonid tegutsevad MTÜ-na. MTÜ on rohkem levinud kirjanduse, muusika ja kunsti valdkonnas, aga neid leiab

Joonis 29. Ettevõtlusvormide osakaal loomevaldkondades 2015–2016 seisuga
Allikas: EKI (2018)

ka sellistelt tegevusaladelt nagu koolitamine ja eksport. Füüsilisest isikust ettevõtjana on loovisikuid enim tegutsemas teatri ja kunsti valdkonnas. Joonisel 29 on esitatud valdkondade võrdlev seis erinevate organisatsiooni tüüpide kaupa aasta 2015–2016 seisuga (uuemaid andmeid ei õnnestunud uuringu käigus leida).

Valdkonnad, kus domineeriv tegutsemisvorm on äriühing, on ühest küljest justkui paremini loomemajanduse toetusmeetmetega kindlustatud (vt ptk 5.4 allpool), kuid teisalt on keskmine töötajate arv loomevaldkondade ettevõtetes 1-2 ning nende käibenumbrid on liiga madalad, et neile toetustele kvalifitseeruda.

Vabakutseliste loovisikute arvu Eestis on hinnatud hiljutises uuringus: Maksu- ja Tolliameti registriandmete põhjal leiti neid kokku 10 200.¹⁴³ Neist igal teisel on oma ettevõtte või on ta ettevõtte osanik, mis tegutseb kõige sagedamini disaini (17%) või kunsti (13%) valdkonnas, samuti on levinud tõlketeenused, fotograafia, arhitektuur, lavakunst, reklaamindus ja kinofilmide tegemine (kõik 8%)

Loomevaldkondades on võimalik rakendust leida erinevate töövormide kaudu: põhitöö, osaline tööaeg, tööampsud, kõrvaltegevus põhitöö kõrval. Iseendale tööandjate osakaal on Eesti kultuurisektoris Eurostati andmetel 19% (2020. a).¹⁴⁴ Iseendale tööandjaks olev loovisik on tüüpiliselt seotud korruga mitme projektiga ja nende vahel või kõrval võib teha ka osalise koormusega palgatööd. Töövormide kombineerimine on toimetulekuks reeglina vajalik, ettearvatust ja ebakindlust on aga sellises tööhõivemustris loovisikute jaoks üleliia.

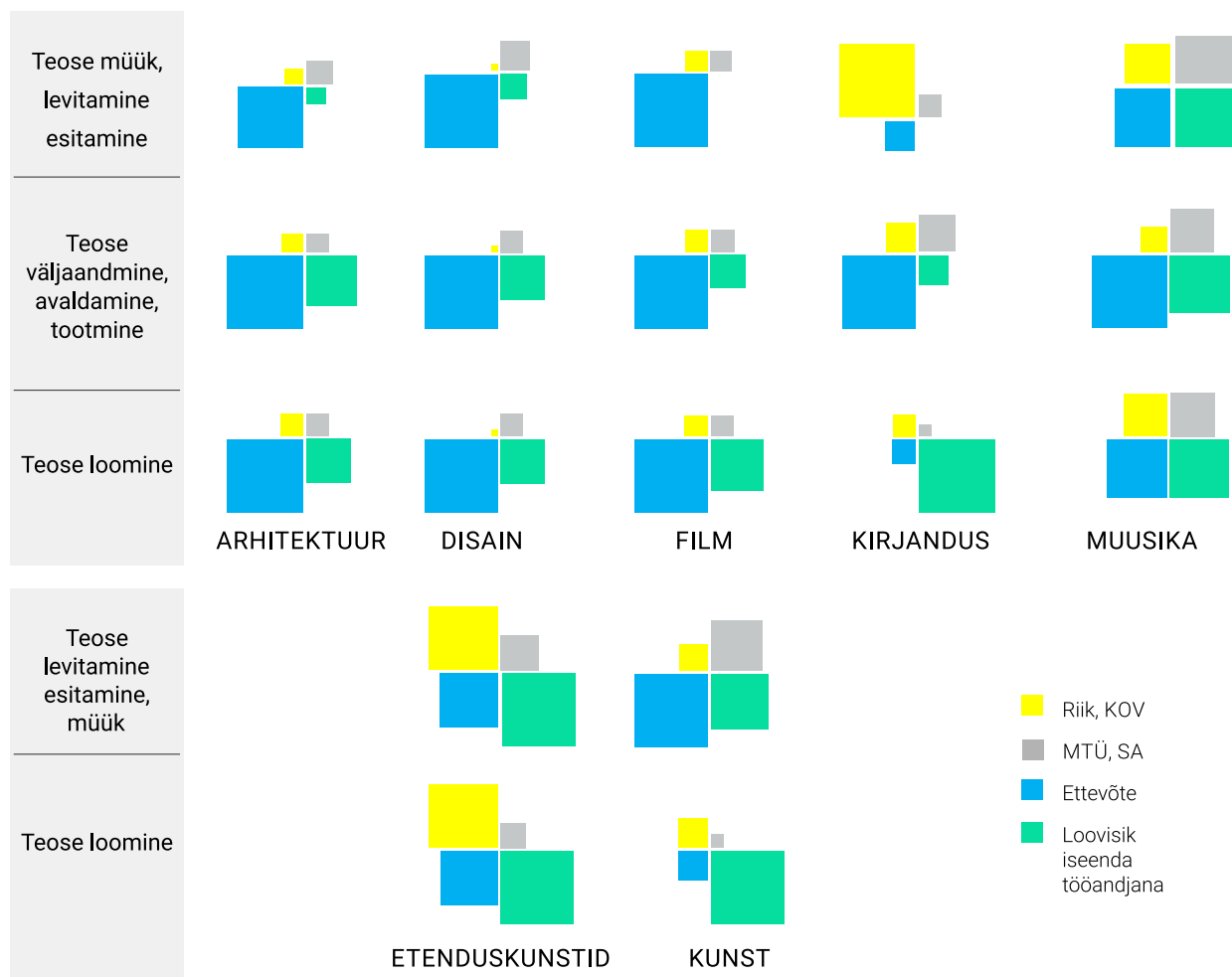
Eri loomevaldkondades on loovisiku võimalike tööandjate ring jagunenud erinevalt eri sektorite ja organisatsiooni tüüpide vahel (vt joonis 30). Valdkondades, kus domineerivaks ettevõtluse vormiks on äriühing (arhitektuur, disain, film), on äriühingud ka peamised tööandjad kõigis valdkonna väärtusahela etappides. Valdkondades, kus on suur osakaal vabakutselistel loovisikutel (etenduskunstid, muusika, kunst), on nende osakaal iseendale tööandjana ülekaalus samuti kogu väärtusahelas. Samas on etenduskunstide puhul oluline ka riigi- ja munitsipaalteenuste osakaal ning erateatrite ja stuudiote arv. Kirjandusvaldkonnas on loomeprotsess kirjaniku ja tõlkija keskne, väljaandmist korraldavad eraettevõtetest kirjastused ning teoste levitamisel mängivad ettevõtetest raamatupoodide kõrval olulist rolli ka raamatukogud KOV-i ja riigiasutustena.

Ootuspäraselt on väärtusahela loomeetapis kandev roll loovisikutel, kelle loomeetegevus ei ole „institutsionaliseeritud“ ning on vaba organisatsioonilistest raamidest. See toimetulekumudel on küll kaasa toonud olulisi toimetulekuprobleeme ja nappe loovisikute sotsiaalseid garantiisid,¹⁴⁵ kuid nii Kulka kui eriti viimastel (COVID-kriisi) aastatel ka Kultuuriministeriumi toetuste kaudu on loovisikutele tuginev loomemudel saavutanud säilenõtkuse (v.a ehk kunsti valdkonnas).

143 Praxis (2021)

144 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/cult_emp_wsta/default/table?lang=en

145 Praxis (2021)

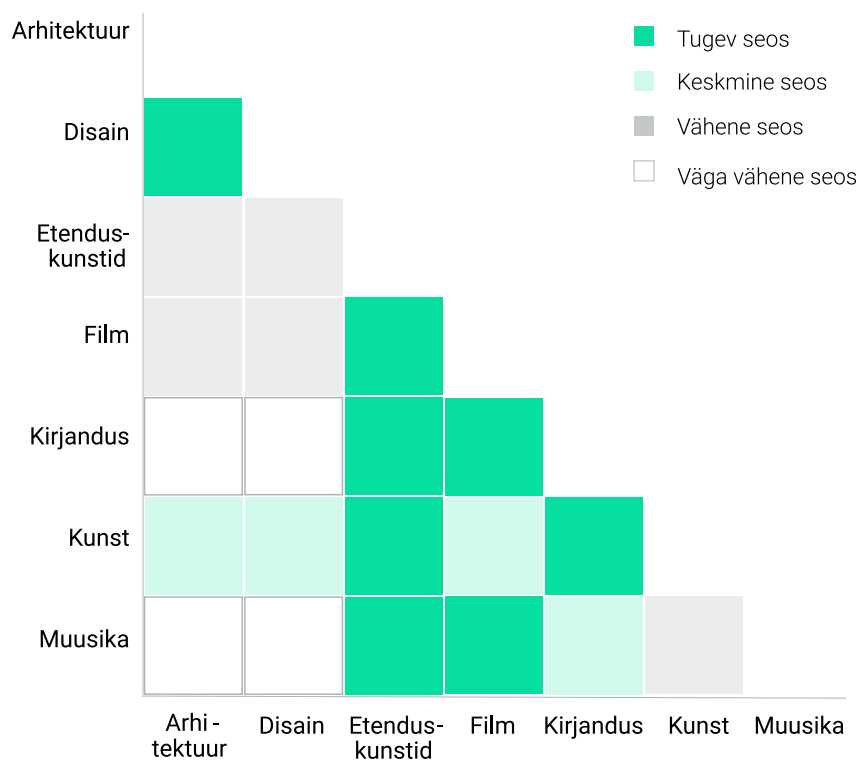
Joonis 30. Organisationsvormide osakaal tööandjana valdkondade väärtusahela eri etappides. Allikas: Statistikaamet, uuringu autorid

Selgitus. Joonisel kujutab üks neljast kastikesest koosnev täisruut eri tööandjate omavahelist osakaalu. Näiteks kirjanduse valdkonnas on teose loomise etapis riigilt kirjanikupalka saajate ja kirjastustes töötavate tõlkijate osakaal vabakutselistel loovisikutel arvuga võrreldes 16 korda väiksem. Joonis tugineb uuringu autorite hinnangule, kuna täpseid algandmeid loovisikutel tööandjate kohta ei leidu.

Loovidee teostamise ja väljaandmise või esitamise faasis on kande roll eraettevõtetel – galeriide, stuudiote, kirjastuste, büroode või (kontserdi)korraldajate näol. Vabakutselistel loovisikutel on siiski ka selles väärtusahela etapis nähtav roll ja võimalus ennast rakendada projektipõhiselt.

Teose levitamise ja müügi faasis on domineerivad institutsioonid ning iseenda tööandjana jääb loovisik siin lavale nähtavalt vaid muusika ja etenduskunstide valdkonnas, mõnevõrra ka kunstivaldkonnas. Riigi ja kolmanda sektori roll on siin märgatavam vaid kirjanduse, muusika, etenduskunstide ja vähemal määral ka kunsti valdkonnas.

Loovisiku tegevus ei ole aga sugugi piiratud ühe valdkonna projektidega, vaid loomevaldkondade ökosüsteem pakub olulisel määral võimalusi leida rakendust ka naabervaldkondades. Täpne statistika valdkondadevahelise risttööhõive kohta Eestis puudub. Joonisel 31 on hinnatud risttöötamise

Joonis 31. Loomevaldkondade vahel töötamise võimalused

Allikas: EKI (2018), uuringu fookusgrupid

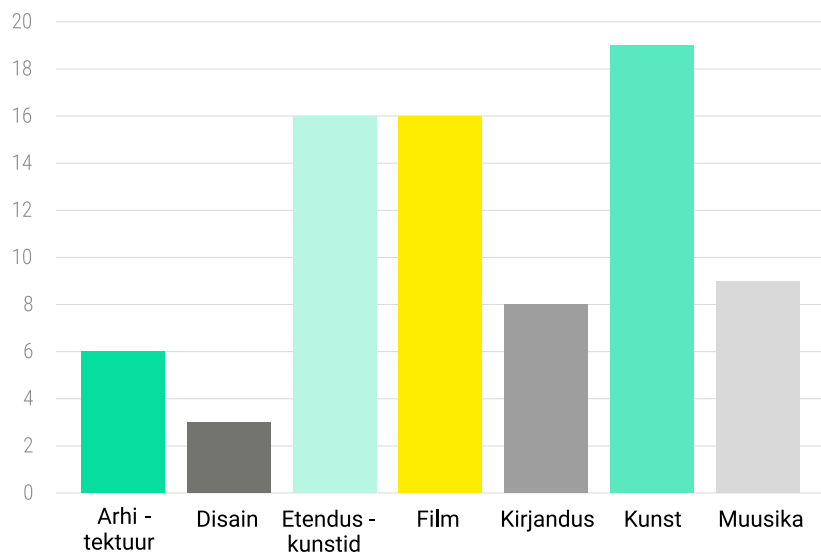
võimalust valdkondadevahelise seose alusel. Joonise aluseks on „Eesti loomemajanduse uuringu“ andmed¹⁴⁶ ja käesoleva uuringu fookusgruppide arutelud. Kõige viljakamad valdkonnad, kus teiste erialade loovisikud rakendust leiavad, on etenduskunstid ja film. Kõige vähem on teiste valdkondadega integreeritud arhitektuur ja disain, kuid neil on omavahel tugev seos.

Loovisikute koostöö valdkondade vahel on pigem orgaaniliselt kujunenud ja toimib eelkõige projektipõhiselt. Koostöö arendamiseks eraldi toetusmeetmeid riik seni välja pakkunud ei ole, kuid lisaks Kulka toetustele (nt raamatu illustreerimine, helikujunduse loomine) antakse välja arvukalt preemiaid ja auhindu tegevuste eest, mis ületavad valdkondade piire (näitekirjandus, filmimuusika, kauneim raamat, teatrikunstnik, filminäitleja, graafiline disain jpm).

Fookusgruppidest jäi kõlama soov tihedamaks valdkondadevaheliseks koostööks, et olemasolevaid nappe oskuseid, näiteks uute tehnoloogiate rakendamine, üksteiselt õppides paremini enda teenistusse panna (vt ka järgmine alapeatükk).

Valdkondadesisest koostööd koordineerivad esindusorganisatsioonid. Selles rollis on nii loomeliite, ühinguid, ettevõtete liite, arenduskeskuseid, konsortsiume kui agentuure. Kõigi nende missiooniks on kaitsta ja esindada oma liikmete huve, enamasti seista ka oma tegutsemisvaldkonna käekäigu ja tutvustamise eest. Mõned organisatsioonid on võtnud eesmärgiks ka vald-

146 EKI (2018)

Joonis 32. Esindusorganisatsioonide arv loomevaldkondades

Allikas: loomeliitude kodulehed

konna esindamise kultuuripoliitika ja strateegiate sõnastamisel ning kontaktide vahendamise ja eksporditegevuse arendamise. Mitu valdkonda (nt film, kirjandus) on killustunud arvukaid tööloike esindavate alaliitude vahel (vt joonis 32), samas puudub neil aga kogu valdkonda hõlmav ja eri osapooli ühendav katusorganisatsioon. Etendus-kunstide eri laadidel (ballett, sõnateater, tants) on arvukalt omi loomeliite, kelle kõrval tegutseb kutseliste teatritegelaste liite, ühendusi, seltse jmt koondava katusorganisatsioonina Eesti Teatrite Liit. Kunstivaldkonnas koondab Eesti Kunstnike Liit katusorganisatsioonina enda alla 18 alaliitu ja ühendust, helikunsti valdkonnas on arvukaid alaliite Eesti Interpreetide Liidul. Eelkõige oma liikmete vajadustele keskenduvate esindusorganisatsioonide kõrval eristuvad valdkonna arenduskeskuse rollis olevad MTÜ-d, mille panust hindavad valdkondade esindajad kõrgelt ja ootavad nende tegevuse võimendamist. Valdkonna eestkõneleja rolli täitvate esindusorganisatsioonide identifitseerimine on üks lahendamata küsimustest. See ei saa olla otseselt Kultuuriministeeriumi pädevuses või toimuda loomuliku valiku teel, vaid peaks saama otsustatud valdkonna enda tasemel, lähtudes selle liikmete jaoks aktsepteeritavatest kriteeriumidest.

Kuna täpne valdkondades tegutsevate loovisikute arv ei ole teada ning tihti kuuluvad nad mitmesse loomeliitu või ühendusse, on raske hinnata, mil määral hõlmab nende organisatsioonide liikmeskond valdkonna loovisikuid. Fookusgruppides osalenute arvamuse kohaselt on valdav enamus loomevaldkonna väljal aktiivselt kaasalööjatest astunud ühe või teise esindusorganisatsiooni liikmeks, tihti ka mitme (näiteks muusika ja teatri vallas). Sellest hoolimata on arvestatav hulk vabakutselisi loovisikuid, kelle hääl ei ole esindatud valdkonna sihtide seadmisel ja prioriteetide korraldamisel, mida Kultuuriministeerium teeb reeglina koostöös esindusorganisatsioonidega. Kestlikkuse teguriteks vajavad siin laiapõhisemaks korrigeerimist nii kommunikatsioonimudel ministeeriumilt läbi esindusorganisatsiooni loovisikute ja vastupidi kui esindusorganisatsioonide töö loovisikute kaasamisel ja oma liikmeskonna kasvatamisel.

Digilahenduste ja -platvormide mõju valdkondade toimemudelitele on alles algusjärgus. Loomeprotsessis on digitaalsed töövahendid hästi juurdunud ning seeläbi on langenud mõnedesse valdkondadesse sisenemise oskuste barjäär (nt helisalvestus, 3D-printimine) ja suurenenud täiendava rahastuse leidmise võimalused (nt digitaalse kultuuripärandi nõukogu jagatavad toetused). Tootestamise etapis on digitaliseerimine kaasa toonud suurema tõhususe ja automatiseerituse ning andnud autoritele võimaluse minna mööda traditsioonilistest tootmismudelitest, mis on nõudnud suuri investeeringuid seadmetesse (nt fotograafias, filmitootmises, helisalvestuses). Kui suuremates keeleruumides on digivahendid muutnud toimivaid mudeleid ja murdnud seniste tõmbekeskuste juhtrolli, mida need tänu suutlikkusele investeerida loomeprotsessi omasid (nt kirjastused, filmistuudiod, muusikaproduktendid), siis Eestis on isekirjastamise ja muusika väljaandmise osakaal endiselt marginaalne. Kõige märgatavam on digipöörde teoste levitamise ja müügi etapis, kus uued kanalid, platvormid ja turundamise vahendid on radikaalselt muutunud koos vahenditega, mille kaudu kultuurisisu kasutajateni jõuab (nt nutitelefon). Ühismeedia ja digivahendid võimaldavad kultuuri kasutajal lihtsasti üle kasvada selle taasloojaks (*remix culture*) ning avaldada oma arvamust kogetud kultuurielamuste kohta (blogid, laikimine, edastamine jmt). Tänu digitaalsetele vahenditele on igaüks võimeline oma loomingut maailmaga jagama ilma märkimisväärsete kuludeta. See on aga võimaldanud ka agregator- ja platvormteenuste tekke, mis muudavad jõuliselt seniseid kultuurisisu levitamise ja autoritasude kogumise mudeleid, ning paljude autorite sissetulekud on seetõttu kahanenud.

Digitaalsed lahendused ei ole loomevaldkondade väärtusahelaid seni radikaalselt muutnud, kuid on mõnevõrra muutnud jõujooni seniste tõmbekeskuste ja juhtpositsioonil olijate kahjuks. See muutus kestab edasi ja koos uute tulijatega tõenäoliselt kiireneb. Eestil ei ole siin oma algupäraseid lahendusi välja pakkuda olnud ja pigem on harjutud kohanema muu maailma pakutud lahendustega.

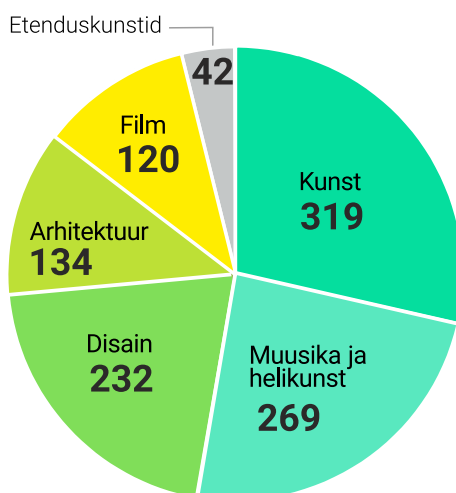
Kokkuvõttes on valdkondade toimemudelid erineva ülesehitusega ning rollijaotusega avaliku ja erasektori vahel. Väärtusahelate osapoolte koondpilt on kirju, kuid valdkondlikud „silotorid“ on selles siiski silmatorkavad, eriti juhtimise ja planeerimise vaates – valdkondlikud arengukavad ja strateegiad seavad haruharva konkreetseid eesmärke koostööks teiste valdkondadega. Siin on oluliselt arenguruumi nii kunstide valdkonna kordineerimise tasandil kui esindusorganisatsioonides ja kultuuriasutustes, et anda koostööle konkreetne sisu eesmärgistatud partnerluse kaudu ning jõuda püsivalt toimivate väärtusvõrgustikeni. Esindusorganisatsioonide ning nende vormide ja eesmärkide kirevus muudab kommunikatsiooni poliitikakujundajalt loovisikuni ja tagasi ähmaseks. Pandeemia periood on esile tõstnud loomulikud tõmbekeskused, kes on asunud valdkonna eestkõnelejateks ja täitnud valdkonna katusorganisatsiooni rolli. Edaspidises tuleks neid organisatsioone veelgi jõustada, et nende sisuline roll vastaks ka tegelikult katusorganisatsiooni ülesannetele.

5.2 Valdkondade järelkasv ja pädevused

Eesti loomevaldkondades on järelkasv pigem hea. Kõigis loomevaldkondades, v.a. kirjanduses, tegutsevad kvaliteetsed kõrg- ja erialakoolid, milles õppimise vastu tunnevad noored huvi. Nende koolide lõpetajate arv on püsinud aastate lõikes kas stabiilne (etenduskunstid, muusika, helikunst) või näidanud pigem kasvutrendi (arhitektuur, disain, film, kunst). Noorte huvi kultuuri ja loome vastu on jätkuvalt suur, isegi kui motivatsioon õppimiseks on ajas muutunud (nt soov saada filmitegija asemel videoblogijaks). Erandlik on muusika ja helikunsti valdkond, milles valdkonna ekspertide sõnul ei soosi praegune haridussüsteem professionaalse järelkasvu tekkimist, sh edasiõppijaid kõrghariduses, samuti on keeruline talente tuvastada läbi huvihariduse. Teine järelkasvu poolest hägus ala on kirjandus, kus puudub ülevaade iga aasta ilmunud esikteoste arvust, tehes seeläbi keeruliseks ka uutest kirjanikuks hakkajatest ülevaate saamise. Loovisikute „ületootmine“ toimub ekspertide hinnangul üksnes arhitektuurivaldkonnas, mis erineb teistest loomevaldkondadest ka reguleeritud kutsetasemesüsteemi poolest.

Oluline on märkida, et loovisikute harimise kõrval on võrdselt tähtis, et valdkonnas oleks ka piisavalt erinevaid tugiteenuste pakkujaid, tänu kellele saab võimalikuks produktsioon, helikujundus, viimistlemine jm. Osades valdkondades nõuavad tänapäevased uudsed valgus- ja tehnikalahendused ka erioskustega eksperte, keda pole turul leida, või leidub vajalike tehniliste oskustega inimesi turul niivõrd vähe, et teenus pole enam selle vajajatele taskukohane või kättesaadav, mistõttu on oluline arvestada ka nende järelkasvuga seotud kitsaskohti ja neile lahendusi leida.

Oluline roll kultuuriteadlikkuse tõstmisel ning valdkonna arengu ja kestlikuse toetamisel on ka kultuurikriitikal. Kriitikute õppe ja tegevuse toetamine ning kultuurikriitika laialdasemalt kättesaadavaks tegemine aitab kultuuris osalejatel navigeerida erinevate kultuuripakkumiste vahel ning mõista paremini seoseid kultuuri ja ühiskonna nähtuste vahel.

Joonis 33. Loomevaldkondade erialade lõpetajad kõrgkoolides ja kutsekoolides 2019/2020 õppeaastal.

Allikas: Haridussilm

Valdkondade esindajatele teeb muret ka vähene teadus- ja uurimistegevus loomevaldkondades. Seda põhjustab nii napp teadusrahastus kui ka erialaspetsialistide liigne kapseldumine ja vähene omavaheline koostöö.

Huvi- ja üldhariduse panus professionaalse järelkasvu tootmisse on ekspertide sõnul pigem madal või kaheldav – kui üldine õpetajate ja juhendajate vähesuse probleem on üleriigiline, mõjutab see eriti teravalt osasid valdkondi, kus enamus pedagooge on vanemaealised ja/või ebapiisavate kvalifikatsioonidega. Küll aga on huvi- ja üldhariduskoolis antaval loomeharidusel oluline roll kultuuri vastu huvi tekitamisel, et motiveerida noori valima loomeinimese karjääri. Ka siin hindasid eksperdid oluliseks tihedat koostööd Haridus- ja Teadusministeeriumiga, et õpetajahariduse moodulid sisaldaksid piisaval määral kultuuriteemasid, praktilisi näidistunde ja et ainetevaheline lõiming toimiks lapsi ja noori toetaval ning harival viisil. Näiteks Leedu haridussüsteemis on kultuuripädevused eraldi välja toodud¹⁴⁷ ja käivitatud mitmeid projekte, et aidata inimestel neid süsteemselt omandada ja seda ka tunnistuse või diplomiga tõestada.

Kuigi noorte huvi loomevaldkondade vastu on kõrge, on suurim oht järelkasvu kontekstis kestlikkusele napid või olematud toetussüsteemid alustava loovisiku abistamiseks. Äsja kooli lõpetanud noortel on raskusi töö leidmisega ja tihti puuduvad neil ka vajalikud ettevõtlus- ja/või finantsalased teadmised, et kohe ettevõtjana tegutsema hakata. Osade ekspertide hinnangul ei valmistata noori koolides piisavalt hästi „päris maailmaks“ ette, seda eelkõige praktiliste teadmiste, kuid ka ootuste juhtimise mõttes. Selle tulemusena vahetavad paljud noored pärast lõpetamist eriala või suunduvad välismaale. Vajadusele omandada lisateadmisi ettevõtlus- ja finantsvallas osundas ka OSKA 2019. aasta uuring, eelkõige vabakutselise ja projektipõhise töö suure osakaalu tõttu.¹⁴⁸ Üks motivaator eriala vahetamiseks on ka loovisikute keskmisest madalam palgatase ja paljudes valdkondades võimetus ka viljaka karjääri puhul end oma loomingu ära elatada.

Erinevate oskuste juurde õppimine ja olemasolevate oskuste kaasajastamine oma karjääri jooksul on oluline ka loomevaldkondades. Enesetäiendamise vajadus võib seejuures tulla nii valdkonna eripärast, nt kus on tarvis osata kasutada kõige moodsamaid tehnoloogilisi või digitaalseid lahendusi, programme ja meetodeid, nt disain ja arhitektuur, kui ka vajadusest õppida juurde oma karjääri edendamiseks vajalikke oskusi, nt turundus ja kommunikatsioon. Osades loomevaldkondades, kus asutuste juhid on eelkõige praktikud ja mitte kogemusega on juhid, on vajadus ka kvaliteetsete juhtimiskoolituste järele. Sealhulgas peaksid koolitused arvestama valdkonna spetsiifikat, nt sisaldama ka valdkonna huvikaitse oskusi.

Elukestev õpe ja täiendkoolitused on seetõttu väga olulised ka loomevaldkondades, kus aga tihti oma hajusa struktuuri tõttu neid süsteemselt ja

147 https://www.mokykla2030.lt/wp-content/uploads/2021/10/KulttrinE-kompetencija_su-prieNmokykliniu_2021-09-29.pdf

148 OSKA (2019)

keskselt ei pakuta – pigem on nende leidmine ja seal osalemine loovisiku enda vastutus. Samas on ka seal vajalik riiklikul tasandil täiendõpet toetada, eriti ülemaailmsete kriiside valguses, mis muudab järsult tööturgu ja tekitab vajaduse ümberõppeks. Näiteks pakkudes loovisikutele kiireid ja jõukohaseid võimalusi pedagoogikakvalifikatsiooni saamiseks aitaks neil teenida lississetulekut ja samas leevendada ka juba pikka aega valitsevat õpetajate põuda.

5.3 Kasutajate teavitamine

Kultuuris osalemise eelduseks on teadlikkus toimuvast ning selle kogemise ja mõistmise oskus ja huvi. Kasutajate ehk publiku, klientide, tarbijate või ühiskondliku üldsuse teavitamine on seega oluline kõikide loomevaldkondade puhul, kuid rõhuasetused on valdkonniti erinevad.

Disainivaldkonnas sõltuvad potentsiaalsete klientide (ettevõtete, asutuste) disainiteadlikkusest, teisisõnu ka nõudlusest, valdkonna rahavood. Ühiskondlikult laiemas vaates toovad disainiteadlikumad ettevõtted ja avalik sektor kaasa paremini läbimõeldud protsessid. Arhitektuuriteadlikkus hõlmab muuhulgas seda, et avalikkus oskaks sekkuda oma elukeskkonda mõjutavatesse planeeringutesse ja nõuda häid lahendusi. Arhitektuuri- ja disainivaldkondade puhul on teadlikkuse tõstmine kirjutatud sisse ka „Kultuuri arengukava 2021–2030“ eesmärkidesse.

Kirjanduse ja kunsti puhul sõltub lugeja ja publiku teadlikkusest valdkonna käekäik. Kirjanduse väljakutseks on nii lugemisharjumuste muutus (eriti noorte seas) kui ka suure pakkumise tingimustes teadlike lugemisvalikute tegemine. Kunsti puhul on aga probleemkohaks nii kunsti kogumise oskus kui ka galeriide külastamise harjumus: madal kunstiteadlikkus toob kaasa selle, et ollakse ebakindlad ja tarbitakse pigem teiste valdkondade loomingut või n-ö „lihtsamat“ kunsti, mitte kõrgkunsti.

Etenduskunstid, muusika ja film on valdkondadena mõneti paremas seisus, kuna neid ollakse harjunud rohkem külastama. Teatrikülastuste hulk rahvaarvu suhtes oli pandeemiaeelsel ajal rahvusvahelises võrdluses väga kõrgel tasemel. Nii etenduskunstide kui ka filmi valdkonna jaoks on oluline taastada varasem külastajate arv ja piletimüügitulu. Muusika puhul on väljakutseks platvormiseerumisega seotud silmapaistmise keerukus ja ebäühtlane professionaalse helikunsti kättesaadavus regiooniti. Etenduskunstide, muusika ja filmi kättesaadavuse puhul on alati küsimuseks ka pileti hind, mis võib saada kohati määravaks, kas inimene saab sellest kultuurivormist osa või mitte.

Valdkonnad korraldavad kasutaja teadlikkuse tõstmisele suunatud suurüritusi, nt Disainiöö, Draama, Pimedate Ööde filmifestival, Just Film, Tallinn Music Week, Jazzkaar, HeadRead, Prima Vista.

Üldharidus

Otsides valdkondade teadlikkuse väljakutsete vahel ühisosa, on näha, et kõik valdkonnad vaatavad murekoha lahendamisel muu hulgas üldharidussüsteemi poole. Kuigi kirjandus, muusika ja kunstiõpetus on olnud pikalt koolisüsteemi osa, on uuringus osalenute sõnul õppekvaliteet ebaühtlane ning sõltub õpetaja võimekusest ja kooli toest. Teised valdkonnad sõltuvad veelgi enam sellest, kas neid integreeritakse muudesse õppeainetesse või pakutakse eraldi valikkursustena. Näiteks filmi- ja videokursuseid pakutakse erineval viisil mitmetes koolides. On loodud valdkondlikud õppekavad nagu „Kirjandus ja film“, „Arhitektuur ja elukeskkond“ või disaini valikkursus.

Loomevaldkondade kestlikkuse seisukohast on vaja tagada kultuurilähedus ja -teadlikkus kõigi koolilõpetajate seas. Selleks tuleb suurendada kultuuri-teemade integreeritust kõigis koolihariduse tasemetes.

Turundamise professionaalsus

Turundusoskused ja -tegevus on teine läbiv nõrkus enamuse loomevaldkondade arvates. Mitmetes intervjuudes ja fookusgruppides toodi seda esile peamise puudusena teadlikkuse tõstmisel. Kuna kõik valdkonnad võistlevad inimese vaba aja ja tähelepanu nimel, seda nii sisemiselt omavahel kui ka teiste teemade ja meediaga, siis eristumiseks on vaja erinevatel kultuuri väljunditelt paremini silma paista. Ühelt poolt on kesine turundussuutlikkus seotud teadmiste puudusega, kuid teisalt ka finantsidega, sest heal tasemel turundustegevuseks ei jätku tihtipeale vahendeid. Näiteks kirjanduse valdkonnas toodi esile, et valdkondlik turundustegevus peaks muutuma personaalsemaks ja sihitumaks konkreetsetele sihtrühmadele. Mõnel juhul, nt kunstis, on takistuseks ka loomingu olemus, mida on keeruline turunduslikult pakendada.

Kestlikkuse vaates on turundusoskused ennekõike iga loomeinimese ja -organisatsiooni proovikivi. Valdonna tasandil muutub probleem akuutsemaks, kui tuua sisse rahvusvahelise tuntuse dimensioon. Tugevat turundustegevust on vaja selleks, et Eesti looming jõuaks ka rahvusvahelise publikuni.

Kanalid

Kultuuri kasutajate teadlikkuse jaoks on olulised ka kanalid, kus info kultuurisündmuste kohta liigub. Uuringu käigus leidsid kaasatud eksperdid, et kohati on info killustunud ega paku selget ülevaadet valdkondades toimuvast. Seega tuleks teha kultuurielus osaleda soovijatele lihtsaks üles leida sündmused, näitused, teosed, kontserdid jne. Leiti, et olemasolevaid kanaleid tuleks paremini ära kasutada – koondada info kanalitesse, mida inimesed igapäevaselt kasutavad.

5.4 Toetused loomevaldkondadele

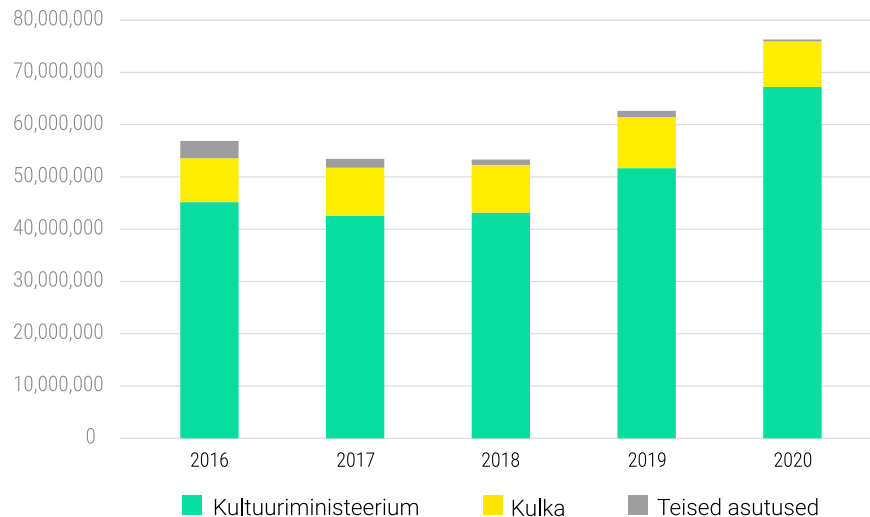
Loomevaldkonna toimemudeli üks eripärasid on, et loometöö tulemuslikkus ja edu selguvad alles selle esitamise ja vastuvõtu käigus. Kuni avalikustamiseni on teose edu ja väärtust väga raske hinnata ning paljud neist lähevad hinda alles aastakümnete järel, tihti peale autori surma. Loovteoseid on nimetatud „elamustoodeteks“ (experience goods),¹⁴⁹ millele hinnangu andmiseks kasutajal enne nende kogemist enamasti referents või võrdlus puudub. Hoolimata ettemääramatusest on teose loomisse ja väljaandmisesse vaja investeerida ning võtta sellega ka teatav äriiline risk. Sellises riskiinvestori rollis on näiteks kirjastajad, erateatrid, muusika- ja filmistuudiod, kuigi tänu digilahendustele on nende keskne roll ärimudelis mõnevõrra kahanemas. Paljudes valdkondades sünnib teos üksiku loovisiku (kunstnik, kirjanik, tõlkija) loominguna, mis võib olla aga pikaajaline protsess, mille jooksul loovisiku toimetuleku kulud akumulatsioonid. Mõne loomevaldkonna – teater, film, muusika, arhitektuur – teosed sünnivad paljude eri oskustega loovisikute ja spetsialiseeritud tehnoloogia koostöös ning nõuavad märkimisväärseid investeeringuid juba enne, kui piletitulu laekuma hakkab. Teoste sündimisele kaasa aitamiseks ja kohaliku kultuuri elavdamiseks on riigipoolne toetus loomevaldkondadele enamasti keskendunud just teoste autorite ja avalikkuse ette toomise etappidele. Loomevaldkondade kestlikkuse tagamiseks on aga vajalik kogu väärtusahela lülide toetamine, seda eriti kriisiperioodidel, kui teoseid ei ole võimalik ette kanda ja piletitulu jääb saamata.

Riiklikul tasandil on kultuurivaldkonna **peamisteks rahastajateks** Kultuuriministeerium, Eesti Kultuurkapital ja ka EIS läbi loomemajanduse meetmete (vt ka joonis 34). Kui Kultuuriministeerium eraldab tegevustoetuseid loomeliitidele ja teistele esindusorganisatsioonidele ning jagab taotlusvoorude kaudu peamiselt projektitoetuseid organisatsioonidele, siis Kultuurkapitali toetuseid ja stipendiume saavad organisatsioonide kõrval taotleda ka loovisikud. Kultuuriministeerium eraldab toetuseid loovisikutele loomeliitide kaudu (LLS toetused). Lisaks toetavad projekte Kultuuriministeeriumi valitsusalasse kuuluvad organisatsioonid: Eesti Rahvakultuuri Keskus, Eesti Filmi Instituut, Muinsuskaitseamet, jt. Teiste seas annavad stipendiume ja preemiaid välja ka loomeliidud.

Mitmed kunstide valdkonna asutused on kohalike omavalitsuste asutused (teatrid, muusikakollektiivid, raamatukogud), millele lisaks jagavad KOV-id projektitoetuseid nii üritustele, festivalidele kui ka näitustele, kontsertidele ja teistele elanikke kaasavatele initsiatiividele. Mõned KOV-id on sisse seadnud ka stipendiume või loometoetusi loovisikutele. Lisaks kohalikele omavalitsustele on kohaliku tasandi kultuuriprojektidele võimalik rahalist toetust taotleda ka Kultuurkapitali maakondlikult ekspertgrupilt.

Üksikuid toetusi jagavad ka teised ministeeriumid ja riigiasutused, näiteks muuseumide ülalpidamiseks, raamatusarjade väljaandmiseks, projektide teostamiseks või kultuurisisu tellimise kaudu. Haridus- ja Teadusministeerium

¹⁴⁹ Nelson (1970)

Joonis 34. Loomevaldkondade toetajad 2016–2020

Allikas: Kultuuriministeerium, Kulka, toetuste infosüsteemid

riumi kanda on kogu erialahariduse ja teadustegevuse rahastamine, samuti tugineb teadus- ja kooliraamatukogude tegevus HTM-i toele. Läbi riigihangete ja tellimuste on valdkonna rahastajaks kogu avalik sektor, eelkõige just arhitektuuri, disaini ja kunsti valdkonnas.

Euroopa Komisjoni ja välisriikide fondide käest ning teiste riikide saatkondade kaudu saadud toetuste kohta terviklik ülevaade puudub, aga nende panus just võrgustumisse, spetsialistide mobiilsusesse ja koostööprojektidesse ei ole kultuurivaldkonnas vähetähtis.

Lisaks avalikule rahale on loomevaldkondadele toeks erakapitalil põhinevad ja isikute asutatud fondid ning eraettevõtelt koostöö-, reklaami- ja sponsorluslepingute alusel saadavad toetused. Erasisikute piletiostud ja annetused moodustavad olulise osa paljude loomevaldkondade sissetulekust.

Väärtusahela erinevates etappides on **toetuste vorm** mõnevõrra erinev (vt tabel 10 järgmisel leheküljel).

Mitmekesise toetuste pildi raskuskese on loometegevusel ja loovisikute toetamisel, samuti ka valminud teoste esitamise, ettekandmise, näitamise ja levitamise etapil. Kultuurivaldkonna rahastamine on silmnähtavalt Kultuuriministeeriumi ja tema kureeritavate asutuste ülesanne, teised valitsusalad panustavad vaid läbi konkreetsete suunatud meetmete ja tihti ka piiratud organisatsioonide ringile (nt EIS-i toetused loomeettevõtetele). Kuigi paljud teiste ministereeriumide valitsusalade ettevõtluse toetused ei maini otseselt loovtegevusi, on kultuurivaldkonna ettevõtetel ometi õnnestunud sealt toetuseid saada – trend, mis võiks loomevaldkondade nägemuses veel oluliselt kasvada. Erakapitali toetused on reeglina projektipõhised või seotud stipendiumi, preemia või auhinnafondiga. Erasisikute panustamise võimalused väljaspool teose ostu ja pileti lunastamist on seni napid, kuigi näiteks Hooandja platvormi kasutavad usinalt ka mitmed kultuuriüritused.

TOETUSE ANDJA	TEOSE LOOMINE	TOOTMINE, VÄLJAANDMINE	ESITAMINE, LEVITAMINE	TEAVITAMINE, FESTIVALID, EKSPORT	HARIDUS, OSKUSED	SÄILITAMINE
KuM	Tegevustoetus Projektitoetus Loomisikute toetus loomeliitudele Autorihüvitis (AHF) Kriisiabi	Tegevustoetus Projektitoetus Kriisiabi	Tegevustoetus Projektitoetus Kriisiabi	Tegevustoetus Projektitoetus „Eesti kultuur maailmas“ toetused Kriisiabi	Projektitoetus	Muuseumide ja raamatukogude tegevustoetus, investeeringud ja teavikute soetamise toetus Projektitoetus
Kulka	Tegevustoetus Projektitoetus Loometoetus Stipendium Preemia Juubelitoetus Ravimitoetus Matusetoetus	Tegevustoetus Projektitoetus	Tegevustoetus Projektitoetus	Tegevustoetus Projektitoetus Reisitoetus	Projektitoetus Praktikatoetus Stipendium Reisitoetus Tunnustus- preemia	Tegevustoetus Projektitoetus Projektitoetus
Loomeliit	Stipendium Loometoetus Kirjanikupalk Kunstnikupalk Preemia Auhind	Projektitoetus Cash rebate programm	Projektitoetus	Projektitoetus Stipendium	Projektitoetus Stipendium	Projektitoetus
Eesti Autorite Ühing	Autoritasu	Autoritasu	Autoritasu			
EIS (EAS)	Projektitoetus	Projektitoetus Konsultatsioon	Projektitoetus	Projektitoetus Eksporditoetus	Projektitoetus	
EIS (Kredex)		Laen Laenukäendus		Ekspordilaen Krediidikindlustus		
HTM, ETAG				Projektitoetused	Tegevustoetused Investeeringud Projektitoetused Stipendiumid Õppelaen Uuringutoetus	Tegevustoetused Investeeringud Projektitoetused Uuringutoetus
Rahandusminis- teerium, RTK		Projektitoetus		Käibemaksuerisus	Projektitoetus	Projektitoetus
MKM					Projektitoetus	Projektitoetus
Riigikantselei					Projektitoetus Uuringutoetus	
KIK	Projektitoetus	Projektitoetus			Projektitoetus	
KOV	Stipendium Tegevustoetus Projektitoetus Preemia Auhind	Tegevustoetus Projektitoetus	Tegevustoetus Projektitoetus	Tegevustoetus Projektitoetus	Projektitoetus	Tegevustoetus Projektitoetus
Välisfondid, välis- riikide saatkonnad	Projektitoetus	Projektitoetus	Projektitoetus	Projektitoetus Mobiilsustoetus	Projektitoetus	Mobiilsustoetus
Eraettevõte	Autoritasu Palk Projektitoetus	Projektitoetus	Projektitoetus	Projektitoetus	Projektitoetus	Projektitoetus
Erakapitali fond	Stipendium Preemia Auhind Projektitoetus	Projektitoetus Annetus	Projektitoetus	Projektitoetus	Stipendium Projektitoetus	Projektitoetus
Eraisik	Annetus		Teose ost Piletiost Annetus Vabatahtlik tegevus	Piletiost Annetus Vabatahtlik tegevus	Vabatahtlik tegevus	Vabatahtlik tegevus Annetus

Tabel 10. Loomevaldkondadele avatud toetuste liigid väärtusahela etappide kaupa (allikas: uuringu autorid)

Eestis on esindatud pea kõik teistes riikides levinud toetuse liigid.¹⁵⁰ Seni ei ole meil veel kasutusse võetud järgmiseid mujal rakendatud loomevaldkondade rahastusmeetmeid:

- Loomeosakud – sarnaselt EIS-i poolt toetatud innovatsiooniosakute süsteemiga¹⁵¹ võimaldavad need asutustel ja ettevõtetel tellida loometöid loovettevõtetelt ja loovisikutelt; mõnes riigis on need kasutusel ka eraisikutele jagatavate „kinkekaartidena“, mida saab kasutada kultuurisündmuste pileti ostul.
- Investeerimisfondid, mis võivad investeerimiseks kasutada ka avalikke vahendeid, et pakkuda loomeettevõtetele erinevaid finantsinstrumente (laen, riskikapitali investering, osaluse ost, jm). Sarnase fondi näide Eestis on Kredexi juures tegutsev SmartCap¹⁵², kuid siiani ei ole kultuuriga seotud investeringud nende portfelli jõudnud.
- Võrdväärse toetamise lubadus, kus riik või kohalik omavalitsus võtab kohustuse investeerida projekti vähemalt samas mahu, nagu eraettevõt(te)d on sellesse panustamas. Ühine kapitali paigutus aitab jagada riske ja võimaldab toetuse saajal kombineerida rahastust, mis võib olla erinevate kasutustingimustega.
- Maksusoodustused, mis tõstaksid ettevõtjate motivatsiooni investeerida kultuuriprojektidesse läbi maksu (nt käibemaksu, tulumaksu) määra vähendamise tehtud investeeringu, annetuse või sponsorluse arvelt. Filmivaldkonnas seni pilootprojektina rakendatud *cash rebate* programm¹⁵³ on üks taoliste soodustuste näiteid.

Valdkondade spetsialistide eelistuseks on sellest valikust nii maksusoodustused kui ka loomeosakute süsteemi rakendamine.

Avalikest vahenditest eraldatud **toetuse mahtude** poolest on väärtusahela vaates esikohal teose loomise ja esitamise etapid. Kuigi esindusorganisatsioonidele eraldatud toetuste jagunemine valdkonna tegevuste vahel ei ole täiesti läbipaistev ja tulude jaotumist mõne valdkonna väärtusahela etappide vahel ei ole võimalik täpsemalt välja tuua, on nii loomeettevõtetes kui -asutustes suurimaks kuluartikliks töötajate palgad. Palgakulu osakaal kombineerituna otseste loometoetustega valdkondades, kus see on eristatav, annab aluse väita, et valdav osa toetustest kulub teose loomise ja esitamise etappidele.

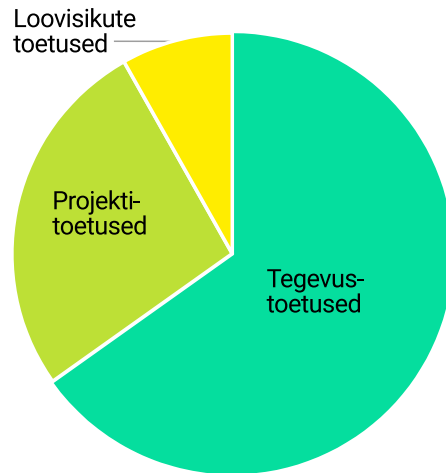
Toetuste jagunemine organisatsioonidele mõeldud tegevustoetuste, organisatsioonide ja loovisikute taotletud projektitoetuste ning otse loovisikutele suunatud toetuste vahel on näidatud joonisel 35.

150 Vrd CICERONE (2020)

151 <https://www.eas.ee/teenus/innovatsiooniosak/>

152 <https://smartcap.ee/et/>

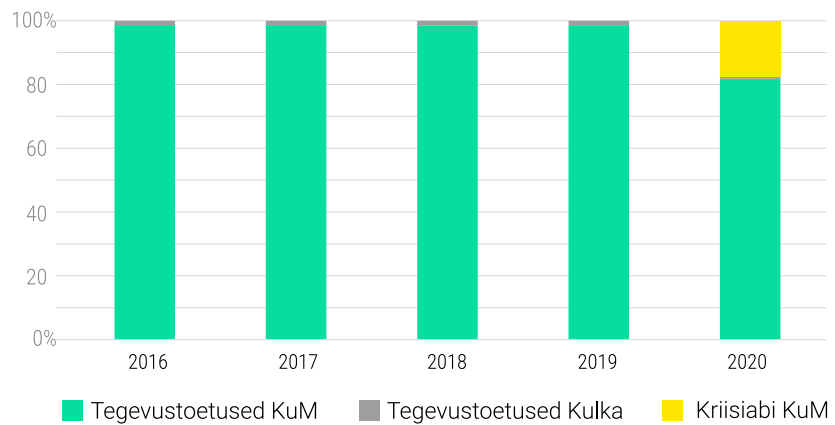
153 <https://www.kul.ee/kunstid-ja-loomemajandus/audiovisuaalvaldkond/filmide-toetuskava-film-estonia>

Joonis 35. Toetuse liikide mahud perioodil 2016–2020

Allikas: Kultuuriministeerium, Kulka, toetuste infosüsteemid

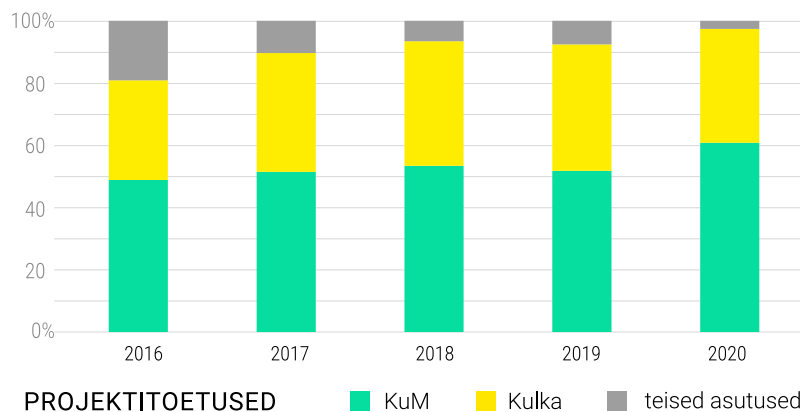
Valdava osa tegevustoetustest jagab Kultuuriministeerium, kuid vähesel määral ka Eesti Kultuurkapital (vt joonis 36). Alates 2020. aastast on Kultuuriministeerium jaganud ka kriisiabi toetuseid.

Joonis 36. Tegevustoetuste jagunemine Kultuuriministeeriumi ja Kulka vahel

Allikas: Kultuuriministeerium, Kulka

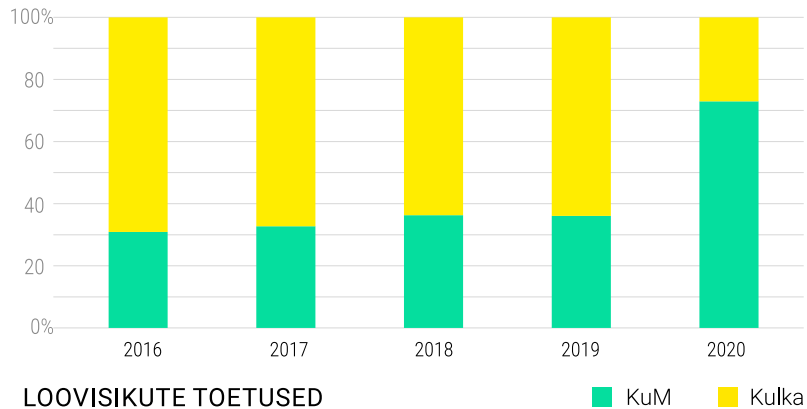
Projektitoetused jagunevad peaaegu võrdselt Kultuuriministeeriumi ja Kulka vahel, EIS ja teised valdkondadeülesed rahastajad annavad mõnevõrra väiksema panuse (joonis 37).

Joonis 37. Projektitoetuste jagunemine Kultuuriministeeriumi, Kulka ja teiste avaliku sektori rahastajate vahel

Allikas: Kultuuriministeerium, Kulka, toetuste infosüsteemid

Loovisikute peamine toetaja on Kulka, kuid loomeliitude ja loovisikute seaduse (LLS) alusel eraldatavate toetuste ning kunstniku- ja kirjanikupalga kaudu annab ka Kultuuriministeerium olulise panuse loovisikute toetamisse (joonis 38).

Joonis 38. Loovisikute toetuste osakaalud

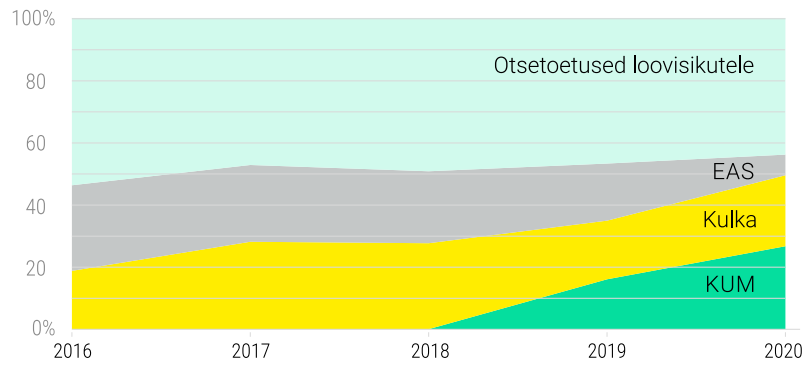
Allikas: Kultuuriministeerium, Kulka

Loomevaldkondadele riigi eraldatud toetuste koondtabelid perioodil 2016–2020 on ära toodud aruande lisa 2. Tabelites on eristatud:

- tegevustoetuseid, mis võivad olla eraldatud taotluse või lepingu põhjal või eelarve eraldisena
- taotlusvoorude põhjal, reeglina ekspert- või hindamiskomisjoni otsuse alusel eraldatud toetuseid
- kriisiabi, mille jaoks on viimastel aastatel loodud eraldi KuM toetusmeede
- loomeliitude ja loovisikute seaduse alusel eraldatud toetuseid loovisikutele
- loovisikute taotluste alusel eraldatud loometoetuseid, stipendiume, preemiaid ja auhindu

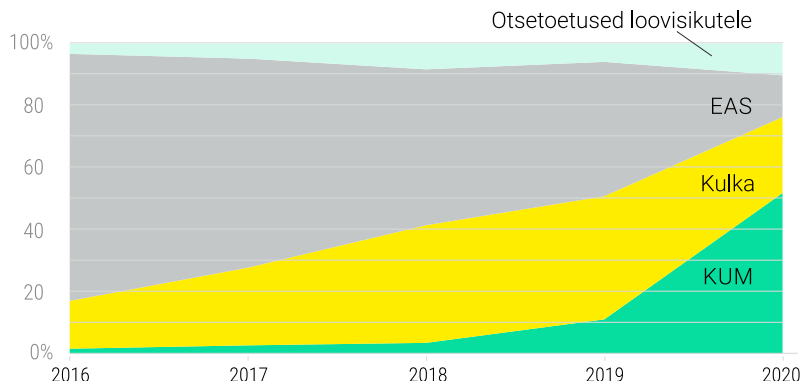
Tabelites on ära näidatud ka avalik-õiguslikele organisatsioonidele (ülikoolid, Rahvusoper Estonia, Eesti Rahvusraamatukogu) eraldatud ühekordsed toetused. Filmivaldkonnas on välja toodud Eesti Filmi Instituudi (mida rahastab Kultuuriministeerium) jagatud toetused valdkonna projektidele. Projektitoetustena on näidatud EAS-i, RTK, KIK-i ja Kredexi eraldatud toetused loomevaldkondadele. Kirjandusvaldkonna kõrvale on pandud ka raamatukogudele teavikute soetamiseks eraldatud summade ülevaade koos raamatukogude esindusorganisatsioonide tegevustoetustega.

Valdkondade kaupa on erinevate rahastajate toetuste osakaalud välja toodud järgnevatel joonistel, kus on näidatud Kultuuriministeeriumi, Eesti Kultuurkapitali ja teiste riiklike rahastajate toetuste osakaal ning eraldi loovisikutele mõeldud otsetoetuste osa.

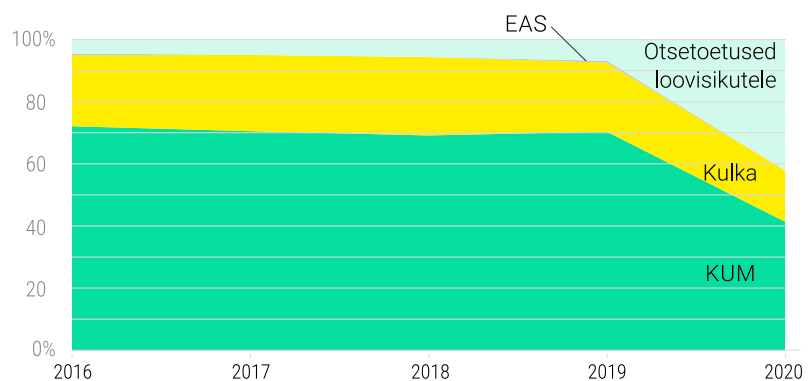
Joonis 39. Arhitektuurivaldkonna toetused rahastajate kaupa¹⁵⁴

Pea pool arhitektuurivaldkonna toetustest jõuab otse loovisikuteni läbi Kulka ja Kultuuriministeeriumi loomeliitude ja loovisikute toetuste. Märkimisväärse osa toetustesi toetustest jagavad EAS ja Kulka arhitektuuri sihtkapital.

Joonis 40. Disainivaldkonna toetused rahastajate kaupa

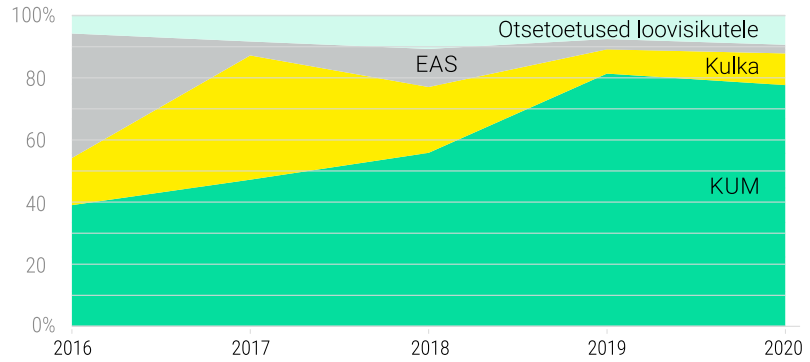
Suurim disaini valdkonna toetaja on EIS (EAS) ning see on ka ainuke valdkond, mis enim sõltub enim sellest kanalist. Kultuuriministeeriumi ja Kulka toetuste osakaal on tõusnud viimasel kahel aastal (2019–2020) tõusnud.

Joonis 41. Etenduskunstide valdkonna toetused rahastajate kaupa

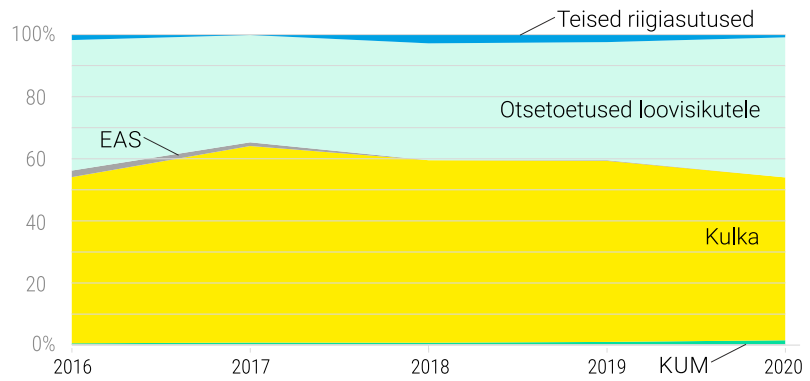
Etenduskunstid on kõige stabiilsema rahastusega valdkond, kus nähtav muutus on vaid perioodi viimasel aastal. Nähtav muutus on vaid perioodi viimasel aastal.

154 NB! Kulka arhitektuurivaldkonna rahastusnumbrid võivad sisaldada ka disainivaldkonna toetusi

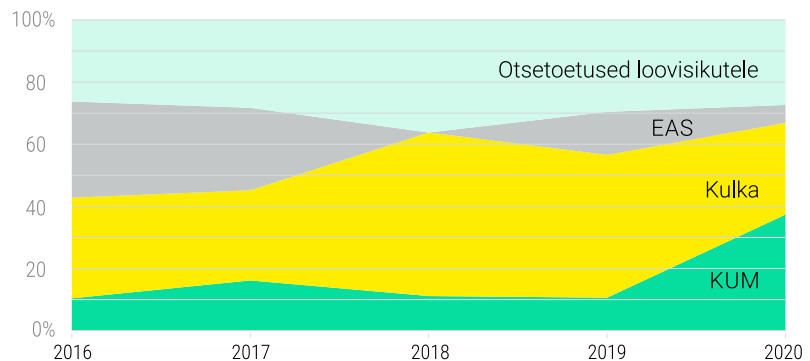
Joonis 42. Filmikunsti valdkonna toetused rahastajate kaupa

Olulisim panustaja filmivaldkonda on Kultuuriministeerium koostöös Eesti Filmi Instituudiga.

Joonis 43. Kirjandusvaldkonna toetused rahastajate kaupa

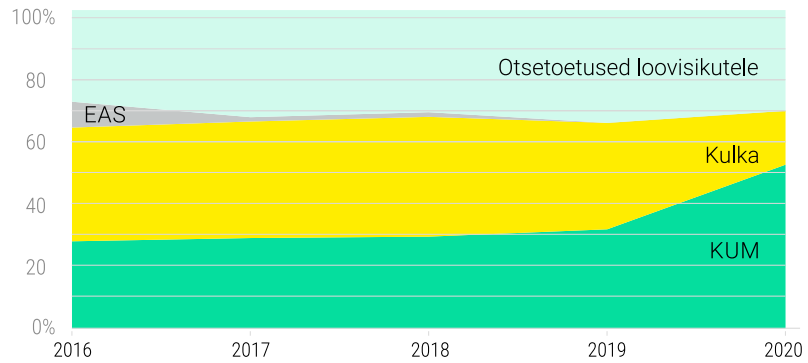
Kirjandusvaldkonna suurimaks toetajaks on jäänud Kulka oma kirjanduse sihtkapitali ja tõlkeprogrammidega. Erinevalt teistest loomevaldkondadest on kirjanduse väljaandmiseks saadud toetust ka teistelt riigiasutustelt toetusmeetmetest.

Joonis 44. Kunsti valdkonna toetused rahastajate kaupa

Kunsti valdkonnas on püsivalt ülekaalus Kulka toetused ja otsetoetused loovisikutele püsivalt ülekaalus.¹⁵⁵

155 NB! Kulka kunstivaldkonna rahastusnumbrid võivad sisaldavada ka disainivaldkonna toetusi.

Joonis 45. Muusika ja helikunsti valdkonna toetused rahastajate kaupa

Muusika ja helikunsti valdkonnas on püsinud Kulka ja Kultuuriministeeriumi toetused püsinud võrdlemisi samal tasemel otse loovisikutele eraldatud toetustega.

5.5 Loomeindeksi kasutuselevõtu võimalused

Kultuurivaldkonna indeksite loomise eesmärk on mõista nende abil kultuuri panust ühiskonda ja selle seotust teiste eluvaldkondadega ning analüüsida muudatuste (nt kultuuripoliitiliste otsuste) mõju sellele panusele. Nii näiteks on võimalik analüüsida valdkonda puudutavate poliitikamuudatuste (sh riikliku rahastusega seonduva) mõju loomeindeksile (kultuuriindeksile). Tavaliselt vaadeldaksegi loomeindeksite puhul nende muutust ajas võrreldes valitud baasaastaga ning analüüsitakse erinevate alaindeksite muutust võrreldes varasemaga. Kultuurivaldkonna indeksite loomine on olnud populaarne juba 20 aastat ja neid on selle aja jooksul arvukalt välja pakutud. DISCE (Developing Inclusive and Sustainable Creative Economies) projekt võrdleb kokku 62 erinevat indeksit ja nende koostamise meetodikat ning on nende najal välja töötamas oma Cultural Development Index (CDI) versiooni, mille aluseks on kultuurivaldkonna käsitlemine ökosüsteemina.¹⁵⁶

UNESCO Culture for Development Indicators¹⁵⁷ on terviklik 22 kvantitatiivsest ja kvalitatiivsest näitajast koosnev indeks, mis on koosneb seitsmest alaindeksist (majandus, haridus, valitsemine, ühiskondlik osalemine, sugude võrdsus, kommunikatsioon, pärand) ning mille eesmärk on näidata kultuuri rolli ühiskonna arengus, eriti madala ja keskmise sissetulekuga riikides. Kui mõned seitsmest indeksist on otseselt seotud kultuuri mõjuga arenguprotsessidele, siis teised keskenduvad kultuuri rollile arengut soodustava keskkonna loomisel või vajalikele protsessidele kultuuri potentsiaali täielikuks ära kasutamiseks. Nii näiteks koosneb majanduse alaindeks kolmest näitajast: kultuuritegevustest tulenev panus SKP-sse, kultuurivaldkonna ametikohtadel töötavate inimeste osakaal, kodumajapidamiste kulutuste osakaal kultuurile nende kogukuludes. Koos vaadatuna pakuvad seitse alaindeksit vaadet kultuuri ja ühiskonna arengu omavahelistele seostele.

¹⁵⁶ <https://disce.eu/wp-content/uploads/2020/01/DISCE-Report-D5.2.pdf>

¹⁵⁷ https://en.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/cdis_methodology_manual_0_0.pdf

Samal ajal on Hollandi kultuuriindeksi aluseks aga põhjalik andmebaas Hollandi kultuuri puudutavate näitajate kohta, mis ulatuvad müüdnud kinopiletite arvust ja avalike raamatukogude kogutuludest kuni amatöörkunstiga tegelevate inimeste osakaaluni rahvastikus. Indeks on üle 80 näitaja, mis on rühmitatud nelja erinevasse alamindeksisse: suutlikkus, osalemine, finantsvõime ja konkurentsivõime. Suutlikkus sisaldab näitajateks nt näituste, etenduste, aga ka etenduspaikade ja muuseumite arvu, kultuurivaldkonna ülikoolide lõpetajate ja töötajate arvu. Osalemise all analüüsitakse etenduste, kinode, muuseumite jm külastuste arvu, laenutuste arvu raamatukogudest, kultuurivaldkonna harrastamisele kulutatud aega, müüdnud raamatute ja muusikaalbumite arvu, vabatahtlike arvu valdkonnas, eraannetuste suurust jne. Finantsvoogude all arvestatakse kultuuriasutuste müügitulusid, kasutaja kulutusi valdkonnas, ettevõtete ja fondide annetusi kultuurile, valitsuse kulutusi kultuurile jm. Konkurentsivõime all analüüsitakse eraldi riigisisest ja rahvusvahelist konkurentsivõimet. Mitmeid näitajaid kogutakse või on võimalik koguda ka Eestis, kuid iga riik peaks enda seisukohast koostöös kultuurivaldkonnaga otsustama, millised näitajad loomeindeksi väljatöötamisele kaasata.

Hollandi kultuuriindeksi kohta avaldatakse iga kahe aasta tagant uuendatud terviklik andmestik¹⁵⁸ (kuigi teatud andmeid värskendatakse ka igapäevaselt) koos põhjaliku analüüsiga kultuurivaldkonna suundumustest ja arengutest. Andmestikus on näha kõik erinevad näitajad ja nende väärtused, mida kultuuriindeksi arvutamiseks kasutatakse. Alamindeksid arvutatakse nende aluseks olevate näitajate indeksite keskmisest ning koondkultuuriindeks on omakorda nelja nimetatud alamindeksi keskväärtnus. Indeksite arvutamisel on kõik selle aluseks olevad näitajad võrdse kaaluga. Mitmete teiste kultuuriindeksite arvutusmeetodikas toimub indeksite aluseks olevate näitajate kaalumise, mis on vajalik, kui näitajatele omistatakse kultuuriindeksisse panustamisel erinev tähtsus. Hollandis kasutatakse kultuuriindeksite analüüsi muu hulgas selle jaoks, et hinnata valitsuse kultuurivaldkonna rahastamist puudutavate otsuste mõju kultuurivaldkonna käekäigule.

Ühendkuningriigi kultuuriindeks moodustub 20 erinevast võrdse osakaaluga näitajast, mis on valitud kui kõige olulisemad indikaatorid iseloomustamiseks kultuurivaldkonna käekäiku ja elujõulisust. Näitajad on grupeeritud seitsmesse alamkategoriasse: avaliku sektori rahastus kultuurivaldkonda, rahastus mujalt, mitterahalised sisendid (nt kultuurivaldkonna üliõpilaste osakaal), kultuuriasutuste reservid, kultuuris osalemine, avalikkuse suhtumine kultuuri rahastamisse valitsuse poolt, valdkonna finantsnäitajad (nt kultuurivaldkonna lisandväärtuse, töötajate arvu osakaal).

Kultuurivaldkonna panust ühiskonda ja majandusse peetakse oluliseks ka Saksamaal¹⁵⁹ ning samal ajal nenditakse, et see on jäänud siiani laiemale avalikkusele suuresti tundmatuks ja seda panust pole suudetud ülevaatlikult näidata, mistõttu võiks olla vajalik kultuuriindeksi kasutuselevõtt. Kultuuri- või

158 <https://www.boekman.nl/wp-content/uploads/2020/03/Arts-Index-Netherlands-2005-2017-Version-3-February-2020.xlsx>

159 https://kulturwirtschaft.de/wp-content/uploads/2019/08/Dossier-Kultur_Kreativindex-2018.pdf

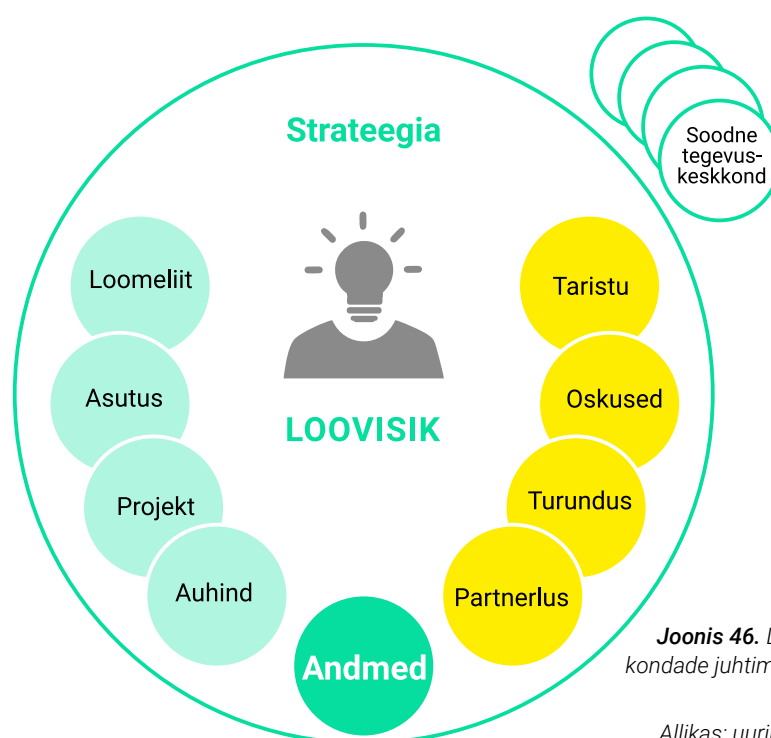
loomeindeksi väljatöötamiseks on antud mitmeid soovitusi, mis oleksid asjakohased ka Eesti kontekstis:

- Indeksi väljatöötamist (sh indeksi arvutuse aluseks olevate näitajate valikut) peaksid toetama paljud partnerorganisatsioonid (kultuuri- ja ettevõtlusvaldkonna esindusorganisatsioonid, arenduskeskused, kultuuriasutused, asjassepuutuvad ministeeriumid jt riigiasutused).
- See peaks hõlmama kõiki kultuurivaldkondi ja loomemajandust.
- Indeks peaks koosnema teemade järgi jaotatud alamindeksitest ja nende alla loogiliselt kuuluvatest näitajatest (sarnaselt eeltoodud riikide näidetega), et seda saaks alamteemade kaupa analüüsida ja arusaadavalt tõlgendada.

See peaks hõlmama kultuurivaldkonna riiklikku ja kohalikku tasandit ning andma võimaluse piirkondi omavahel võrrelda.

Loomevaldkondade juhtimismudel

Loomeprotsess kultuuri valdkonnas on harva lineaarne, pigem tsükliline ja selle väärtusloomesse panustab terve võrgustik osalisi. Need võrgustikud hõlmavad eri sektoreid ja valdkondi ning ei pea olema institutsionaliseeritud, vaid tihti tuginevad üksikisikute vabatahtlikule panusele ja entusiasmile. Sellise keeruka ökosüsteemi suunamine ja juhtimine on keeruline ning eeldab mitmetahulist vaadet juhtimisvahenditele. Käesolevas uurin-gus osalejad paigutasid loomevaldkondade juhtimisinstrumentide tööriis-takasti järgmised vahendid:

Joonis 46. Loomevaldkondade juhtimisvahendid

Allikas: uuringu autorid

Kultuuriministeeriumil kui poliitikakujundajal on valdkonda võimalik suunata eelkõige järgmiste instrumentide kaudu:

- Pikaajaline **kultuuristrateegia**, mille koostamisse kaasatakse valdkondade esindajad ja teised osapooled ning kus lepitakse kokku perioodi eesmärgid, oodatavad tulemid, osalised, mõõdikud ja ressursid. Poliitikakujundaja koordineerib strateegia koostamist ja seiret, kuid ellu viivad seda valdkonna liikmed, enamasti avaliku sektoriga seotud organisatsioonid. „Kultuuri arengukava 2021–2030“ ja „Kultuuriprogramm 2022–2025“ on Eestis praegu kehtivad taolised strateegiad.
- Valdkondade **esindusorganisatsioonid** ja loomeliidud on partneriks strateegia koostamisel ja elluviimisel ning peamine suhtluskanal loovisikutega. Esindusorganisatsioonid on palju ja need täidavad valdkonniti pisut erinevaid rolle arenduskeskusest seltsinguni. Ideaalselt oleks igas valdkonnas üks või paar katusorganisatsiooni rolli täitvat partnerit, kelle võrgustik hõlmaks võimalikult palju valdkonnas tegutsevaid loovisikuid.
- Kultuuriasutused on paljudele loovisikutele tööandjaks ja loometegevuse paigaks. Asutused ja riigi osalusega sihtasutused on peamised kultuuristrateegia elluvijad. Kultuuriministeerium on enamasti esindatud nende asutuste nõukogus või muus järelevalvet teostavas organis ning saab suunata asutuste strateegiate eesmärkide seadmist ja seiret. Asutused on olulised tõmbe- ja tegevuskeskused valdkonna liikmetele, aktiivsed projektide teostajad ning ühed peamised loovteenuste tarbijad.
- Taotlusvoorud **projektide** toetamiseks saavad oma eesmärgi kultuuristrateegiast ning nende kaudu on võimalik suunata fookuseid, uusi teemasid ja utsitada valdkondi omavahel koostööd tegema. Eri sihtrühmadele mõeldud ja kindlaid tegevusi toetavate taotlusvoorude eelarve mahtude kaudu saab rahastaja reguleerida tegevuste intensiivsust ja neisse kaasatud tegijate arvu. Projektipõhine tegevus on kultuuri valdkonnas peamine tegutsemisvorm ja seetõttu peavad valdkondade esindajad projektitoetusi hädavajalikuks, kuid eelistaksid vähendada nendega seotud bürokraatiat. Rohkem oodatakse toetust eksperimenteerivatele projektidele ja võimalust eri projektitoetuseid omavahel kombineerida.
- Stipendiumid, **loometoetused**, preemiad, auhinnad ja muud loovisiku tegevust toetavad meetmed võimaldavad neil keskenduda loometegevusele, tagavad hädapärase toimetuleku ning tõstavad esile ja väärtustavad saavutusi. Kultuurkapitali ja LLS-i alusel jagatavad loovisikute toetused on kogu valdkonna jaoks keskseks tugisambaks, mis tagab loometegevusvabaduse.

Kultuuriministeeriumi ja riigi käes laiemalt on ka teisi vahendeid loomevaldkondade tegevuse toetamiseks:

- Hooned ja muu **taristu**, mis on loometegevuseks vajalik: teatrid, lavad ja kontserdisaalid, galeriid ja kunstihooned, stuudiod ja linnakud, proovisaalid ja harjutusruumid, raamatukogud, muuseumid ja nende hoidlad,

IT ja muu toetav tehnika, jne. Kultuurkapitali riiklikult tähtsate kultuuri-ehitiste toetus on seni eelistanud muuseumide ja kontserdisaalide väljehitamist, järgneval perioodil on plaanis ka teiste valdkondade rajatise toetada. Valdkondade nägemuse kohaselt on arenguruumi koostöös kohalike omavalitsustega tõmbekeskustest kaugemal asuvate põnevate rajatiste avastamisel ja loometegevuse jaoks kasutusse võtmisel.

- Riigipoolne toetus loometegevuseks vajalike **oskuste** arendamiseks algab koolist ja jätkub elukestva õppe vormis kogu loovisiku aktiivsuse perioodil. Vajalikud oskused ei ole kitsalt erialalised, vaid hõlmavad ka digipädevusi, ettevõtlus- ja juhtimisalaseid teadmisi ning müügi- oskuseid. Valdkondade tagasiside selle teema kohta on pigem kriitiline, eelkõige info vahendamise ja selle koordineerimise osas, aga ka pakutavate täiendkoolituste valiku ja kättesaadavuse osas.
- Avalike vahenditega toetatakse ka kultuurisündmustest teavitamist, **turundamist** ja teoste eksporti. See peaks ühest küljest toetama loometeoste müüki, teisalt informeerima ja kasvatama kasutajat. Üldiste kultuuripädevuste kasvatamine ja arendamine peaks kuuluma igapäevase hariduskäigu hulka. Kultuurne inimene kaldub suurema tõenäosusega ise loometegevusega tegelema ja samas on ka tänuväärne klient pakutavatele kultuurielamustele. Loomevaldkondade esindajate hinnangul on kultuurisündmuste ja -teoste turundamise tase ja rahastus praegu madalad.
- Riigi poolt oodatakse abi ka võrgustumise, kontaktide ja **partnerlus-sidemete** üles ehitamisel nii valdkondade vahel, ettevõtlussektori kui ka teiste riikide loomevaldkondade esindajatega. Koostöö toimub enamasti projekti vormis ja on kantud ühisest huvist, eesmärgist või visioonist. Kuigi loovisikute endi ja valdkondade esindusorganisatsioonide võrgustikud on ulatuslikud ja praktilise koostöö jaoks kõige tulemuslikumad, oodatakse riigipoolset suuremat toetust partnerlussuhete loomisel kultuuri toetamisest huvitujatega ettevõtlussektoris. Selle tarvis võib olla vaja laiendada ka riigipoolseid investeeringuid ja toetusmeetmeid kultuuriprojektidesse (vt ptk 5.4).
- Mitmed kultuurivaldkondade kestlikkust puudutavad probleemid on ministeeriumideülesed ja nõuavad ministeeriumidevahelist koostööd (nt üldiste kultuuripädevuste omandamine üldharidussüsteemis). Kultuuriministeeriumi käes on hoovad saavutamaks kokkuleppeid teiste ministeeriumide ja nende valitsusala asutustega, et parandada **loometegevuse keskkonda** üldisemalt. Selle all peetakse silmas loovisikute toimetuleku ja sotsiaalsete garantiide olukorra parandamist, aga ka maksusoodustuste kokku leppimist või uute toetusmeetmete ja finantsinstrumentide rakendamist loomesektorile. Kindlasti kuulub siia alla ka kultuurivaldkonna tervikeelarve kasvatamine, kultuuritöötajate palgamiinimumi tõstmine ja kriisiabi meetmete läbirääkimine.
- Kultuuristrateegia mõõdikute seire ning edukate partnerluste sisseseadmiseks kasutatakse ülevaatlikke andmeid kogu valdkonna tegevuse, tulemuse ja mahtude kohta. Kultuurivaldkonna andmete süsteemse

kogumise ja haldamise osas on loomevaldkonnad väga kriitilised ning ootavad olulist arenguhüpet, mis toetaks valdkonna turundamist ja koostööd teiste valdkondadega. Ka käesoleva uuringu kontekstis on olnud uuringumeeskonna jaoks suur väljakutse loomevaldkondade kohta käivates andmetes opereerimine, sest neid ei ole KuM-is kogutud jaalletatult süsteemselt ning samadel alustel.

Selles tööriistakastis on kaks juhtimisvahendit, mis vajavad loomevaldkondade jaoks eriti olulist parendamist: pikaajalisele koostööle suunatud partnerluse toetamine ja valdkonna andmehalduse korrastamine.

Kultuuristrateegia jagunemine valdkondlikeks „silodeks“ ja planeerimistegevuste ühe valdkonna keskus tõsis aruteludes valdkondade spetsialistidega korduvalt teemaks. Ühest küljest on mõistetav iga valdkonna soov ennast riikliku tasandi arengukavas nähtavaks teha, kuna see lisab seatud eesmärkidele tähtsust ning annab tugevama positsiooni eelarveläbirääkimistel. Teisalt tunnevad paljud, et aeg on küps valdkondandelese strateegia sõnastamiseks ja eesmärkide seadmiseks selliselt, et valdkondade arengukavad saaksid end nendega siduda ja oma eesmärgi nende järgi joondada.

Sarnaselt Eestiga on paljud Euroopa riigid seadnud pikemaajalisi eesmärgi läbi kultuuripoliitika, strateegia või arengukava.¹⁶⁰ Selleks, et tagada kultuuri ökosüsteemi juhtimise paindlikkus, mis suudaks arvestada ja kohaneda strateegia perioodi jooksul toimuvate arengute, muutuste ja kriisidega, on kasutusele võetud mitmesuguseid täiendavaid juhtimisinstrumente ja põhimõtteid, nagu näiteks:

- Osalusdemokraatial põhinevad juhtimise mudelid,¹⁶¹ mida rakendatakse nii loovisikute kogukondade kui ka kultuuri kasutajate kaasamiseks
- Hollandi kultuuri juhtimise koodeks (*Cultural Governance Code*),¹⁶² mida rakendatakse kultuuriasutustes ühtsete juhtimispõhimõtete juurutamiseks, et tagada ühtsetest printsiipidest lähtuv ja võrdväärne kohtlemine töösuhetes, rahastamisotsuste tegemisel ning eelarvevahendite kasutamisel. Läbipaistvama ja tõhusama juhtimiskultuuri kaudu organisatsioonides panustatakse ühiselt üleriikliku kultuuristrateegia eesmärkide saavutamisse ja mõõdetavusse
- Šotimaa rahvuslik kultuuripartnerlus (*National Partnership for Culture*),¹⁶³ mis on ellu kutsutud riikliku kultuuristrateegia eesmärkide teadvustamiseks ja rakendamise nõustamiseks läbi kogu valitsussektori ja kõigi ministeriumide

Sarnaseid lahendusi oleks otstarbekas asuda rakendama ka Eestis, et tagada kultuuristrateegia laiapõhine omaksvõtt.

160 <https://lrkm.lrv.lt/lt/naujienos/patvirtinta-lietuvos-kulturos-politikos-strategija>; <https://www.gov.scot/publications/culture-strategy-scotland/>; <https://www.mkcr.cz/statni-kulturni-politika-69.html>

161 EC DG EAC (2018)

162 <https://www.cultuur-ondernemen.nl/governance-code-cultuur/toolkit/english>

163 <https://www.gov.scot/groups/national-partnership-for-culture/>

5.7 Loomevaldkondade ökosüsteem: kokkuvõte

Euroopa Liidu tasandil on kultuuri strateegilise juhtimise eesmärkideks seatud:¹⁶⁴

- Sotsiaalne sidusus ja heaolu läbi kultuurist osasaamise
- Majandusliku kasvu tagamiseks vajalikud tingimused ja oskused loomesektori liikmetele
- Rahvusvahelistumine läbi koostöö

Eesti kehtiva kultuuristrateegia „Kultuuri arengukava 2021–2030“ üldisemad eesmärgid on sõnastatud järgmiselt:

- 1) Eesti kultuur on elujõuline, arenev ja maailmale avatud ning kultuuris osalemine on loomulik osa iga inimese elus.
- 2) Eesti kultuurielu on tugev ja toimiv.
- 3) Kultuuri ja loovuse roll ühiskonna arengus on väärtustatud.
- 4) Eesti kultuurimälu on hoitud ja hinnatud.

Loomevaldkondade kestlikkus on seotud kõigi nelja eesmärgi ja nende alaeesmärkidega ning neile seatud mõõdikute saavutamiselega. Olulisi barjääre ega takistusi arengukavas sõnastatud ambitsioonide saavutamiseks valdkondade esindajad välja ei toonud, kuid seda tingimusel, et praegune kriisiaja rahastamise tase ja koostöö ministeeriumiga saavad jätkuda.

Kuidas praegune loomevaldkondade toimetumudel ja kultuuri arengukavas seatud eesmärgid teistsugustes tingimustes vastu peaksid, uurib järgmine peatükk, mis võtab kokku stsenaariumianalüüsi tulemused.

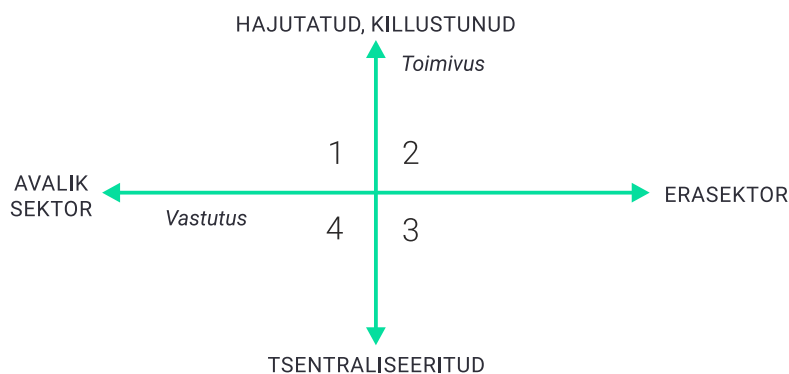
164 New European Agenda for Culture
<https://ec.europa.eu/culture/policies/strategic-framework-for-the-eus-cultural-policy>

6. Tulevikustsenaariumide analüüs

Tulevikuseire või arenguseire on laialt levinud meetod, mis annab võimaluse tulevikku vaadata strateegiliselt ehk viisil, mis esitab vaatlejatele – analüütikule, poliitikakujundajale, valdkondlikule eksperdile või huvilisele – mitu üksteisest selgelt ja põhimõtteliselt eristuvat alternatiivset tulevikunägemust. Tulevikuseire või arenguseire meetod ei paku välja mitte üht, ja kõige tõenäolisemat tulevikku, vaid mitu erinevat varianti taolisest tulevikust. Ennekõike aitab tulevikuseire ja arengustsenaariumide loomine mõista, milline on pikaajaline (aastakümnete järgne) tulemus juhul, kui tehakse teatud kindlad valikud või pannakse paika teatud kindlad eeldused täna ja praegu. Käesolevas projektis rakendati tulevikustsenaariumide analüüsi loomevaldkondade kestlikust mõjutavate tegurite mõistmiseks, kasutades selleks telgesid avalik vs. erasektor ja hajutatud vs. tsentraliseeritud juhtimine ehk toimivus ja vastutus.

Stsenaariumide visandamise tuumeesmärk on otsida võimalusi, kuidas parandada loovisikute sotsiaalmajanduslikku toimetulekut ja heaolu ning tugevdada seeläbi Eesti loomemajandust ja kultuuriruumi jätkusuutlikkust. Stsenaariumide loomine aitab mõtelda ja mõtteid vahetada, millised on võimalused vabakutseliste loovisikute sotsiaalseid garantiisid parandada ja millised võivad olla nendega kaasnevad riskid. Viimased osutavad võimalustele ja ohtudele, milleks ühiskond ja poliitikakujundajad peavad valmis olema ning valmistuma. Telgede abil loodud stsenaariume arutleti töötubades, milles osales kokku 31 loomevaldkonna eksperti ja praktikut. Valdkondade esindatus töötubades oli järgmine:

- Arhitektuur – 1
- Disain – 3
- Etenduskunstid – 6
- Filmikunst – 6
- Helikunst – 6
- Kirjandus – 4
- Kunst – 4
- Valdkonnaülesed eksperdid – 1

Joonis 47. Stsenaariumianalüüsi teljestik

Töötubades analüüsiti kestlikkust läbi eelkirjeldatud tulevikustsenaariumide: aluseks võeti kahe teljega teljestik (vastutus ehk avalik sektor vs. erasektor ja toimivus ehk tsentraliseeritud vs. hajutatud), mille abil joonistus välja neli potentsiaalset tulevikustsenaariumi, mida gruppides arutati.

Gruppidesse jaotati osalejad vastavalt nende valdkondlikule kuuluvusele eesmärgiga mitmekesistada iga grupi koosseisu. Stsenaariumide arutelu paremaks struktureerimiseks kasutati ettevalmistatud töölehti, mida täites paluti osalejatel arutleda järgmiste küsimuste üle:

1. Millised on selle stsenaariumi puhul võimalused eri loomevaldkondade kestlikkuse tagamisel?
2. Millised on selle stsenaariumi puhul ohud eri loomevaldkondade kestlikkuse tagamisel?
3. Kuidas on sellise stsenaariumi puhul olukord (professionaalse) järelkasvuga loomevaldkondades?
4. Kuidas on sellise stsenaariumi puhul olukord loomevaldkondade publiku/kliendi teadlikkusega?
5. Kas ja kuidas mõjutavad loomevaldkondi sellise stsenaariumi puhul 10 aasta pärast järgmised trendid?
 - a. Ülemaailmsed kriisid (nt COVID-19)
 - b. Rahvastikumuudatused
 - c. Rändemustrid
 - d. Ääremaastumine ja linnastumine
 - e. Tehnoloogia areng
 - f. Digipööre ja muutuvad traditsioonilised töösuhted
 - g. Polariseerimine ja populism
 - h. Rohepööre
6. Mis on teie hinnang sellele stsenaariumile? Kas see on soovitud tulevik?
 - a. Kui jah, siis mida peaks selle stsenaariumi realiseerumiseks tegema?
 - b. Kui ei, siis mida peaks vältima, et see stsenaarium ei realiseeruks?
7. Mis on veel oluline loomevaldkondade kestlikkuse tagamisel?

Töölehte võis täita ühiselt, ühiselt valitud täitja eestvedamisel või projekti-meeskonna moderaatori abiga.

6.1 STSENAARIUM 1

- Esimene kujuteldav stsenaarium kajastab olukorda, kus valdkonna kestlikkuse eest vastutab ja seda toetab peamiselt avalik sektor, kuid juhtimine ja toimetamine on hajutatud. Esimest stsenaariumi iseloomustab:
- Valdkonna kestlikkust tagatakse (eelkõige) avaliku rahaga – suur roll Eesti Kultuurkapitalil.
- Valdkonna kestlikkuse tagamisel ja riskide maandamisel on aktiivsem roll KOV-idel.
- Erasektori vahenditega valdkondade kestlikkuse tagamisel märkimisväärselt ei toetata.
- Loomesektor veab ennekõike kodanikualgatus/aktiivsus ja rohujuuretasand, st loovisikud toimetavad ise ja saavad toetusi oma tegevusteks.
- Valdkonnas on koostööd vähe, kuna igaüks võitleb enda ellujäämise nimel.
- Valdkonna teadlikkuse tõstmisel puudub eestvedaja.

Töötubades osalejad leidsid, et see stsenaarium peegeldab osaliselt tänapäeva, kuna sponsorlus pole Eestis kanda kinnitanud. KOV-ide varasemast aktiivsem roll on selle stsenaariumi suurim võimalus: läbi KOV-ide kompetentside parandamise saaks osalejate hinnangul suurendada nende soovi panustada. Suurem regionaalne toetus võiks kohalikul tasandil aidata kaasa spetsialiseerumisele, nt maakondades luuakse erinevat kultuuri.

Ohtusid on esimeses stsenaariumis mitmeid. Kuigi KOV-ide aktiivsemal rollil on potentsiaali, puuduvad KOV-ides praegu laiemad teadmised ja vajalikud eksperdid kultuuripoliitika juhtimiseks, samuti muutub KOV-ide koosseis valimistega, mis tekitab ebakindlust. Enamiku rahastuse läbi Kulka jagamine oleks mõne osaleja hinnangul samuti „katastroofiline“, kuna tasakaal ministriumiga on oluline. Sealjuures on kestlikkuse seisukohast oluline kultuuri rahastuse suurendamine, kuna valdkonnad on rahastatud ebaühtlaselt ja pigem madalalt.

Selles stsenaariumis valmistab muret professionaalne järelkasv, milleks vajalikud tingimused peab ekspertide hinnangul tekitama tsentraalselt. Küll aga saaks huviharidust varasemast paremini toetada kohalikul tasandil ning ühtlustada ja parandada huvikoolide kvaliteeti.

Publiku kasvatamine ja publiku teadlikkus kui üks kestlikkuse tegureid algab ekspertide hinnangul koolist, mistõttu peaks suurendama koostööd Haridus- ja Teadusministeeriumiga, et kasvatada loome osa õppekavades, õpetada lapsi ja noori kultuuri väärtustama ning lõimida kultuuriteemasid ka teiste ainetega.

Ühiselt leiti, et stsenaarium 1 ei ole soovitud tulevik, eriti kuna valdkondade vajadused on väga erinevad ning osad valdkonnad, nt film ja teater,

vajavad tsentraliseeritud rahastust. Ilmnes, et kestlikkuse seisukohast on ekspertide hinnangul väga oluline kindel riiklik nägemus ja tugevad riiklikud institutsioonid, mis suudaksid süstemaatiliselt arenguga tegeleda, sealjuures arvestades valdkondlikke eripärasid. Kestlikkuse üks alustalasiid on ka turvatunne tuleviku osas: olgugi et vastavad alusdokumendid, rahastuspõhimõtted jmt on ministeeriumis koostatud ja kasutusel, valitseb valdkondades ebakindlus. Üks lahendus on nende põhimõtete parem kommunikeerimine, mis aitaks tõsta valdkonnas tegutsejate teadlikkust ja suurendaks kindlustunnet tuleviku osas.

6.2 STSENAARIUM 2

- Teine võimalik tulevikuolukord on hajutatud vastutuse ja juhtimismudeliga ning toetatud peamiselt erasektori poolt. Seda tüüpilist turumajanduse stsenaariumi iseloomustab:
- Vaba turg ja konkurents nii riigi toetustele kui erakapitalile – loomevaldkonnad muutuvad isemajandavaks vastavalt turu reeglitele.
- Riigi rolli vähenedes väheneb “eesti” osakaal kultuurivaldkonnas – turg on rahvusvaheline ja tugeva läbilöögivõimega teosed ei ole seal reeglina rahvuslikud.
- Eesti turu väiksus tingib ettevõtete väikeseid sponsorduseelarveid ja selle najal ei ole võimalik kultuuri jätkusuutlikult arendada ega kriise üle elada.
- Piletitulu ja autoritasu katab marginaalse osa tegevuskuludest, süvakultuuri selle kaudu üleval pidada ei jaksa.
- Pigem kerkivad suured edulood tõmbekeskustes, kultuuri ääremaastumine süveneb.
- Balanss kultuuri ja meelelahutuse vahel kaldub viimase kasuks, võivad need, kes reklaami jaksavad osta.

Loomevaldkondade toimetulekut isemajandavatena vabaturu olukorras ei pidanud töötubades osalejad võimalikuks. Ühelt poolt ei ole Eesti piisavalt suur ei publiku arvu (piletimüük) ega suurte ja kasumlike ettevõtete (sponsorus) poolest; teisalt puuduvad praeguseni meetmed (nt maksusoodustused), mis motiveeriks erasektorit laiemalt kultuurivaldkondi toetama. Ei usuta, et ilma riigi toetuseta on võimalik eesti kultuuri viljeleda ja edendada – alles jääks vaid rahvusvahelisele turule püüdlev meelelahutuslik sisu ja põrandaalune alternatiivkultuur.

Stsenaariumiga kaasnevate võimalustena nägid tööühmades osalejad riigi ja erasektori tihedama koostöö tekkimist, mis soodustaks kultuuri toetamise laiapõhjalisust ja pariteetsust, kuna ettevõtted on meelsamini nõus panustama ettevõtmistesse, mida ka riik toetab. Erasektorilt toetuse küsimisel on väga oluline statistika ja andmete esitamine, mis peaksid olema kiiresti ja kergesti kättesaadavad kõigile loomevaldkondade osapooltele – võrreldes praeguse olukorraga vajaks andmete kogumine ja jagamine oluliselt parendamist ning võiks olla riigi (nt Kultuuriministeeriumi) poolt

korraldatud. Turumajanduse olukorras tõuseks tõenäoliselt valdkondade esindusorganisatsioonide ja loomeliitude roll, mis aitaksid väiksematel ja alustavatel tegijatel toime tulla ning kuhu koonduksid kompetentsid, mis on erasektori ja globaalse turu osalistega läbi rääkimisel hädavajalikud (nt platvormteenuste ettevõtted). Digivõimaluste kasutamine suureneks tõenäoliselt nii loomeprotsessis kui selle tulemite vahendamisel kasutajatele, võimalik oleks ka kohalike digiplatvormide jõuline tõus alternatiivina rahvusvahelistele filmi, tele ja muusika platvormteenustele. Loodetakse ka sellele, et turumajanduse olukorras tõuseks turunduse ja reklaami kvaliteet ja kompetents valdkondades.

Stsenaariumiga kaasnevate ohtudena nägid töörühmades osalejad eelkõige meelelahutuse ja kommertsialiseerumise võidukäiku süvakultuuri arvelt. Ilma riigi toetuseta ei ole kõrgkultuuri püsimine võimalik, kuna ilma laiapõhjalise baasita ei saa kerkida ka tippe, kes edendaksid kõrgkultuuri ja oleksid rahvusvaheliselt läbilöögivõimelised. Kommertsliku sisu tootmine toimuks pigem juba mõnes muus keeles ning turu reeglitega kaasaminek kallutaks sisu rohkem meelelahutuse ja klikijahtimise suunas, mis läbi kannataks nii mitmekesisus kui katsetamise ja innovatsiooni võimalused, mis on loomeprotsessi vajalikud osad. Samas oli töörühmades ka arvamusi, et kommertslikkusega kaasaminek ei ole kohustuslik, süvakultuuri juurde kindlaks jäämine on autori valik, kuid probleemiks võib olla publiku valmidus kõrgkultuurist osa saada. Üldine madal (kultuuri)harituse tase ja globaalsete (digitaalsete) meelelahutuskeskkondade seatud lattu ei soodusta kohalikust kõrgkultuurist huvitatute arvu kasvu, kui selleks ei käivitata eraldi teadlikkuse tõstmise meetmeid. Tõenäoline on ka riigi toel hariduse saanud spetsialistide ja loovisikute lahkumine teistele erialadele ja teistesse riikidesse, millega läheks tehtud investeering inimestesse kaduma ning väheneks valdkondade järelkasv. Kõrgkoolides muutuksid populaarsemaks erialad, mille lõpetajatel on suurem lootus edaspidi meelelahutustööstuses rakendust leida kui loovisikutena karjääri alustada. Isemajandamise tingimustes koonduks loovtegevus pigem tömbekeskustesse ja linnadesse, kus vajalik taristu on olemas ja ühiskasutatav; see aga süvendaks ääremaastumist ja vähendaks maapiirkondade elanike võimalusi kultuurielamustest otse osa saada. Praeguse pandeemia sarnaste kriiside üleelamine muutuks kindlasti raskemaks, kuna erasektori rahastus on harva pikaajaline, ega ole suunatud lihtsalt toimetulekuks.

Stsenaarium 2 ei olnud töötubades osalejate jaoks eelistatud valik, kuna riigi rolli nähakse kõrgkultuuri toetamisel ja loovisikute toimetuleku tagamisel hädavajalikuna. Euroopa Liidus ei oleks see ka võimalik, et riik vähendaks drastiliselt oma kultuuri toetamist ja hülgaks selle vaid globaalsete tureeglite tõmbetuultesse. Riigi tasandil peetakse seda ka maine küsimuseks, kas oleme innovatiivne ja algatusega maa või jääme vaid kopeerivaks ja allhange riigiks, kus kohapealne toetus valdkonnale puudub. Riigi rolli nähakse eelkõige erasektori teadlikkuse tõstmisel, mainekujundamisel ja motiveerimisel panustama loometegevuse ettevõtmistesse, nt sihtkapitalide ja sihtasutuste kaudu. Samuti võiks riik oma toetuste kaudu teadlikult hoolitseda selle eest, et kui näiteks erasektori kaasabil on sündinud teos, siis see ka levib, etendub või kantakse ette korduvalt üle Eesti.

6.3 STSENAARIUM 3

Kolmas kujuteldav stsenaarium kajastab olukorda, kus valdkonna kestlikkuse eest vastutab ja seda toetab peamiselt erasektor ning juhtimine ja toimetamisel on tsentraliseeritud. Kolmandat stsenaariumi iseloomustab:

- Eraraha ja -sektor on peamine kultuuri rahastaja, mis tähendab, et kultuur on senisest enam rikkaimate ja sellest huvituvate nägu.
- Toetajate seas on nii valdkonna arengut eesmärgiks seadvaid nn valgustatud monarhe kui ka neid, kes seovad kultuuri enda eesmärkide ja huvide teenistusse. Võimalik, et tekivad metseenide toetatud agentuurid.
- Valdkonna juhtimine, sh rahastamine, toimub ülevalt alla põhimõttel ning suure osas esindusorganisatsioonide/loomeliitude jms kaudu.
- Vähene riigitoetus läheb tegevustoetustena vms moel suurtele esindusorganisatsioonidele/loomeliitudele.
- Järelkasvu tagamine on keerulisem, toetub rohkem õhinale.

Töötubades osalejad leidsid, et kuigi nn valgustatud monarhide olemasolu, kes valdkonda jõuliselt toetaksid, on igati tervitatav, oleks kestlikkuse tagamise nende hoolde jätmine ennatlik. Turumajanduse mõju teeb sellises stsenaariumis kultuuri pigem kommertslikumaks, mis võib keskmisele tarbijale küll meeldida, kuid ei jäta võimalust viljeleda kõrgkultuuri.

Riigi raha puudumine või vähesus tähendaks ka nõrgenenud loomeliite ja esindusorganisatsioone, kes ei saa vastavat tuge. Praegune loomeliidu ja ministeeriumi sünergia valdkonna juhtimisel on hea ning selle kadumine oleks kestlikkust kahjustav. Ka loomeliitude sõltumine ainult erarahast võib lõppeda loomevabaduse kaotusega – oht, mida mainiti nii siin kui teises, samuti erasektorist sõltuvuses olevas, stsenaariumis.

Osalejate arvates kannataks järelkasvuga seotu selles stsenaariumis märkimisväärselt: haridus ja järelkasvu tagamine eeldab ekspertiisi ja süsteemset lähenemist, mis on roll, mida erasektor üksi enda peale võtta ei saa. Küll aga on erarahastus mobiilsem kui riiklik rahastus, avades seeläbi võimalused lühiajalisteks projektideks, stipendiumideks vms loovisikute enesetäiendamiseks ja valdkonna rikastamiseks. Samuti on erasektoris vajalikku ettevõtlustalast taipu ja kommunikatsioonikompetentsi, mille rakendamine aitaks kaasa publiku teadlikkuse kasvatamisel.

Osalejate hinnangul ei oleks stsenaarium 3 kestlikkuse vaatest soovitud tulevik. Küll aga oleks erasektori varasemast suurem panus valdkonnas tervitatav, nii toetuste, kompetentside jagamise kui üldise metseenluse edendamise näol.

6.4 STSENAARIUM 4

- Neljas kujuteldav stsenaarium kajastab olukorda, kus valdkonna kestlikkuse eest vastutab ja seda toetab peamiselt avalik sektor ning juhtimine ja toimetamine on tsentraliseeritud. Antud stsenaariumi iseloomustab:
- Valdkonna kestlikkust tagatakse (eelkõige) avaliku rahaga.
- Valdkonna kestlikkuse tagamisel, riskide maandamisel ja teadlikkuse tõstmisel on aktiivsem roll kesksel riiklikul institutsioonil (Kultuuriministeerium vms).
- Erasektori roll on valdkondade kestlikkuse tagamisel minimaalne (erasektori vahenditele märkimisväärselt ei toetuta).
- Valdkonda veab eelkõige riigipoolne tellimus.
- Valdkond on koondunud liitudesse/esindusorganisatsioonidesse, loovisikutel üksinda on keerulisem hakkama saada.

Töötubades osalejad leidsid, et antud stsenaarium peegeldab mitmetes valdkondades osaliselt tänapäeva: suures osas tuleb rahastus avalikust sektorist ning erasektori roll on minimaalne. Samal ajal ei peetud mõistlikuks, et riik võiks hakata valdkondade sisuloomes kaasa rääkima. Suurimat võimalust nähakse selle stsenaariumi puhul kõrgkultuuri arengus, kuna riigipoolse rahastuse korral peetakse seda prioriteediks. Kui kõrgkultuur on edukas, siis toob see valdkonda juurde ka järelkasvu ja publikut. Riiklikult juhitud ja rahastatud stsenaariumi korral võib professionaalse järelkasvu tagamine ja publiku kasvatamine osutada edukamaks kui teiste stsenaariumide puhul. Koostöös Haridus- ja Teadusministeeriumiga on Kultuuriministeeriumil soovitatav algatada diskussioon kultuuritundide lisamise võimalikkusest üldhariduskoolide õppekavadesse ja seista loomevaldkondade esindatuse eest huvihariduses. Lisaks oleks võimalik läbi viia ka n-ö vanemaealiste kultuuriranits,¹⁶⁵ et neid kultuurile lähemale tuua. Stsenaariumi ühe võimalusena nähti kultuuri regionaalse kättesaadavuse parenemist tänu tugevale riiklikule rahastusele.

Peamiseks ohuks neljanda stsenaariumi puhul on paindlikkuse vähenemine, mis tuleneb kartusest, et riigipoolse rahastamise ja juhtimise puhul võidakse sekkuda sisuloomesse ja hakata selles liigselt ettekirjutusi tegema. Seega võib realiseeruda olukord, kus „riik tellib muusika“ – rahastab loomevaldkondi ning ütleb, mida selle raha eest pakkuma peab, kuna kõikide valdkondade kõiki tegevusi (ka kõiki žanreid) pole võimalik rahastada. Sellisel juhul on suureks ohuks mitmekesisuse vähenemine ja innovatsiooni aeglustumine või peatumine. Kuna rahastus on suunatud kindlate tegevuste jaoks (millest suur osa on seotud kõrgkultuuri pakkumisega), siis rahastust mittedaadavad valdkonnad on esindatud vähesel määral ja suure tõenäosusega ka mada-

¹⁶⁵ Sarnaselt lastele ja noortele mõeldud kultuuriranitsa meetmele. Kultuuriranits on Kultuuriministeeriumi eestvedami sel loodud toetusmeede, mis võimaldab koostöös koolide ja omavalitsustega lastel ja noortel külastada õppeprogrammi osana teatrietendusi, kinoseansse, muuseumi või muud valdkonnas pakutavat. Rahastu aitab lastel ja noortel arendada nii riikliku õppekavaga ettenähtud ainepädevusi kui ka kasvada loovateks ja mitmekülgseteks isiksusteks. Seeläbi panustab kultuuriranits nii loojate kui ka publiku järelkasvu.

lama kvaliteediga. See võib omakorda puudutada ka kultuurist osasaamist, kuna hoolimata kõrgkultuuri (näilisest) edust ja suurest riiklikust rahastusest, võivad publiku soovid ja eelistused lasuda mujal. Ohukohaks on ka liiga suur sõltuvus riigieelarvest ning selle üheaastasest perioodist, mis ei ole stabiilsuse tagamiseks piisavalt pikk.

Kokkuvõttes leiti, et tegu ei ole ihaldusväärse tulevikustsenaariumiga, sest olgugi et riigi rahastus on väga oluline, peab osalejate hinnangul säilima loomevabadus – sisu peab jääma valdkonna teha. Sarnaselt esimese stsenaariumiga ilmnis, et riiklik nägemus ja tugevad riiklikud institutsioonid, mis suudaksid valdkonda edasi viia, on väga olulised.

6.5 Stsenaariumianalüüsi kokkuvõte

Ülemaailmne **pandeemiakriis** on eredalt esile toonud loomesektori haavatavuse kriisiolukordades, kuid samas näidanud selle tähtsust nii majanduses kui sotsiaalses sfääris. Suletud mäluasutused ja ärajäänud kontserdid, etendused, kinoseansid, festivalid andsid aimu selle sektori laiemast majandusmõjust, sh (sise)turismile, aga ka sotsiaalsete suhete hoidmise ja kogukondliku kaasamise rollist. Ühtlasi on kriis välja toonud vajaduse pöörata tähelepanu ruumikultuurile: see, kus me elame ja milline on meie kodu-, töö- ja avalik ruum, kus toimetame, nii et see toetaks inimeste elukvaliteeti. Digitaalne voogedastus on närb alternatiiv elavale esitusele ja kultuurilisele kokkusaamisele, mis aitab dialoogis mõtestada kollektiivseid arusaamu muuhulgas ka selle kohta, kuidas kriisidega toime tulla. Kriisidega toimetulek – on need siis epidemioloogilised, tingitud kliima soojenemisest või tehnoloogia ja massimeelelahutuse mõjudest inimväärtustele – algab ühisest arusaamast, et probleemide lahendamine algab inimesest ja tema käitumise muutmisest. Kultuurivaldkonnal on selleks vajaliku sotsiaalse sidususe loomisel võtmeroll.

COVID-19 kriisiolukorra üle elamiseks on Kultuuriministeerium loomevaldkondadele eraldanud viimasel kahel aastal märkimisväärseid kriisiabi-toetuseid. Naasvate viiruslainetega seotud piirangute perioodid jäävad tõenäoliselt kestma veel mõneks ajaks, seega on valdkonna jaoks tervikuna proovikiviks toimetulek ja talitluspidevus piiratud tegutsemisvõimaluste olukorras. Sellest tulenevalt on oluline, et praegune **toetuste süsteem** vastaks loomevaldkondade vajadustele: oluline on kommunikeerida selgelt olemasolevate toetuste võimalusi ja neid reguleerivad alusdokumente ning samal ajal hinnata projektipõhiste toetuste nõudlust ja vahekorda, et tagada toetuste vastavus reaalsele olukorrale. Uuringus osalenud ekspertide sõnul on väga oluline jätkata valdkondlike esindus- ja katusorganisatsioonide rahastamist, pöörates sealjuures tähelepanu rahastusaluste võrdsusele, et tagada nende võimekus tegeleda oma valdkonna huvikaitse ja esindamisega. Ka tulevikustsenaariumide analüüsis rõhutasid osalejad ministeeriumi toe olulisust loomeliitude toimimisel.

Rahastuse paremaks suunamiseks on loomevaldkondade regulaarne **seire** võtmetähtsusega: loomevaldkondade põhinäitajate andmeid tuleks koguda ja avaldada regulaarselt, et võimaldada andmetepõhist otsustamist ja juhtimist. Käesoleva uuringu käigus oli väljakutseks saada adekvaatseid andmeid loomevaldkondadele jagatud toetuste kohta, kuna neid ei ole süsteemselt ja võrreldavalt kogutud. Võrdselt olulised on ka regulaarsed kasutajauuringud eri loomevaldkondades, et lisaks statistika kogumisele mõista ka publiku motivatsiooni tagamaid, nende soove ja vajadusi.

Loomevaldkondi toetavad erinevas ulatuses ka **kohalikud omavalitsused**, kelle panust hindasid uuringus osalenud eksperdid seni pigem kasinaks, aga nägid selles potentsiaali, kui tõsta KOV-ides vastavaid kompetentse, nt läbi koolituste, rahvusvaheliste parimate praktikate jagamise või töötajate (vabatahtliku) roteerimise. Oluline on tõsta kohalike juhtide huvi ja motivatsiooni loomet toetada, mida saab teha erinevatel viisidel – nii materiaalsel (nt stipendiumid loovisikutele, avalikud hanked) kui mittemateriaalsel (nt nullrendiga pinnad) vahenditega. Sealjuures on ekspertide hinnangul oluline ühtlustada KOV-ide loometoetuste jagamise süsteeme ning monitoorida toetuste jagamise statistikat. KOV-ide rolli suurenemisel on oluline vältida stsenaarium ühes kaardistatud ohtusid: ilma KOV-ide kompetentse tõstmata võib rahastatav kultuur kujuneda liiga kommertslikuks või ühetaoliseks, nt rahastatakse vaid üht loomevaldkonda, teisalt võivad toetuste stabiilsust ja püsivust ohustada kohalike valimiste tulemused. Hoolimata mitmetest ohukohtadest selgus tulevikustsenaariumide töötubades, et KOV-ide toe erinevused võivad mõjuda regionaalsele arengule ka ergutavalt, nt eri maakonnad koguvad tuntuks eri sorti kultuuriprojektidega.

Lisaks riigi toele saab raha valdkonda juurde tuua ka teiste meetmete näol, nt suunates uutelt tarbimismaksudelt või riigifirmade kasumist kindla protsendi kultuuri või vähendades või kaotades kultuuriprojektide ja -asutuste toetustelt käibemaksu. **Erasektori** ja loomevaldkondade suuremal koostööl on palju potentsiaali: erasektori turundus- ja ettevõtlusteadmised tooksid kultuurivaldkonda juurde vajalikku kompetentsi ning erarahastuse paindlikkus ja mobiilsus avaks mitmeid võimalusi uuteks projektidest, loovisikute stipendiumideks ja muuks. Samas tuleks silmas pidada teises stsenaariumis kaardistatud ohtusid seoses kultuuri liigse toetumisega erarahastusele: turumajanduse kontekstis on kasumlikkus prioriteet, mis tõenäoliselt ei jäta kõrgkunstile, mis tõmbab ligi vähem publikut, võimalust. Lisaks on Eestis alakasutamata **metseenluse** potentsiaal, olgugi et näiteks kunsti soetatakse aina rohkem ja ka kunstiostja maine on ajas muutumas, aitaks maksusoodustused kunstiteoste ostmisel tuua valdkonda juurde tunduvalt rohkem eraraha.

Metseenluse eelduseks on teadlikkus kultuurimaailmas toimuvast ning huvi selles osaleda ja seda tarbida. **Kultuuriteadliku kasutaja** kasvamine aga algab juba lapsepõlves, mil mängib olulist rolli koolis omandatud haridus ja selle kvaliteet. Tänapäeval on kultuuri- ja humanitaarvaldkonna teemade ja loomehariduse osakaal üldhariduskoolides pigem väike ning

olemasolev ebaühtlase kvaliteediga, liati sõltub see ka õpetajate pädevustest ja huvist teema vastu. Kultuuriteadlikkuse kasvatamiseks ei tule viia vastavaid muudatusi sisse mitte ainult õppekavas, vaid soodustada kultuuriteadlikkuse kasvu ka hilisemas eas, nt aidates kultuurihuvilistel üles leida osalejatele avatud kultuuriloomelise projektid, programmid, initsiatiivid ja asutused; viies ellu pensionäride kultuurirahitsa või toetades huvihariduse kvaliteedi paranemist ja ühtlustumist. Kultuuri puudutavate arutelude, kultuurikriitika jm toomine esiplaanile ja päevakajaliste teemade hulka aitab samuti parandada inimeste taju loomevaldkondadest ning edendada kriitilist mõtlemist. Teadliku publiku kasvatamine on oluline ka kultuuri mitmekesisuse vaatest: mitmes tulevikustsenaariumis kaardistati madala teadlikkusega seotud ohtusid, nagu kõrgkultuuri hääbumine ja kommertskultuuri esiletõus. Seejuures saaksid noorte harimisse anda olulise panuse ka kultuurivaldkonna enda asutused, nt andes koolides tunde, pakkudes mentorlust või kaasjuhendades õpilaste teadustöid. Iga-külgne noorte kultuurile lähemale toomine kõigis õppeastmetes on vajalik, nt soodustades mõne ainepunkti ulatuses vabalt valitud kultuurilist või loometegevust.

Kui kultuuriteadliku tarbija kasvatamine algab koolist, on oluline esmalt tõsta **üldhariduskoolide õpetajate pädevusi**, nt lisades õpetajaharidusse kultuuripädevuste mooduli. Oskus aineid lõimida ja siduda kultuuripädevusi ka teiste valdkondadega, nt digiga, on vajalik, et tekitada noortes arusaama kultuuri rollist ka teistes eluvaldkondades ning õpetada kultuuris osalemise ja selle kogemise oskusi. Siinjuures on oluline panustada ka huvikoolide arengusse, mis mitmete ekspertide sõnul on praegu regiooniti ebaühtlane ja mille panus professionaalse järelkasvu kasvatamisse on madal.

Professionaalne järelkasv eeldab aga eelkõige tsentraalset koordineeritust ja tuge. Tulevikustsenaariumide analüüs kinnitas, et riiklikult juhitud strateegiline tegevus sel suunal, näiteks neljanda stsenaariumi kujutatud tulevikumaailmas, on tugevaks aluseks professionaalide kasvatamisel.

Pandeemiakriis on võimendanud mitmeid varasemaid trende, millel on pikaajalisem mõju. Neist olulisim on seotud digitaalsete tehnoloogiate ja platvormteenustega, mis on muutmas nii kultuurisisu tootmist kui levitamist, aga mõjutavad ka inimeste käitumismustreid ja kultuuri tarbimisviise.

Pandeemia on andnud tugeva tõuke **platvormteenuste** laiemale levikule ja voogedastuse kasutajate kasvule nii muusika, filmi ja meedia kui ka kirjanduse ja taskuhäälingu valdkonnas. Süvenenud on trend, et suured tegijad kasvavad veelgi suuremaks – suurtel agregaatoritel on rohkem vahendeid kriisist tuleneva kitsikuse üleelamiseks ja võimalik panustada rohkem vahendeid reklaamile. Siin oleks oluline ministeeriumi ja riigi poolne tugi uute regulatsioonide ja toetuste näol, mis aitaksid vähendada sellist ebavõrdsust. Rahvusvaheliste platvormteenuste pealetung ohustab teise tulevikustsenaariumi kontekstis, kus valitseb sarnaselt praegusele olukorrale vaba turg ja konkurents, ka omakeelse sisu tarbimist, kuna kõiksuguste voogedastusteenuste sisu on harilikult ingliskeelne.

Uute tehnoloogiate rakendamine, nagu tehisintellekt, võimaldab suurtel teijatel tõhustada oma tööprotsesse ja analüüsida kasutaja käitumist talle uute soovitude andmiseks. Väiksemad tegijad ja turud peavad rakendama konkurentsivõimeliseks püsimiseks nutikaid tehnoloogialahendusi ning eristuma pigem kohaliku või kindlat sihtrühma kõnetava sisu pakkumisega. Ministri-
riumide tugi uute tehnoloogiate kasutuselevõtul on oluline, et tõsta valdkon-
na teadlikkust nende tehnoloogiate kasutusvõimalustest ning loovisikute
ja -organisatsioonide suutlikkust osaleda rahvusvahelistes koostööprojek-
tides, kus selliste tehnoloogiate kasutamine on eelduseks või tingimuseks.
Sellega seoses aitaks loovisikuid ka täiendkoolitused, et parandada nende
üldisi digitehnoloogiaalaseid pädevusi.

Eesti keele- ja kultuuriruumi väiksus ja vastavalt ka **туру kitsus** seab loome-
valdkondade arengule ja konkurentsivõimele teatud piirid. Väikeste turgude
kitsaskohtadeks on tüüpiliselt kapitali ja toetuste piiratud maht, vähene suut-
likkus skaleeruda, piiratud tootmisvõimsus globaalsel turul läbilöömiseks,
suutmatust turundada ja levitada rahvusvaheliselt jmt. Loomevaldkondade
nõrkuseks on olnud suutmatust koguda ja analüüsida oma kasutajate ja ka-
sutuse andmeid ning võimetus nende alusel kasutusmustrite muutumist
ette näha ja sellele reageerida. Nende faktorite kombinatsioon jätab üksiku
loomevaldkonna väheagiilseks ja kapseldunuks väljakujunenud toimetude-
lisse. Väljapääsu siit tuleb otsida nii rahvusvahelises kui valdkondadevahe-
lises **koostöös**, mis ühtviisi suurendab tegevusvälja ja potentsiaalsete ka-
sutajate arvu, käivitab uusi väärtusvõrgustikke ning võimaldab kombineerida
nappe ressursse. Kultuuriministeerium peaks loomevaldkondade kestlikkuse
tagamiseks looma toetusmeetmeid, mis eeldavad loomesektorite koostööd
ja vaatavad kunstide valdkonda horisontaalselt, mitte pärusmaiste klastrite-
na. Loomesektorite koostööd saaks parendada ka läbi ühiste koolituste ja
võimendamistegevuste, et soodustada loomealast koostööd ning maandada
tihedast konkurentsist tekkinud pingeid.

Pandeemia periood on samas toonud esile **kohaliku** ja lokaalse väärtusta-
mise, mis on tõestanud, et ka ahtal turul nutikalt tegutsedes on võimalik
leida värskeid nišše, avastada uusi esinemispaiku, leida võimekaid koha-
pealseid koostööpartnereid. Kohaliku, linnadest kaugemale jääva paikkon-
na muutmine kultuuriliseks tõmbekeskuseks eeldab kohaliku kogukonna ja
omavalitsuse panust, mis tihti takerdub aga teisiti seatud prioriteetide, kom-
petentside või vahendite nappuse taha. Kultuuriministeeriumi ja valdkond-
like organisatsioonide võimuses on suunata vahendeid ja koolitusi regio-
naalsete projektide teostamise võimekuse tõstmiseks, pakkuda mentorlust
ja koostööd. Näiteks praeguste kultuuri- ja rahvamajade kaasajastamine ja
neile tegevustoetuste tagamine aitaks parandada kultuuri kättesaadavust
ka hõredama asustusega piirkondades. Ka kooli- ja huvihariduse kvaliteedi
regionaalsete erinevuste vähenemine aitaks stsenaariumeid analüüsinud
ekspertide sõnul tagada, et kultuuriteadlikuid tarbijaid elaks kõikjal, mitte
ainult tõmbekeskustes.

Pikemas vaates on linnastumine selge trend, millega kaasuvad talendi küllus ja
„risttolmlemine“, vajaliku taristu kerge kättesaadavus, suurem publiku hulk, mit-

mekesine valik jmt. Teisalt on suurte keskuste elukallidus ja meelelahutusele orienteeritus (alustava) loomeinimese jaoks tihti põhjus viia oma tegevus kas väiksemasse kohta või jagada oma tegevust linna ja väikeasula vahel. Mitmesuguste pariteetsete toetus- ja residentsusmeetmete abil on võimalik soodustada kultuuriinimeste kolimist või pendelrännet maapiirkondadesse.

Vananev rahvastik mõjutab kõiki loomevaldkondi. Ühest küljest on mõju professionaalsele järelkasvule (kooli lõpetab kahanev arv noori), teisalt tekib eakate näol juurde aina kasvav sihtgrupp kultuuris osalejaid ja tarbijaid. Eakate kultuurirahvaste elluviimine aitaks tuua vanemad inimesed kultuurile lähemale ning toetada nende väärikat ja mitmekülgset vananemist. Sealjuures on oluline silmas pidada olemasolevate kultuuri- ja mäluasutuste eakasõbralikkust kättesaadavuse ja ligipääsetavuse vaatest.

Valdkondade ekspertide ühine arvamus **rohepöörde** osas on, et see on juba toimumas ning liigitub seetõttu pigem „olevikutrendide“ kui tulevikku alla. Rohepöörde puudutab igat loomevaldkonda nii otseselt kui kaudselt, olles samal ajal nii inspiratsiooni kui mure allikaks. Osades valdkondades on astunud rohelisema tulevikku nimel juba konkreetseid samme, näiteks süsinikneutraalne kureerimine,¹⁶⁶ teistes ollakse veel äraootaval seisukohal, olgugi et ka tarbijate ja publiku kasvav teadlikkus seab korraldajatele aina kõrgemaid nõudmisi. Üha levinumad on keskkonnahoidlikud üritused, kus on kõrgendatud tähelepanu all jäätmekäitlus ja taaskasutus, keskkonnasõbralikud materjalid, toit, transport jpm – trend, mis on kanda kinnitanud ka kultuuriürituste sfääris.¹⁶⁷ Sarnaselt teiste globaalsete trendidega pakub ka rohepöörde mitmeid võimalusi: eelistada kodukohalähedast, elavdades seeläbi kohaliku kultuurielu ja kasvatades kohalike loovisikute nähtavust; taaskasutus, mis võib olla soodsam uue soetamisest; tarbimise vähendamine ja asjade omamise kultusest loobumine jmt. Rohepöörde soodustamiseks on oluline võtta sellega seotud põhimõtteid arvesse nii rahastajatel kui publikul – keskkonnasõbralikum alternatiiv võib küll olla mõnel puhul mõnevõrra kallim, ent selle eelistamine on oluline kliimakriisiga võitlemise vahend. Siinjuures on oluline ministeeriumil ja kogu avalikul sektoril olla teadlik ka enda hallatava keskkonnajalajäljest, mida saaks mõõta kultuuri- ja mäluasutuste süsinikjalajälje arvutamise ja selle vähendamiseks tegevusplaani koostamisega. Ka rohehangete korraldamine ja toetusmeetmetesse „roheliste“ tingimustes lisamine aitaks rohepöördeks vajalikke tegevusi praktikasse tuua. Lisameetmena võiks sisse seada ka eraldi toetusmeetme, mille fookus on keskkonnasäästu ja -teadlikkuse tutvustamine ja rakendamine. Uuringus osalenud ekspertide sõnul ei ole loomevaldkonna roll mitte ainult ise rohelist mõtteviisi rakendada, vaid ka sellest kui elustiili ja paradigma muutusest rääkida ja seda mõtestada. Sihitud toetusmeede aitaks tuua keskkonnasäästust ajendatud teosed, projektid ja algatused ka laiemale publikule ette, aidates seeläbi tõsta nii inimeste teadlikkust kui piloteerida ja juurutada loomevaldkonnas uusi rohelisti praktikaid.

166 <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c6-kunst/kuidas-vahendada-kunstivaldkonna-okoloogilist-jalajalge/>

167 „Keskkonnahoidlike sündmuste korraldamise juhend“, <https://www.tartu2024.ee/ellujaamise-kunstid/keskkonnajuhend>;
„Praktiline juhend keskkonnasõbralike ürituste korraldamiseks“, https://www.tartuloodusmaja.ee/wp-content/uploads/2020/11/green_guidelines_uuendatud_28_10_20.pdf

7. Poliitikasoovitused

Nr	Soovitus	Pädev asutus / eestvedaja	Osalejad
1	VALDKONDADE KOORDINEERIMINE Kultuurivaldkonna koordineerimises ja juhtimises on killustatust nii loomevaldkondade sees, vahel kui ka riigi ja valdkondade vahel, mis ei taga kaasavat, tõhusat ega jätkusuutlikku koostööd.		
	PROBLEEM. Valdkonna koordineerimises ja Kultuuriministeeriumi koostöös esindusorganisatsioonidega puudub läbipaistvus ja regulaarsus.		
1.1	Kultuuriministeeriumil tuleks loomevaldkondadega kokku leppida selged koostöömudelid, mis lähtuvad kaasamise heast tavast ning hõlmavad loomevaldkonna esindajaid ja eksperte valdkonda puudutavatesse aruteludesse varakult, regulaarselt ja järjepidevalt.	KuM	Esindusorganisatsioonid
1.2	Kultuuriministeerium peaks toetama valdkondade suutlikkust kaasa rääkida nii poliitikakujundamise protsessis, huvikaitses kui ka muudes valdkonna tulevikku puudutavates küsimustes, luues selleks vajalikud strateegilised partnerlused (näiteks tegevustoetuste lepingute kaudu vm). Organisatsioonid ei pruugi antud juhul olla ainult loomeliidud, vaid ka teised olulisemad esindusorganisatsioonid eri loomevaldkondades.	KuM	Esindusorganisatsioonid
	PROBLEEM. Kultuurivaldkonna koordineerimises on KOV-idel ja erinevatel seotud valdkondadel väike ja ebaühtlane roll. Mitmed kultuurivaldkondade kestlikkust puudutavad probleemid on ministeeriumideüleised ja nõuavad ministeeriumidevahelist koostööd.		
1.3	Tulemuslikumaks loomevaldkondade juhtimiseks koordineerida „Kultuuri arengukavas 2021–2030“ seatud eesmärgid ja sellele järgnevat loomevaldkondade tegevuskavu teiste seotud ministeeriumide (HTM, MKM, RaM) tegevuskavade ja arengukavade või arenguprogrammidega.	KuM	Teised ministeeriumid
1.4	Loomevaldkondade esindusorganisatsioonidel tuleb teha rohkem koostööd kohalike omavalitsustega, aitamaks kaasa kultuurielu elavdamisele väljaspool tõmbekeskuseid, sh piirkonnas (hooajaliselt) tegutsevate loovisikute abil.	Esindusorganisatsioonid	ELVL, KOV id
2	LOOMEVALDKONDADE JÄRELKASV JA PÄDEVUSED Kultuurielu mitmekesisuse ja jätkusuutlikkuse püsimiseks ja arendamiseks on tarvis tagada elukestva õppe kättesaadavus ning tugev järelkasv uute loovisikute põlvkondade näol.		
	PROBLEEM. Loomevaldkondades tegutsevad professionaalid vajavad elukestva õppe mudelit, mis tagaks neile pädevused, mis aitavad neil püsida konkurentsivõimelised nii koduturul kui rahvusvahelisel tasandil.		
2.1	Seada prioriteediks juhtimisoskuste süstemaatiline kasvatamine loomevaldkondades. Selleks suurendada juhtimiskoolituste mahtu ning lisada juhtimisoskuste kõrval koolitusprogrammi ka valdkonna huvikaitsese oskusi ja valdkonnasisese kommunikatsiooni pädevusi.	KuM	Esindusorganisatsioonid, asutused
2.2	Tõsta KOV-i ametnike kultuuripädevusi ja kultuurikorralduslikku suutlikkust keskselt korraldatud koolitusprogrammide kaudu. Koolitused peaksid tutvustama rahvusvahelisi parimaid praktikaid (nt kultuuri roll kohaliku kogukonna elavdamisel ja rikastamisel, üksteiselt õppimisel) ning pakkuma õppereiside võimalust.	Riigikantselei, RaM, KuM, KOV	Esindusorganisatsioonid, Eesti Rahvakultuuri Keskus

Nr	Soovitus	Pädev asutus / eestvedaja	Osalejad
2.3	Korraldada kogu kultuurisektori jaoks digitehnoloogia alase täiendkoolituse programm. Koolitused peavad olema suunatud tegutsevatele loovisikutele ning tutvustama uute infotehnoloogiliste arengute võimalusi ja arendama üldiseid digipädevusi, et võimaldada IT vahendite kasutamist loometegevuses (sh virtuaalreaalsus, kratid, voogedastus, 3D tehnoloogiad jm).	Esindus-organisatsioonid	KuM, asutused
2.4	Toetada senisest enam loovuurimusi ja tellida enam loomevaldkondadepõhiseid rakendusuuringuid elukeskkonna, kasutajaskonna ja kultuuri mitmekesisuse arendamiseks.	KuM, teised ministeeriumid	Kõrgkoolid, mõttekojad
2.5	Pakkuda ja tutvustada loomeinimestele võimalust omandada kiirkursusena või mikrokraadina pedagoogika kvalifikatsioon, mis võimaldaks asuda õpetama (kõrg)koolis. Seeläbi oleks loomeinimestel võimalik teenida lississetulekut ning leevendada õpetajate puudust haridusasutustes.	HTM	KuM
PROBLEEM. Kultuurivaldkonnad peavad olema paremini esindatud ja põimitud iga haridusastme õppekavadesse, et tekitada huvi uutes põlvkondades ning kasvatada jätkusuutlikkuse tagamiseks pidevalt tugevat ja mitmekülgset järelkasvu. Praegu ei ole kõik loomevaldkonnad õppekavades esindatud, näiteks puuduvad filmivaldkonna teemad ning selle tõttu ei ole võimalik käivitada filmiõppe programmi õpetajahariduses.			
2.6	Kultuuripädevuste mooduli lisamine õpetajaharidusse, mis võimaldaks käsitleda näiteks kunsti ja muusika õppekava raames lisaks ka teisi esindamata kultuurivaldkondi (audiovisuaalvaldkond, disain, arhitektuur), et õpilastel tekiks mitmekesine ja terviklik arusaam kultuurisfäärist ning oskused selle sidumiseks erinevate valdkondadega.	HTM	KuM
2.7	Rikastada praeguseid kultuurivaldkonda puudutavaid õppevorme, kaasates selleks õppesse loomevaldkondade esindajaid külalisõpetajate ja mentoritena.	HTM	Esindus-organisatsioonid, kultuuri-asutused
2.8	Võimaldada gümnaasiumiõpilastele mõne ainepunkti raames vaba kultuuriline tegevus, et ärgitada huvi loometegevuse vastu kultuurirahitsa programmi kaudu.	HTM	Asutused
2.9	Üliõpilaste teadustöökis nii bakalaureuse, magistri kui ka doktorantuuri tasemel pakkuda koordineeritult kaasjuhendamist professionaalsete loovisikute poolt.	Ülikoolid, esindus-organisatsioonid	Kõrgkoolid, professionaalsed loovisikud
2.10	Loovuurimuse ja valdkondliku teadustöö potentsiaali tõstmine ning professionaalide järelkasvu süsteemsuse tõhustamine (praktikud õppejõududena ülikoolides, õppejõu karjäärimudel ja nende akadeemiline tegevus, loovuurimuste laiem toetamine jne). Lisaks kasutada kodanikuteadust kui võimalust inimeste kaasamiseks ja seeläbi kultuuriteadlikumaks ja kultuuritarbijaks kasvatamiseks.	HTM	KuM
2.11	Täiskasvanute kultuuripädevuste arendamiseks ja säilitamiseks tuleks kultuuriharidusasutustel pakkuda tegevusi ka täiskasvanutele ning toetada elukestva õppe kaudu loovtegevuseks vajalike oskuste omandamist.	Kultuuri-haridus-asutused	Esindus-organisatsioonid

Nr	Soovitus	Pädev asutus / eestvedaja	Osalejad
3	KULTUURI KASUTAJA JA OSALEJA TEADLIKKUSE TÕSTMINE Kultuuris osalemise eelduseks on teadlikkus toimuvast ning selle kogemise ja mõistmise oskus ja huvi. Kui osades loomevaldkondades jõuab kasutaja loomingu juurde võrdlemisi lihtsasti, siis teistes valdkondades esineb mitmeid barjääre, mida aitaks ületada sektoritevaheline koostöö, strateegiline planeerimine ja sihitud toetusmeetmed.		
3.1	Tagada Kultuuriministeeriumi tellimisel regulaarne loomevaldkondade kasutamise ja kasutaja rahulolu uuringute läbiviimine (lisaks külastuste statistika kogumisele ning muudest seotud uuringutest saadud sisendi analüüsimisele ja arvestamisele), et mõista paremini valdkonna murekohti ning publiku soove, rahulolu ja aktiivsuse tagamaid ning teha informeeritud otsuseid ökosüsteemi dünaamika ja toetuste kohta.	KuM	Kultuuri-asutused
3.2	Teadlikult suurendada kultuuri- ja humanitaarvaldkonna teemade lõimimist teiste õppeainetega üldharidusprogrammis, et õpetada seoste nägemist eri valdkondade vahel ning tagada kultuurilähedus ja teadlikkus kõigi koolilõpetajate seas.	HTM	KuM, üldhariduskoolid
3.3	Suurendada esindusorganisatsioonide toel ja vahendamisel loovisikute kaasamist huviharidusprogrammidesse, mis aitab ka nende programmide väljundeid ja pakutavaid pädevusi õpetajate jaoks selgemalt sõnastada.	Esindus-organisatsioonid	Huvikoolid, üldhariduskoolid
3.4	Toetada varasemast rohkem kultuurivaldkonna ja kultuurikriitika kajastamise tellimist ERR is ja muus meedias, et aidata publikul teha teadlikke valikuid kultuuris osalemiseks ning harida ja suurendada kuulaja- ja vaatajaskonda.	ERR, KuM	Meediapartnerid, kultuuriasutused, esindus-organisatsioonid
3.5	Viia ellu eakate kultuuriranits, et ka vanemaealistel oleks lihtsam ja taskukohasem ligipääs kultuurile. Vajadusel viia läbi kasutajauuring ka selle sihtgrupi seas (lisaks muudest seotud uuringutest saadud sisendi analüüsimisele ja arvestamisele), et mõista nende kultuuris osalemise seniseid barjääre ning soove ja vajadusi.	KuM	Kultuuriasutused
4	LOOMEVALDKONDADE TOETUSED Riik toetas loomevaldkondi 2020. aastal rahaliste toetustega kokku 76 miljoni euro ulatuses. Seda toetust jagasid ministeeriumid, Eesti Kultuurkapital ja kohalikud omavalitsused ning mitmed loome-liidud. Eraisikute ja eraettevõtete rahalise panuse kohta kultuurivaldkonda ei ole täpseid andmeid. Riigipoolsed toetused jagunesid: 77% eelarve eraldistena ja 15% taotlusvoorude kaudu ning 9% läbi Kultuurkapitali toetuste.		
PROBLEEM. Toetuste maastik on kirev, taotlusvoorude eesmärgid, tähtajad ja nõuded erinevad. Taotlemise ja taotluste menetlemisega kaasnev koormus ja ajakulu on arvestatavad nii toetuse küsijatele kui andjatele.			
4.1	Muuta valdkonna toetuste pakett ja seda reguleerivad alusdokumendid läbipaistvamaks, abistades taotlejat kasutajasõbralike lahendustega talle sobilike toetuse liikide valimisel (nt sündmusteenus, toetusandmete juhtimislaud). Toetuste süsteemi muudatuste algatamisel ja juhtimisel kaasata loomevaldkondade esindajad võimalikult varajases faasis ning kommunikeerida toetuste süsteemi muudatusi regulaarselt.	KuM, Kulka, MKM	Esindus-organisatsioonid

Nr	Soovitus	Pädev asutus / eestvedaja	Osalejad
4.2	Projektide rahastamiseks mõeldud taotlusvoorude eesmärkide sõnastamisel ja osalemistingimuste valikul tugineda varasemate taotlusvoorude andmete analüüsile (sh projekti eesmärk, taotleja organisatsiooni vorm, projekti tegevuse sihtrühm ja asukoht). Seeläbi saavutatav paindlikkus projektitoetusmeetmetes võimaldab kõigil loomevaldkondade turu osalistel paremini tagada säilenõtkust ka kriisi aegadel.	KuM, Kulka	Esindus-organisatsioonid
PROBLEEM. Kultuurivaldkonna osakaal riigieelarves on pisut alla 1% SKP-st, kuid selle väärtusloome küünib 3%-ni SKP-st. Riigipoolne toetus loomevaldkondadele tuleb viia laiapõhjalisemaks, selle maht peab kasvama ning toetus peab jõudma loominguga tegeleva isikuni.			
4.3	Teha (proaktiivselt) ettepanekuid algava perioodi toetusmeetmete (struktuurifondid, taastekava meetmed) eesmärkide ja osalemise tingimustesse, mis arvestaks selgemalt loomeettevõtluse eripäradega (sh ettevõtte käibe, omafinantseerimise ja kapitali kaasamise nõuded) ning võimaldaks taotlusvoorudes osaleda projektitaotlustel, mis taotlevad muu hulgas ka kultuurilisi eesmärke.	HTM, MKM, EIS, KeM, RaM	Esindus-organisatsioonid
4.4	Muuta väike- ja keskmise suurusega ettevõtete (VKE) määratlust struktuurifondide ja taastekava toetuste tingimustes nii, et see hõlmaks ka mittetulundusühinguid, mis on levinud ettevõtluse vorm loomevaldkondades, kuid praegu ei kvalifitseeru toetuseid taotlema.	MKM, EIS	KuM
4.5	Koostöös Rahandusministeeriumiga kaotada tööandja erisoodustusmaks töötaja kultuuriüritustel osalemisel sarnaselt kehtiva töötaja sporditegevuse maksusoodustusega.	KuM, RaM	
4.6	Muuta maksusüsteemi, et lisaks hasartmängumaksust ning alkoholi- ja tubakaaktsiisist laekuvatele eraldistele saaks kultuurivaldkond (nt Eesti Kultuurkapitalile) vahendeid täiendavate, nt uutest tarbimismaksudest või riigiettevõtete kasumist saadavatest tuludest.	RaM, KuM	Esindus-organisatsioonid
4.7	Korraldada innovatiivsete rahastusmudelite sisseviimine maksusüsteemi, nt filmivaldkonnas kasutatava cash rebate põhimõtte ülekandmine teistesse valdkondadesse: kunsti ostult maksusoodustuse saamine, kultuuriprojektide annetuste maksuvabastus jmt.	KuM, RaM	Esindus-organisatsioonid
4.8	Toetada enam, näiteks läbi rahastusvoorude tingimuste, kultuurivaldkondadevahelist koostööd (nt koolitused, võimendamistegevused), mis leevendaks konkurentsi nappidele vahenditele ja toetaks valdkondadeülest loometegevust.	KuM, Kulka	Esindus-organisatsioonid
PROBLEEM. Kohaliku tasandi toetuste osakaal loomevaldkondadele ei küündi veel Euroopa keskmisele tasemele. Koos üldise linnastumise protsessiga on ka loometegevus koondumas tõmbekeskustesse ja kultuuritegevuse võimalusi tõmbekeskustest kaugemal jääb üha vähemaks.			
4.9	Toetada residentuuriprogrammide kaudu senisest rohkem loometegevust, mis toimub tõmbekeskustest eemal, ning siduda residentuur tingimusega osaleda kohalikus kultuuritegevuses, koos selleks vajalike ressursidega. Sel moel paraneb kultuuri regionaalne kättesaadavus ning mitmekesisus erinevate valdkondade loovisikuid kaasates.	KOV, Kulka	Esindus-organisatsioonid

Nr	Soovitus	Pädev asutus / eestvedaja	Osalejad
4.10	Luu võimalus kombineerida kohaliku kultuuriruumi piire ületavate loomeprojektide puhul kohaliku omavalitsuse ja Kultuuriministeeriumi toetust selliselt, et kui KOV toetab projekti, saab taotleda ministeeriumilt pariteetset lisatoetust.	KOV, KuM	Esindus-organisatsioonid
4.11	Ühtlustada KOV-ide kultuuritoetuste jagamise tarkvara-süsteeme ja KOV-ide kogutavaid andmeid toetuste jagamise kohta, näiteks kohaliku omavalitsuse ühisteenuste platvormile funktsionaalsuse lisamisega ning toetuste andmete avalikustamisega portaalis Minuomavalitsus.ee.	KOV	ELVL, RaM
5	SIDUSAM KOOSTÖÖ ETTEVÕTLUSSEKTORIGA Täna võib mitmete loomevaldkondade ja erasektori koostööd lugeda väheseks, samuti ei soodusta kehtiv maksusüsteem kultuurivaldkonna toetamist ettevõtete poolt (loomevaldkondade ekspertide hinnangul on ettevõtjatel kultuuri toetamist takistav tegur tihti just maksudega seonduv).		
PROBLEEM. Praegune kultuuriprojektide toetamise kord ei ole eraettevõtete jaoks motiveeriv, kuna toetussummad on maksustatavad tavakorras.			
5.1	Algatada maksusüsteemi ülevaatamine, et lisada maksusoodustusi, mis võimaldaks suurendada erasektori panust (metseenluse/sponsorluse näol) loomevaldkondadesse. Kaaluda kultuuriprojektide ja asutuste toetustelt käibemaksu kohustuse vähendamist või kaotamist, et tõsta erasektori huvi kultuurivaldkonda investeerida. Praegune maksukorraldus, kus lisaks toetusele tuleb riigile tasuda ka käibemaks, ei motiveeri ettevõtteid toetusi eraldama. Lisaks kaaluda ja analüüsida käibemaksu määrade langetamist loomevaldkondadega seotud toodetelt.	RaM	KuM, esindus-organisatsioonid, ettevõtlusvaldkond
PROBLEEM. Loomevaldkondade ja erasektori vähese koostöö üks põhjuseid on see, et selleks see, et selleks on vähe võimalusi. Lisaks leiavad olemasolevad head näited vähe kajastust.			
5.2	Kultuuriministeerium peab tooma esile häid näiteid ning suurendama sotsiaalse innovatsiooni ja eetilise suunitlusega ettevõtluse võimalusi panustada kultuurivaldkonda ning koostöövõimalusi kultuuriasutustega. Reklaami- ja sponsorlepingute kõrvale saaksid nii kerkida koostöö ja ühistöö vormid, mis on eelistatud uue majanduse ettevõtetes ning rikastaksid ühtlasi kultuuriasutuste tegevusvälja.	KuM	Esindus-organisatsioonid, kultuuriasutused, ettevõtlusvaldkond
5.3	Vajalik on loomevaldkondade suurem koostöö eraettevõtetega (mh rahvusvaheliselt), millesse aitab panustada sellise koostöö jaoks võimaluste (taristu) loomine/parandamine/tutvustamine. Kultuurivaldkonna esindusorganisatsioonide peaksid kaardistama loomevaldkonna vajadused mh mitterahalisteks kootöökohtadeks (nt erasektori turundusalane tegevus ja sellealased teadmised) ning viima vajadused kokku võimalustega erasektoris (KuM-i, kultuuriasutuste jt abiga).	Esindus-organisatsioonid	KuM, kultuuriasutused, ettevõtlusvaldkond, KOV-id
PROBLEEM. Riigihangetele seatud hindamiskriteeriumid seavad tihti hinna tähtsaimale kohale, mistõttu ei pruugi võita kvaliteetseim pakkumine, vaid odavaim pakkumine. Seetõttu võib kvaliteetsetel loomevaldkonna edendajatel, kelle märkimisväärne tulu võiks tulla hangetest, olla keeruline turul püsida.			
5.4	Muuta riigihangete hindamise kultuur väärtuspõhiseks, et alati ei võidaks odavaim pakkumine, vaid parim väärtuspakkumine	Hankijad	Ministeeriumid, KOV-id

Nr	Soovitus	Pädev asutus / eestvedaja	Osalejad
6	KOHALIKE KOGUKONDADE TOESTAMINE, VÕIMESTAMINE JA SIDUSAM KOOSTÖÖ KOGUKONDADEGA. Nii kultuuriloomel kui ka kultuurielus osalemine kipub koonduma suurtesse keskustesse; väljaspool suuri keskusi on vähem võimalusi mitmekesiseks loometegevuseks ja kultuurist osa saamiseks.		
6.1	Lisaks valdkondlikele ja piirkondlikele toetusmeetmetele leida täiendavaid vahendeid toetamiseks kohalike kogukondade (s.o omavalitsuse tasandil tegutsevad seltsid, liidud, võrgus-tikud, kultuurimajad jm) tegevusi, mis on seotud erinevate kultuurinähtustega. Lisaks sellele vaadata üle võimalused profileerimaks olemasolevad regionaalarengu toetusvõimalused ümber selliselt, et nad joonduksid rohkem „Kultuuri arengukava 2021–2030“ sihtidega.	KuM, SiM	KOV-id, Eesti Rahva-kultuuri Keskus, Vabatahtlike Värav, MTÜ-d
6.2	Luuu uusi ja arendada seniseid kogukondlikke kultuuri toetusmudeleid (nt sõprade selts) ning võimendada neid digitaalsete platvormide abil, mis laiendaks kogukonna geograafilist ja keelelist haaret läbi uudsete digiteenuste (mille heaks näiteks on ERSO.tv, PÖFF TV).	Asutused	Esindus-organisatsioonid
6.3	Vaadata üle ja vajadusel ajakohastada kohaliku tasandi loometöök olulised ruumid (taristu), nii kultuuri- ja rahvamajade võrgustik (mis, kus, kui palju, millises seisus) kui ka muu taristu ja ruumid, mis võimaldab tagada võimalused professionaalseks loometöök ning selle kestlikkuseks kohalikul tasandil. Ajakohastada või luua miinimumstandardid ja/või sätestada miinimumvajadused taoliste ruumidele, mis võimaldaks ka näiteks suuremates keskustes loodud kultuuriloomel (nt kunst, aga ka teiste valdkondade loomine) rännata ja liikuda ka väiksematesse keskustesse. Taolist tegevust tuleb käsitleda terviklikult ruumipoliitika kontekstis Eestis.	KuM	Eesti Rahva-kultuuri Keskus, KOV-id
6.4	Kaaluda uute (täiendavate) toetusmeetmete loomist, kus eelisseisuse saaksid tõmbekeskustest väljaspool asuvad tegijad, ennekõike ja eelkõige just kohapeal toimuvate projektide elluviimiseks, mis rikastavad kohalikku (kultuuri) elu. Seda tehes tuleb aga arvestada, et täiendavad meetmed mittetõmbekeskustele peavad olema tasakaalustatud ning arvestama ka kohalikku konteksti ja seisundit, näiteks juhul, kui ühes või teises piirkonnas publikut ei ole. Üheks heaks näiteks siinkohal on huvihariduse lisatoetus, mis eelistab väljaspool tõmbekeskusi toimuvat huvihariduse ja -tegevuse pakkumist ning mille eraldamisel võetakse mh arvesse nii kohaliku omavalitsuse üksuse finantsvõimekust kui ka huvihariduse ja huvitegevuse piirkondlikku kättesaadavust,	KOV-id, KuM	KOV-id, asutused, esindus-organisatsioonid
6.5	Soodustada tõmbekeskustele lähedal asuvate (kogukonna) keskuste tegevust ja tugevust (nt et kogu Harjumaa ei käiks kultuurist osa saamas ainult Tallinnas). Võimendada kohalikke kogukondi sellisel moel ja mahus, et see võimaldaks neil avastada, luua ja välja pakkuda ainulaadseid kultuuris osalemise toimumiskohti, sh toetada nende oskusi koostada edukaid projektitaotlusi.	KuM, esindus-organisatsioonid	KOV-id

Nr	Soovitus	Pädev asutus / eestvedaja	Osalejad
6.6	Luua paremad võimalused toetamaks piirkondlike või kohalike nn kultuurinõukogude loomist, mis toimivad vabatahtlikkuse alusel, kuid KOV-ide või maakonna koordineerimisel, nt mehitatud konkreetse piirkonnaga seotud professionaalidega. Selleks on vajalik ka KOV i huvioma piirkonna kultuurielu süstemaatilise korraldamise vastu ehk taolise nõukogu loomine ja ülalhoidmine saab ennekõike toimuda KOV i, KOV-ide ühenduste või maakondade ühisel initsiatiivil ning terviklikku regionaalarengut silmas pidades (nt EL i rahastuse toel vmt). Oluline on aga silmas pidada, et igal maakonnal võib olla oma vajadustele vastav ja erinev mudel ning taoliste kogude vajadus, vorm ja sisu loome saab ennekõike tekkida n-ö alt ülespoole.	KOV-id, RaM	Asutused, esindusorganisatsioonid
7	EESTI LOOVISIKUTE LOOMINGU EKSPORT JA RAHVUSVAHELISTUMINE Kultuuri kestlikkust aitab tagada ka selle hea esindatus väljaspool Eestit, et pakkuda lisasissetulekut nii kultuurile kui ka kaudselt turismitööstusele, suurendada uuenduslikkust ja koostöövõimalusi. Digivõimaluste laienemise ja rahvusvahelistumise tingimustes on kohaliku kultuuri rahvusvahelisele areenile viimine suund, mida tuleks edendada riiklikult.		
7.1	Toetada senisest enam rahvusvahelisel areenil püsimiseks järjepidevalt rahvusvahelisi koostööprojekte, koostootmist ja messidel-turgudel-festivalidel osalemist.	KuM	MKM, EIS, esindusorganisatsioonid, loovisikud
7.2	Toetada professionaalsete mäenedžeride, produtsentide ja agentide täiendkoolitust (Eestis ja välismaal), et arendada pädevusi, mis aitaksid Eesti loovisikuid edukalt rahvusvaheliselt ja suurtel üritustel esindada.	Esindusorganisatsioonid	KuM, ülikoolid
8	MÕÕDIKUD JA SEIRE Juhtimisotsuste tegemiseks on vajalik kiire ja täpne (miks mitte automaatne) kultuuristatistika kogumise süsteem, mille põhjal saaksid nii esindusorganisatsioonid kui riiklikud institutsioonid teha juhtimisotsuseid ning mida saaks kasutada ka toetuse taotlejad ja avalikkus.		
PROBLEEM. Täna riigi poolt kogutavad kultuurivaldkonna andmed ei pruugi olla valdkonna jaoks kasulikud ja asjakohased. Esineb võimalus, et vajalikud andmed puuduvad ja kogutavaid andmeid täies mahus ei kasutata. Lisaks ei koguta andmeid ühtsetel ja võrreldavatel alustel.			
8.1	Loomevaldkondade kaupa arutada ja kokku leppida enda jaoks vajalik statistika ja mõõdikud, mis annaks valdkonna kohta adekvaatse pildi nii valdkonna sees kui väljast vaadatuna.	Esindusorganisatsioonid	Arenduskeskused, KuM
8.2	Kultuuriministeeriumi eestvedamisel analüüsida, millised on puudujäägid kultuuristatistika kogumisel (nt mitteasjakohaste andmete kogumine, andmete kogumise aeglus, digiplatvormide osas puudulikud andmed, erinev valdkondade liigitus erinevates süsteemides (semantika)); korraldada olemasolevate kultuurivaldkonna andmekogude korrastamine; luua ühtsed alused kultuuristatistika kogumiseks, avaldamiseks ja kasutamiseks.	KuM	Statistikaamet, Eesti Autorite Ühing, kultuurivaldkonna esindusorganisatsioonid ja arenduskeskused
PROBLEEM. Riigihangetele seatud hindamiskriteeriumid seavad tihti hinna tähtsaimale kohale, mistõttu ei pruugi võita kvaliteetseim pakkumine, vaid odavaim pakkumine. Seetõttu võib kvaliteetsetel loomevaldkonna edendajatel, kelle märkimisväärne tulu võiks tulla hangetest, olla keeruline turul püsida.			
8.3	Organiseerida loomevaldkondade põhinäitajate regulaarne kogumine ning avaldamine valdkonna näidikutena. Vajadusel teha koostööd Statistikaametiga kultuuristatistika kogumise ja avaldamise korralduse muutmiseks.	KuM	Statistikaamet, Eesti Autorite Ühing, kultuurivaldkonna esindusorganisatsioonid ja arenduskeskused

Nr	Soovitus	Pädev asutus / eestvedaja	Osalejad
9	TÖÖVORMID Pandeemiaga seotud piirangute periood on teravalt esile toonud kehtivate tööturu reeglite ja loomevaldkondade killustunud töökeskkonna kokkusobimatuse.		
9.1	Parandada loovisikutele antavate sotsiaalsete garantiide süsteemi, et tagada vabakutseliste loovisikute kindlus ja soov jätkata valitud erialal muutuvate töövormide (nt tööampsud) ja töösuhete (nt projektipõhised töötajad) kaudu, kui piirangute tõttu kaotatakse põhitöö. Vabakutselisena töötamine ei tohiks olla sotsiaalsete garantiide süsteemi tõttu põhimõtteliselt halvemas seisus töölepinguga töötamisest.	KuM, SoM	Töötukassa
10	DIGIPÖÖRDE TOETAMINE Tehnoloogia kiire ja pideva arenguga on keeruline kaasas käia. Kui valdkonnas puuduvad ajakohased pädevused, siis on uusi tehnoloogiaid keeruline rakendada ja osata neid edukalt ära kasutada.		
10.1	Kultuuriministeeriumi poolt suunata teadlikult läbi eraldi toetusmeetme uute tehnoloogiate (nt kratid, keele-tehnoloogia, robotid, 3D-modelleerimine, digikaksik) rakendamist loomevaldkondade koostöös (vältimaks paralleelselt sarnaste lahenduste teket), et tõsta teadlikkust tehnoloogiate kasutusvõimalustest ning suutlikkust osaleda rahvusvahelistes koostööprojektides.	KuM HTM	Esindus-organisatsioonid,
10.2	Siduda üldpädevuste hulgas digi- ja kultuuripädevuste omandamine formaalhariduses kultuuri erialadel õppijatele.	HTM	KuM
11	PLATVORMISEERUMISE MÕJU Kultuurisisu vahendajate/koondajate loodud platvormteenused on globaalselt muutnud autoritasude jagunemist (nii muusikas kui ka filmitööstuses teenivad suure osa autoritasusid väike hulk tootjaid).		
11.1	Turunihkest tekkiva ebavõrdsuse vähendamiseks tuleb astuda samme vastavate regulatsioonide ja toetuste kaudu ning asuda läbirääkimistesse teenusepakkujatega. Võimalike lahenduste väljatöötamine eeldab rahvusvaheliste praktikate kaardistamist ja Eesti loomevaldkondade esindajate kaasamist. Tuleb analüüsida digiplatvormidele juurdepääsu (regulatiivset) keskkonda ja asuda tegelema võimalike turutõrgetega, mis piiravad loomevaldkonna sisu pääsemist platvormidele.	KuM	JuM, RaM
12	ROHEPÖÖRDE TOETAMINE Rohepööre on iga eluvaldkonda puudutav liikumine, mille eesmärk on teha tootmine ja tarbimine jätkusuutlikuks ja keskkonnasõbralikuks ning tagada säästlik ja mõistlik ressursikasutus. Kultuurivaldkonnas mõjutab rohepööre iga loomevaldkonna toimeahelaid ja ühes tarbijate kasvava teadlikkusega seab aina kõrgemaid nõudmisi kultuuri loojatele. Rohepöörde toetamiseks on oluline sellega seotud põhimõtete integreerimine kultuuri loomesse ja kultuurist osasaamisse		
12.1	Lisada Kultuuriministeeriumi asutuste hangete hindamiskriteeriumidesse ja ministeeriumi toetusmeetmeis tingimusi, mis motiveerivad taotlejaid omaks võtma ja rakendama, või esialgu vähemalt eelistama, keskkonnasäästlikke lahendusi, töövõtteid, tooteid ja teenuseid; sealjuures arvestades, et keskkonnasäästlikum alternatiiv võib maksta mõnevõrra rohkem.	Kultuuri-asutused, KuM, Kulka	KeM

LISA 1: Viidatud kirjandus

Anders-Morawska (2017) - Anders-Morawska, J., Cultural Ecosystem of Creative Place: Creative Class, Creative Networks and Participation in Culture. *International Studies. Interdisciplinary Political and Cultural Journal*, 19 (2017) lk. 159–173 <https://doi.org/10.1515/ipcj-2017-0010>

Boekman Foundation Institute for arts, culture and related policy (2018) – Arts Index Netherlands 2005-2015 https://www.boekman.nl/en/wp-content/uploads/sites/2/2019/01/ArtsIndex-Netherlands_300718.pdf

Brandt (2021) - Brandt, A., Defining Creativity: A View from the Arts. *Creativity Research Journal*, 33(2) (2021), lk. 81–95 <https://doi.org/10.1080/10400419.2020.1855905>

Chen (2016) – Chen, K.-Y., The Business Model and Value Chain of Cultural and Creative Industry, raamatus *Thriving in a New World Economy* (2016), lk. 198-203 DOI:10.1007/978-3-319-24148-7

Ciasca et al. (2018) – Ciasca et al., Art therapy as an adjuvant treatment for depression in elderly women: a randomized controlled trial. *Brazilian Journal of Psychiatry* (2018) <https://doi.org/10.1590/1516-4446-2017-2250>

Civitta (2021) – Civitta, Ehituse pikk vaade 2035. 7 suurt sammu. https://eehitus.ee/wp-content/uploads/2021/03/Ehituse-pikk-vaade-2035-v1_2.pdf

Comunian (2011) - Comunian, R., Rethinking the Creative City: The Role of Complexity. Networks and Interactions in the Urban Creative Economy. *Urban Studies*, 48 (2011), lk. 1157–1179 <http://www.jstor.org/stable/43082003>

DISCE (2020) – Re-thinking Inclusive and Sustainable Growth for the Creative Economy: A Literature Review <https://disce.eu/wp-content/uploads/2020/01/DISCE-Report-D5.2.pdf>

DCMS (2001) – UK Department for Digital, Culture, Media and Sport, Creative Industries Mapping Documents (2001) <https://www.gov.uk/government/publications/creative-industries-mapping-documents-2001>

Doric-Henry (2013) – Doric-Henry, L., Pottery as Art Therapy with Elderly Nursing Home Residents. *Journal of the American Art Therapy Association* (2013) <https://doi.org/10.1080/07421656.1987.10759277>

EC DG EAC (2017) - European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture. Hoelck, K., Engin, E., Airaghi, E., et al., Mapping the creative value chains : a study on the economy of culture in the digital age: final report (2017) <https://data.europa.eu/doi/10.2766/868748>

EC DG EAC (2018) - European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture. Participatory governance of cultural heritage. Report of the OMC working group of Member States' experts (2018) <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b8837a15-437c-11e8-a9f4-01aa75ed71a1>

EC DG EAC (2021) - European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture. Towards a shared culture of architecture : investing in a high-quality living environment for everyone: executive summary (2021) <https://data.europa.eu/doi/10.2766/502671>

Eesti disaini arengukava 2023 - https://media.voog.com/0000/0038/1850/files/EEST%20DISAINI%20ARENGUKAVA%202023_loplik.pdf

Eesti Teatri Agentuur – Statistika <https://statistika.teater.ee/stat/main>

EIF (2021) – European Investment Fund, Market Analysis of the Cultural and Creative Sectors in Europe. https://www.eif.org/what_we_do/guarantees/cultural_creative_sectors_guarantee_facility/ccs-market-analysis-europe.pdf

EKI (2013) – Eesti Konjunkturiinstituut, Eesti loomemajanduse olukorra uuring ja kaardistus, <https://www.kul.ee/media/293/download>

EKI (2018) – Eesti Konjunkturiinstituut, Eesti loomemajanduse olukorra uuring ja kaardistus (2018) <https://www.ki.ee/publikatsioonid/valmis/>

Ekspordi uuring (2017) – EAS / Civitta, Rahvusvahelistumise ja ekspordi uuring loomemajanduse valdkonnas. Uuringu aruanne (2017) https://www.eas.ee/wp-content/uploads/2017/11/Loomemajanduse-ekspordi-uuring_l%C3%B5pparuanne-31.10.2017.pdf

ESSNet-Culture (2012) - European Statistical System Network on Culture (ESSnet-CULTURE), Final Report (2012) https://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/reports/ess-net-report_en.pdf

Hassink (2021) - Hassink, R., Yang, C., Editorial: Creative industries at the intersection between local agglomeration, national regulation, and global networks. Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 112 (2021), lk. 217–219 <https://doi.org/10.1111/tesg.12474>

Heiväl (2021) - Heiväl OÜ, Elukeskkonnaga rahulolu hindamise meetodika täiendusvõimalused ja andmete kasutamine säästva arengu suunamisel (2021) <http://www.heival.ee/wp-content/uploads/2021/11/Elukeskkonnaga-rahulolu-hindamise-meetodika-t%C3%A4iendusv%C3%B5imalused-ja-andmete-kasutamine-s%C3%A4stva-arengu-suunamisel.pdf>

Hieronymi (2013) - Hieronymi, A., Creativity from a systems perspective: bridging theory and practice, Kybernetes, 42(9/10) (2013) lk. 1413-1423 <https://doi.org/10.1108/K-10-2012-0081>

Klementi (2019) - Klementi, K., Koov, K., Ong, T., Muutuv kooliruum. Eesti Arhitektide Liidu juhend tänapäevast õpikäsitust toetava koolikeskkonna kavandamiseks (2019) https://www.arhitektuurikool.ee/wp-content/uploads/2020/01/EAL_MuutuvKooliruum_web.pdf

Kokkulepe (2021) - Kokkulepe ehitusvaldkonna seitsme suure sammu astumiseks (2021) <https://eehitus.ee/wp-content/uploads/2019/04/2021-06-09-Ehituse-pikk-vaade-2035-kokkulepe-ja-lisad.pdf>

Komorowski (2021) - Komorowski, M., Lupu, R., Pepper, S., Lewis, J., Joining the Dots—Understanding the Value Generation of Creative Networks for Sustainability in Local Creative Ecosystems. Sustainability, 13(12352) (2021) <https://doi.org/10.3390/su132212352>

Kulka majandusaasta (2019) – Eesti Kultuurkapital. Majandusaasta aruanne 2019. https://meedia.kulka.ee/files/Kultuurkapital_majandusaasta%20aruanne%202019.pdf

Kulka majandusaasta (2020) – Eesti Kultuurkapital. Majandusaasta aruanne 2020. https://meedia.kulka.ee/files/Kultuurkapitali%20MAA%202020_allkirjastatud.pdf

Kultuuri Arengukava 2030 (2021) – Kultuuri Arengukava 2021-2030 <https://kul.ee/kultuur2030>

Kultuuriministeerium (2021) - Aruanne „Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020“ täitmise kohta (2021) <https://www.kul.ee/media/3203/download>

Kompetenzzentrum Kultur- und Kreativwirtschaft (2018) – Ausgewählte Index-modelle zum Kultur- und Kreativsektor https://kulturwirtschaft.de/wp-content/uploads/2019/08/Dossier-Kultur_Kreativindex-2018.pdf

Melioranski, R-H., Pärn, M. (2020) - Melioranski, R-H., Pärn, M., Tärkavate disaini-praktikate kaardistamine, Eesti Disainikeskus (2020) <https://kul.ee/media/656/download>

Nelson (1970) - Philip Nelson, Information and Consumer Behavior, Journal of Political Economy, 78(2) (1970) lk 311-329

OSKA (2019) - Krusell, S., Pihl, K. Tulevikuvaade tööjõu- ja oskuste vajadusele – kultuur ja loometegevus: audiovisuaalvaldkond, sõna ja keel, turundus ja kommunikatsioon, disain ja kunst, trükitööstus. Uuringu lühiaruanne. (2019) SA Kutsekoda, tööjõuvajaduse seire- ja prognoosisüsteem OSKA https://oska.kutsekoda.ee/wp-content/uploads/2017/10/oska_Kultuur-ja-loometegevus_2_veeb.pdf

Praxis (2021) - Vabakutselised loovisikud, nende majandusliku toimetuleku mudelid ja sotsiaalsete garantiide kättesaadavus (2021)
http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2021/02/Vabakutseliste_loovisikute_toimetulek_ ja_sotsiaalsed_garantiid_v2.pdf

Praxis (2021b) - Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020 lõpphindamine. Poliitikauuringute Keskus Praxis <https://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2020/10/Kultuuripoliitika-pohialused-aastani-2020-lopphindamine.pdf>

Rahandusministeerium (2020) – Rahandusministeerium, 2020. aasta riigieelarve seaduse seletuskiri https://www.rahandusministeerium.ee/et/system/files_force/document_files/2020_aasta_riigieelarve_seaduse_seletuskiri_004.pdf?download=1

RAKE (2018) - Disainikasutus Eesti ettevõtetes ja sihtasutustes (2018)
<https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/110366>

Runco (2012) - Runco, M.A., Jaeger, G.J., The Standard Definition of Creativity. Creativity Research Journal, 24(1) (2012) lk. 92–96 <https://doi.org/10.1080/10400419.2012.650092>

The National Campaign for the Arts (2019) – Arts Index England 2007-2018
https://forthearts.org.uk/wp-content/uploads/2020/06/NCA-Index-07-18_-1.pdf

UNCTAD (2008) – UNCTAD, UNDP, Creative Economy Report 2008. The Challenge of Assessing the Creative Economy: towards Informed Policy-making (2008)
https://unctad.org/system/files/official-document/ditc20082cer_en.pdf

UNESCO (2009) - The 2009 UNESCO Framework for Cultural Statistics (2009) http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/unesco-framework-for-cultural-statistics-2009-en_0.pdf

UNESCO (2014) - CULTURE FOR DEVELOPMENT INDICATORS

https://en.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/cdis_methodology_manual_0_0.pdf

Walia (2019) – Walia, C. A Dynamic Definition of Creativity. Creativity Research Journal, 31(3) (2019), lk. 237-247 DOI: 10.1080/10400419.2019.1641787

World Bank (2021) – The World Bank, UNESCO, Cities, Culture, Creativity: Leveraging Culture and Creativity for Sustainable Urban Development and Inclusive Growth (2021)
<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/35621>